

AKBAR EYDI
TEMELJNE POSTAVKE O AKaidu

- Naslov djela:** Temeljne postavke o akaidu
- Priredio:** Akbar Eydi
- S perzijskog prevli:** Nermin Hodžić, Ertan Basarik,
Amar Imamović
- Uređivački odbor:** prof. dr. Munib Maglajlić,
Ibrahim Avdić, Nirha Efendić
- Redaktor:** Avdić Ibrahim

Akbar Eydi

TEMELJNE POSTAVKE O AKaidu

PREVELI S PERZIJSKOG

Nermin Hodžić, Ertan Basarik, Amar Imamović

Sarajevo, 2004

ISBN 9958 - 657- 02- 3

TEMELJNE POSTAVKE O AKaidu

Četiri vrste spoznaje

Na temu *akaida* veliki alimi napisali su brojne knjige, a najprikladnija od njih je 5. tom djela *Principi filozofije i metod realizma* allame Tabatabajija i šehida Murteze Mutaharija. Ova knjiga sastoji se iz pitanja i odgovora. Francuski filozof Henry Corbin nakon svog prvog susreta sa allame Tabatabajijem kazao je: “Prvi put sam upoznao čovjeka koji primjenjuje sve što je naučio iz Kur’ana, filozofije i irfana. On je, ustvari, utjelovljenje Kur’ana, irfana i svega što je naučio.”

Knjigu *Principi filozofije i metod realizma* šehid Mutahari počinje ovako: “Pitanja koja se tiču Boga najudaljenija su od onoga što čovjek osjeća čulima i čega je svjedok, a govor o akaidu kazivanje je o nečemu što se nalazi s one strane materijalnog. Upravo zbog toga što su ova pitanja izvan materijalnog svijeta, neki su posumnjali u akaid kao nauku.”

Materijalisti sumnjaju i poriču sve što je nematerijalno, što ne nalaze oko sebe u prirodi. Oni kažu: “Sve što nije opipljivo i podložno empirijskim, iskustvenim opitima – ne postoji.” Jedan ljekar rekao je: “Sve dok ne vidim boga u svojoj operacionoj sali pod skalpelom, ja ne vjerujem u njega.”

Kada želimo govoriti o temeljnim pitanjima islamskog vjerovanja, nužno je suočenje sa nekoliko vrlo bitnih početnih pitanja i bilo bi poželjno naći odgovor na njih: Na koji način odgovoriti na teme islamske spoznaje? Koji je najbolji put koji će čovjeka dovesti do spoznaje?

Naučnici su izvršili klasifikaciju na četiri vrste spoznaje:

- 1) Iskustvena, empirijska, čulna (*hesi*) ili naučna. Do ove posljednje dolazi se čulnim organima: analizom, sintezom i naučnim eksperimentima. Svakako, u stjecanju ove spoznaje čovjek koristi svoj umni potencijal. Ovakva vrsta spoznavanja koristi se u empirijskim naukama (fizika, hemija, biologija itd.).

Temeljne postavke o akaidu

- 2) Intelektualna ili umna spoznaja (*'akli*). Ona se ostvaruje putem pojmova koje um uzima iz vanjskog svijeta. *'Akl* (razum) ovdje ima osnovnu ulogu. Ovaj spoznajni metod koristi se u filozofiji, logici, matematici itd.
- 3) Spoznaja slijepim slijeđenjem ili imitiranjem (*te'abbudi*). Do ove spoznaje dolazi se imitiranjem nekoga i ona je grana neke ranije spoznaje. Naprimjer, musliman se prvo uvjeri u iskrenost Poslanika s.a.v.a, a onda ga na osnovu te spoznaje slijedi bez razmišljanja. Oponašanje se primjenjuje i u sufizmu, gdje murid bespogovorno prihvata sve što mu šejh (muršid) kaže. Ponekad su ovako stečena uvjerenja čvršća i jača od onih proizašlih iz vlastitog iskustva. Ovo je spoznaja do koje se dolazi oslanjanjem na pouzdan izvor ili na iskrenog prenosioca; ona je, ustvari, proizvod neke ranije spoznaje o tom prenosioču znanja.
- 4) Osvjedočena spoznaja (*šuhudi*). Ovdje nije posrednik ni čulo ni prenosilac kome vjerujemo, nego neko unutarnje oko, dakle ovo je izravna spoznaja bićem, ili spoznaja osvjedočenjem.

U koju se od ovih spoznaja svrstava akaid (pitanja teološke, dogmatske prirode)?

- I) Neki ljudi tvrde sljedeće: “S obzirom na činjenicu da su ovo pitanja s one strane materijalnog, čovjek ne može riješiti dileme koje se tiču Boga i vjerovanja.” Zagovornici ove tvrdnje kažu: “Ljudska ruka je kratka, a hurma je navrh palme”, i njih nazivamo skepticima ili laicima.
- II) Druga skupina tvrdi da je spoznaja moguća, ali samo putem unutarnjeg osvjedočenja, koje čovjek postiže asketizmom, jer “noga razuma je drvena”. Oni kažu da je jedini put spoznaje Boga – spoznaja srcem. Smatraju da su filozofske i intelektualne rasprave nedostatne da objasne ovaj problem. Ovo je gnostička ili mistička teorija spoznaje (*arifi*).
- III) Sljedeća skupina tvrdi da je bespredmetno govoriti o mogućnosti spoznaje Boga jer je udaljenost do nje prevelika. Oni kažu: “Mi ne znamo i nismo u stanju ni spoznati, ni pripisivati *sifate* (atribute) Bogu, niti um može spoznati kako nešto može biti, a da nije stvoreno. Da li ima jedan ili više bogova, spava li On ili ne? Možemo postaviti hiljade sličnih pitanja da ne znamo odgovor bez Objave – tj. samo pomoću Objave možemo dobiti pravu informaciju. Dakle, možemo spoznati samo slijeđenjem. Logika i

um ovdje se nemaju pravo uplitati, i svako pitanje “zašto“ i “kako“ je novotarija i *haram*. “Ovo mišljenje zastupaju tradicionalisti (*ehlul-hadis*). Njegovi zastupnici tvrde da se ne trebamo truditi da shvatimo ono što je Poslanik s.a.v.a. rekao.

Koja od navedenih teorija je tačna?

Ibn Sina kaže:

“S materijalistima se ne da ništa uraditi, osim izudarati ih. Treba ih udarati sve dok svaka nelogična misao ne izađe iz njihovih glava.”

Da li je učenje arifa ispravno? Sigurno je da oni ne poriču značaj uma i intelektualnog, samo što se njihovo učenje temelji na davanju prednosti osvjedočenju nad umom i rasuđivanjem. Mevlana, poznati perzijski mislilac i pjesnik, nije protivnik logike jer je i sam koristi kada kaže: “Noga razuma je drvena, a ona je nesigurna.” On u stihu kaže: “Da, pitanje uma jedno je od najvrednijih dragulja, ali je pitanje duše nešto iznad toga.” Znači, on prihvata um, ali smatra da je pitanje unutarnjeg odnosa sa Bogom nešto izvan toga, te da bi se biće uvjerilo u nešto, potrebno mu je više od pukog racionalnog poimanja.

Mudraci i filozofi, tvrde arifi, kada raspravljaju o Bogu, barataju određenim pojmovima, čime zadovoljavaju razum, ali ne i duh, a ono što arif priskrbi svojim srcem obuhvata cijelo biće i svugdje je prisutno; takvo nešto pravi revoluciju u njegovu biću, daje mu snagu duha i pretvara ga u drugo biće. Arifi prihvataju ono što Imam Ali a.s. kaže u 128. hutbi *Staze rječitosti*:

“Čovjek vjernik (*muvehhid*) oživio je svoj um, a ubio svoj ego (negativni nefs), učinivši svoje snažno tijelo mršavim, a svoju grubost (moralne negativnosti) ublaženom. Nakon oživljenja uma, umrtvljenja nefa, kontroliranja tijela i otklanjanja moralnih manjkavosti, munja se spustila i blažila njegovo srce, osvjetlila mu put, te ga povela ispravnim putem i otvorila mu vrata koja ga vode u mjesto posebno. Otvarala mu vrata za vratima i uvodila ga u nove sfere pa su mu se napokon otvorila vrata mira (*babus-selam*), iza kojih nema mjesta zlom nefsu i šejtanu, a tu će se zaustaviti zadovoljan i rahat, potpuno siguran.”

Nakon ovoga imam Ali a.s. govori šta je uzrok ove blagodati: “Upotrijebio je srce svoje (srce je umjesto jezika shvatilo Boga)”, i: “Sva djela učinio je samo radi Allaha.”

Pjesnik Hafiz, koji također pripada velikim arifima, govori u svojim stihovima:

Temeljne postavke o akaidu

“Sinoć me spasiše u tmuni. Dadoše mi vodu života dok obraćah se Uzvišenom. U noćnoj tmuni ispio sam tu kap jer je danju ne bijaše. Upoznaše me s Bogom te noći i opiše pićem Božijih imena. Kakva li bijaše ta noć i praskozorje! Te noći me oslobodiše. Bijaše to noć Kadra kad sam napustio okove svog pokvarenog nefsa. I sada, kad lijepo i slobodno hodim, da, to mi je dato, jer bijah siromah, a to bijaše samo zekat koji su mi dali. A o susretu s Bogom i spoznaji obavijestiše me ranije kad mi savjetovaše: ‘Pomozi se saburom!’ Od tada sam potpuno rahat, ne primjećujem ništa, ne nadam se ničemu, nego gledam Lice Njegovo i družim se sa Njim. Ove, poput istopljenog šećera riječi, medna su nagrada mom saburu. Moj napor i trud, uz uzdahe onih koji noću bdiju, pomogli su da se raskujem. Tačno je da sam se i ja trudio, ali više su mi pomogle dove *pirova* i Dobrih u noćnoj tmuni.”

Dakle, arifi ne poriču um jer su i sami bili filozofi. Veliki filozof i racionalist Ebu-Ali Ibn Sina u knjizi *Išarat* kaže: “Kao što je priroda stepenica za više sfere spoznaje, tako je i filozofija stepenica za više sfere spoznaje i gnoze.”

Empirijska spoznaja

Što se tiče onih koji zastupaju empirijsku spoznaju, vidjet ćemo da njihova teorija nema naučno utemeljenje, jer oni sami ne poriču da je krajnji domet empirijskih nauka opet materija. Otuda njihovo mišljenje o akaidu nema nikakvu vrijednost. Oni prvo postavte tezu pa je kroz ogled analiziraju, da bi ona, ako se potvrdi u tim ogledima, postala zakonom. Kad bi se svi oni sakupili i rekli: “Mi smo dokazali da (ne) postoji Bog”, to za nas ne bi imalo nikakvu vrijednost.

Tradicionalisti

Sada ćemo reći nešto o tradicionalistima, koji zagovaraju spoznaju putem slijeđenja pouzdanog izvora. Postoje tri skupine tradicionalista:

- a) eš'arije,
- b) hanbelije,
- c) muhaddisi (ahbarije) među šijama.

Oni tvrde da se ljudi ne trebaju uplitati u pitanja spoznaje nego samo slijediti pouzdan izvor. Posvetit ćemo im pažnju jer su oni muslimani koji zagovaraju da je njihov svjetonazor najispravniji, a pozivaju se i na Poslanika s.a.v.a.

Sve tri skupine tradicionalista (ehlul-hadis) tvrde da je Božija jed-noća (*tevhid*) isključivo nebesko pitanje čiji odgovor nije dostupan čovjeku i um ga nije u stanju dokučiti. Oni tvrde da u jednoću Božiju tre-ba vjerovati samo zato što nam je to naredio Poslanik s.a.v.a, te da nema potrebe ulaziti u pitanja “šta“ i “kako”, nego treba samo prihvatiti tu či-njenicu. Trebalo bi ih onda upitati kakvo je njihovo mišljenje o porijeklu uma, da li je to pitanje Nebesa ili Zemlje. Ako je um odraz Bogom dane nebeske moći, onda je čovjek u stanju dokučiti istine o Nebesima i Zem-lji. Zar nisu čuli u hadisima na koje se pozivaju da je Bog stvorio čovjeka od zemaljske i nebeske komponente, i da je ta nebeska komponenta *ruh*, čije je jedno od sredstava um. Zato nema nikakvih smetnji da čovjek svojim “nebeskim“ potencijalom dokuči jedan dio Istine “s onu stranu Nebesa”. Jasno je da čovjek ne može dokučiti svu Istinu. I mi prihvatamo da običan čovjek nije u stanju proniknuti u sve tajne, ali u dio njih sig-urno može.

Mulla Sadra, veliki islamski arif i filozof, kaže: “Kad sve pojmove i pojave suočimo sa ljudskim umom, on ih svrstava u tri skupine: racion-alne, iracionalne i nadržacionalne.”

- 1) Kada govorimo o racionalnim pojmovima, njih razum može do-kučiti. Naprimjer, razum može zaključiti postojanje Boga, kao što može zaključiti da je $2 + 2 = 4$, itd.
- 2) Iracionalni su oni pojmovi za koje razum shvata da su nemogući, kao što je postojanje bitka i nebitka u isto vrijeme i u istoj tački.
- 3) Nadržacionalni su oni pojmovi koje um može prihvatiti, ali nije u stanju proniknuti u kakvoću njihova postojanja. Postojanje Boga je racionalno, ali način na koji postoji je nadržacionalan. U stanju smo spoznati Njegovo postojanje i Njegove atribute, ali ne i Nje-govu Bit (*zat*). Sličan primjer je i postojanje Sudnjeg dana. Možemo racionalno dokazati da će se zbiti, ali ne i šta će tada bi-ti.

Mulla Sadra kaže: “Kad um dođe do nadržacionalnih pojmova, javlja se pitanje Objave i razum kaže: ‘O čovječe, ja ne mogu dalje od ove tačke, sad imaš potrebu za Objavom.’” Na sličan način govori i Ibn Sina:

“Mi smo umom u stanju dokazati prapočetak (Izvor) i kraj (povratak Izvoru), ali na tom putu nemamo dovoljno de-talja i zato nam treba Poslanik.”

O Ibn Sini šehid Mutahari kaže: “Nisam sreo filozofa koji iskazuje toliko poštovanje Poslaniku s.a.v.a. kao što je to činio Ibn Sina. Bio je

Temeljne postavke o akaidu

pun strahopoštovanja kada bi opisivao Poslanikove hadise. Znao je koliko je Poslanik nadmašio prosječni ljudski um i koliki je bio domet njegovog bića.” Prenosi se da bi Ibn Sina svaki put kad bi došao do neke intelektualne prepreke uzeo abdest, klanjao dva rekata namaza i rekao: “Bože, dao si mi um, on se sada otupio pa ga Ti izoštri i daj mu da pojmi.”

Kada Kant govori o mogućnostima uma, on kaže da um nije u stanju dokazati postojanje Boga i vječnost duše te odrediti granice svoga dometa. Zato, da bi čovjek dosegao više stupnjeve spoznaje, potrebno je posegnuti za nečim što on naziva “moralnom savješću”. Islamska filozofija takvo šta pobija, a smatra se da i islamski i neislamski filozofi tvrde da su sposobnosti uma ograničene.

U odgovoru tradicionalistima ne poriče se ograničenost ljudskog uma i ne govori se da je on u stanju sve spoznati, ali do nekih istina um ipak može doći, jer postoje stavovi koji se daju argumentima dokazati, a da taj dokaz bude u skladu sa razumom – racionalan, no to ne znači da spoznaja prestaje zajedno sa krajnjim dometom uma.

Ovdje se može izvesti opći princip: Prisustvo poslanika racionalna je nužnost (koju razum dokazuje i prihvata), jer čovjek nije u stanju u potpunosti savladati sve istine svijeta onostranosti (*gajba*) bez onoga koji će mu donijeti vijesti o tome.

Zablude tradicionalista

Zašto se bavimo tradicionalistima? Zato što oni pišu i govore u ime Islama. Njihova je osnovna teza da je akaid pitanje Neba, a ne Zemlje, zbog čega, prema njima, sve o akaidu moramo saznati direktno s Nebesa, a ne od čovjeka kao zemaljskog bića. U odgovoru na ovu tezu islamski filozofi kažu: “Mi je prihvatamo, ali tvrdimo i da je um Božiji dar čovjeku.”

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

I kad mu dam lik i u nj udahnem ruh (dušu), vi mu se poklonite.
(El-Hidžr, 29).

Zar iz ovog ajeta nije vidljivo postojanje nebeskog u čovjeku. Sedžda meleka čovjeku došla je nakon udahnuća *ruha* u njega. Ljudski um jedan je od plodova tog nadahnuća, pa stoga nije sporno da li treba koristiti um u promišljanju o nekim nebeskim stvarima.

Tradicionalisti (hadisije) ne koriste svoje mišljenje, nego se bave samo jasnim (*muhkem*) ajetima i onima koji su objašnjeni u hadisima Poslanika s.a.v.a. Tako, naprimjer, kada tumače ajet: *Milostivi Aršom upravlja* (Ta-ha, 5), oni kažu: “Kakvoća je nepoznata (*medžhul*), a pitanje je novotarija (*bid'at*).”

Islamski filozofi u kritici tradicionalističke škole kažu: “Upravo na osnovu činjenice da um nije u stanju dosegnuti sve nebeske istine, racionalno je dokazivo nužno postojanje s *Nebom* spojenog bića – Poslanika, koji će upotpuniti nedostatak ljudskog uma i ono što um ne može dosegnuti.”

Navest ćemo nekoliko činjenica kojima islamski filozofi dovode pred zid tradicionaliste:

- 1) Zar i vi kao i mi ne tvrdite da je oponašanje (*taklid*) u načelima vjere zabranjeno? To pokazuje da Islam poštuje sposobnosti uma.
- 2) Da li se *mu'džiza*, kojom se potvrđuje veza Poslanika sa gajbom, dokazuje umom ili preko hadisa i kur'anskih ajeta? Svi se slažemo da je to posao ljudskog uma. Sama mudžiza umom je dokaziva. Dakle, po vama proizlazi da nam razum pomaže tamo gdje treba, a nakon toga treba ga odbaciti.
- 3) Da li se pojmovi i istine iz svijeta gajba, poput *Arša*, *Ummul-Kitaba*, *Levhi mahfuz*a itd., koji se spominju u Kur'anu i sunnetu nalaze tu tek tako ili je potrebno razmišljanje o njima? Kada Kur'an spominje naizgled nerješiva pitanja, da li je cilj njihovog spominjanja slijepo prihvatanje ili promišljanje o njima? Sigurno treba promišljati o tim pitanjima, a ne slijepo ih prihvatati. Zato i postoje dvije vrste islamskih propisa:
 - a) Oni propisi koje čovjek treba izvršavati da bi se rezultati toga očitovali na njegovoj duši. Njihova svrha je izvršavanje radi ubiranja plodova (akl ovdje nije presudan i ne igra veliku ulogu). To su propisi poput posta, učenja Kur'ana, sadake. Ovdje je razmišljanje sekundarno, a naredeni su nam isključivo radi ubiranja plodova. Ako filozofija dokaže njihov smisao, a mi ih ne izvršavamo, to znanje za nas nema nikakvog smisla ni vrijednosti. Svakako će onaj ko istovremeno razumije smisao propisa i izvršava ih imati bolje rezultate od onaj ko ih izvršava bez razumijevanja.

Neko je jednom prilikom vidio allame Tabatabajja kako u Mešhedu prilazi prosjaku. Sjeo je kraj njega, stavio nekoliko novčića u svoju ruku, a potom je pružio prosjaku. Kada je prosjak uzeo novac, Allame je poljubio svoju ruku, ustao i krenuo dalje. Čovjek, koji je sve to posmatrao, sustigao ga je i upitao zašto je baš tako postupio. Allame mu odgovori: “Mnoge stvari ne razumiješ pa ne moraš ni ovo.” Čovjek je i dalje insistirao, pa mu Allame napokon odgovori: “Zar u predajama ne stoji da je ruka prosjaka otjelovljenje ruke Božije, a Uzvišeni kaže u Kur’anu: *Ko će Allahu dati pozajmicu...* (El-Bekara, 245) Zar lijep *adab* (učtivost) robovanja Bogu ne zahtijeva da mi svoju ruku, kada je pružamo prema ruci Božijoj, stavimo ispod; eto zato sam stavio novac na dlan (da Allahova ruka bude gornja). I zar *zijaretiti* (posjetiti) onoga ko je učinio zijaret nije kao da i sam učiniš zijaret. Moja ruka zijaretila je ruku Božiju pa sam je zato poljubio.”

Jasno je da ovakvo prodiranje u dubine ibadeta uzdiže čovjeka i odvaja ga od Ovoga svijeta. Značaj milostinje toliki je da je njoj posvećena cijela jedna kur’anska sura. Činjenica je da davanjem milostinje dajemo ne očekujući da će nam primalac uzvratiti, pa čak ni zahvaliti. Prema tome, uvjet davanja sadake nije spoznaja njenog smisla, jer ako je dajemo i bez razumijevanja suštine, imat ćemo nagradu budući da Allah kaže da nagrada dobročiniteljima neće biti uskraćena (Hud, 115). Dakle, ovo činimo radi samoga čina i ubiranja njegovih plodova.

- b) Brojna su pitanja islamskog vjerovanja koja ne traže prakticiranje, nego se tiču isključivo spoznaje, npr. Allahovi sifati, šta je bilo prije i šta će biti poslije Ovog svijeta itd.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?” – oni su odgovarali: “Jesi, mi svjedočimo” – i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: “Mi o ovome ništa nismo znali.” (El-A’raf, 72)

Ako u ovom ajetu nije riječ o nečemu što trebamo izvršavati, kakav je onda njegov smisao? Čemu onda stotine pitanja koja se tiču *kadra* (određenja), zagrobnog života, proživljenja itd?

Imam Ali a.s. u *Stazi rječitosti* govori o tim pitanjima, a allame Tabatabai napisao je knjigu *Ali i Božanska filozofija*, koja odgovara na ova teološka pitanja, npr. da Bog nema *mahijet* – štaštvo, da je Prvi prije svega, da je Jedan na Sebi svojstven, a ne na brojčani način itd.

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ

Da Zemljom i Nebesima upravljaju drugi bogovi, a ne Allah, poremetili bi se. Pa neka je uzvišen Allah, Gospodar svemira, od onoga što Mu pripisuju! (El-Enbija, 22)

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ
وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ

Allah nije uzeo Sebi sina, i s Njim nema drugog boga! Inače, svaki bi bog, s onim što je stvorio – radio što bi htio, i jedan drugog bi pobjeđivao. Hvaljen neka je Allah koji je daleko od onoga što oni iznose! (El-Mu'minin, 91)

Kur'an, dakle, pojašnjava čovjeku nemogućnost postojanja dvaju božanstava na racionalan način, onako kako je to pojmljivo ljudskom umu.

Imam Zejnul-Abidin a.s. je rekao:

“Pred kraj vremena (*ahiri zeman*) doći će učenjaci koji će duboko pronicati u vjeru i tevhid. Allah je radi njih objavio suru Ihlas i početak sure Hadid.”

Šehid Mutahari je kazao: “Islamska znanost dokazala je da su ovdje objašnjena najuzvišenija značenja tevhida.” Bertrand Russell (Rasel), engleski filozof, je napisao: “Uzrok filozofskih rasprava treba tražiti u šiijama koji su skloni *batinu* i gnozi.” Ahmed Emin na to se nadovezao: “Dobro, ako to i prihvatimo, ipak je uzrok u tome što su oni većinom Iranci, koji su skloni umovanju i racionalnom razmišljanju.”

Mutahari o Russellu kaže: “Njega ne shvatamo ozbiljno jer o onome o čemu govori ne posjeduje ni najmanje znanje te ćemo ga stoga zane-mariti. Međutim, Ahmedu Eminu treba odgovoriti. Niti su sve šiije Iranci, niti su svi Iranci šiije. Kulejni, Šejh Saduk i Muhammed Ibn Ebu-Tebersi bili su veliki šiijjski alimi, a nijedan od njih nije bio Iranac. S druge strane, Buhari, Muslim i Ebu-Davud nisu uopće koristili racionalne

dokaze, a svi su Iranci. Zato ovu tezu na temelju istina u vanjskom svijetu možemo potpuno odbaciti.”

Sidki Numan u knjizi *Historija ilmul-kelama* kaže: “Islamski muhaddisi i fakihi (pravници) smatrali su da nije dobro razgovarati s inovjercima, a udublivanje u gramatiku nije im ostavilo nimalo vremena za udublivanje u značenje riječi. Rezultat je njihova obuzetost prenošenjem riječi i činjenica da do njihovih ušiju nikada nije doprlo nešto protivno vjeri. Nikada nisu odgovarali na pitanja onih koji Islam posmatraju sa strane, i nisu koristili filozofske rasprave da bi im odgovorili. Zahvaljujući tome, kada bi najvećeg muhadisa upitali ima li Bog tijelo, on bi rekao da nema, a kada bi tražili objašnjenje ajeta: *Milostivi aršom upravljaju*, rekao bi: ‘Kakvoća toga je nepoznata, a pitanje o tome bid’at.’”

Prema tome, njihov vidokrug bio je sužen jer nisu imali nikoga u blizini čija pitanja bi tražila zadovoljenje. Međutim, *mutekellimi* (teolozi) su bili iz naroda i na vrijeme su shvatili da odgovore na ova pitanja treba tražiti u ajetima koji imaju ovakva značenja. Znamo da Kur’an i sunnet ne odgovaraju sa “kakvoća nepoznata, a pitanje bid’at”, već oni odgovaraju na sva pitanja.

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

A ako sumnjate u ono što objavljujemo robu Svome, načinite vi jednu suru sličnu objavljenim njemu, a pozovite i božanstva vaša, osim Allaha, ako istinu govorite. Pa ako ne učinite, a nećete učiniti, onda se čuvajte vatre za nevjernike pripremljene, čije će gorivo biti ljudi i kamenje. (El-Bekara, 23-24)

فَيَشِيرُ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمْعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

Zato obraduj robove Moje koji Kur’an slušaju i slijede ono najljepše u njemu; njima je Allah na Pravi put ukazao i oni su udubljeni u znanje. (Ez-Zumer, 17-18)

U ovom ajetu nalazi se pet principa:

- 1) slušanje sa razumijevanjem,
- 2) analiza i razmatranje (razlučivanje šta je dobro),
- 3) izabiranje najboljeg,

- 4) uputa je samo Božija,
- 5) ovakvi ljudi posjednici su razuma.

U odgovoru tradicionalistima Tabatabai kaže: “Ovakvi ajeti i hadisi puni su značenja. Tradicionalisti nisu smatrali potrebnim da se u njih zadubljuju, a što se tiče njihovog znanja, prepustit ćemo ga Allahovom sudu.” Dakle, princip “kakvoća nepoznata, pitanje bid’at” suprotan je aklu, Kur’anu i sunnetu. Ovakvi ajeti pozivaju na umovanje i izvlačenje pouke, a o tome postoje i Poslanikove s.a.v.a. predaje. Svi ti pozivi na razmišljanje nisu bez smisla, a cilj im je da spoznamo i saznamo. Stav tradicionalista isti je kao kad bi nam se kazalo da uzmemo abdest, ali da ne moramo biti čisti, ili da razmišljamo, a da ono što smislimo odbacimo, što nema smisla ni za obične ljude, a kako onda to pripisivati Allahu dž.š. i Poslaniku s.a.v.a!?

Mulla Sadra je rekao: “Mi smo u ovom vremenu zatočenički nekih koji ne znaju jezik. Njihove oči nemoćne su da vide svjetlo i hode putem mudrosti. Njihove oči poput su šišmiševih, koje ne koriste svjetlo. A svaku vrstu poniranja u dubine vjere, zato što je ono suprotno sklonostima širokih masa, odbacuju kao nešto zabranjeno. Njihovo razmišljanje ne prelazi granice materijalnog.”

Tradicionalisti za argument uzimaju sljedeći hadis Poslanika s.a.v.a. Poslanik je vidio staricu kako prede vunu i vrti vreteno, te ju je upitao:

“Kako si upoznala Boga”, a ona je pogledala u okrećuće vreteno i rekla: “Ovako kako se ovo vreteno vrti. Jer ako ja trebam ovom vretenu da bi se vrtilo, kao će se cijeli svijet vrtiti, a da Neko Moćan ne stoji iza njega. Poslanik je tada rekao: “Slijedite i vi ovo, vjerujte i imajte *dini-adžai*z (vjeru staraca poput ove slabašne starice)!”

Tradicionalisti kažu da promišljanja o pitanjima nedokučivim ljudskom umu mogu čovjeka odvesti u zabludu. Zato zaključke do kojih su neki došli “maštanjem“ ne treba predstavljati kao stvarnost. Ljudski um je manjkav i ne može sebi priskrbiti savršenstvo. Zato i jesu slati poslanici kako bi upotpunili um. Pa kad imamo poslanike, čemu onda razmišljanje, smatraju tradicionalisti.

Islamski filozofi i mudraci daju odgovor da ovaj hadis nema dokazanu autentičnost ni u jednoj sunijskoj ni šijskoj zbirci, ali ga tradicionalisti navode jer je blizak njihovim ranije formiranim stavovima.

Prvi koji im je odgovorio bio je ‘arif i pjesnik Šabestari:

“Svijet je stvoren radi tebe, a ti u njemu nemoćan; možeš li pronaći ikog tako nemoćna. Poput zatvorenika u uglu sjediš, i umjesto da se izbaviš, ti

sebi noge vežeš. Poput starice si okrenuo leđa stvarnosti. Zar ti to ne donosi osjećaj posramljenosti. Svi hrabri su na mejdan izašli i njihova tijela već su umazana krvlju, a ti se nečkaš. Šta si to razumio o dini-adžaižu, pa si se zatvorio tvrdeći da svako razmišljanje nije *džaiž* (dozvoljeno). Ako si čovjek i ako još imaš pameti, kreni kroz Ovaj svijet stvarnosti nigdje se ne zaustavljajući. Izađi i ti poput Ibrahima Halila i tragaj za istinom u svakoj stvari i tako ćeš noć svoju pretvoriti u dan. U noći Isra Poslanik se upoznao sa mnogim tajnama Božijim. Kako da nama bude zabranjeno nešto na što naš vođa ima pravo. Izašao je iz Ummihanine kuće i obišao cio svijet u jednom trenu. Koga god je poslije pitao da li ga je vidio, potvrdno bi mu odgovorio.”

Šabestari ovdje govori da Poslanikov odlazak na noćno putovanje jeste poticaj i nama da tragamo za istinom i posmatramo znakove Božije izvan sebe i u sebi.

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ
نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى
وَلَا كِتَابٍ مُّبِينٍ

Kako ne vidite da vam je Allah omogućio da se koristite svim onim što postoji na Nebesima i na Zemlji i da vas darežljivo obasipa milošću Svojom, i vidljivom i nevidljivom? A ima ljudi koji raspravljaju o Allahu bez ikakva znanja, bez ikakve upute i bez knjige svjetilje. (Lukman, 20)

Zar cilj dolaska Poslanika nije objašnjen u 157. ajetu sure El-A'raf, gdje se govori kako je poslan da ljudske umove oslobodi okova, da čita Božije ajete ljudima, te da ih tumači podučavajući ih mudrosti? I prema šejhu Šabestariju i njegovim stihovima ovaj ajet znači kretanje, a ne mirovanje – te znanje i razmišljanje, a ne neznanje. Evo kako glasi taj ajet:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
التُّورَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ
الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي
كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ
مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

Onima koji će slijediti Poslanika, Vjerovjesnika, koji neće znati ni čitati ni pisati, kojeg oni kod sebe, u Tevratu i Indžilu, zapisana nalaze, koji će od njih tražiti da čine dobra djela, a od odvratnih odvrćati ih, koji će im lijepa jela dozvoliti, a ružna im zabraniti,

koji će ih tereta i teškoća koje su oni imali osloboditi. Zato će oni koji budu u njega vjerovali, koji ga budu podržavali i pomagali i svjetlo po njemu poslano slijedili – postići ono što budu željeli.

Mevlana Dželaludin Rumi u svojoj *Mesnevi* dao je odgovor na hadis: “Slijedite i vi ovo, vjerujte i imajte dini-adžaz!” On kaže da je riječ *adžuze* (slabo pokretna starica) pogrešno prevedena i da se ovdje misli na *adžeze*, što znači unutarnja slomljenost – slomljeno srce, a ne *adžuze* – starica slomljene kičme. U hadisu kudsi stoji: “Ja sam ondje gdje su srca slomljena.” Mevlana dalje kaže: “Blago li onima koji se hrane uzdisajima slomljena srca. Oni će na Onom svijetu biti u hladu drveta Prijatelja svoga – *dusta*. Oni su na početku shvatili i slomili srce svoje da bi se predali Njemu. Onaj koji je priznao nemoć svoju poput je Zulejhe koja se pokazala Jusufu, da bi na kraju upoznala istinskog Jusufa (njena želja za Jusufom nije se ostvarila, ali je na kraju dobila istinsku ljubav samoga Boga).”

U jednom hadisu kaže se: “Budi rob poput tijela umrlog u rukama onoga ko ga gasuli!”, govori nam da je tumačenje tradicionalista pogrešno. Hadis o dini-adžazu poručuje da kao što vreteno treba nekoga da bi ga pokretao, tako i ovaj Univerzum treba Nekoga ko bi njime upravljao. Dakle, ovdje se ne govori o neznanju. Starica je iz svog fitreta, sebi svojstvenim jezikom, izgovorila rečenicu koja je stavila u rang sa Ibrahimom a.s. i zato je Poslanik s.a.v.a. pohvalio. Ona je svojim jednostavnim jezikom rekla ono što je Aristotel dugo promišljao – da svakoj stvari treba pokretač.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ
الْأَفْلِينَ. فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي
رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ. فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي
هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ

I kad nastupi noć, on ugleda zvijezdu pa reče: “Ovo je Gospodar moj”, a pošto zađe, reče: “Ne volim one koji zalaze.” A kad ugleda Mjesec kako izlazi, reče: “Ovo je Gospodar moj”, a pošto zađe, reče: “Ako me Gospodar moj na Pravi put ne uputi, bit ću sigurno jedan od zalutalih. “A kad ugleda Sunce kako se rađa, on uzviknu: “Ovo je Gospodar moj, ovo je najveće”, a pošto zađe, reče: “Narode moj, mene je sramota što vi druge Njemu ravnim smatrate. (El-En’am, 76-78)

Temeljne postavke o akaidu

Pjesnik Mezami Ganduri kazao je: “Pa ti vreteno uporedi sa svijetom cijelim!” Iako je hadis nepouzdan, on ne poziva na pasivnost, nego na promišljanje o vjeri.

Što se tiče teze tradicionalista da umu ne treba prepuštati rasuđivanje, ustvari se radi o zamjeni teza jer je dolazak poslanika nužnost koju um nalaže s obzirom na činjenicu da je svjestan kako ne može preći svoje granice.

Čulna (senzualna) spoznaja

Teorija empirista (senzualista) zastupa mišljenje da je pouzdano jedino ono što čovjek spozna putem svojih pet čula. Oni tvrde da je iskustveno znanje, koje stičemo u eksperimentima putem čula, jedino pouzdano i da nam za znanje nisu potrebni racionalni dokazi. Njihov stav da nikakvo filozofsko razmišljanje nije autentičan izvor znanja brzo se raširio. Rezultat ovoga je da je jedina ispravna filozofija, filozofija iskustva – čula. Sva pitanja koja se tiču prouzroka, početka i kraja svijeta smatraju se transcendentnim, te su gurnuta ustranu i stavljena van domena nauke. Oni kažu da se postojanje Boga i Sudnjeg dana ne može eksperimentima dokazati pa o njima ne treba ni raspravljati. Spomenuti stav: “Povjerovat ću u Boga kad ga vidim pod svojim skalpelom”, jednak je stavu da postoji samo ono što je eksperimentom dokazivo.

Sljedeća generacija empirista tvrdi: “Mi ne možemo raspravljati o onome što nije iskušano; mi tvrdimo da ono čak i ne postoji. Ono što ne može stati pod mikroskop, skalpel itd., nije predmet spoznaje čula.” Ovaj misaoni pravac stavio je spoznaju u okvire ljudskih čula. Da vidimo kakav je stav Istoka prema empirizmu:

Tri su osnovna razloga zašto je u islamskom svijetu zaživio stav koji ne zastupa razum i koji je protivan racionalnom razmišljanju i rasuđivanju:

- 1) snažan utjecaj tradicionalista,
- 2) brz naučni napredak Zapada, koji je u islamskom svijetu izazvao averziju prema filozofiji,
- 3) činjenica da su filozofske rasprave teško shvatljive i da se većina ljudi kloni filozofije.

U situaciji napretka Zapada usljed napretka empirijskih nauka i teškoća u shvatanju filozofskih rasprava, jedan dio islamskih filozofa iz-

nio je tezu da za pitanja o Bogu i transcendenciji nemamo potrebu za korištenjem filozofije. Oni su teološke rasprave prenijeli u oblast empirijskih nauka, smatrajući da se pomoću njih mogu riješiti i teološki problemi, pa drže da je naučnim istraživanjem moguće doći do spoznaje o Bogu i pitanjima teologije.

Kur'an kaže da je jedini put spoznaje kroz spoznaju njegovih stvorenja i posmatranjem prirode. Brojni su ajeti koji podstiču na posmatranje prirodnih fenomena, koji govore o činjenici kako je Allah dž.š. stvorio kamilu, Nebesa bez stubova, itd. Iz toga ovi filozofi zaključuju da je jedini ispravan put onaj koji vodi preko posmatranja prirode, koju opet spoznajemo raznim ispitivanjima. Priroda je ključ svih tajni i njeno otkrivanje vodi nas direktno Bogu. Oni kažu da je naša obaveza istraživanje prirode i da se ne trebamo baviti filozofijom, jer putem izučavanja prirode i njenih fenomena nikada nećemo doći u sukob sa iskustvenom naukom (koju protežira Zapad). Znatno broj islamskih pisaca zastupao je ovo mišljenje (Muslimanska braća u Egiptu i dr.).

Sejjid Ebul-Hasan Nedvi u knjizi *Koliko je svijet vidio štete od zaostalosti muslimana* kaže: “Poslanici Božiji informirali su ljude o Božijoj biti (*zatu*), atributima (*sifatima*) i sudbini čovjeka. O tome su čovjeku poklonili mnogo informacija. Učili su ga i zadovoljili znanjima čiji temelji nisu u rukama čovjeka. To su, ustvari, pitanja metafizike, tj. stvari s onu stranu granica prirode. Međutim, ljudi nisu znali cijeniti tu blagodat, već su o tome počeli voditi filozofske rasprave.”

Ovo je stav nove generacije islamskih filozofa, koji su u “odbrani” Islama zagovarali stav tradicionalista i prilagodili ga “modernijem” pogledu na svijet. To je bilo novo učenje tradicionalista.

Istinski islamski filozofi u odgovoru modernim tradicionalistima kažu: “Tačno je da je jedan od puteva spoznaje put koji vodi kroz izučavanje prirode i pojava u njoj.” Dalje u odgovoru ovim savremenim intelektualcima, što su na ovaj način pokušali braniti Islam, kažu: “Međutim, prije svega, postavljamo vam nekoliko pitanja: ‘Kako tumačiti sljedeće ajete?’”

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

Njemu nema ništa slično. (Eš-Šura, 11)

وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ

A Allahu pripadaju najuzvišeniji primjeri. (En-Nahl, 60)

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

Allah, nema boga osim Njega, najljepša imena ima. (Ta-ha, 8)

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَئِمَّ وَجْهُ اللَّهِ

Allahov je i istok i zapad, pa gdje god se okrenete, naći ćete lice Božije. (El-Bekara, 115)

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

On je Prvi, Posljednji, Unutarnji, Vanjski, Znalac o svim stvarima. (El-Hadid, 3)

Znamo da našom logikom gledano ono što je prvo ne može biti i posljednje, što je vanjsko ne može biti i unutarnje, te ono što je otkriveno nije skriveno, a ono što je *batin* ne može se vidjeti. Ali Kur'an kaže: Allah je Zahir i u isto vrijeme Batin, Prvi koji se nalazi na kraju i Posljednji koji je na početku. I ne samo da On stvara prvo i posljednje, već je stvorio *zahir* i *batin*.

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ

Nema ništa što je stvoreno, a da njegova riznica nije kod Nas, a puštamo samo u količinama potrebnim. (El-Hidžr, 21)

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ

Gdje god se nalazili, On je uz vas. (El-Hadid, 4)

Kakav je to bitak koji je istovremeno sa živim i mrtvim, prvim i posljednjim, u snu i na javi? Još teže pitanje od ovoga je sljedeće:

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْبِئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

Allah može zbrisati ili uspostaviti sve što On hoće, kod Njega je Majka Knjige (Ummul-kitab). (Er-Ra'd, 39)

Ako je jedini put spoznaje Boga preko uređenosti sistema, kako to da On ovdje kaže da može uništiti ili uspostaviti sve kad hoće i kako hoće? Stotine ajeta i hiljade predaja Poslanika i Imama govore o sličnim primjerima za koje čovjek pomoću čula, ako su jedini način spoznaje, ne može naći odgovor.

Ono što nam empirijska znanost nudi jeste odgovor na četiri pitanja:

- 1) Da li Ovaj svijet ima Tvorca? Odgovor je “da” jer je to moguće dokazati. U tome je granica koja razdvaja materijalizam od nauke o Bogu.
- 2) Da li taj Stvoritelj svijeta posjeduje znanje? Odgovor je “da” jer u svakoj čestici u Univerzumu nalazimo svjedočenje o tom znanju.
- 3) Da li je taj Stvoritelj moćan? Odgovor je “da” jer je moć Stvoritelja vidljiva u prirodi.
- 4) Da li taj Stvoritelj upravlja kretanjima u Univerzumu, ili ga je stvorio i ostavio da sam po sebi egzistira? Iz fenomena što ih je stvorio da se zaključiti da je On Moćni koji upravlja stvorenim.

Iskustvo i empirija mogu nam odgovoriti na ova četiri pitanja, no da li je za muslimana dovoljno da kaže: “Ja vjerujem u Stvoritelja koji posjeduje znanje i moć i koji upravlja svim što je stvorio.” Kur’an kaže da nije dovoljno.

NAUKOM DO SPOZNAJE STVORITELJA

Znanje da Ovaj svijet ima Tvorca koji posjeduje znanje i moć i koji upravlja kretanjima nije dovoljno da bi se, prema Kur'anu, čovjek mogao smatrati *muvehhidom* (jednobošcem).

بِئِهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ

Allah svojom moći obuhvata sve stvari (El-Maida, 120)

Znači, ne samo da obuhvata ovosvjetska kretanja, nego i kretanja u čitavoj Egzistenciji u svim svjetovima. U jednom kur'anskom ajetu stoji:

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

On sve zna (El-En'am, 101) – a pod ovim se podrazumijeva i znanje o svim svjetovima.

Ono do čega možemo doći čulima jeste spoznaja o nužnosti postojanja Stvoritelja. Međutim, da li empirijske znanosti mogu ići dalje i dublje u nematerijalni svijet? Odgovor je “ne”. Izučavanje prirode može nas odvesti najdalje do granica prirode, ali prirodnim naukama nije dozvoljeno preći tu granicu. Sve što empirija kaže o pitanjima transcendentalnog, pa čak i ako su tvrdnje pozitivne, nema nikakve vrijednosti.

Kur'an spominje znanja i istine o Bogu i brojnim stvarima o kojima prirodna znanost ne može ništa reći. On naređuje da razmišljamo i kritikuje one koji nisu skloni dubokom razmišljanju. Ajeti koji govore o teološkim pitanjima nisu objašnjeni kao propisi koje trebamo provoditi, nego kao istine koje traže spoznaju.

Suočavajući se sa ovim ajetima, moguća su dva puta:

- 1) da slijepo prihvatimo te ajete bez razmišljanja, kao kod ajeta: *Kod Allaha su najuzvišeniji primjeri;*
- 2) da kažemo kako nas Kur'an navodi na zaključak da pored prirode postoji još jedna staza koja nas vodi spoznaji Njega.

Prvi put je, zapravo, mišljenje tradicionalista koji kažu: “Kakvoća nepoznata, a pitanje bid’at”, što se kosi sa umom i logikom. Ovo je u suprotnosti sa kur’anskom logikom. Kada bi nas neki nemuslimani upitali da im objasnimo Allahova lijepa imena, a mi im kao odgovor ponudili tvrdnju tradicionalista, oni bi s pravom mogli reći: “Pozivate nas, a ne nudite odgovor na naša pitanja.”

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

Ako ti dođe mnogobožac (mušrik) i zatraži utočište, ti ga primi dok ne čuje riječi Božije...

On bi mogao s pravom reći: “Pa zašto sam došao? Je li zato da mi Poslanik kaže da ne postavljam pitanja, nego da slijepo vjerujem?” Ajet se dalje nastavlja: *Onda ih vrati u miru*, (Et-Tevba, 6), tj. bez obzira na rezultate. Prema tome, nema smisla da ne ponudiš znanje i odgovor onome ko je došao da ga traži i da ga pustiš da se vrati bez odgovora. Znači, Kur’an ukazuje i na druge vidove spoznaje istine. Kad bismo upitali one koji kažu da je jedini način spoznaje putem prirodnih nauka šta je onda znanje i kakvi su vaši dokazi, oni bi rekli: “Znanje je poznavanje odnosa između uzroka i posljedica u prirodi.”

Cilj naučnika u oblasti prirodnih nauka jeste da upozna prirodne procese. On nastoji upoznati korijene tih procesa i pojava, pa stoga ne postoji nijedan naučnik koji će reći da se nešto dogodilo samo od sebe. Svaka pojava ima uzrok. Niti jedno djelo nije učinjeno, a da ono ne ostavi trag i učinak u prirodi.

Na ovaj način možemo doći do znanja o prauzroku. To je znanje o djelovanju uzroka i posljedica i rezultat je spoznaje da niti jedna stvar ne postoji bez uzroka. Nauka odbacuje tezu slučajnih događaja, tj. o spontanom nastanku pojava i bića. Svaki naučnik koji dođe do zakona tvrdi da on važi u cijeloj prirodi. Taj zakon smatra vječnim, nepromjenljivim i univerzalnim. Sve stvari imaju svoj izvor – uzrok, i u cijelom Univerzumu vlada red i poredak. Sve što postoji u Univerzumu nastalo je od jednog prauzorka, iz *ezela*.

A šta kaže pravi vjernik? On kaže:

“Ovaj svijet ima prauzrok i u njemu vlada red, a taj prauzrok je Bog koji je uspostavio red.”

Temeljne postavke o akaidu

Jedina razlika između vjernika i znalca prirodnih nauka je što vjernik tom prauzroku, koji je uspostavio red i koji vlada, daje ime Bog. Naučnik kaže da u Ovom svijetu postoji Sila koja ima znanje i moć, a muvehhid kaže da je ta sila Bog. Do ovog nivoa nauka i vjera imaju zajedničkih tačaka.

Kur'an kaže da Allah čini da iz sjemenke rastu biljke i drveća i da On život i smrt daje, da On kišu spušta, i daje da zelenilo buja. Vjera u Jednog Boga govori da za sve postoji jedan uzrok, što je suprotno tvrdnji mušrika i njihovom vjerovanju da svaki dio prirode ima svog Boga.

Prirodna nauka je sklonija vjerovanju u jednoću Božiju pa zato protivnici teoloških i filozofskih rasprava kažu: "Kada u prirodnim naukama nalazimo odgovore, kakva je onda svrha filozofije? Umjesto teoloških rasprava i rasprava o Platonu, Aristotelu i drugima, obratimo se onima koji izučavaju prirodne nauke, a oni će nam reći da Ovaj svijet ima svoj uzrok", kazat će oni.

Da li su empirijske znanosti u stanju dovesti nas do cilja – konačne spoznaje o Uzvišenom Bogu?

Odgovor na ovo pitanje ponudili su filozofi kazavši: "Mi prihvatamo da su prirodne nauke mnogo pomogle u obznanjivanju prirodnih načela i prihvatamo da te nauke vode čovjeka spoznaji Boga. Uopće, bilo koje znanje i nauka pomažu u stjecanju spoznaje. Allah dž.š. sâm jeste znanje i jasno je da nas stjecanje dijela Njegovog znanja približava Njemu. Ipak, ne smijemo zaboraviti sljedeće činjenice:

- Prirodne nauke jesu pomogle obznanjivanju tevhida, ali to je usluga djelu Božijem, a ne samom Bogu. Potrebno je razlikovati dva pojma: jedno je sâm Bog, a drugo je djelo Njegovo. Da li se te usluge tiču Boga i spoznaje o Njemu ili spoznaje o djelu Njegovu?
- Prirodna nauka govori nam da je svijet stvoren i da počiva na određenim principima. Šta to znači? To znači da kada tragamo za određenim uzrokom bilo koje pojave, zaključujemo da se ona odvija po tačno određenim zakonima.

Kada čovjek uđe dublje u istraživanja, zaključit će da svi ti naizgled protivrječni zakoni čine da Ovaj svijet ide ka jednom cilju. Taj zapanjujući zaključak navodi da iza prirode, kao takve, stoji neka natprirodna sila koja ju je stvorila i njome upravlja. Poredak u toj i takvoj prirodi nužno mora biti pod upravom Stvoritelja koji je Sveznajući, Svemoćni, Svemoćni. Prirodne, iskustvene nauke navele su čovjeka da postoji jedan Bitak

van prirode koji njome upravlja. Ti tragovi šalju poruku o tom sadržaju koji je proistekao iz njihovih istraživanja.

Prvi rezultat jeste upoznavanje čovjeka sa uređenošću koja vlada u prirodi i njenim zakonima. Ta saznanja navode na spoznaju da sve u prirodi teži jednom cilju. Naprimjer, hladnoća i toplota su u suprotnosti, ali oboje produžavaju opstanak.

Poruka svih naučnih ostvarenja je:

Ovaj svijet ima jednog Stvoritelja – Vječnog, koji je Sveznajući i Svemogući i koji je izvan Ovog svijeta – te da su prirodne nauke u stanju dovesti čovjeka do granice prirode – a to je tek spoznaja o postojanju svijeta onostranog.

Kada prirodnu nauku upitamo kamo krenuti dalje, odgovor će biti: “Već je rečeno da bića u Univerzumu nisu neovisna, samopostojeća i nisu slučajno nastala. Ona nisu proizvod i posljedica utjecaja više bogova, nego samo jedne sile, vječne i neprolazne, koja je dala te veze i principe, koji su također nepromjenljivi. Prirodna nauka nam o Njemu ne može reći ništa više.”

Ovdje filozof razložno može postaviti pitanje prirodoslovcu: “Po čemu se vaše učenje razlikuje od materijalističkog, jer i materijalisti tvrde da u prirodi vlada red i zakon uzročno-posljedične veze, ali ne smatraju da je to od Boga? I oni prihvataju tezu da se Univerzum kreće u jednom pravcu. Šta ste novo donijeli? Sve vam se svodi na to da ste ustvrdili poredak i zakonitost u svijetu, te da se sve kreće u jednom određenom pravcu. Ono što ste nam vi predstavili kao Boga nije ništa drugo do skup uzroka i posljedica i njihova povezanost. Taj bog koga nam nudite nema ničeg zajedničkog sa Onim Kojeg nam predstavlja Poslanik i ne liči na kur’anskoga Boga. On je po Kur’anu Jedan, Jedin, Samopostojeći, On je Nedjeljiv, Postojan, Svemoćan i upravlja egzistencijom. Hvala vam što ste nam pomogli da upoznamo djelo Božije, no niste nam pomogli da upoznamo Boga. Otvorili ste poklon, ali niste prikazali donosioca.”

Stoga, osnovna razlika između prirodnih nauka i islamske filozofije svodi se na dvije stvari:

- Krajnji domet prirodnih nauka je upoznavanje djela Božijeg i spoznaja da to djelo ima Tvorca,
- Značenje uzroka i posljedica u prirodnim naukama razlikuje se od filozofskog u kojem se govori o spoznaji Boga.

Temeljne postavke o akaidu

Između uzroka i posljedica u prirodnim naukama i filozofiji razdaljina je koliko između Nebesa i Zemlje.

Tvrđnja onih koji kažu da nemamo potrebu za drugim vrstama spoznaje izuzev one koju steknemo pomoću čula može se objasniti u sljedećih nekoliko rečenica:

- Čovjek koji se bavi istraživanjem prirode na osnovu iskustva dolazi do zaključka da se na Ovom svijetu ništa ne događa slučajno, te da prirodom upravlja neko moćan.
- Prirodom vladaju čvrst zakon, red i sklad, koji ne dozvoljavaju kršenje prirodnih fenomena.

Vjernik kaže da Ovaj svijet ima svog Tvorca, koji je oduvijek, zauvijek itd. Vidimo da je razlika između ovih dviju teorija u tome što prva govori o zakonu koji vlada prirodom, a druga o Zakonodavcu koji vlada svijetom.

Kur'an se slaže sa objema teorijama jer govori o poretku i Zakonodavcu. Naprimjer: *Ti uvodiš noć u dan i uvodiš dan u noć* (Ali 'Imran, 27), ili: *On život i smrt daje* (El-A'raf, 158) itd. Kur'an kazuje da je prvi uzrok svih kretanja u prirodi Uzvišeni Bog.

Islamski filozofi pobijaju teoriju iskustvene spoznaje kroz nekoliko iskazanih postulata:

- 1) Mi prihvatamo da je moderna nauka potpomogla vjeru.
- 2) Prihvatamo da moderna nauka približava čovjeka jedan korak bliže Bogu.
- 3) Smatramo, također, da se nijedna nauka ne kosi sa vjerom.

Ovaj svijet djelo je Božije, a sve Njegovo skladno je i podložno nepromjenljivim zakonitostima, pa je i u skladu sa naukom. Zato, što god više nauka napredovala, sve će se više otkrivati taj sklad i bit će jasnija činjenica da Univerzumom upravlja Mudri Stvoritelj.

Međutim, filozofi kažu da je naše promišljanje o Univerzumu dvojako: nekada promatramo djelo Božije, a nekada samog Boga – a sva naučna otkrića odnose se samo na Njegovo djelo, a ne na Boga Uzvišenog. Zašto ovo napominjemo? Naprimjer, onaj ko se bavi prirodnom naukom zaključuje da svijet funkcionira zakonomjerno. Šta to znači? To znači da ako pažljivo analiziramo Univerzum, zaključit ćemo da su odnosi u njemu regulirani na način da svaka čestica kao dio Univerzuma teži ka svrsi svog stvaranja, a sve je od Jednog Tvorca Koji to održava i regulira. Oni idu i korak dalje tvrdeći: "Taj Mudri Znalac izvan je Ovog

svijeta te je priroda poput zdjele u Njegovim rukama kojom On upravlja.” Prema tome, rezultat svih istraživanja prirodoslovaca je da Ovaj svijet ima Jednog, Vječnog, Zналаčkog i Moćnog Stvoritelja.

Sva istraživanja prirode dovode čovjeka do granice prirode, a potom prirodoslovac kaže: “S onu stranu granice postoji Onaj Koji svim ovim upravlja.” Upitamo li ga: “Ko je On?”, i “Kakva je veza svijet – Bog – čovjek”, on to može izreći kroz sljedeće zaključke:

- 1) Nijedna pojava u prirodi nije samostvorena niti slučajnog karaktera, već se cio Univerzum sastoji od bića i predmeta koji su u uzajamnoj vezi.
- 2) Sve pojave u Univerzumu djelo su Jednog, a ne više bogova.
- 3) U cijelom Univerzumu vlada jedan nepromjenljiv zakon kauzaliteta koji je takav da svaki predmet ima svoj uzrok i posljedicu, a taj je zakon oduvijek i zauvijek.

Ovo je maksimum koji nudi prirodna nauka. Mi smo im za ovo zahvalni, ali ih pitamo kakve veze ovo ima sa onim što su dostavili Poslanici. Ili ih možemo pitati u čemu se razlikuju od materijalista koji također priznaju ove činjenice. Nijedan materijalista nikada nije ustvrdio da u svijetu ne vlada zakon kauzaliteta, no u isto vrijeme svi poriču Boga. Je li Bog o kome govori Kur’an skup svih tih principa ili je On samo jedan zakon koji vlada u Univerzumu?

Materijalisti će na sve ovo reći: “Želimo li monoteizam dokazati koristeći izučavanja prirode, tj. želimo li nešto vanprirodno dokazati prirodom, taj dokaz ne bi bio ispravan, jer identični zakoni po kojima se odigravaju razne pojave u Univerzumu nisu rezultat nekog vanjskog upravljanja nego njihove istovrsnosti. I taj beskrajni lanac kauzaliteta nema nikakve veze sa onim što vi nazivate Bogom, Nevidljivim, Svemoćnim, Izvanprirodnim.”

Prema tome, prirodna nauka nam ne može pomoći u definiranju relacije čovjek – Bog – priroda, jer je njen domet do granica prirode i ona ne može preći preko te granice.

Hafiz kaže: “I kad vidiš znak Njegov jasno, i bez znaka gnijezdo Njegovo skriveno je – što više znaš, više si svjestan udaljenosti i da Ga nikad spoznati nećeš.”

Filozofsko viđenje Boga

Princip kauzaliteta u filozofiji razlikuje se od onoga u prirodnim naukama. Odnos uzrok – posljedica u empirijskim naukama definira se kao odnos između dviju pojava u prirodi gdje jedna prethodi drugoj (vatra – prženje itd.). Jedna je uzrok, a druga posljedica. Ovdje je potrebno napomenuti da se sve događa u vremenu i da uzrok uvijek vremenski prethodi posljedici. Dakle, definicija principa kauzaliteta u prirodnoj nauci bila bi sljedeća: To je ostvarenje dviju pojava jedne iza druge (pri čemu je prva uzrok, a druga posljedica) u istom vremenu.

U filozofiji se ta definicija razlikuje. Filozof, kada se bavi uzrocima i posljedicama, razlaže i analizira jedno biće – egzistenciju. Pitanje koje postavlja u toj analizi glasi: Da li je to što je predmetom moje analize takvo da nekad nije postojalo, a sad postoji? Ako je takvo, onda je to moguće biće (*mumkinul-vudžud*). Ovo je egzistencija koja je u svojoj suštini ovisna i treba nekog izvan sebe, tj. ima potrebu za uzrokom svog nastanka i opstanka. Racionalna analiza kaže da nije moguće postojanje *mumkinul-vudžuda* bez uzroka. Ovakvo biće u potpunosti je potčinjeno uzroku, odnosno sadržano je u uzroku svoga nastanka. Nemoguće je razdvajanje posljedice od uzroka i nemoguće je da se oni i u jednoj tački razvoje, s tim što taj uzrok može biti posljedica drugog uzroka, pri čemu vladaju već spomenuti zakoni njihove povezanosti.

Kada tim lancem krenemo unatrag, dolazimo do Bitka kome za postojanje ne treba ništa izvan njega i zovemo ga Prauzrok ili Nužno - Biće (*vadžibul-vudžud*). Taj prauzrok u tijesnoj je vezi sa svim svojim posljedicama, kako prvom tako i posljednjom u lancu. Ovaj odnos i veza *prva posljedica – prauzrok*, jednak je vezi *krajnja posljedica – prauzrok*.

Naprimjer, struja protječe kroz sat i preko osigurača koji, ako je zavrnut, provodi struju, a ako je odvrnut ne provodi. S onu stranu osigurača ima 50 potrošača koji se svi odjednom gase odvrne li se osigurač (pojednostavljeno objašnjenje). Ovdje se potvrđuje razlika između empirijskog i filozofskog poimanja uzroka i posljedica. U filozofiji prostor nije relevantan. Naprimjer, kada se u Kur'anu kaže: *Allah je između srca i čovjeka*, ne misli se na neki međuprostor, nego da On obuhvata sve što je nastalo kao njegova posljedica.

Razlike između filozofskog i empirijskog shvatanja

Postoji razlika između filozofskog i empirijskog shvatanja kauzaliteta. U empirijskim naukama kauzalitet označava vezu između dvaju bitaka koja se događa u vremenu, tj. naizmjenično nastajanje posljedica nakon uzroka u vremenu (čovjekova žeđ nestaje čim popije vodu), dok je u filozofiji kauzalitet analiza postojanja neke egzistencije i razmatranje pitanja da li taj bitak ima moguće (kontingentno – *mumkinul-vudžud*) postojanje. To je onaj bitak koji nije bio pa je nastao, i u svojoj suštini ovisan je u svom nastanku i opstanku o nečemu drugom. Da bi nastao, treba mu nešto izvan njega, a isto to mu treba i da bi opstao. Osnovna osobina mu je da je uvijek potčinjen uzroku svoga nastanka i opstanka. Po definiciji taj je bitak uvijek vezan za uzrok i čim ga ovaj napusti, on nestaje. Kao primjer možemo navesti usijavanje gvožđa čija toplota nije ništa drugo do izraz i manifestacija vatre. Čim nestane vatre, nestane i topline.

Kada posmatramo vidove egzistencije, zaključujemo da je svaki od njih ili posljedica ili uzrok, te da je sveukupna egzistencija materijalnog svijeta ustvari mogući bitak (*mumkinul-vudžud*), koji ovisi o nužnoj egzistenciji (*vadžibul-vudžud*).

Empirijsko učenje o teoriji kauzaliteta dio je filozofske teorije kauzaliteta, što je opet dio uvoda u filozofska razmatranja. Na početku – na vrhu lanca kauzaliteta nalazi se vadžibul-vudžud, iz kojeg izvire sve egzistencije, a krajnje egzistencije kao posljedice jednako su udaljene od prauzroka kao i ona prva, s tim da je ta veza prauzrok – posljedica nekad direktna, a nekad inidrektna. Primjera radi, sunčeva energija, sa staništa obuhvaćenosti krajnjim prauzrokom, jednaka je energiji u našim tijelima i obje ove energije jednako su udaljene od vadžibul-vudžuda.

U odnosu na pravu potragu za Bogom imamo trojako mišljenje:

1) Materijalisti među naučnicima prigovaraju teistima: “Mi ne poznajemo Boga da bismo vjerovali u Njegovo postojanje, niti smo ga u stanju opisati (sifatima), pa Ga nismo u stanju ni spoznati. Oni također pitaju: “A ako takvo biće i postoji, ko ga je onda stvorio? Sve što poznajemo, nalazi se u prirodi – u njoj živimo i umiremo i nemamo potrebe raspravljati o nečem izvan prirode što nam ne donosi nikakvu korist.”

2) Vjernici u Boga (muslimani), koji su ujedno protivnici filozofije, odgovaraju na ove tvrdnje materijalista: “Nas ni jedan Poslanik, pa ni

sam Bog nisu obavezali da Ga spoznamo onakvog kakav jeste. Naprotiv, to je čak i zabranjeno i ne smijemo tragati za spoznajom o suštini Njegovoj. A zašto je tako? Zato jer je naša ljudska spoznaja aktivnost, a ona je unutar materijalnog svijeta i ne može preći granice materijalnog da dosegne znanje o Njemu. Stoga je očekivanje da Ga spoznamo besmisleno i onaj ko to pokušava ide putem koji nema ni cilja ni kraja. Sasvim je svejedno da li će nam ono što će uvijek ostati nepoznato prići korak bliže ili dalje. Zašto se baviti nematerijalnim kad ono za nas nije važno? Naše je da vjerujemo u postojanje Boga jer je ono očito.”

3) Islamski filozofi na ovo kažu: “Vi tvrdite da je Uzvišeni Bog jedan Bitak čije se sâmo djelo može spoznati u jednoj rečenici: Ovaj svijet ima Jednog Tvorca Koji je Moćan, Znalac, Koji vlada i izvan je Ovog svijeta. Vi se zadovoljavate time, a šta sa ostalim pitanjima koja zahtijevaju odgovor, koji će, ako ga ne ponudimo, ljudima ostati uskraćen? Kakva je onda razlika između naše i kršćanske vjere, jer se i po njima um nema pravo miješati u pitanja o Bogu? Temelj kršćanske vjere, koja je monoteistička, jeste trojstvo. Kad bismo upitali papu: ‘Kako to da si monoteist, a u isto vrijeme vjeruješ i u trojstvo; moraš se odlučiti da li je Bog jedan ili ih je trojica?’, on bi rekao: ‘To je već logika, a za nju nema mjesta u religiji.’ U čemu je onda potreba za izučavanjem vjere, kad se sve to što govorite može spoznati kroz empirijske nauke? Čemu služe Poslanici i vijesti iz nematerijalnog svijeta itd? Znamo da je jedna od osnovnih zadaća pružiti odgovor na temeljna pitanja čovječanstva. Ako je to tako, onda ste vi ili poricatelji vjere na lijep način, s poštovanjem, ili ako je ne poričete, onda je sputavate i ograničavate jer tvrdite da ona nema ništa s naukom i umom, a najbolji vjernik je, po vama, onaj koji se izoluje.

U odgovoru materijalistima, islamski filozofi postavljaju pitanje: “Zašto ne vjerujete u Boga kad tvrdite da ne znate da li postoji ili ne?”, a u odgovoru onim islamskim filozofima koji se oslanjaju na empiriju kažu: “Tvrdite da ne trebamo spoznavati Boga, pa čemu onda brojni ajeti koji prizivaju spoznaju, kao npr.:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ
لَتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

Allah je sedam Nebesa stvorio i isto toliko zemalja da biste spoznali kako On može sve i da znanje Njegovo obuhvata sve. (Et-

Talak, 12) Iz ovog se da zaključiti da filozofija stvaranja čovjeka ima za cilj spoznaju Uzvišenog Allaha.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Zaista sam stvorio džine i ljude da bi Mi ibadeti. (Ez-Zarijat, 56)
Ovdje spomenuti ibadet ne treba shvatiti kao krajnji cilj stvaranja, nego kao stepenicu koja je korak bliže konačnom cilju stvaranja, a to je znanje.

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

Pokoravajte se da biste postigli stepen jekina (izvjesnog znanja, čvrstog uvjerenja). (El-Hidžr, 99)

Ako povežemo ova dva posljednja ajeta, dobit ćemo 12. ajet sure Et-Talak, u kojem se ističe da je svrha stvaranja spoznaja Stvoritelja.

Na osnovu ovoga islamski filozofi kažu: “Pa ako Allah jasno kaže da je svrha našeg stvaranja spoznaja Njega, kako onda mi tako olahko to ostavljamo po strani i kažemo da je naš jedini dokaz o postojanju Boga tvrdnja da On zaista postoji, pošto drugog objašnjenja nema. Stoga vas molimo, o vi koji ste zatočili svoje umove, da i vi uzvjerujete kao i mi.”

Protivodgovor islamskim filozofima glasio bi: “99. ajet sure Hidžr, koji vi navodite kao argument, nema značenje koje vi koristite; *jekin* ovdje označava smrt, a ne istinsku spoznaju.”

U odbrani islamski filozofi kažu: “Čak i ako je to tačno, opet niste pobili naš argument, jer se u Kur’anu kaže da je smrt uvod u otkrovenje istine, a u devetom ajetu sure Et-Tarik govori se o Sudnjem danu kao danu kada sve postaje jasno i izvjesno, pa se opet vraćamo na to da je *jekin* stvar istinske ovosvjetske spoznaje, a ne onosvjetske kako vi tvrdite.”

Treba ovome dodati da je temelj vjere da obznanjuje istinu i približava je ljudima, pa kad joj je to osnovna zadaća, kako onda na prvo pitanje o Bogu ona može odgovoriti samo sa “ne znam”. To samo može biti nepoznavanje vjere ili njeno poricanje na lijep način.

Islamski filozofi dalje tvrde: “Mi prihvatamo da treba razlikovati spoznaju Biti (zata) od spoznaje atributa (sifata). Što se tiče spoznaje o Bogu (*ilahijat*), problem je u ograničenosti ljudskih riječi, koje su, kao takve, nemoćne opisati Boga.”

U samom promišljanju o Bogu prirodno je da nailazimo na mnoge poteškoće, a jedna od prvih jeste da sve što mislimo i govorimo, to

Temeljne postavke o akaidu

radimo riječju. Izriječ ili riječ je, kao i djelo ljudsko, ograničena i nemoćna u potpunom objašnjavanju uzvišenih značenja o Bogu. Merhum Šebestari, veliki pjesnik i alim, o ovome kaže:

“Značenje nikad u slovo ne može stati, kao što ni more u posudu ne možemo strpati”

Jedan arapski pjesnik o istome veli:

“Košulja koja je otkana od samo 28 niti (misli se na broj slova u alfabetu), ne može uzvišena Božanska značenja prekriti.”

Druga poteškoća koja nas prati u stjecanju znanja o Bogu jeste problem zblizenosti našeg uma sa Ovim svijetom i sa materijom. S obzirom na činjenicu da živimo u materijalnom svijetu, naš um, čak i kada promišlja o nekim uzvišenim, nematerijalnim značenjima, prinuđen je da poseže za materijalnim primjerima kako bi to sveo u ravan sebi pojmljivog (npr. slatka pobjeda itd.). Zbog toga nam nije u potpunosti prihvatljivo da se može gledati i bez očiju, slušati bez ušiju, voziti bez nekog prijevoznog sredstva. Pretjerana zblizenost s Ovim svijetom ne dopušta nam da takvo šta shvatimo, iako vrlo često i sami zapadamo u takva stanja (npr. u snu vidimo brojne stvari, mada su naša čula isključena).

Ibn Sina u vezi s ovim kaže:

“Racionalno je dokazivo da onaj ko je u stanju potpuno ovladati svojim organima i čulima može vidjeti i čuti na Ovom svijetu ono što se vidi i čuje u svijetu zbilje – *hakikata*.”

Treća poteškoća na ovom putu jeste različito poimanje kod ljudi. Ne shvata svako sve na isti način. Ima nekih političara koji su vrlo pronicljivi i svaki mali suparnikov potez tumače do u tančine, znajući šta sve stoji iza toga, dok drugi, iako imaju iste potencijale na raspolaganju, ponašaju se kako Imam Ali a.s. reče: “Dok ne dođe dušmanin i ne šutne ih nogom, oni se ne probude.”

Kad je u pitanju smrt, mi smo je pogrešno shvatili na početku, pa gdje je god u Kur'anu ili hadisu ona spomenuta, mi je poimamo na osnovu one svoje predodžbe, gledajući iz svoje kože, i svodeći sve na taj ugao razmišljanja i posmatranja.

Četvrta poteškoća to je što su učenja vjere, koja se tiču uzvišenih istina, izvan prirode, i sama činjenica da te istine dolaze iz jednog uzvišenog svijeta otežava njihovo shvatanje. Da bi se na neki način to olakšalo, dolazi Poslanik s.a.v.a., svodeći nam ih na relativno pojmljiv nivo. Svodenje uzvišenih istina preko primjera iz materijalnog svijeta isto

je kao kad bismo jednom dojenčetu pokušali objasniti kako je lijepo biti predsjednik države. Dijete niti zna šta je država, niti šta je lijepo. Jedino što mu možemo reći jeste da je to lijepo i slatko kao kad doji majčino mlijeko. A kakve veze ima mlijeko sa predsjedavanjem državom? Nema nikakve, ali smo bili prisiljeni koristiti pojam koji je djetetu jedini shvatljiv.

U Kur'anu se kaže:

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ

Mi ga objavljujemo kao Kur'an na arapskom jeziku, da biste razumjeli, a on je kod Nas u Glavnoj Knjizi, cijenjen i pun mudrosti.

(Ez-Zuhruf, 3-4)

Kur'an koji je nama na raspolaganju ustvari je samo jedan izraz stvarne kur'anske cjeline iz Glavne Knjige (*Ummul-kitab*), kao što je slika samo jedan odraz pejzaža. Svako od nas gleda iz perspektive svoje učahurenosti kojoj je privržen i vidi Kur'an svojim očima. Mevlana Rumi o tome je kazao u *Mesnevi*:

“Doveli jednom slona u zatvorenu mračnu prostoriju, a zatim uveli nekoliko ljudi da svako nacrtaju šta je unutra vidio (opipao). Jedan je nacrtao komad uha, drugi dio trbuha, treći rep, tako da njihove slike, niti pojedinačno niti sklopljene, zajedno nisu podsjećale na slona.”

Peta poteškoća leži u različitim poimanjima (percepcijama). Jedno je poimanje okom, čime stječemo znanje slikom, drugo je poimanje umom, čija je posljedica pojmovno znanje, a treće je prisutno znanje ili poimanje srcem. Između svih njih javljaju se netrpeljivosti. U suri En-Nedžm kaže se:

مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى أَفْتَمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ

Nije slagalo srce njegovo kad je reklo da je vidjelo, pa zar se vi raspravljate s njim oko onoga što je vidio. (En-Nedžm, 11-12)

Šesta poteškoća, ujedno i temeljna za našu zajednicu, sastoji se u tome da odmah po preseljenju Božijeg Poslanika s.a.v.a. vjerska vlast nije bila u rukama onih kojima pripada. To je izazvalo nesagledive posljedice na polju shvatanja i pojašnjavanja vjere. Od tog vremena do danas, islamski vladari u velikom procentu bili su ili nevjernici ili potpuno ravnodušni po pitanju vjere. Kao što politika, ekonomija i druge nauke traže stručnjake koji će ih voditi, tako i vjera za svoje propagiranje traži one koji su za to pozvani.

Kao primjer šehid Mutahari navodi kako je 1948. BBC emitirao jednu raspravu o Bogu koju su vodili jedan kršćanski teolog i Russell, a tema emisije bila je irfan i logika. Obojica su branili svoje stavove i kad je Mutahari odslušao njihov razgovor, zaključio je da sve to nema nikakve veze ni s irfanom ni s logikom.

Gledišta allame Tabatabaija

Allame Tabatabai diskusiju o akaidu počinje diskusijom o Bogu, Tvorcu Svijeta. Pri tome počinje od triju pitanja:

- 1) Zašto se baviti ovom temom?
- 2) Da li ova rasprava ima utemeljenje u razumu?
- 3) Kakva je korist od ove rasprave?

Uopće, kakva je korist od dokazivanja postojanja Boga, ili kakvu nam štetu nanosi poricanje Boga?

Šehid Mutahari pojašnjava: “Vrlo važno pitanje u izučavanju historije vjere jeste pitanje šta to podstiče čovjeka na bavljenje ovom temom.” Nakon konstatacije da su se ovim bavili mnogi istraživači, on dalje pita: “Da li je to pitanje koje proistječe iz samog čovjeka, ili je ono potaknuto vanjskim utjecajem društva?”

U odgovoru su ponuđena brojna pojašnjenja, ali se sva mogu svrstati u dvije skupine:

- 1) To što čovjeka podstiče da vjeruje jeste unutarnji glas koji ga poziva da se bavi ovim pitanjem. U okviru ove teorije postoje dva mišljenja:
 - a) uzrok je u umu;
 - b) uzrok je u *fitretu*.
- 2) Uzrok nastanka vjere izvan je čovjeka – spoljašnji faktori potječu ga da razmišlja o Bogu. Da bismo razradili ovu teoriju, prvo ćemo je analizirati, kako bismo zatim uočili njene manjkavosti i postepeno stigli do prve teorije.

Nekolicina naučnika historije religija, sociologa i psihoanalitičara (materijalističkog svjetonazora) krenula je od prve pretpostavke – da vjera nema izvora u unutrašnjosti čovjeka, nego samo u vanjskim činionicima. Ovo su uzeli kao aksiom (bez argumenata), a zatim su se podijelili u četiri skupine, sa sljedećim tvrdnjama:

- Ekonomski faktor uzrok je nastanka vjere;
- Uzrok treba tražiti u ljudskom neznanju (*džehl*) i nepoznavanju prirode;
- Uzrok je ljudski strah (strah od prirodnih pojava koje čovjek ne može kontrolirati, npr. grmljavina, oluje itd, koji su iz straha pripisivani višoj sili – Bogu);
- Uzrok treba tražiti u putenim – seksualnim nagonima.

Pisani izvori u kojima se uzrokom vjerovanja smatraju ekonomski faktori su: *Irfan i materijalistički principi*, iranskog marksiste Aranija, *Hegelova Filozofija Prava* od Marxa, Lenjinov *Socijalizam i Religija te Principi Marksizma*. Svi se oni slažu da su ekonomski faktori utjecali na pojavu religije kod čovjeka, ali se ne slažu oko toga koji su faktori utjecali na pojavu same religije.

a) Prvo je mišljenje da su klase eksploatatora izmislile religiju kako bi njom uspavali narodne mase i na taj način očuvali svoje interese, držeći se teze: “Vjera je opijum za narod.” Vjera je, prema ovom mišljenju, sredstvo izmišljeno od eksploatatora da bi očuvali nadmoć nad narodnim masama. A zašto su izabrali vjeru kao sredstvo očuvanja vlasti? Zato što svaka vlast ima potrebu za produljenjem opstanka, ima potrebu za svojevrsnom državnom kulturom, koja će opravdavati postupke vlastodržaca. Ta kultura, kao neka vrsta duhovne nadgradnje, pomaže da se narod zbliži sa vlašću, uz ispriku da su oni Bogom određeni da vladaju i da je to dio sudbine – Božijeg određenja (onaj ko prihvata to određenje, to je za njega dobro i Bog će mu dati dobro na budućem svijetu). Oni se čak pozivaju i na Hafizove stihove: “Ne tuguj za svijetom ovim, poslušaj lijepe riječi ove, jer ja sam ih čuo od Upućenog, Uzvišenog. Ne tuguj za onim što nemaš, jer u našim rukama nije ništa, pomiri se sa sudbinom. I ne budi ljubomorani na Hafizove lijepe riječi jer mu ih On daje i on je taj koji Njegove pjesme prihvata.”

b) Poznati njemački filozof Friedrich Nietzsche (Fridrih Niče) također se bavio ovom problematikom i on je zastupao suprotno mišljenje – da je vjera izmišljena od strane slabih kako bi se ujedinili protiv moćnih. A na koji način? Oni su posmatrajući prirodu primijetili da u njoj vlada zakon jačeg. Suhu grančicu vjetar uvijek slomi, pa su tako i siromašni ljudi prinuđeni na predaju ili na poraz. Da bi opstali, takvi se moraju ujediniti protiv moćnika, a ono što bi ih najlakše ujedinilo jeste vjera, odnosno Bog. Zastupnici ove teorije u iznošenju argumenata za njenu ispravnost posežu za historijom religija i Kur’anom, te govore: “Vidimo da

Temeljne postavke o akaidu

su svi poslanici iz siromašnog sloja društva”, dijeleći time ljudsku zajednicu na eksploatatore i eksploatirane, s tim da su svi poslanici, po njima, pripadnici eksploatirane grupe.

Iako su ove dvije teorije oprečne, slažu se oko dvaju pitanja:

- 1) na pojavu vjere utječu vanjski faktori;
- 2) ti su faktori ekonomske prirode.

Nije potrebno iznositi velike dokaze da bi se pokazalo kako ova teorija nije dobra. Prije svega, postoje dva oprečna mišljenja unutar same teorije. Čak i sami ideolozi marksističkog učenja priznaju da su ovo neutemeljene tvrdnje i da ih treba ignorirati. Sam Engels u poznim godinama priznao je da je neutemeljena teza kako je ekonomija temelj ljudskog društva, a samim tim i vjere.

Jedan murid imao je šejha koga je puno volio. Bio je siguran da taj šejh poznaje tajne *gajba*: “Moj šejh zna gajb.” “Ma nemoj”, bio je odgovor. “Hajdemo ga pitati.” Kad su ga pitali: “Znaš li gajb?”, on im je odgovorio: “Ne znam”, a murid je spremno dodao: “Znaš, znaš, samo ne znaš da znaš.” Tako i današnji marksisti ne znaju da su njihovi šejhovi davno napustili ovu teoriju.

Oni uopće nisu shvatili vjeru jer je nisu ni izučavali. Kada kažu kako se vjernici prepuštaju sudbini, jasno je da nisu izučavali izvornu vjeru, a ako i jesu, onda je to iskrivljena vjera.

U jednom ajetu se kaže:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِن وَّالٍ

Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni. A kad Allah hoće da jedan narod kazni, niko to ne može spriječiti; osim Njega nema mu zaštitinika. (Er-Ra’d, 11)

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

To je zato što Allah neće lišiti blagostanja narod kome ga je podario – sve dok se on sam ne promijeni, a Allah sve čuje i sve zna. (El-Enfal, 53)

Racionalni dokaz: Znamo da uzrok prethodi posljedici. Zastupnici navedene teorije tvrde da su vjeru izmislili moćnici ili siromašni. To pretpostavlja nastanak klasa prije ili u najmanju ruku u isto vrijeme kad i vjere. Marksisti spominju postojanje prvobitne zajednice – odnosa koji je bio besklasni, iza kojeg pojavom sredstava za proizvodnju dolazi do pojave klasa. Kako to da je sada uzrok stariji od posljedice? S druge strane, oni prihvataju dokaze i činjenice prema kojima vjera prati ljudsku zajednicu od najranijih vremena. Ove dvije teze očigledno su suprotstavljene.

O ovome govori i Will Durant u *Historiji civilizacija* u I dijelu, 83. strana. Što se tiče Nietzschea, on kaže da se iz Kur'ana vidi da je religija izmišljena od strane eksploatiranih. Tačno je da je Islam na strani eksploatiranih i protiv nepravde, a o ovome govore sura Hud, Bekara, i druge sure.

Iako je ovo tačno, njihovo mišljenje nema temelja u vjeri jer sa stanovišta vjere ni bogatstvo ni siromaštvo nisu sami po sebi loši. Islam se protivi nepravdi i tlačenju jer njih ne čine isključivo bogataši ili siromasi. Islam se zalaže za pravdu ma od koga dolazila. Spomenimo hazreti Sulejmanovu a.s. pravednost, kada mu je mrav nešto prigovorio, a on se samo nasmijao i rekao: *Gospodaru, učini da Ti uvijek budem zahvalan!*

Islam vjeruje u fitret kao zbilju i ukazuje na to da svaki čovjek posjeduje fitret, makar on bio i faraon. Kada se u Kur'anu spominje faraon, kaže se da se osilio i okrenuo od Boga, ali mu se ipak daje nova prilika kroz ajet:

أَذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَحْشَىٰ

Idite faraonu, on se, doista, osilio, pa mu blagim riječima govorite, ne bi li razmislio ili se pobojava! (Ta-ha, 43-44)

Kur'an navodi primjere vjernika koji su bili pripadnici visoke klase:

Ashabul-kehf bili su prvaci iz visokog društva, ali su napravili pobunu protiv cara. Također, među ashabima Božijeg Poslanika s.a.v.a. nalazimo najbogatije, poput njegove supruge hazreti Hatidže, ali i najsiromašnije poput Ebu-Zera. Pa i sami poslanici Božiji potječu iz raznih klasa. Ejub a.s. je siromašan, Sulejman a.s. je vladar, Jusuf a.s. je ekonomski upravnik, Isa a.s. odmah je po rođenju imao očitu vezu s Bogom, pa je i njegova klasna pripadnost bila potpuno irelevantna.

Zato sve navedene antireligijske teorije nemaju nikakve vrijednosti, posebno u ovom našem vremenu. Imam Homeini kaže da je marksizam davno sahranjen na smetljištu historije.

Teorije Willa Duranta i Samuela Kinga

Will Durant i Samuel King zagovaraju teoriju po kojoj su ljude zaplašile prirodne pojave poput munje, poplava, itd, pa su u neznanju i strahu počeli tražiti zaštitu od njih pošto su ih smatrali Božijim gnjevom.

Auguste Comte (Ogist Kont) akcentirao je ovo pitanje, govoreći da napredak ljudske misli ima tri faze:

- 1) obožavanje, umišljajući Stvoritelja u nečemu;
- 2) početak objašnjavanja stvari putem razuma i opažanja;
- 3) istraživanja u pravom smislu te riječi.

Znanje dolazi na scenu i pomiče dojučerašnja božanstva ustranu.

U periodu kada odbacuju prvu fazu ljudi kao da kažu: “Hvala ti poplavo ili munjo što si nas dovela dovde, ali vas više ne trebamo.” Morillon (Morion) u djelu *Bog u prirodi* kaže da su u prvobitnoj zajednici ljudi sve pripisivali Bogu, da bi u drugoj fazi, kada su otkrili mikrobe, rekli kako su oni uzrok bolesti, s tim da je i njih Bog stvorio. Ovim je Bog otišao jednu stepenicu niže. Na ovaj način nauka je napredovala korak po korak dok nije uznapredovala toliko da su ljudi na kraju rekli: “Nemamo više potrebe za Bogom.” Time je Bog zamijenjen naukom.

Ovo sve može se sažeti u nekoliko osnovnih teza:

- 1) Bog je dio ovoga svijeta i kao takav ima određenu ulogu u njemu. On je skriven i van domašaja uma.
- 2) Prirodne pojave dijele se u dvije skuoine:
 - a) očigledne (vidljive);
 - b) neočigledne (nevidljive).

Vidljive su pojave voda, cvijet, itd., a nevidljive su bolesti koje ljudi u nekom dobu nisu mogli tumačiti. Svaka pojava koja se napretkom nauke otkrije prelazi iz nevidljivog u vidljivi domen, koji stalno raste, dok se nevidljivi smanjuje.

Prema zastupnicima ove teorije, nevidljive pojave jesu znakovi Božiji, dok vidljive to nisu, da bi napretkom nauke došli do trenutka kada Boga više nema. Da li je stav Islama ovakav?

Moramo reći da su oni svog Boga kreirali u svojim maštama i bez ikakva znanja. Ali, pogledajmo kako Stvarni Bog objašnjava Svoju vjeru Islam:

Odnos Boga prema svim pojavama jednak je, bilo da su one vidljive ili nevidljive. Za razliku od onih koji Bogu pripisuju kontrolu samo nad dijelom pojava, Islam će kazati da su sve faze pod Božijom ingerencijom i svima je Bog jednako blizak.

Islam će reći da je najbolji dokaz o postojanju jednog Boga uređenost Univerzuma. Ono što nam Univerzum govori jeste da putem otkrivenih pojava spoznajemo Boga i da su mu one dokaz.

Naš Bog spoznaje se iz poznatih činjenica u prirodi. Problem onih prije jeste to što nisu pročitali nijednu knjigu od onih koji ispravno tumače Boga. Islam kaže da se napretkom nauke sve više dokazuje postojanje Boga. Materijalisti tvrde da Bog nastupa po širini (npr. kada pada kiša, oni kažu da je to Božije davanje, ali kišu je također uzrokovala para iz mora, i za njih su ova dva uzroka paralelna i ravnopravna). Međutim, Islam kaže da se stvari događaju uzročno-posljedičnom vezom, ali po dužini (npr. olovka kojom pišemo rezultat je čovječije ruke jer on ju je napravio, ali istovremeno čovjek je rezultat Božije volje pa bismo isto mogli reći i za olovku da je kao i sve ostalo Božiji plod). Islam tvrdi da je Uzvišeni Bog iznad svih svjetova i da je svijet stvoren na osnovu uzročno-posljedične veze iza koje također stoji Bog. On je stvorio takav prirodni Univerzum u kom nema pojava bez prirodnog uzroka, stvorio je svijet na temelju zakona i sa određenim ciljem, a sve to je od početka do kraja pod strogim Božijim nadzorom.

Poslanik s.a.v.a. je rekao: “Allah upravlja svijetom samo po principu uzročno posljedične veze”, što znači da ako Bog liječi, liječi na osnovu lijeka. Allah je mogao oživjeti svoju vjeru i bez Isaa a.s. i njegovih mudžiza, ali On je htio da to bude u fazama, da podari Isau od sebe moć pa da on oživi mrtvacu, liječi gubavce i sl. On je mogao, da je htio, oslijepiti neprijatelje Ibrahimove a.s. kako mu ne bi naškodili, ali nije, On je rekao vatri: “O vatro, budi hladna!” Mogao je ove dušmane i ne stvoriti, ali ih je ipak stvorio i još im dao moć. U vezi s ovim Allah dž.š. u hadisu kudsiju kaže: “Ako ne budete promišljali, učili i istraživali, bit ćete uvijek pod jarmom dušmana i dove vam u tome neće puno pomoći, ali ako budete koristili potencijale koje sam vam dao, dušmani vam neće moći nauditi.”

U Kur'anu se kaže:

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَبْعُوثُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ

حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَتْ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ
وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ

On je prilikom prvog progonstva iz domova njihovih protjerao one sljedbenike Knjige koji nisu vjerovali (jevreje). Vi niste mislili da će otići, a oni su mislili da će ih utvrde njihove od Allahove kazne odbraniti, ali im je Allahova kazna došla odakle se nisu nadali i On je u srca njihova strah ulio; vlastitim rukama i rukama vjernika svoje su domove rušili. Zato uzmite iz toga pouku, o vi koji ste razumom obdareni! (El-Hašr, 2)

Pouka: O vjernici, vi radite sve što je u vašoj moći dok ne dođete do nesavladive prepreke, a onda ću vam Ja pomoći. Dova ima smisla, ali uporedo sa djelom (dova znači htijenje, a to htjeti znači pokretačko, a ne pasivno htijenje).

Russellovo glediše

U vezi sa uzrokom nastanka vjere postoje dvije ranije navedene teorije. Bertrand Russell u knjizi *Svijet koji poznajem* govori o ljudskom strahu kao uzroku vjerovanja. On strah dijeli u dvije kategorije:

- 1) strah od smrti, Drugog svijeta i onog šta će se desiti poslije;
- 2) strah od prirodnih pojava i svega što uzrokuju čovjeku nepoznati činioci.

Will Durant u knjizi *Historija Civilizacije* jedno poglavlje naslovio je "Izvori vjere". U tom poglavlju on citira rimskog učenjaka i mudraca Lukrecija, koji je kazao da je strah porodio bogove (on je majka bogova), a među svim strahovima najjači je strah od smrti. Život prvih ljudi bio je okružen raznim opasnostima i rijetko se dešavalo da neko umre prirodnom smrću ili da doživi duboku starost. Zato su ljudi toga doba zaključili da smrt nije prirodna pojava, nešto s čime se treba pomiriti. Upravo zato on je pomislio da na smrt utječe ili njome vlada neka vanprirodna sila.

Postavlja se pitanje da li su religiozni ljudi prihvatili vjeru iz ovih razloga. Kroz cjelokupnu historiju vjere monoteisti su se ponašali tako da se, što su više prakticirali i upoznivali vjeru, njihov strah od smrti smanjivao, a u višim sferama uvjerenja čak su je i priželjkivali. Razlog za to je da oni smrt ne smatraju krajem života nego prelaskom u vječni život.

Imam Ali a.s. je rekao:

“Tako mi Boga, smrt mi nikad nije bila strašna, niti me je vodila u zaborav. Primjer mene u odnosu na smrt primjer je žednog koji noću traga za kapljicom, a onda se ukaže bistro, sjajno vrelo, ili primjer opčinjenog zaljubljenika koji pronade voljeno biće.”

Za nevjernike smrt znači prestanak postojanja. Sama pomisao na nju izaziva podrhtavanje tijela njihovih i bljedilo lica njihovih. S druge strane, vjernici posjeduju smirenost srca pred smrću i to spokojstvo nije bilo uzrok njihovog vjerovanja, nego je ono, naprotiv, posljedica vjerovanja. Čovjek koji postigne znanje i uvjerenje o postojanju Apsolutnog Bića živi mirnim i sigurnim srcem i osjeća da ga Ono prati kroz cijeli život, znajući sve njegove potrebe.

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

One koji vjeruju i čija se srca kad se Allah spomene smiruju – a srca se doista kad se Allah spomene smiruju! (Er-Ra’d, 28)

Prihvatimo da se ljudi boje smrti, ali čovjekov strah ne može izmijeniti stvarnost (ako je čovjek bolestan, ne znači da je medicina beskorisna nauka; strah od smrti ne znači nužno negiranje ili poricanje vjere). U jednoj anketi utvrđeno je da su nevjernici osobe koje se više boje smrti i koje su psihički slabije. Ako analiziramo istaknute vjernike, vidjet ćemo da su to vanredno hrabre i postojane osobe.

Na ovu činjenicu ukazuju i kur’anski ajeti:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

One kojima je, kada su im ljudi rekli: “Neprijatelji se okupljaju zbog vas, treba da ih se pričuvate!” – to učvrstilo vjerovanje, pa su rekli: “Dovoljan je nama Allah i divan je On Gospodar!” (Ali ’Im-ran, 173)

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ

Reci: “Očekujete li za nas šta drugo već jedno od dvaju dobara? A mi očekujemo da vas Allah sam ili rukama našim kazni. Pa iščekujte, i mi ćemo s vama čekati.” (Et-Tevba, 52)

Ishod naše borbe može biti samo jedno od dvaju dobara – ili ćemo nadvladati neprijatelja, ili ćemo kao šehidi posjetiti Allaha. U oba slučaja smo pobjednici. Zanimljivo je da borci na Božijem putu nisu oni koji su

Temeljne postavke o akaidu

napustili Ovaj svijet radi izbjavljenja od njegovih teškoća. Ne, oni kažu da ih očekuje jedno od dvaju dobara – pobjeda, i ostanak na dunjaluku, ili šehadet.

Vjernici ne vjeruju iz straha, nego su spremni dati život za vjeru, jer vjera je izvor dobra, mira, pravde, borbe protiv tlačitelja, te kao takva treba ostati među ljudima. Oni spremni dočekuju smrt ako će to pomoći očuvanju vjere, a ne suprotno.

Vjera nije spontano nastala pojava, nego je uvijek imala svoje utemeljivače, koji su bili umni ljudi i nikada nisu koristili smrt za pridobijanje svojih sljedbenika. Obznanjivači vjere nikad nisu koristili smrt kao sredstvo za pozivanje u vjeru. Oni za smrt kažu: “Umrijet ćete kao što ste živjeli i bit ćete proživljeni kao što ste umrli.”

A nakon proživljenja, bit će dvije skupine onih koji posjeduju *takvaluk* (bogobojznost).

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَّهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

A oni koji su se Gospodara svoga bojali (koji posjeduju takva) u povorkama će u Džennet biti povedeni, i kad do njega dođu – a kapije njegove već širom otvorene – čuvari njegovi reći će im: “Mir vama, od grijeha ste čisti, zato uđite u nj, u njemu ćete vječno boraviti!” I oni će reći: “Hvala Allahu, koji nam je obećanje Svoje ispunio i u Džennetu nam mjesto darovao, da se u njemu nastanimo gdje hoćemo!” Divne li nagrade onima koji su se trudili! (Ez-Zumer, 73-74)

A kako završavaju nevjernici?

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ

A da ti je vidjeti nevjernike u smrtnim mukama, kada meleci budu ispružili ruke svoje prema njima: “Spasite se ako možete! Od sada ćete neizdrživom kaznom biti kažnjeni zato što ste o Allahu ono što nije istina iznosili i što ste se prema dokazima Njegovim oholo ponašali. (El-En’am, 93)

U ovim dvama ajetima govori se o čistima i o onima koji to nisu. Kroz sljedeće ajete pokušajmo odgovoriti na pitanje ko su jedni, a ko drugi.

وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ

Za sve njih mjesto sastanka Džehennem će biti, on će sedam kapija imati i kroz svaku će određen broj njih proći. (El-Hidžr, 43-44)

A Džennet ima osam vrata za posebne skupine. Zašto osam i sedam vrata? Prema hadisu, čovjek ima osam poimanja: pomoću pet čula, a potom pomoću uma (akl), mašte (*vehm*) i imaginacije (*hijal*). Ako ostavimo akl po strani, svih sedam ostalih potencijala mogu biti vrata Džehennema ili Dženneta (grub ili blag pogled nesretniku može otvoriti vrata Dženneta ili Džehennema, uhom se može slušati ogovaranje, ali i učenje ajeta, možemo okusiti halal dobijenu hurmu, ali isto tako i kap alkohola ili haram hrane).

Poslanik s.a.v.a. kaže:

“Akl je ono čime se obožava Bog i Džennet priskrbljuje.” Ako um kontrolira ostalih sedam potencijala, priskrbit će osam vrata Dženneta, a ako se akl pokori jednom od sedam potencijala, ući će na sedam vrata.

Eto ko su jedni a ko drugi, a kriterij klasifikacije jeste akl, pa onaj kod koga prevlada akl, uspjet će, a ko ga potčini drugim potencijalima, propast će.

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ فَأَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِّقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ

I reći će: “Da smo slušali ili razmišljali, ne bismo među stanovnicima Džehennema bili!” I oni će priznati da su bili nevjernici. (El-Mulk, 10-11)

Dakle, oni priznaju svoj grijeh jer nisu koristili akl. Razum je osnovno mjerilo koje odvaja one koji će uspjeti od onih koji će propasti (po Islamu).

Razlika između *hijala* i *vehma*:

hijal – slikovito značenje u našoj mašti;

vehm – pojmovno značenje u našoj mašti.

Oba pojma mogu teći paralelno u mislima i biti isprepletana.

Šta kaže Sigmund Freud

Postoji još jedno mišljenje o nastanku vjere po kome uzrok njena nastanka treba tražiti u ljudskom putenom nagonu. Ovo mišljenje zastupa poznati psiholog i psihoanalitičar Sigmund Freud (Zigmund Frojd), koji kaže da sva socijalna pitanja ovise o zadovoljenju seksualnog nagona. Dakle, čovjek se ponaša u skladu sa zadovoljenjem svojih seksualnih nagona. Apstinencija dovodi do naročitih reakcija ljudskog bića, a zadovoljenje seksualnih prohtjeva polučuje sasvim druge. Jedno od pitanja koje podliježe ovom utjecaju jeste i pitanje vjere.

Freud je ovaj zaključak izveo na osnovu istraživanja neciviliziranih ljudskih zajednica u Australiji. Ovim istraživanjima dodao je svoje iluzije i zablude. Kazao je da je čovjek divlji ako ne zadovolji ove potrebe, a samo njihovim zadovoljenjem može postati civiliziran i urediti svoj život. On smatra da svi problemi potječu otuda, a kao jednu od negativnih pojava vidi i religiju. Tvrdi da su rat, mir, dobročinstvo i zloba rezultat ovog uzroka. Uskraćenost i neostvarenje ovih čovjekovih želja i nagona dobijaju svoje otjelovljenje u nasilju, ubijanju, pljački, eksploataciji itd, a potpuno slobodno zadovoljenje ovih potreba rezultira mirom, skladom, dobročinstvom, moralom, itd. Ovdje on svrstava i vjeru i pitanje obožavanja Boga, kazavši da je i to rezultat ovih pitanja. Ovo mišljenje postalo je naučnom teorijom koja je, kao i svaka druga, imala svoje pristalice, i na neki način za jedan dio današnjeg razvrata i nemoralna možemo okriviti upravo Freuda koji kaže: "Treba dopustiti slobodno zadovoljenje ovih potreba pa ćemo vidjeti da nam vjera nije potrebna."

Da li je ovo nauka? Sa stanovišta normi koje su prihvaćene u svim - naukama, da bi se nešto moglo nazvati zakonom, ne smije imati ni jedan izuzetak, jer ako ga ima, taj zakon gubi svoj općevažeci karakter. U ovome se slažu i filozofi i empiristi. Ako ovo pravilo primijenimo na - Freudovu teoriju i dokažemo da postoji jedan čovjek kojem je uskraćeno zadovoljenje seksualnih nagona, ali je istovremeno i moralna osoba, time pada u vodu i njegova teorija. Ili, s druge strane, ako postoji ijedna osoba koja je slobodna u upražnjavanju svojih seksualnih nagona, a koja je istovremeno nemoralna (ubica, lopov itd.), time se opet potvrđuje neispravnost ove teorije. Ovaj princip prihvata i sam Freud.

Možemo naći hiljade primjera koji negiraju Freudovo pravilo. Naprimjer, u historiji vjere i čovječanstva postoje primjeri hazreti Jahjaa

a.s. ili Isaa a.s. koji su u potpunosti apstinirali od ove vrste nagona, a bili su izuzetno moralne osobe. S druge strane, nalazimo primjere onih koji nemaju granica u zadovoljenju ovih potreba, a u isto su vrijeme ubice, pljačkaši itd, kao što su neki vladari koji su imali hareme od po nekoliko hiljada žena bili tlačitelji, uzurpatori, silnici itd.

Najbolji dokaz za neutemeljenost neke teorije jeste naći u vanjskom svijetu očit primjer koji je pobija. Samom Freudu možemo postaviti pitanje da li je on bio od onih koji su apstinirali ili od onih koji su bez ikakvih mjera i granica zadovoljavali ove potrebe. U oba slučaja, koji god odgovor bi dao, pobio bi svoju teoriju.

Ovdje možemo izvesti jedan opći zaključak:

Svaka teorija koja posjeduje određenu uvjetovanost ili koja ima relativan karakter ne može biti nametana kao jedino ispravna, odnosno kao opće važeće pravilo, zato što sama činjenica da je uvjetovana ne predstavlja nešto što bi drugi trebali prihvatiti.

Ovu manjkavost imala je i marksistička teorija. U vrijeme SSSR-a, kada je socijalizam bio u svom zenitu, jedno od mišljenja ove škole bilo je da je sve relativno i promjenljivo, dakle i samo njihovo učenje je takvo.

Sljedeća zamjerka Freudovoj teoriji tiče se samog njegovog naučnog metoda. Naime, on sam priznaje i navodi na početku da je njegova teorija rezultat istraživanja koja je obavio na sjeveru Australije među primitivnim ljudskim zajednicama. Rezultat takvog istraživanja ne može biti dovoljan dokaz ispravnosti te teorije i njene primjenljivosti u razvijenim društvima.

Eksperiment može postati pravilo (zakon) samo kada se dođe do dokaza koji ima općevažeci značaj. Naprimjer, kada se ispituje neki lijek u farmakologiji i on pokaže određene željene reakcije na 50% ispitanika, to ne znači da će on imati iste učinke kod svih ljudi, ali ono što daje pravo proizvođačima lijeka da ga puste na tržište jeste to što oni na osnovu drugih dokaza izvode zaključak da je antropologija slična kod svih ljudskih bića i da svi pokazuju slične reakcije na određene hemijske spojeve. Freudova teorija bila bi, dakle, valjana kada bi svi ljudi na svijetu bili divlji ili poludivlji, ili kada bi našao nešto zajedničko u društvenim okolnostima divljeg i civiliziranog čovjeka.

Na osnovu socioloških ispitivanja Freud je došao do zaključka iz domena psihologije i psihoanalize. Ako danas pogledamo dostignuća savremene psihologije i sociologije, vidjet ćemo da većina njih pokazuje

kako je Freudova teorija neutemeljena. Jedno od općeprihvaćenih mišljenja jeste da čovjek, pored spomenutog putenog nagona, ima i niz drugih sklonosti koje se mogu smatrati izvornim, kao što su sklonost ka lijepom, želja za ljepotom, a čiji su rezultat brojna umjetnička djela, sklonost ka traganju za istinom (na svaki događaj postavlja se pitanje zašto). Jedan od čovjekovih afiniteta jeste i sklonost ka obožavanju, religioznosti, i kao rezultat toga javljaju se brojni mesdžidi, džamije, pa i kipovi, što potvrđuje da je takva sklonost dio čovjekove prirode.

Dva nutarnja poticatelja vjerovanja

Postoje dva mišljenja o tome šta čovjeka podstiče na vjerovanje; po jednom je to fitret (ljudska priroda), a po drugom sam ljudski um.

Recimo nešto o unutarnjim činionicima koji su izazvali pojavu vjere. Ako npr. u ruci držimo neki predmet i neko nas upita šta je to, takvo pitanje nikad neće biti ocijenjeno kao besmisleno sa stanovišta razuma. Ako isti čovjek upita odakle nam to, i to pitanje je sasvim logično. Međutim, kad bismo nekome ko dugo koristi takav predmet postavili ista pitanja, a on ne bi znao odgovor, smatrali bismo ga, naravno, neznačicom.

Ukratko, pitanje o štastvu stvari logično je pitanje, sukladno ljudskoj prirodi. Ako je pitanje o pojedinim stvarima Univerzuma, njihovom nastanku, Stvaraocu i sl. logično pitanje, onda je i pitanje o Univerzumu kao cjelini također logično pitanje koje odgovara ljudskoj prirodi.

Pitanje o Stvoritelju Univerzuma jeste princip koji je dio čovjekove prirode, a ne nešto iracionalno, neprirodno. Naprotiv, neprirodno je da se čovjek o tome ne pita, da bude materijalista koji ograničava svoje vidike. Ovim postaje jasan odgovor na pitanje zašto uopće postavljati pitanja o Bogu: Zato što čovjek ima potrebu da odgovori na pitanja koja mu se javljaju iz njegova fitreta.

Oni koji su navodili vanjske činioce kao uzročnike pojave vjere kod čovjeka u svojim teorijama polazili su od pogrešne pretpostavke, pa su, prema tome, došli i do pogrešnih zaključaka. Kritičari ove teorije kažu: Ako je rasprava o Bogu stvar one prvostvorene ljudske prirode, nameće se nekoliko pitanja:

- 1) zašto svaki čovjek na isti način ne ispoljava tu svoju prirodnu osobinu?
- 2) zašto se samo besposleni bave ovom problematikom?

- 3) zašto napredak nauke, tehnike i civilizacije polahko utječe da traganje za Bogom postaje sve slabije?

Descartes (Dekart), jedan od naučnika koji je uveo novine u filozofiju i nauku uopće, i koji je istovremeno bio vjernik, kaže: “Ja samo mali dio vremena trošim na bavljenje pitanjima koja se tiču Boga, a većinu svog vremena trošim na prirodne nauke.” Poslije njega, taj omjer je bio sve negativniji po vjeru tako da danas imamo stanje u kojem u nekim zemljama ne postoji niko ko bi uopće postavio pitanje postojanja Boga. Gornji prigovor zasnovan na trima navedenim pitanjima temelji se na definiciji fitreta, odnosno prirođenih osobina čovjeka.

Naime, fitretskom osobinom neke vrste smatra se ona osobina koja je dio biti svake jedinke u toj vrsti. Ta osobina mora zadovoljavati sljedeće uvjete:

- 1) mora postojati u svim jedinkama jedne vrste;
- 2) mora se osvjedočiti njeno postojanje kroz historiju, u svim vremenima;
- 3) osoba koja posjeduje tu osobinu nema potrebu za njenim učenjem.

Na osnovu ovih triju uvjeta formulirana su tri maločas spomenuta pitanja. Vjernici u odgovoru na ovaj prigovor kažu sljedeće.

1) Prije svega, ako se neka čovjekova osobina smatra fitretskom, to ne znači da ona nužno mora ispuniti svaki dio njegovog vremena i kod svakog čovjeka. Nijedna čovjekova prirodna osobina ne uzima sve njegovo vrijeme. Neki ljudi posvećuju više vremena jednom, a neki svom drugom prirodnom afinitetu, te su tako neki slikari, neki pjesnici, neki inovatori, a neki čitavo svoje vrijeme posvete vjeri i istraživanju vjere.

2) Nije vjera jedino što je prirođeno čovjeku, nego on ima jedan čitav niz sklonosti, pa ponekad posvećivanje jednoj odvodi u zaborav druge, što još uvijek ne znači da one zanemarene nisu i dalje dio njegove prirode. Ako se čovjek maksimalno posveti nekim svojim prirodnim sklonostima, to ga ponekad dovodi u stanje da, bilo nakratko bilo zauvijek, zaboravi svoje druge prirodne sklonosti. Želja za istraživanjem čovjeka vodi u traganje za novim saznanjima. Pretpostavimo da je jedan mlad čovjek napustio svoju zemlju i otišao u inostranstvo radi školovanja. Izuzetno talentiran i vrijedan, on će sve svoje vrijeme posvetiti nauci i usavršavanju svog znanja. Međutim, kad se vrati u svoju zemlju, on odmah poslije susreta sa svojom porodicom i prijateljima zaboravlja nauku

Temeljne postavke o akaidu

i istraživački rad. Zaokuplja se drugim pitanjima koja uzimaju dio njegovog vremena, a ako se zaposli na mjestu na kom se od njega ne zahtijeva znanje koje je sticao u inostranstvu, malo po malo zaboravit će sve odgovore i saznanja do kojih je došao tokom školovanja. To ne znači da taj istraživački poticaj i želja za saznavanjem više ne postoje u njemu. Oni postoje, ali su postepeno ostali negdje u zapečku njegove prirode.

3) Na razvoj čovjekovih prirodnih osobina utječu donekle i vanjski činioci, okolnosti u kojima on živi, ali i neprestano reaktiviranje tih osobina, odnosno podsjećanje na njih. Naprimjer, kada učestvujemo u džezovima i nađemo se među kaburima, bit ćemo u jednom sasvim drugačijem stanju od onoga kada se nađemo u diskoteci i plešemo. Kabur je mjesto sjećanja na Boga, a diskoteka je mjesto gdje Ga ljudi zaboravljaju.

4) One čovjekove sklonosti koje su direktno vezane za materijalni svijet po svojoj su prirodi čovjeku bliže jer su užici koje mu te stvari donose trenutne, tj. nastupaju odmah. Naravno, oni koji su dosegli istine izvan materijalnog svijeta ne razmišljaju na taj način; njima su i nematerijalne istine toliko bliske da su oni ovladali materijalnim željama i užicima, ne pridajući im nikakvu važnost.

Kur'an, govoreći o ensarijama (ljudima koji su prihvatili Poslanika s.a.v.a. i ostale Mekance po njegovom iseljenju iz Mekke) u vezi s ovim kaže da su oni zahvaljujući pouci koju im je donio Božiji Poslanik s.a.v.a. vrlo brzo od poludivljih, osornih beduina postali milosrdni, udjeljujući svojoj braći muhadžirima, iako su i sami siromašni. To je bio rezultat direktnog podučavanja.

Imam Ali a.s. u *Nehdžul-belagi* kaže:

“Oni su oživjeli razum svoj, a uništili nefs svoj, tako da su sve svoje ružne osobine pretvorili u blagost i samilost. Njihova tijela smršala su od ustezanja, i u njihovim nutrinama upalila se svjetlica koja im put osvijetli i izvede ih iz tjesnaca u prostor široki, i provede ih kroz jedna pa druga pa treća vrata sve dok ne dođu do vrata selama. Tu će se zaustaviti njihove noge i odmoriti njihova tijela. Zašto su oni postigli to stanje? Zato što su upregli srca svoja.”

Hafiz o tome govori u svojim stihovima: “Moj je namaz kao noć koja se spušta strancu u nepoznatom kraju. Moje kazivanje počinje sa suzama, moj razgovor sa Njim praćen je suzama. Ja sam doputovao sa svijeta drugog, a na ovom sam stranac,”

No, ipak nije istina da se sve manje vremena posvećuje promišljanju o vjeri. Dokaz za to su desetine hiljada knjiga na temu vjere koje se svakodnevno objavljuju i distribuiraju širom svijeta.

OGRANIČENA POIMANJA MATERIJALISTA

Allame Tabatabai postavlja pitanje da li je ispravno baviti se Bogom kao temom promišljanja i misaonog djelovanja. Šehid Mutahari postavlja dodatno pitanje: Zašto uopće odgovarati na ovo pitanje i šta je nejasno u vezi sa bavljenjem ovom tematikom?

Odgovor je sljedeći: Dokazivanje ispravnosti i potrebe za promišljanjem o Uzvišenom Bogu onih koji tvrde da čovjekov razum ne može dokučiti ništa izvan osjetilnog i da se domen njegova razmišljanja tu i zaustavlja, svodi se na to da se ne treba baviti pitanjima koja su izvan čovjekova domašaja. Prema ovom mišljenju, čovjek ne može iznositi nikakve teorije niti uopće raspravljati o pitanjima koja su izvan domena onoga što je u stanju iskusiti čulima i razumom.

Ovo mišljenje protivi se kako mišljenju islamskih filozofa ili teozofa, tako i mišljenju materijalista, jer i jedni i drugi tvrde da je ljudski razum u stanju dokučiti nematerijalno i raspravljati o njemu, dokazujući njegovo postojanje ili nepostojanje, s tim što su njihovi stavovi diametralno suprotni – materijalisti tvrde da razum dokazuje nepostojanje Boga, a islamski filozofi tvrde da on dokazuje Njegovo postojanje.

U vezi s ovim šehid Mutahari kaže da je materijalistička filozofija, suprotno tvrdnjama materijalista, filozofija isključivosti, ograničavanja i sputavanja čovjeka. To učenje je dogmatizam, a ne učenje islamskih filozofa. Naprotiv, islamska filozofija jeste filozofija dinamičnosti i učenje slobodoumnog čovjeka. Materijalisti tvrde da bitak izvan materijalnog ne postoji, dok islamski filozofi kažu da je materijalni bitak samo jedan od najnižih stupnjeva egzistencije uopće.

Hafiz u svojim stihovima kaže: “Tebe, o namjesniče, zovu s prijestolja uzvišenog. Zašto si dopustio da gledaš sebe u zamci zarobljenog?” U ovim dvama stihovima Hafiz je na svoj način iskazao osnovni postulat islamskog filozofskog učenja – da je čovjek biće koje pripada svijetu uzvišenom, tj. sferama mnogo višim iznad materijalnog svijeta, i ako bi se, kao takvo nebesko biće, spustio na nivo misli da njegov život završava u materiji i da nakon smrti sve prestaje, on bi time postao zatočenikom vlastitog tijela.

Mnogi zapadni filozofi nisu bili materijalisti u pravom smislu te riječi. Neki od njih čak su i vjernici, ali ipak tvrde da se do Boga ne može stići, odnosno da čovjek svojim razumom ne može stići nigdje izvan materije, a ono što takvog čovjeka uzdiže iznad materije jeste nadahnuće ili prosvjetljenje. To su, po njima, jedini načini čovjekovog napredovanja uz taj strmi put ka višim sferama. Ovakvo mišljenje zastupali su Pascal i Bergson.

Šejh Suhravardi o ovome kaže:

“Tačno je da ljudski razum može dosegnuti spoznaju o Uzvišenom Bogu, ali čovjek treba težiti stepenu koji je iznad toga, dakle težiti višim stepenima spoznaje.”

Značajna skupina islamskih učenjaka – *mutešariina* (oni koji su doslovno slijedili Šerijat) također je zastupala stav da ljudski razum nije u stanju dosegnuti spoznaju o Uzvišenom Bogu, nego da u tome jednostavno treba slijediti Poslanika, kao što ga slijedimo u izvršavanju vanjskih propisa vjere. Čovjek nije, po njima, u stanju pojmiti kako je to Bog jedan jer je to nešto što je izvan njemu dokučivog svijeta.

Islamski filozofi *mutešariine* su nazivali pogrđnim imenom – *mu'atale* (od riječi *ta'til* što znači praznik, zatvoreno, pauza, tj. u njihovom mozgu uvijek je pauza spram filozofskih pitanja). Mutešariini na istoku, te Pascal i Bergson na zapadu, bili su ti koji su islamskim filozofima i teozofima postavili pitanje zašto uopće raspravljati o Bogu.

U odgovoru na ovo pitanje islamski filozofi kažu da, kada se čovjek bavi istraživanjem nekog pitanja na koje ga podstiče njegov razum, tada uopće nema smisla pitati razum zašto to čini. Ako govorimo o korisnosti tih istraživanja i promišljanja, sama činjenica da nas na njih podstiče razum dovoljno govori o toj korisnosti. Svojim intelektualnim istraživanjima o Bogu mi nastojimo pronaći odgovore na pitanja koja izviru iz našeg fitreta. Preciznije kazano, upravo nas razum vuče za sobom i vodi “s onu stranu granice”. Razum je taj koji postavlja tri temeljna pitanja: “Odakle dolazimo, zašto smo ovdje i gdje nam je kraj i početak, tj. šta je svrha našeg boravka ovdje?” Sama svijest o ovim pitanjima pruža veću korist od bilo koje druge. Ponekad u nauci samo rješenje nekog problema pruža čovjeku zadovoljstvo, i to rješenje samo po sebi predstavlja korist.

Uvjerenje o postojanju Uzvišenog Boga i Njegovoj Jednosti najuzvišenije je uvjerenje koje čovjek može postići, i ako nam ovakve rasprave pomognu na putu spoznavanja i dovedu nas do istinskog vjerovanja, od toga nema veće koristi. Vjerovanje u Boga daje najveći stepen smirenosti

Temeljne postavke o akaidu

ljudskom srcu, daje psihičku sigurnost i ljepotu življenja. Moral bez vjerovanja u beskrajno nematerijalno Biće koje će sankcionirati naša djela i dati konačni sud o njima nema nikakvog smisla ni racionalnog opravdanja.

Sa stanovišta sociologije, vjerovanje u Uzvišenog Boga daje snagu zakonu i garantira njegovu primjenu, uspostavljanje društvene pravde i jednakosti, poštivanje ljudskih prava. Najuzvišenija posljedica vjerovanja u Boga jeste smisao koji se time daje životu i postojanju Univerzuma. Allame Tabatabai kaže da je iz ovih nekoliko teza već uveliko vidljiva korisnost rasprava o Bogu i bavljenja ovom temom. On zatim materijalistima postavlja pitanje zašto oni toliko izbjegavaju rasprave na ovu temu.

Šehid Mutahari na ovo pitanje odgovara: “Prije nego što poslušamo Tabatabaijev odgovor, treba ukazati na činjenicu da postoji *filozofski materijalizam i moralni materijalizam*.”

O onima koji zastupaju *filozofski materijalizam* govori časni Kur'an: *...Nas može uništiti samo vrijeme*. Dakle, sve u što ovi ljudi vjeruju obuhvaćeno je materijom, uključujući i vrijeme koje je mjera za kretanje materije. Postoje i oni koji u ovom smislu nisu materijalisti jer vjeruju da postoji nešto izvan materije, čak vjeruju i u postojanje Boga, ali je njihov moral ipak materijalistički. O njima govori 6. ajet sure El-Kijama:.

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ

Oni kažu – Kada će taj Sudnji Dan? (aludirajući na to da nikakva Sudnjeg dana neće ni biti, nego treba uživati dok smo na Ovom svijetu), a čovjek sebe dobro poznaje, zna da ovim riječima samo sebi laže, nastojeći opravdati svoja nedjela pred ostacima svoje moralne savjesti.

Obje ove spomenute vrste materijalizma, filozofski i moralni, mogu postojati u jednom čovjeku istovremeno.

Materijalističko poimanje Boga kao nečeg nerealnog

Jedan od prigovora na mogućnost spoznaje Boga glasio bi: “Ne postoji ni jedan naučni dokaz koji bi nas uputio na postojanje nečeg što je iznad prirode, odnosno iznad materijalnog.” U prilog tome još dodaju kako je čovjek u ranijoj historiji svaku pojavu, čiji uzrok nije mogao dokućiti, pripisivao Bogu, no sada, kada je nauka došla do tog stepena razvoja da može objasniti sve pojave u prirodi, nema više smisla govoriti o Bogu kao njihovu uzroku. Po njima, čak i ako postoji Bog, njegovo postojanje jednako je moguće kao i njegovo nepostojanje, te nema smisla trošiti vrijeme na raspravljanje o toj temi.

U odgovoru na ovu zamjerku kazano je sljedeće: Prije svega, oni koji poriču Boga na ovakav način nisu shvatili pravo značenje i smisao riječi. Oni pod pojmom Bog ne podrazumijevaju ono što podrazumijevaju oni koji u Njega vjeruju i na tom vjerovanju temelje sva ostala svoja uvjerenja. Oni su pretpostavili moguće postojanje Boga kao nečeg nerealnog i na kraju su “dokazali” nepostojanje toga. Mi koji vjerujemo u postojanje Boga slažemo se s tim, te i mi tvrdimo da taj bog na kojeg oni misle ne postoji. Mi smatramo da je Bog početak i izvor, prva karika u lancu svih pojava u prirodi, a ne samo onih koje su nama nepoznate.

Šehid Mutahari o ovome kaže: “Jako je žalosno što je danas, nakon mnogo stoljeća napretka u svim oblastima nauke, došlo dotle da čovjek koji sebe naziva učenjakom ne može pojmiti stvari koje su jasne i čovjeku koji živi u najruralnijim dijelovima zemaljske kugle, a radi se o pozivu vlastite prirode. Nasuprot takvom učenjaku, jedan prost čovjek, poljoprivrednik u nekom najudaljenijem selu shvatio je da je Uzvišeni Bog uzrok svih pojava u svijetu, a ne samo onih koje su njemu nepoznate. Zato taj seljak, kada vidi jednu bašču sa cvijećem, savijenim krošnjama punim plodova, on zahvaljuje Bogu svjestan da je sve to rezultat Njegove zapovijedi. Čak ako bismo htjeli pokolebati tog seljaka u njegovu mišljenju pa mu kazali: “Nije to tako, ovo je sve zahvaljujući kiši, oblacima...”, on bi nam spremno odgovorio: “Da, prihvatam, ali iznad svega toga stoji Uzvišeni Bog.” I to što neki ljudi nisu spoznali Boga, navodeći kao argument da Njegov dokaz nisu našli nigdje u svojim eksperimentima, također je dio lanca uzroka i posljedica na čijem kraju stoji sâm Bog. Onaj koji čini eksperiment ne treba tražiti Boga izvan sebe, nego u sebi.

Drugi prigovor naučnika, poricatelja Boga glasi ovako: “Naš život odvija se neovisno o pretpostavci o postojanju Boga. Zašto onda da se zamaramo time, čemu više ta radoznalost i zašto uopće tragati za odgovorom na to pitanje? To bi nam samo oduzimalo vrijeme i odvratilo nas od pravca na kojem ostvarujemo svoje životne ciljeve, vraćajući nas u doba čovjeka prvobitne zajednice koji nije bio sklon znanju i nauci.” U odgovoru na ovaj prigovor kazano je: “Dobro, o kakvom to vi životnom cilju govorite, da bi rasprava o Bogu odvratila čovjeka od tog cilja? Zar čovjek nije biće koje ima tjelesne nagone i one koji se tiču njegovih ličnih materijalnih interesa, a koji se opet zadovoljavaju radom, zalaganjem, novcem itd, ali zar istovremeno nema i zahtjeve svoje prirode koji se tiču traganja za smislom svega, traganja za Uzvišenim Bogom. Mi prihvatamo da će ovu prvu skupinu zahtjeva i čovjekovih nagona zadovoljiti život bez Boga, ali ko će mu dati odgovor na pitanja koja mu postavljaju njegov fitret, njegova priroda, koja po svojoj biti traga za nečim višim, za smislom življenja, za božanstvom? Zar i ta ljudska priroda nije dio čovjekovog bića i zar i njeni zahtjevi nisu dio sveukupnih zahtjeva koji se javljaju u samom čovjeku? Ako bismo tu vrstu čovjekovih potreba zanemarili, ugasili bismo jednu dimenziju njegova bića i ne bismo ga više ni mogli zvati čovjekom.”

Allame Tabatabai r.a. kazao je:

“Ako čovjek hoće živjeti i ostariti životom čovjeka, onda mora dati odgovor širokom spektru svojih unutarnjih potreba i zahtjeva koji izviru iz suštine njegova bića, jer će u suprotnom na koncu osjetiti svu gorčinu neudovoljavanja tim potrebama, ali će tada biti kasno da se bilo šta nadoknadi. Svakako, ako se dokaže da čovjek nije toliko komplicirano biće i da nema više od jedne vrste nagona i unutarnjih poriva (punjenje stomaka, spavanje, zadovoljenje putenih strasti itd.), onda ne treba obraćati pažnju ni na šta osim na njihovo što potpunije zadovoljenje. Međutim, takvo šta do sada niko nije dokazao niti može dokazati.”

Čovjek kao složeno biće, kojeg čini čitav niz različitih unutarnjih zahtjeva i potreba njegove prirode, može postići svoju puninu, svoje savršenstvo, samo onda kada svaki od tih njegovih elemenata učestvuje u tom složenom spoju onoliko koliko mjera nalaže. U suprotnom, krajnji ishod, odnosno konačni spoj, bit će drugačiji od onog što karakterizira savršenog čovjeka, i svaki poremećaj te ravnoteže značit će izlazak iz okvira ljudskosti.

Poricatelji Boga ovdje obično stavljaju sljedeći prigovor: “Ako pretpostavimo da Bog postoji, i da uz to sve zna, da je Moćan i da je Mudar,

dakle posjeduje apsolutno znanje, moć i mudrost, otkud onda sve ove besmislene pojave u prirodi. Kako se može desiti da se rodi muško dijete sa nekim osobinama ženskog djeteta? Šta će krila domaćoj kokoši ili izrasline na prstima kopnenih životinja, koje liče perajama? Čemu ovoliki nered, iskvarenost i zlo u svijetu? Ako je Bog takav kakav vi tvrdite da jeste, zašto je sve ovo dozvolio i zašto je stvorio ovakve pojave?"

Odgovor na ovu zamjerku vrlo je opširan, a ovdje ćemo se samo ukratko uvesti u raspravu o tome. Prije svega, pitanje zla u svijetu jedna je od bitnih filozofskih rasprava i ono ne spada u pitanja koja se tiču vjerovanja – akaida. Pitanje svega onoga što ljudi nazivaju zlom (bol, ne-daća, bijeda, smrt, ratovi, postojanje šejtana) potaklo je brojne filozofe da se njime bave i nude različite odgovore. Traganje za odgovorom na ovo pitanje dovelo je do izdvajanja različitih mišljenja.

Jedni su došli do zaključka kako Bog nije mudar jer onaj ko posjeduje mudrost sprečava postojanje svega što je nepotrebno, besmisleno, i izopačeno, a vidimo da On to nije uradio. Oni također poriču da je Ovaj svijet stvoren u najboljem skladu te da u njemu vlada harmonija i uređenost jer da je to tačno, u njemu ne bi bilo ni zla ni svih ovih negativnih pojava.

Drugi ostaju pri tome da Bog posjeduje mudrost, da jeste Mudar i da je Ovaj svijet savršeno uređen. Međutim, po njima, sva bića mogu se podijeliti u dvije skupine.

- jedna su ona bića i pojmovi koji su izvor svakog dobra i ljepote,
- druga su ona bića i pojave koji su ili zlo sami po sebi ili bivaju izvorom zla i ružnog.

Između dobra i zla postoji suštinsko razilaženje. Nešto ne može biti istovremeno i dobro i zlo. Usto, postoji još jedna neporeciva činjenica, a to je da između svakog uzroka i posljedice postoji čvrsta nit koja ih povezuje. U svakoj posljedici nalazimo osobine njenog uzroka. Budući da je tako, onda vrijedi univerzalna zakonitost:

Sve što je apsolutno zlo ima za svog stvaraoca apsolutno zlo i sve što je apsolutno dobro stvoreno je od apsolutno dobrog stvoritelja.

Na ovaj način dolazimo do teorije dobra i zla, odnosno teorije dualizma. To je teorija po kojoj Bog postoji kao izvor apsolutnog dobra, ali uporedo s tim postoji i izvor apsolutnog zla.

Treća skupina jesu oni koji negiraju postojanje ovakvih dvaju izvora. Po njima je Bog jedan, ali nije pravedan zato što pri samom stvaranju ni-

Temeljne postavke o akaidu

je pokazao tu pravdu prema svim stvorenjima. Da je bio pravedan i da postoji jednakost, onda ne bismo imali griješenja, razlika u bogatstvu i sl.

Pomisao na smrt i nestanak čovjeka uvijek tjera na pitanje zašto je uopće stvoren. Jedan je pjesnik rekao: “Ni najveći pijanac lijepi bokal sa opojnim vinom razbio ne bi. Ti stvaraš najljepše, stvaraš lijepa lica, ruke, noge i to na kraju rušiš. Čemu to?” Ovakav strah od smrti svojstven je jedino čovjeku. Životinje za takvo šta ne znaju, one samo imaju instinkt za izbjegavanje trenutne opasnosti. Želja za vječnošću i produljenjem života postoji isključivo kod čovjeka jer bića koja nisu u stanju stvoriti sliku o budućnosti nemaju ni želju za tom budućnošću.

Ljudi se često pitaju: “Zašto smo stvoreni kad nas niko nije pitao?” U odgovoru na ovo pitanje poći ćemo od triju teza i pitanja:

- 1) znamo li mi uopće šta je zlo a šta dobro?
- 2) nemoguće je da se zlo i dobro odvoje u vanjskom svijetu – dobro uvijek prevladava;
- 3) ima li ikakvih koristi od određenih zala?

Zlo se nastavlja ili nadovezuje na nebitak, a ne na bitak. Kako to da zlo nastaje iz nebitka ili je samo po sebi nebitak? Tako je bijeda nedostatak novca, sljepilo nedostatak vida, nejednakost nedostatak jednakosti itd. Dakle, zlo je nedostatak dobra, ili ako zlo postoji, ono proizvodi nebitak (npr. poplava uništava imovinu i sl.). U ovu grupu zla spadaju i neke ljudske osobine – oholost, zavist, egoizam. Sve one postoje kao zlo, ali prouzrokuju nestanak. Naprimjer, zavist (*hased*) postoji u čovjeku, a rezultira uskraćivanjem blagodati drugima. Smrt i rasipništvo jesu zla jer prouzrokuju nestanak života, bogatstva i sl. Dakle, zlo nije u imanju, nego u nemanju. Ako bi se dokazalo da poslije smrti odlazimo u bolji, vječni život, ona se ne bi smatrala zlom nego dobrim.

Mevlana o smrti kazuje:

“Bio sam zemlja pa sam voćka postao. Kao voćka sam umro pa sam životinja postao. Kao životinja sam umro pa sam čovjek postao. Pa zašto se bojati smrti kad ću, ako kao čovjek umrem, melek postati, ili nešto više, a sve umire, osim lica Njegova.”

Imam Sedžždžad a.s. je rekao: “Ako moje ostajanje (na Ovom svijetu) bude svjetiljka šejtanova, učini da što prije ode malenkost ova.”

Iz dosada rečenog slijedi da je bitak dobar, a zlo je ili nebitak ili proizvodi nebitak. Dakle, teorija dualizma pada u vodu jer nikom nije potreban stvoritelj koji stvara ništavilo.

Postoji, dakle, samo jedan bitak koji je dobar, a njegov nedostatak je zlo. Svako zlo koje postoji relativno je i izgleda kao zlo iz samo jednog ugla.

Naprimjer, poplava može u određenim uvjetima biti dobra, ali gledano iz ugla onoga kome je odnijela kuću, ona je zlo.

Vratimo se sada na preostale dvije zamjerke:

- 1) ako zamislimo da Bog sve stvara, onda On nije Mudar jer među Njegovim stvorenjima postoje razne nakarade i negativnosti;
- 2) ako je ovaj Univerzum stvoren u savršenom skladu, otkud i čemu onda razne ružnoće koje u njemu postoje?

Filozofski odgovor na prvu zamjerku bio bi:

“Ako poricatelji Boga kao dokaz Božije nemudrosti navode postojanje zla, onda zlo ne postoji i nije ni stvoreno.”

Odgovor na drugu zamjerku glasi:

“Sve što je stvoreno može imati kapacitet da bude jedna stvar (da ima samo jednu funkciju) ili da bude pretvorljiva u mnoge druge stvari.”

Uzmimo primjer vune i pamuka u tekstilnoj tvornici. Kada ih posmatramo kao sirovine, oni imaju predispoziciju da budu bilo šta (džemper, mahrama, kaput). Međutim, kada od vune već dobijemo tanko fino platno, vidimo da ono ne može poslužiti za krojenje zimskog kaputa. Direktor tekstilnog pogona tada ne možemo prigovoriti da je vuni nanesena nepravda jer ne može biti zimski kaput. Takav prigovor bio bi nelogičan jer bi on odgovorio da je suština pojedinih platna da se od njih prave određeni odjevni predmeti. Takve nužnosti uvijek nas prate. Naprimjer, za pisanje nam je potreban bijeli papir i crna tinta. Ne možemo reći da je crnoj tinti nanesena nepravda jer se njome ne može pisati po crnom papiru.

Drugo pitanje jeste pitanje kompaktnosti svijeta. Da li sve čestice u Univerzumu čine jednu kompaktnu cjelinu tako da bi nedostatak bilo koje prouzrokovao kaos? O ovome postoje dvije teorije. Prema prvoj teoriji takva kompaktnost ne postoji, a prema drugoj, čiji je začetnik Aristotel, čitav Univerzum jedna je kompaktna cjelina, što se podudara i sa kur'anskim učenjem. Ovu teoriju stalnih kontradikcija između svih dijelova Univerzuma podržao je i Hegel.

Temeljne postavke o akaidu

Ako ljudsko biće treba nastati u savršenom obliku, onda se za pravljenje njegovih stopala ne može koristiti isti materijal koji se koristi za pravljenje njegovih očiju jer svaki materijal ima svoju svrhu i funkciju. Ova veza znači stalnu međusobnu povezanost između bitka i nebitka, dobra i zla. Hafiz nam kazuje:

“Niko nije posadio ružu, a da na njoj nije bilo trna; i da nije bilo Ebu-Leheba, kako bi nam Muhammed bio uputa?”

Da bismo stigli do savršenstva, moramo trpjeti izvjesne teškoće. Sve što nam se dogodi, iz nekog razloga je dobro, bilo da se kroz to potiru loši tragovi djela koja smo sami napravili, ili je to samo uvod u neko novo još veće dobro. To je također u skladu sa međusobnom povezanošću čestica u Univerzumu. Postoje ljudi poput allame Tabatabajija r.a. koji kaže da u 25 godina braka nikad nije imao nikakav sukob sa suprugom. Uzrok takvih sukoba jeste sam čovjek, a ne vanjski utjecaj, i sve zavisi od čovjekovog postavljanja prema datoj situaciji.

Svako biće može se posmatrati kao neovisna cjelina ili kao dio cjeline. To znači da ćemo analizirajući jedno biće ponekad imati dva oprečna slučaja u zavisnosti od ugla posmatranja. Ponekad će nam jedinka izgledati dobra kada je posmatramo kao dio cjeline, a kad je posmatramo zasebno, činit će nam se zlom. Kada čovjeka posmatramo zasebno, dobit ćemo zbiljsku sliku o njemu, a kada ga posmatramo kao dio cjeline, naš stav bit će pod utjecajem te cjeline.

Mutahari veli:

“Kada bismo se upitali da li je bolja prava ili kriva linija i kad bismo ih promatrali odvojeno, vjerovatno bismo zaključili da je prava bolja. Međutim, ako ih posmatramo kao dio cjeline, naš sud će zavisiti od toga kakva je ta cjelina. Ili, npr., crno je lijepa boja za oko, ali ne i za zub.”

Kada govori o razlici između dana i noći, o različitim jezicima i ljudskim ćudoredima, Kur'an ih spominje kao znake Allahove veličine. Da takve različitosti ne postoje, ne bi bilo smisla ni govoriti o ljepoti. Šehid Mutahari jednom je rekao kako lijepi za svoju ljepotu trebaju zahvaliti ružnima, jer da nije ružnih, njihova ljepota ne bi dolazila do izražaja. Ovakvo mišljenje može se i kritizirati. Neko može kazati: “Vi time pripisujete Bogu diskriminaciju jer kažete kako je žrtvovao sve ono što je ružno kako bi se obznanilo ono što je lijepo.”

Odgovor na ovakvu kritiku ustvari je odgovor na sva pitanja o zlu i ukratko je sadržan u sljedećim Mutaharijevim riječima:

“Različitošć bića njihova je esencijalna odrednica, neizbježna nužnost koja proizlazi iz principa kauzaliteta.”

Pitanje kakvoće nastanka bića ima dva moguća odgovora:

- 1) Allah dž.š. jednom je svojom voljom stvorio čitav Univerzum;
- 2) svako pojedinačno stvaranje rezultat je pojedinačnih, sebi svojstvenih volja Božijih.

Većina onih koji nisu pristalice racionalnih mišljenja, kao što su tradicionalisti i drugi, usvaja ovaj drugi odgovor, dok filozofi stoje pri prvom mišljenju, temeljeći ga na razumu i ajetima koji govore o tome kako je cijeli Univerzum stvoren odjednom.

Tako se u Kur'anu kaže:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ

Mi sve s mjerom stvaramo, i naređenje Naše samo je jedna riječ – sve bude u tren oka. (El-Kamer, 49-50)

Ako bismo prihvatili drugi odgovor, to bi značilo poricanje kauzaliteta među stvorenjima i u tom slučaju jedini kauzalitet bi bio Stvoritelj – stvorenje. Takvo shvatanje poricalo bi uzajamne utjecaje u Univerzumu i dovelo bi u pitanje smisao i pravednost Allahove kazne i nagrađivanja.

ZAKON UZROČNOSTI (KAUZALITETA) UPRAVLJA OVIM SVIJETOM

Sada ćemo reći nešto o prvom mišljenju koje zagovara “Jedno hti-
jenje” u stvaranju:

1) Prva posljedica ove teze jeste da Božija Kreacija ima sebi svojst-
ven sistem i da je Njegova volja jednaka volji tog poretka.

2) Na scenu stupa zakon kauzaliteta i zauzima pripadajuće mu
mjesto. On nam govori da svaka posljedica proizlazi iz sebi svojstvenog
uzroka i da ništa ne može nastati iz bilo čega. U takvom sistemu voda ne
prži, a sunce ne gasi žeđ, nego je obrnuto, i ove dvije odrednice nikad ne
mogu zamijeniti svoje uloge. Zato, kada Bog želi uništiti neki narod, to
se desi kao posljedica uobičajenih prirodnih pojava (suša, zemljotres,
vulkani itd.), a i Njegova milost spušta se također prirodnim slijedom
(širenjem potomstva, rodnom godinom i sl.).

3) Sve stvari u ovom poretku imaju tačno definirano mjesto (oblak
ne može biti u vodi i sl.), i ako bi neke od njih zamijenile mjesto, cilj i
generalna svrha stvaranja bili bi dovedeni u pitanje. Zato u Kur'anu
nailazimo na slučajeve kada neki narodi od svojih Vjerovjesnika traže
mudžize, a oni u mnogo slučajeva odbijaju da ih donesu, govoreći kako
je takvo šta samo u Allahovim rukama. Naravno, sve mudžize imaju za
cilj podastiranje dokaza o postojanju Boga, pa ih Allah dž.š. u Kur'anu i
ne naziva mudžizama, nego Svojim znacima (ajetima).

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

Mi sve s mjerom stvaramo. (El-Kamer, 49) Ovaj kur'anski ajet najbolje
govori o tome da svaka stvar ima svoje mjesto u Univerzumu.

4) Na ovaj način svrstavaju se na svoje mjesto i utjecaji koji vladaju
među pojedinim bićima. Ti su utjecaji polučili brojna naučna otkrića i u
mnogome doprinijeli napretku znanosti.

5) Kreacija čini jednu stvarnost i svi njeni dijelovi jesu dijelovi
jedne kompaktne cjeline, kao što su dijelovi čovjeka dijelovi njega kao

jedinke. Ta cjelina kreće se ka jednom, sebi svojstvenom cilju, pa samim tim i svi njeni dijelovi, iako različiti, ipak teže ka tom istom cilju.

Šehid Mutahari je jednom prilikom rekao: “Nemojte dozvoliti da nas naše neprijateljstvo sa Amerikom potakne da pređemo Rusima, jer iako su oni neprijatelji među sobom, zajedno tvore dvije oštrice jednih maka-za kojima žele prekinuti nit Islama.” Imam Homeini je slično tome kazao: *El-kufru miletun vahida* (Svi nevjernici su jedan narod).

Dakle, svijet je rezultat jedne volje Božije. Sistem Božije Kreacije možemo podijeliti u dva dijela:

- 1) vertikalni sistem;
- 2) horizontalni sistem.

Šta je to vertikalni sistem ili poredak? Svaki uzrok i posljedica zauzimaju svoje mjesto na jednoj zamišljenoj vertikali. Naprimjer, nije svaki čovjek sposoban ni dostojan primanja Božije Objave, nego je Bog među ljudima izabrao one kojima će se obratiti. Postoji rivajet koji kaže:

“Prvo što je Bog stvorio u Univerzumu jeste akl, a to je *hakikat* Muhammedov.”

Ovaj vertikalni niz nije vremenski nego kapacitetski, a to je zato što je vrijeme samo jedna od karika u tom nizu, i kad bi ono bilo mjerilo, moralo bi prethoditi samo sebi.

Vratimo se sada na Kur'an u kojem ćemo naći niz specifičnih pojmova kao što su: *Kalem, Arš, Kursijj* itd. Svi oni ukazuju na jednu istinu – da Kreacija počiva na jednom sistemu čiji je pokretač i na čijem vrhu stoji Bog Uzvišeni. O tome Kur'an kaže sljedeće:

وَأِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ
وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ

I samo Mi dajemo život i smrt, i samo smo Mi vječni, i samo Mi znamo one koji su vam prethodili, i samo Mi znamo one koji će poslije doći. (El-Hidžr, 23-24)

I Allahovi melec stvoreni su sa određenom svrhom i svaki od njih ima svoj tačno određeni zadatak, ne miješajući se u poslove drugih.

O tome kako Allah dž.š. upravlja i nadgleda izvršavanje svojih zapovijedi govori 5. ajet sure Es-Sedžda:

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

Temeljne postavke o akaidu

On upravlja svime, od neba do Zemlje, a onda se sve to Njemu vraća u danu koji, prema vašem računanju vremena, hiljadu godina traje.

A 5. ajet sure An-Nazi'at govori o upravljanju meleka koji:

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا

Sređuju ono što nije sređeno.

Kada se govori o uzimanju duše, nekad se to pripisuje Bogu, nekad melecima, a nekad opet izaslanicima. Za Objavu se nekad kaže da ju je poslao On, a drugi put da ju je Džibril spustio na srce Poslanikovo. Na jednom mjestu kaže se:

لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

Tajne nebesa i Zemlje jedino On zna. (El-Kehf, 26)

عَالِمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا

On tajne zna i On tajne svoje ne otkriva nikome. (El-Džinn, 26)

Već u sljedećem ajetu sure Džinn kaže se kako je poslanicima pokazan svijet gajba. U čemu je tajna ove prividne protivrječnosti? Ovim se hoće reći da i Božije djelovanje ima svoj sistem i da se sve odvija po jednom redu koji je sav u Njegovim rukama. Taj poredak ničim ne remeti činjenicu da je Bog Uzvišeni izravni Stvaralac, i da je sve u Univerzumu u stalnoj potrebi za Njim. Drugim riječima, ako je Poslanik upućivač, on je upućivač Božijom dozvolom, ili ako melec uzimaju dušu, uzimaju je Allahovom dozvolom. Skriveni svijet vidljiv je samo onima kojima Allah dž.š. to dozvoli.

Allahova volja je izvršna

Allahov sistem i poredak o kojem smo govorili znatno se razlikuje od onog što mi u svakodnevnom životu nazivamo organizacijom, upravljanjem i poretkom, baš kao što Božija naredba nije naredba riječju nego je utkana u Kreaciju. U ovom kontekstu značajno je spomenuti sljedeći ajet:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

I zaista On može, kada nešto hoće, samo za to rekne: "Budi!" – i ono bude. (Ja-sin, 83)

Iz ovoga se vidi kako Allahova naredba nije naredba riječju koju onda melec izvršavaju, nego je volja Njegova ono što biva. U tom bivanju utkana je Njegova volja.

Kada u ovom ajetu čitamo: *Kun fe jekun* (كُنْ فَيَكُونُ), često se ovo fe povezuje s vremenom (budi, i biva), međutim *mufessiri* (komentatori Kur'ana) kažu da se to odnosi samo na položaj Allaha kao uzroka u odnosu na sve ostalo kao posljedicu. U tom Njegovom "budi" sadržano je i samo bivanje. U nastavku, u 83. ajetu iste sure, kaže se:

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Pa neka je hvaljen Onaj u čijoj je ruci vlast nad svim, Njemu ćete se vratiti!

Dakle, Njegovo vladanje (batinska vlast) ontološki je dio svih stvari, a ne ustanovljena praksa naređivanja i izvršavanja. Naprimjer, izvanjski (zahirski) posmatrano pada kiša, a suštinski posmatrano očituje se sam Allah dž.š. i padanje kiše jeste sam On, odnosno jedna od Njegovih manifestacija. To možemo usporediti sa zastavom koja se viori na vjetru. Ono što mi vidimo nije kretanje zastave, nego kretanje vjetrova, ali ga mi ne vidimo.

To što kažemo da je svaka stvar na svijetu ustvari Božija volja, to znači da se sve ne dešava po tačno utvrđenom redu i poretku, po nepogrešivom sistemu na kom je utemeljen cijeli Univerzum. Prema jednom rivajetu Allah dž.š. ne dozvoljava da se išta u Univerzumu dešava bez određenog uzroka, i svakoj posljedici mora prethoditi njoj svojstven uzrok.

Šehid Mutahari navodi jedan primjer koji ovo pojašnjava: "Zašto se mi npr. ne bojimo eksplozije baruta na vrhu šibice, a bojimo se biti u blizini skladišta baruta koji ne gori. Zato što smo duboko u sebi svjesni lanca uzroka i posljedica. Znamo da je šibici propisano koliki je domet njene eksplozije i svjesni smo da nam to ne može nauditi, za razliku od eksplozije skladišta koja može imati nesagledive posljedice." Dakle, svakoj stvari i pojavi propisani su dometi njenog djelovanja, njeni uzroci i posljedice, ali ne ponaosob, ne jedno nakon drugog, nego je sve to dio njihovog bitka.

Uzmimo npr. pitanje vode i zamislimo da se jedna posebna Allahova volja odnosi na stvaranje vode. Odmah u jednom trenutku stvorene su sve osobine vode: da može teći, da može biti u čvrstom stanju, da se može isparavati i tako tvoriti oblake koji opet ispuštaju kišu, da može

Temeljne postavke o akaidu

gasiti žed, hraniti biljke od kojih nastaju plodovi itd. Čitav ovaj niz osobina vode sadržan je u onom jednom (uvjetno kazano): “Budi voda”. Sada umjesto same vode zamislimo čitav Univerzum jer je i on stvoren na taj način, stvoren je jednom voljom i u jednom “času”. Sveukupna Kreacija Božija jeste jedan lanac razložno povezanih karika. Svaka od tih karika ima svoje mjesto i svaka je nezamjenljiva u izvršavanju svojih funkcija. Broj 3 ne može preći na mjesto broja 5 i obrnuto. Allahova moć ne mjeri se onim što je nemoguće. Bespredmetno je govoriti o tome da li Allah može dati da se sijeku dvije paralelne prave. Ne radi se o tome da On to ne može, nego jednostavno to ne čini jer bi time narušio vlastiti sistem vladanja.

Nevjernici su se pitali zašto je Allah dž.š. poslao čovjeka sa Objavom a ne recimo meleka. To je zbog toga jer je nemoguće da Allah ljudima pošalje Objavu preko nematerijalnog bića jer se između njega i ljudi ne može uspostaviti komunikacija. Naš govorni i slušni aparat materijalan je, pa čak i da je Allah htio da Njegov poslanik bude melek, On bi ga dao u ljudskom obliku.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَفُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ.
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا

Oni govore: “Trebalo je da mu se pošalje melek.” A da meleka pošaljemo, s njima bi svršeno bilo, I ni čas vremena im se ne bi dao. A da ga melekom učinimo, opet bismo ga kao čovjeka stvorili.
(El-En’am, 8-9)

Vertikalni i horizontalni poredak

Pored vertikalnog poretka postoji i horizontalni poredak (*nizam erdi*), koji ne djeluje izvan materije. On stvara materijalne uvjete i potpomaže stvaranje prirodnih pojava, formira historiju, tj. svrstava događaje u prostoru i vremenu. Mogli bismo ga usporediti sa tespihom na kojem konac diktira položaj bobica, koje bi bez njega bile svuda razbacane.

Uzmimo za primjer vodu koju je Allah dž.š. stvorio sa nekim suštin-skim osobinama, od kojih svaka ima sebi svojstvenu ulogu. Nakon samog stvaranja vode manifestirala se njena mogućnost bivanja u trima agregatnim stanjima. Tako vodena para ne može nastati direktno iz leda, nego je prvo potrebno da led pređe u tečno stanje, pa zatim pod određe-

nom temperaturom dolazi do isparavanja tečnosti i kretanja pare kroz atmosferu. Sve se odvija pod određenim zakonima kruženja vode u prirodi. Ako želimo da se razvijaju biljke u prirodi, nužno je postojanje vode, i to u svim njenim stanjima (vodena para mora se kondenzovati, nakon čega pada kiša neophodna za život biljaka). U ovom poretku ne može doći do zamjene i sva stanja vode moraju odigrati sebi svojstvenu ulogu.

Zaključak: Ni jedna pojedinačna stvar u svijetu i društvu ne može se posmatrati izolirano, sama za sebe, nego moramo uzeti u obzir sve uvjete njenog nastanka i pojave koje slijede nakon nje.

Na pitanje zašto je ekonomija jedne zemlje loša ne možemo dati jednostavan odgovor ako prethodno ne obradimo sve činioce koji na to utječu. Imam Ali a.s. u dovi Kumejl govori da ovakav sistem nije svojstven samo prirodi nego i vjeri. Naime, kada govori o kršenju Allahovih propisa, on navodi proces činjenja grijeha i stizanja do sankcija:

1. zakon mora postojati da bi se mogao kršiti;
2. slijedeći strasti prekršio sam propis;
3. nisam bio svjestan podvala neprijatelja;
4. nasjeo sam na te podvale;
5. dolaze mi u pomoć Allahovi zakoni koji vladaju u Univerzumu i pomažu mi u kršenju tih propisa;
6. u potpunosti sam prekršio propise;
7. slijedi mi vatra.

Prema tome, da bi se stiglo u vatru, mnogo uvjeta mora biti prethodno ispunjeno. Čovjek je također dio vertikalnog i horizontalnog poretka (*nizama*), i kada bismo pažljivo analizirali nečiji život, bilo bi nam jasno da je odlazak u Džennet ili Džehennem nešto što je svaki čovjek sam sebi priredio.

Kada govorimo o jedinstvu Univerzuma, možemo ga usporediti sa - jedinstvom jednog bića kod kojeg svaki organ ima svoj zadatak, a svi zajedno imaju jedan cilj – održati čovjeka u životu. Tako i Univerzum koji se naslanja na Allahovu mudrost na najbolji način o njoj govori.

Postoji filozofski princip koji kaže:

“Svaka pojava u Univerzumu dešava se u sebi svojstvenom vremenu i prostoru i ne može se promatrati nezavisno od tog vremena i prostora.”

Činjenica je da svi materijalni uzroci nemaju karakter glavnog nego su neki pomoćni uzroci nastanka, ili slikovito rečeno, imaju karakter oluka koji usmjerava kišnicu, ali ne utječe na padanje kiše. Zato je potrebno razlikovati glavni uzrok nastanka i usputne uzroke koji samo usmjeravaju Božiju volju. Glavni uzrok nastanka jeste Jedini Stvarni Uzrok – Allah dž.š., dok su materijalni uzroci samo teren za izvršavanje Njegove volje.

U suri El-Vaki'a se kaže:

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ
الْخَالِقُونَ نَحْنُ فَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوبِينَ عَلَيَّ أَنْ نُبَدِّلَ
أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا
تَذَكَّرُونَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاءُ
لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ إِنَّا لَمُعْرِمُونَ بَلْ نَحْنُ مُحْرِمُونَ أَفَرَأَيْتُمْ
الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ لَوْ نَشَاءُ
جَعَلْنَاهُ آجَاًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ
شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذَكِّرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ فَسَبِّحْ
بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

Mi vas stvaramo – pa zašto ne povjerujete? Kažite vi Meni: Da li sjemenu koje ubacujete vi oblik dajete ili Mi to činimo? Mi određujemo kada će ko od vas umrijeti, i niko nas ne može spriječiti da likove vaše izmijenimo i da vas iznova u likovima koje vi ne poznajete stvorimo. Poznato vam je kako ste prvi put stvoreni, pa zašto se ne urazumite? Kažite vi Meni: Šta biva sa onim što posijete? Da li mu vi dajete snagu da niče, ili to Mi činimo? Ako hoćemo, možemo ga u suho rastinje pretvoriti, pa biste se snebivali: “Mi smo, doista, oštećeni, čak smo svega lišeni!” Kažite vi Meni: Vodu koju pijete – da li je vi ili Mi iz oblaka spuštamo? Ako želimo, možemo je slanom učiniti – pa zašto niste zahvalni? Kažite vi Meni: Vatru koju palite – da li drvo za nju vi ili Mi stvaramo? Mi činimo da ona podsjeća i da bude korisna onima koji konače; zato hvali Gospodara svoga Veličanstvenog! (El-Vaki'a, 57-74)

Ovo nisu pitanja isključivosti, nego ona koja nas podstiču na razmišljanje. Jedan čovjek vidio je u snu čuvenog učitelja allame Tabatabajja – Mirzu Kazija, i pitao ga kako je na Onom svijetu, na što je on odgovorio: “Godinu dana ispaštao sam zbog jedne rečenice. Naime, jednom sam se u Kufi s prijateljima dogovorio da ćemo ibadetiti cijelu noć u džamiji. Međutim, kako je noć bila vrlo hladna, svi su odustali a ja sam ostao

sam, posudivši abaju od jednog prijatelja. Kad sam mu vraćao tu abaju sljedeće jutro, zahvalio sam se dodavši: ‘Spasila me tvoja abaja.’ Tu sam napravio veliku grešku jer sam dugo nakon toga bio pitan: ‘Ko te spasio? Ti si vjernik, u tebi ne bi trebao biti taj skriveni širk.’”

Postoji jedna predaja u kojoj stoji:

“Dovoljno je da se čovjek iskreno pokaje za svoja djela jednu godinu prije preseljenja. Ne, to je mnogo, dovoljan je jedan mjesec. Ne, i to je mnogo, dovoljna je sedmica. Ne, i to je mnogo, dovoljan je jedan dan. Ne, dovoljan je samo jedan čas iskrenog pokajanja.”

Jedina stvar u Univerzumu koja nije ničim uvjetovana jeste tevba (pokajanje).

Cijeli Univerzum rezultat je jedne Božije volje

Cijeli Univerzum, od početka do kraja, rezultat je jedne Božije volje. On je jedinstven u svim svojim različitim komponentama poput čovjekova organizma. U njemu se ništa, ni lijepo ni ružno, ne stvara bez razloga. Sve se temelji na svrsishodnosti.

Ako se kap kiše nađe na pupoljku cvijeta u bašči, ona je rezultat hiljada horizontalnih i vertikalnih uzroka koji su učestvovali u njenom nastanku, a isto je i sa kapi rose koja padne na trn u nekoj najzabačenijoj planini. Ako se upitamo zašto je ona prva kap pala na lijepi cvijet u bašči, a ona druga na trn u planini, naći ćemo odgovor ako prođemo stepen po stepen kroz sve što je uzrokovalo njihovo padanje.

Oni koji nisu svjesni ovog zakona ponekad se pitaju zašto je Allah stvorio npr. afričke crnce da pate i umiru od gladi, a s druge strane američke bijelce da uživaju u svim materijalnim bogatstvima i obilju. Odgovor bi bio da bi Allah dž.š. zapravo to nas trebao pitati jer je jasno kazao da neće izmijeniti stanje jednog naroda dok on ne izmijeni sam sebe. Ljudi su dužni odgovoriti Allahu na pitanje zašto su dopustili da budu takvi kakvi jesu. Prema ajetima Časnog Kur’ana, čovjekova sreća ima put svog nastajanja, odnosno čovjek treba proći kroz brojne faze i ispuniti mnoge preduvjete da bi dosegao blagostanje. Uvjet svih uvjeta u tom procesu jeste njegova odlučnost i čvrsta volja. To možemo prenijeti i na pojam društva jer zajednica, baš kao i pojedinac, može stvoriti okruženje za udoban i lijep život, te budućnost punu sreće i blagostanja. Nesreća i teškoće jesu ono što čovjek sam sebi priređuje.

Temeljne postavke o akaidu

Šehid Mutahari u svojoj knjizi *Božanska pravda* (koja je napisana prije tridesetak godina) govori: “Mi smo danas sa žaljenjem svjedoci agresije Izraela nad muslimanskim zemljama. Oni su i vojno i ekonomski nadmoćni nad 700 miliona muslimana, a mi tugujemo pitajući se zašto Allah dž.š. sve to dozvoljava i zašto ne podari muslimanima ponos, dostojanstvo i pobjedu. Zašto, ako je potrebno, ne promijeni svoje zakone kako bi pomogao Ovom svijetu da dođe do pobjede, da ne budu toliko potlačeni i poniženi. Potom učimo dove tražeći pomoć muslimanima, ali Allah dž.š. nikad neće uslišati ove dove zato što nam je ranije rekao da nikad neće dozvoliti da se popravi stanje jednog naroda dok se on sam ne popravi.”

Postoji i hadis u kojem se kaže: “Pretjerivanje u trošenju donosi bijedu.” Ne možemo prvo rasipati blagodati koje nam je Allah dao, a zatim sjesti i plačući tražiti dovom da nam se nekim čudom vrati izgubljeno blagostanje. Ne, moramo se vratiti na početak, nadoknaditi sve što smo potrošili, a potom se truditi da pravilnije rasporedimo svoju skrb.”

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمۡ وَإِنْ عُذْتُمْ عُنَدَنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا

I Gospodar vaš će vam se opet smilovati; vratite se vi pa ćemo se i Mi vratiti... (El-Isra, 8)

Drugim riječima: Vratite se Allahovim zakonima pa će i On biti na vašoj strani. Ako idete u suprotnom pravcu, samo ćete se mučiti i bivati će vam sve teže. Zato i Imam Ali a.s. u jednom od svojih govora kaže:

“Ko god se usprotivi i uhvati ukoštac sa istinom, ona će ga samljeti i on će biti savladan u tom sukobu. To je stoga što je istina sve, na njoj počiva Univerzum i svi prirodni zakoni. Ko god se usprotivio istini, usprotivio se cijelom Univerzumu, pa i Allahu dž.š., a u tom sukobu nikako ne može pobijediti.”

U životopisima brojnih Allahovih evlija primjećujemo da kada im se god desi nešto što predstavlja neku teškoću, oni se uvijek vraćaju sebi pitajući se čime su to izazvali. Uvijek su tražili krivca u sebi, a ne u stvarima oko sebe. Tako, jednom je jedan arif hodao, naišao je magarac i udario ga. On je tada sjeo i počeo plakati. Magarčev vlasnik počeo se čuditi pitajući ga zar ga je to toliko zaboljelo da mora plakati kao malo dijete. On je odgovorio: “Ne, ne boli me noga, nego nešto unutar mene, jer se pitam šta li sam to pogrešno uradio pa sam zaslužio da me magarac udari.”

Prema tome, sve u Univerzumu počiva na jednom setu nepogrešivih i nepromjenljivih zakona protivno kojima se ništa ne može desiti. Ovdje dolazimo do jednog novog pitanja koje, uvjetno rečeno, može srušiti ovu činjenicu. To je pitanje: Šta je sa mudžizama, šta je sa sadakama, dovama i sl., da li su one izuzetak iz ovog zakona uzroka i posljedica? Naravno da nisu. Sam po sebi sistem Božijeg ustrojstva takav je da podržava i mudžize. One su saglasne sa tim sistemom i nisu izvan njega. Ako, pak, vidimo promjene u Univerzumu koje nam se naizgled čine protivrječnim u odnosu na sistem uzroka i posljedica, radi se o tome da su se promijenili uvjeti djelovanja stvari. U sistemu Božije Kreacije svaki uzrok ima odgovarajuću posljedicu; svako pravilo u tom svijetu daje određeni rezultat. Kada se desi da određeno pravilo da drugi, neuobičajeni rezultat, razlog tome je promjena uvjeta pod kojim se sve to odvija. Utvrđeni Božiji red time se ne krši. Avion koji plovi nebom, iako nosi stotine putnika i desetine tona tereta, ni u kom slučaju nije kršenje pravila Zemljine teže. Ako oko u određenim okolnostima može vidjeti na udaljenosti od tek nekoliko metara, a u nekim drugim okolnostima, posredstvom nekih uređaja, vidi kilometrima, ovo nije dokaz da se promijenilo “pravilo igre”, već je samo došlo do promjene u uvjetima. Ako neki Božiji poslanik oživi mrtvacu ili izliječi neku neizlječivu bolest, to uopće ne znači da je time prekršio univerzalna pravila.

Ono što možemo uočiti iz Kur’ana u vezi s ovim jeste da za svaki propis postoji njegova zahirska forma (ljuska) i batinska forma (jezgro). Ljuska propisa često biva zamijenjena njegovom jezgrom.

U svakodnevnom životu navikli smo da dijete nastaje kao rezultat spoja dvaju roditelja i da je to jedini način na koji ono može nastati. Međutim, kad je hazreti Merjem zatrudnjela bez dodira sa muškarcem, i kad joj je melek donio vijest da će dobiti sina, ona se, shodno ovoj našoj logici, upitala:

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ

A kada meleci rekoše: “O Merjema, Allah ti javlja radosnu vijest, od Njega Riječ: ime će mu biti Mesih, Isa, sin Merjemin, bit će viđen i na Ovom i na Onom svijetu i jedan od Allahu bliskih; on će govoriti ljudima još u kolijevci, a i kao odrastao, i bit će čestit” –

Temeljne postavke o akaidu

ona reče: “Gospodaru moj, kako ću imati dijete kada me nijedan muškarac nije dodirnuo?” “Eto tako” – reče – “Allah stvara što On hoće. Kada nešto odluči, On samo za to rekne: “Budi!” – i ono bude. (Merjem, 45-47)

Ovaj slučaj nije izuzetak u kur’anskom kazivanju. Imamo i slučaj Ibrahim a.s. i njegove žene starice, koja se također začudila, kao što se začudio i Zekerija a.s. kada je i jednom i drugom najavljeno dijete u poznim godinama. Međutim, odgovor njihova Gospodara bio je da im je to čudo zato što svoju logiku podređuju prostim, dunjalučkim pravilima (*zahiru*), a On zna *batin*.

Zaključak koji proizlazi iz rečenog jeste da nema odstupanja ni kršenja Božijih zakona; oni uvijek opstaju i nikada, ni u jednom slučaju, ne mogu se prekršiti, a to što se nama čini da se to pokatkad dešava, jeste ni zbog čega drugog do zbog obimnosti našeg neznanja, koje nam sprečava spoznavanje biti tih pravila. Prema tome, mudžiza nije ni protiv ovih zakona niti je iznad njih.

Da bi ovo logički potkrijepio, allame Tabatabai je kazao:

“Kada se štap pretvori u zmiju, nama se učini kao nešto izvan Ovog svijeta, ali ne, i to je u duhu pravila Ovog svijeta. Naprimjer, pokušajmo da, koristeći oskudno znanje koje posjedujemo, analiziramo da li je to moguće. Uzmimo jedan štap, pogledajmo iz čega je on nastao. Nastao je iz drveta. Drvo, opet, nastaje spojem vode i minerala iz Zemlje i daje određeni plod, kojim se zatim hrane neka stvorenja, čijim spojem opet nastaje zmija. Dakle, ako vratimo film unazad, od zmiije bismo došli do štapa. To nije nikakav proces izvan naše zbilje, nego nam se takvim samo čini jer je mnogostruko ubrzan u odnosu na ono na šta smo mi navikli.”

Jednom su Božijeg Poslanika s.a.v.a. pitali:

“O Božiji Poslaniče, kakav je smisao dove, truda, rada i liječenja kada postoji *kada* i *kader*, kad nam je život predodređen.” Božiji Poslanik s.a.v.a. dao je kratak, ali vrlo jezgrovit odgovor: “I dova je u sklopu *kadaa* i *kadera*.”

U Kur’anu se kaže:

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

...A onome koji se Allaha boji, On će izlaz naći i opskrbit će ga odakle se i ne nada; onome koji se potpuno u Allaha uzda, On mu

je dosta. Allah će, zaista, ispuniti Svoju odredbu; Allah je svemu već rok odredio. (Et-Talak, 2-3)

Ovdje se postavlja pitanje: Kako je moguće da onaj ko ima takvaluk, ko se sasvim pouzda u Allaha dž.š. odjednom može naći izlaz odakle se i ne nada? Kako je to uopće izvedivo? Odgovor na ovo pitanje je da su svi Božiji propisi i pravila odraz Njegove volje, pa, prema tome, nije moguće da neki odudaraju od nje, već joj se svi moraju pokoravati. Iz ovoga proizlazi pravilo da kao što u sferi materijalnih stvari važe određeni zakoni (npr. zemlja daje vodu, voda poji drvo, drvo daje plod itd.), isto tako i čovjek koji nije imao takvaluk, pa ga je postigao, slijedom Allahovih zakona dobit će nafaku. Kada su u pitanju duhovne stvari, kao što je *takva*, ovi propisi su na višem nivou. Iako oni potječu iz višeg, nematerijalnog svijeta, ipak se ispoljavaju kroz materiju za koju je vezan i čovjek na kojeg se odnose.

Teorije islamskih teozofa o zlu

Islamski teozofi reagirali su na teorije o zlu postavljajući tri osnovne teze:

1. Bog je pravedan;
2. Njegovo je stvaranje lijepo;
3. Izvor Kreacije samo je jedan.

Preciznom filozofskom analizom, iznoseći racionalnu argumentaciju, islamski teozofi su otklonili nedoumice o tom pitanju i otklonili prigovore koji su sadržani u prethodno spomenutim teorijama. Prvo su pronašli mjesto sukoba mišljenja, pokušavajući odgovoriti na pitanje šta je to čemu se može zamjeriti. Odgovor su podijelili na tri cjeline:

- 1) prvo su tražili odgovor na pitanje šta je ustvari zlo i odakle ono nastaje;
- 2) druga faza jeste objašnjenje kako zlo i dobro uvijek prate jedno drugo, s tim što dobro prevladava;
- 3) na trećem stepenu govore o pozitivnim efektima zla.

U odgovoru na pitanje šta je suština zla islamski mudraci kažu da je ono nebitak, a ne bitak. Zlo u suštini i ne postoji ili je to bitak koji uzrokuje nestajanje, odnosno neki drugi nebitak. Smrt je loša jer uzima život, siromaštvo je loše zato što znači nestanak bogatstva, bolest je loša jer znači nedostatak zdravlja. Ovim se, zapravo, nudi odgovor o izvoru do-

bra i izvoru zla. Naime, zlo uopće ne postoji da bi trebao postojati izvor njegova nastanka. Realnost ne poznaje dvije vrste bitka – dobro i zlo, da bi se moglo tragati za njihovim izvorima. Postoji samo dobro i izvor tog bitka jeste jedini Stvoritelj – Bog Uzvišeni.

Kada je riječ o zamjerci prema kojoj Uzvišeni Bog nije mudar i prema kojoj svijet kojim nas vodi nije najbolji (*ahsen*), a kao argument se navodi postojanje zla u svijetu, odgovor je na ovu zamjerku jasan. Međutim, kažu li oni: “Ako je Bog apsolutno mudar, zašto nije učinio život vječnim, zašto nije učinio mladost trajnom, zašto nije učinio zdravlje nedodirljivim, zašto nije ukrotio vremenske nepogode itd.”, odgovor se mora ponuditi na jedan drugačiji način. Prije svega, treba kazati da materija nije koncipirana da podmiri sve to. Materijalni svijet ima dvije suštinske osobine. Prva je da ni jedna materija na svijetu ne može ozračivati samo dobrim. Ogledalo, npr. ne može biti čelik, ugalj ne može biti bijel itd. Druga osobina materije jeste da ona može poprimiti sve moguće oblike i biti u svim mogućim stanjima, kao, npr. voda koja poprima oblik svake posude u koju je nasuta. Još jedna nužnost koja prati bit svake materije jeste da ona u sebi stvara sukob. Mi ne možemo stvoriti ništa materijalno, a da ono ne okupira neki prostor. Isto tako, nemoguće je da u Univerzumu postoje različiti oblici materije, a da među njima nema međusobnog konflikta i sukobljavanja. Naprimjer, da su tinta i papir od istog materijala i iste boje, ništa ne bismo mogli zapisati; ili ako smo žedni, ne možemo popiti čašu leda. Sve ovo govori o ograničenosti materije, odnosno da ni jedna materija ne može imati sve poželjne osobine istovremeno.

Sada se postavlja pitanje da li eventualno zlo donosi više štete ili koristi. Primjera radi, da li zbog toga što električna struja ima kapacitet da izazove mnoga zla, treba prestati s njenim korištenjem? Naprotiv, korisnost njene upotrebe mnogo je veća od štete koja bi eventualno mogla nastati njenom nepravilnom upotrebom. Kada bismo se vodili logikom da svaka stvar ima potencijal da bude zla te je zbog toga ne treba koristiti, tada ne bismo koristili ništa što je materijalno. Postavlja se pitanje da li treba prihvatiti stvari koje sa sobom nose mnogo dobra i malo zla, ili ih zbog te male količine zla treba odbaciti. Razum od nas traži da izaberemo prvu mogućnost, tj. da koristimo ono mnogo dobro, makar ono ponekad i donosilo eventualno zlo sa sobom.

Mudraci su sve što postoji podijelili u pet kategorija:

1. apsolutno dobro;

2. apsolutno zlo;
3. preovlađujuće dobro;
4. preovlađujuće zlo;
5. dobro i zlo u podjednakom omjeru.

Nakon toga su tragali za odgovorom na pitanje da li svih ovih pet kategorija zaista postoji u Univerzumu i došli do zaključka da se samo dvije od njih nalaze u vanjskom svijetu, a to su apsolutno i preovlađujuće dobro. Razdvajanje dobra od zla racionalno je nemoguće u materijalnom svijetu.

U apstraktnom ili duhovnom svijetu stvari stoje nešto drugačije. Brojne stvari koje mi smatramo zlom ustvari su izvor mnogog dobra. Da nema njih, ne bi postojala ni mnoga dobra koja iz njih izvire. Najbolji primjer za to jeste smrt ili čovjekovo starenje. Bez smrti i starenja ne bi bilo čovjekovog duhovnog napretka ni prelaska čovjekove duše u viši i bolji svijet. Svako od nas sigurno prihvata činjenicu da je vječnost bolja od ograničenosti i da je Beskrajni svijet bolji od Ovog privremenog. Upravo starost i smrt predstavljaju most koji nas spaja sa beskrajnim svijetom, odnosno karika u lancu bez koje ne bi bilo prelaska u svijet apsolutnog dobra.

Čovjeka bismo mogli porediti sa plodom oraha. U početku je njegova jezgra stopljena sa ljuskom, da bi se kasnije razvijala i došla do određenog stepena na kojem se potpuno odvaja od ljuske. Takav je odnos i između duše i tijela. U početku je tijelo potrebno duši, a vremenom se duša razvija i njena potreba za tijelom polahko se gubi, da bi ga na kraju, kad je prošla kroz sve razvojne faze, konačno i napustila. Da nema ovih suprotnosti i različitih oprečnih faza u razvoju jednog bića, stvaranje bi čovjeka ograničilo na materiju. On bi ostao u onom materijalnom obliku u kojem je i došao na Ovaj svijet. Na koncu, da nema tih suprotnosti u materiji, ne bi bilo njenog stalnog kretanja i kruženja života kroz različita bića, odnosno ne bismo mogli govoriti o Univerzumu kao o stvarnosti koja je u stalnom kretanju prema svom usavršavanju. Da nema te osobine u Univerzumu, ne bi bilo ni nas, ili da nema mraka, ne bi bilo ni svjetla, jer mrak je taj koji daje značenje svjetlu.

Mulla Sadra je rekao:

“Da nema suprotnosti u Ovom svijetu, ne bi bilo moguće da Stvoritelj Milosni obasipa Svoja stvorenja milošću, odnosno preko

Temeljne postavke o akaidu

tih suprotnosti odvija se razvojni put svih stvorenja u Univerzumu.”

Svijet prirode u stalnom je progresivnom kretanju koje prolazi kroz različite razvojne faze vodeći od nedostatka i manjkavosti ka vrlini i potpunosti. Suštinska osobina materijalnog svijeta jeste kretanje od početka do kraja, koje zavisi upravo od onoga što mi nazivamo zlom, tj. od oprečnosti i sukobljavanja koji nužno prate materijalni svijet.

Ono što smatramo zlim zlo je samo prividno, a u suštini je dobro, tj. zlo je u zahiru a dobro u batinu. I kada govorimo o vanjštini, opet je ono zlo samo u pojedinačnim slučajevima, a s obzirom na njegovu ulogu na nivou Univerzuma čak se ni prividno ne može smatrati zlim.

Allame Tabatabai je kazao da za čovjeka postoje tri puta koja ga vode ka Uzvišenom Bogu:

1. put srca (fitreta);
2. put nauke (prirode);
3. put razuma (filozofije).

Sva tri ova puta osvjetljava Objava i pomaže čovjeku da dođe do Boga. Govoreći o fitretu Mevlana je rekao:

“Fitret je kao želja djeteta za majkom, želja novorođenčeta koje ne zna tajnu želje svoje. On je kao ljubav murida prema svom šejhu. Um naš pojedinačni od onog je općeg uma, a kretanje sjenke pokret je cvijeta. Tren po tren, sjenka se smanjuje i na kraju u svom izvoru nestaje.”

Imam Husejn a.s. u poznatoj dovi na dan Arefata obraća se Allahu dž.š. i govori o svim različitim Njegovim djelima, o usponima i padovima života u Univerzumu:

“Svi ovi usponi i padovi upućuju me na jednu stvar – da Si me stvorio zato da bi mi Se predstavljao u svim oblicima i svim stvarima, sve dok Tvoje izravno prisustvo ne budem vidio baš u svim stvarima.”

Kur'an Uzvišeni kaže:

أَلَمْ نَرِ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا؟

Zar ne vidiš kako Gospodar tvoj sjenu rasprostire – a da hoće, ostavio bi je da miruje – i kako smo uredili da na nju Sunce utiče.” (El-Furkan, 45)

Sve što postoji sjenka je Njegova, a ne ono što je ono samo po sebi. Zato nas Allah dž.š. poziva da Ga se sjetimo u sebi, u svojim dušama (*zikir*).

Obratimo se sebi, svojim dušama, i tamo ćemo sigurno naći našeg Stvoritelja. Ovo traženje sjećanja podsjeća nas na Platonovo učenje o tome kako smo mi sve znali samo smo zaboravili pa se postepeno prisjećamo. Allah dž.š. ovim nas samo podsjeća da smo nekada pozitivno odgovorili na Njegovo pitanje: *Zar Ja nisam vaš Gospodar?* (El-A'raf, 172)

Poslanik s.a.v.a. jednom prilikom rekao je Ebu-Zeru:

“Bog nije u ovom ili onom ćošku. Ne traži Ga tako, nego Ga čuvaj (pazi da sve što činiš činiš sa sviješću o Njegovom prisustvu), pa ćeš Ga vidjeti pred sobom! Univerzum nije ništa drugo do jedna slika Božije beskrajne ljepote.”

U jednom hadisu stoji:

“Nije Allah odvojen od stvorenja Svojih, nego su njihova djela koprenu prema Njemu stvorila.”

Stvoreni svijet ima svog Stvaraoca

Autor osnovnog teksta kojim ćemo se baviti je allame Tabatabai, a njegovo obrazloženje dao je šehid Mutahari. Ovi tekstovi su pisani u vrijeme kada se iz komunističke Rusije vršio veliki pritisak preko iranskih komunista koji su htjeli uništiti jednobojstvo u Iranu. Allame Tabatabai im je valjano odgovorio.

Prvo pitanje koje se postavlja nakon konstatacije da svijet ima svog Stvaraoca jeste: Koji su putevi čovjekovog stizanja do Njega i da li bi čovjek, da nije bilo poslanika, sam mogao stići do spoznaje o Njegovom postojanju? Allame Tabatabai u svojim tekstovima tvrdi da taj put nije ograničen samo na poslaničku uputu, već da za čovjeka postoji više puteva kojima može doći do saznanja da je sve što je stvoreno djelo jednog Stvaraoca. Dokaz kojim je ovo potkrijepio je tzv. dokaz *siddikin*. To je upravo onaj dokaz koji su donosili poslanici, ali iskazan jezikom filozofije. Po njegovom mišljenju, ovo je jedan od najboljih dokaza kojim se može stići do spoznaje da je Bog Stvoritelj. Kada je šehid Mutahari objašnjavao ovaj njegov tekst, upotrijebio je brojne dokaze, kako bi se njima mogao koristiti širi čitalački krug. On kaže da se svi putevi kojima se može stići do ovog saznanja mogu svesti na tri:

Temeljne postavke o akaidu

1. Put duše, srca ili fitreta;
2. Put prirode (*tabi'ata*), znanja ili osjetila;
3. Put filozofije ili razuma.

U poslaničkim misijama sva tri puta su korištena kao dokaz da je Bog Stvoritelj, a i kur'anski ajeti se dotiču svakog od njih. Što se tiče puta duše ili srca, mnogi su ubijedjeni da iz čovjekovog stvaranja proizlazi mogućnost pronalaska puta ka Bogu. Zagovornici ove teorije kažu da nema nikakve potrebe za učenjem i proučavanjem jer je sama duša u stanju pronaći put za stizanje do Boga (put fitreta). Pri tom navode primjer da baš kao što se u ogledalu bez ikakve pripreme odlikava tijelo koje se ispred njega nalazi, tako se i u ljudskoj duši bez ikakve pripreme odlikava Božija bit. Postavlja se pitanje šta se podrazumijeva pod fitretom i fitretskom spoznajom Boga. Mislioci su dali dva tumačenja fitreta.

Prema jednom tumačenju, pod fitretom se podrazumijeva priroda razuma. Dakle, razum prirodno dolazi do spomenute spoznaje. Oni kažu da čovjek, posmatrajući sve što ga okružuje, razumom dolazi do konstatacije da sve to nije nastalo slučajno niti je neovisno, već je vezano za onoga ko ga je i pokrenuo. To potkrepljuju primjerom da, kada nakon hodanja pustinjom čovjek naiđe na kuću, on traži vlasnika te kuće, jer se ne može pomiriti s tim da je kuća nastala sama od sebe.

Drugo tumačenje kazuje da se pod fitretom podrazumijeva duša.

Sama konstrukcija duše takva je da odražava živi osjećaj o egzistenciji njenog Gospodara. Kada god čovjek u sebi osjeti težnju za vječnošću ili želju da bude poznat i omiljen, tada primijeti i osjećaj o postojanju svog Gospodara. Taj osjećaj je u njemu živ i prisutan bez obzira zna li čovjek ko je taj Gospodar.

Mevlana Rumi je to u *Mesnevi* lijepo objasnio kazavši da su fitret i put duše poput čežnje dječijih usana (ono ne zna za čim žudi, a žudi za -majkom); ili poput *salika* (putnika na putu ka Bogu) koji osjeća veliki žar prema svom *muršidu* (upućivaču) mada ne zna šta taj žar u njemu stvara. Svi pokreti koje oni čine jesu pokreti dijelova ka cjelini. Ako čovjek sjedi ispod drveta i posmatra njegovu sjenku, primjetit će kako ona postepeno nestaje sve dok se potpuno ne izgubi, i tada shvatamo da nije postojala sama od sebe, već je imala svoj uzrok. Ako pođemo od samog djeteta, njegova čežnja je čežnja za izgubljenim. Ono što je izgubio prvo pokušava pronaći u svojoj majci, ali sa odrastanjem shvata da majka nije to za čim je čežnuo. Tada se zaljubljuje u svog muršida misleći da je on ono

čemu njegovo srce teži. Ali ne, to su samo stepeni koji ga dovode do krajnjeg cilja – Boga. Zato se u Kur'anu kaže: *A srca se zaista smiruju zikrom Allaha.* (Er-Ra'd, 28) Kako kaže Rumi, kada sjenka nestane, kada se stigne do uvjerenja u postojanje Boga, tek tada se shvati da su svi prethodni idoli bili pogrešni. Čeznja za Bogom duhovna je veza sa iskonom. Mada mi tu tajanstvenu vezu ne shvatamo, ona nas ipak vuče ka krajnjem cilju. Stoga Nišaburi kaže da se ono čovjekovo “ja” pored dijela koji teži za hranom, odjećom, pokretom i sl. sastoji iz još jednog dijela zbog kojeg se čovjeku čini da iza njega postoji neko ko sklapa riječi koje on govori. Kao što se ljubav prema voljenom biću ne može sakriti, tako je i ljudsko pojavno tijelo stepenište za stizanje do glavnog cilja – tj. osnovne materijalne ljudske potrebe i zadovoljavaju se stoga da bi se stiglo do one glavne, duhovne potrebe.

Traži Boga u sebi, naći ćeš Ga kod sebe

Među brojnim hadisima koji se bave pitanjem Stvaraoca svega stvorenog je i hadis Božijeg Poslanika s.a.v.a. u kojem on savjetuje Ebu Zera: “O Ebu Zere, traži Boga u sebi, naći ćeš Ga kod sebe.”

Jasno je da se ovdje ne govori o materijalnom nalaženju Boga, već o Njegovom duhovnom odnosno srčanom nalaženju. Postoji mišljenje psihologa po kojem postoji vanjska dimenzija našeg “ja”, koju oni, naravno, ne znaju objasniti. Prema jednom mišljenju ono je nastalo kao reakcija na razna psihička stanja u koja čovjek zapada (aktivira se prilikom sna), a prema drugom to je svijest koja zasebno egzistira.

Oni su uvjereni da je čovjekova svijest sastavljena od četiri komponente:

- svijest o ahlaku (etička svijest),
- svijest o ljepoti (umjetnička svijest),
- naučna svijest (želja čovjeka da spozna istine i tajne svijeta koji ga okružuje),
- vjerska svijest (potreba za obožavanjem uzvišenog).

Svi mislioci, osim materijalista, prihvatili su da čovjek ima svoju spoljašnju i unutarnju dimenziju. Kur'an napominje da je čovjekovo spoljašnje “ja” ono što nam je svima vidljivo. Što se tiče čovjekove biti ili onog njegovog unutarnjeg “ja”, do prije 100 godina vladalo je - uvjerenje da se tu radi o prve tri navedene svijesti (o ahlaku, o umjetnosti

Temeljne postavke o akaidu

i nauci), a potom je dodana i vjerska svijest (mada je Islam o tome govorio mnogo ranije).

Ovim smo stigli do tačke gdje se razilaze filozofi i arifi. Filozofi zastupaju i predlažu put racionalnog dolaska do istine, a arifi (gnostici) smatraju da se do nje može doći jedino srcem. Arifi smatraju da je moć ljubavi koja postoji u čovjeku takva da ga može dovesti do Boga, s tim da se ona stalno treba razvijati i jačati. Pri tom se pozivaju na hadis Imama Džafera Sadika a.s. u kojem se kaže:

“Srce je mjesto gdje boravi Allah, i put u to mjesto treba biti zatvoren za druge.”

Sljedeći korak po njima jeste odstranjivanje sa puta svih stvari koje bi eventualno mogle biti povodom slabljenja ove ljubavi. Nakon ovoga, biće koje ima sklonosti ka Bogu lahko će prebroditi put do Njega. Imam Hasan Askeri a.s. podržava mišljenje arifa u hadisu u kojem se kaže:

“Stizanje do Boga je poželjno, a ono nije moguće osim noćnim bdijenjem.”

Hafiz u vezi s ovim kaže:

“Poput lagahnog vjetra krenut ću ka nastambi Mog Voljenog, svoju ću dušu namirisati Njegovim mirisom, i sve što u životu stekoh, mi-jenjat ću za Njegovu blizinu.”

Sav trud u učenju i stjecanju znanja ne poklanja duši plemenitost, nego ona potječe iz nijjeta za stizanjem do Gospodara. Ipak, treba napomenuti da su arifi većinom bili jaki mufessiri, filozofi i stručnjaci u svim islamskim oblastima. Sam Imam Homeini i allame Tabatabai često su napominjali da ono što se nauči u školi, bez istinske ljubavi prema Bogu, nema nikakve koristi.

Cilj ovakvoga govora nije da se opovrgne značaj nauke i znanja, već da se istakne kako postoji nešto iznad tog znanja. Merhum allame Tabatabai govorio je kako je njegov učitelj Kazi, premda je bio jedan od velikih arifa, znao 700.000 stihova napamet, što znači da je mnogo vremena odvojio na učenje.

Filozofi na ovakav stav arifa kažu da su se i oni orijentirali na traženje onog što su izgubili, ali put otkrivanja izgubljenog nije srce nego razum i racionalni dokazi. Oni kažu: “Jeste da se na putu stizanja do Boga treba osamiti, ali dok sjediš – razmišljaj.” Razlika između arifa i filozofa u tome je što arif kaže: “Ja želim da vidim, a filozof kaže: “Ja želim da znam.”

Jednom su Ibn Sina i Šejh Ebu Seid Ebul-Hajr tri dana proveli u razgovorima iza zatvorenih vrata. Kada su izašli, poznanici su ih pitali šta se desilo. Ibn Sina je na pitanje šta misli o Ebu Seidu rekao:

“On je vidio ono što sam ja znao (zaključio)”, a Ebu Seid je na isto pitanje o njemu rekao: “Ono što sam ja vidio, on je poput slijepca pokušavao objasniti.”

Ova dva odgovora se dopunjavaju. Stoga su arifi rekli da je svrha namaza i ibadeta upravo razvijanje i odgajanje duše i njeno spremanje za otkrivanje tajni. To potkrepljuju kur’anskim ajetom: *Zaista namaz odvrća od zla*, a njegova druga korist je da sadrži spominjanje Allaha, koje je po vrijednosti veće i od samog odvrćanja od zla (El-'Ankebut, 45). Oni zaključuju da su dvije koristi od namaza. Jedna je da se čovjek kloni svog prostakluka i bezobrazluka spram Boga (koji se javljaju prilikom činjenja grijeha), a ujedno putem ibadeta spoznaje i zavoli Boga.

Islamski naučnici kreću se putem arifa pa kažu: “Da bismo prebrodili put ljubavi, moramo proći kroz dvije faze:

- da kontrolišemo vlastita psihička stanja kako bismo iz sebe izvukli maksimum, jer kada čovjek ne bi ništa drugo radio do pratio svoja psihološka stanja (bila ona lijepa ili ružna), imao bi mogućnost da nađe Boga;
- da se obratimo rezultatima dugogodišnjih istraživanja učenjaka koji su zaključili da se putem srca može stići do Boga.”

Islamski učenjaci smatraju da ovu ljubav ne posjeduje samo čovjek nego i sva stvorenja koja nas okružuju. Pascal smatra da je ljubav iznad razuma i kaže: “Temelj spoznaje treba graditi na ljubavi, a ne na razumu i racionalnim dokazima. Srce ima dokaze o Božijem postojanju koje razum ne može doseći.”

Ako se čovjek prihvati izučavanja Kur’ana, vidjet će da su u njemu odgovori na sva pitanja. Jedini razlog zbog kojeg su muslimani zapali u teškoće i zaostalost jeste što su napustili Kur’an u svom životu. Jedan od arifa je rekao:

“Najveći grijeh Kur’ana je taj što je najveće istine rekao tako jedinstvenim jezikom da mi to smatramo nebitnim.”

Bergsonov stav o dvije vrste vjere i dvije vrste morala

Bergson smatra da postoje dvije vrste vjere i dvije vrste morala. Jedna vrsta morala upućuje čovjeka ka prirodi i materijalnom svijetu, a

druga ga upućuje ka duhovnom svijetu – i među njima postoje značajne razlike. Ono što nas vuče gore (ka duhovnom svijetu) gore se i nalazi. To je jedna vrsta shvatanja i obaviještenosti koja se kod životinja naziva instinkt, a kod čovjeka razum. Ova snaga u čovjeku na početku je veoma slaba, ali ako joj se posveti dovoljna pažnja, može doseći velike razmjere, da i kod samog njenog vlasnika izaziva čuđenje. Naprimjer, kada parče metala stavimo u vatru, ono se usije tek nakon izvjesnog vremena provedenog u njoj. Kada se intenzitet ove snage pojača, čovjek postaje svjestan svoje veze sa Bogom (slično boli koje smo svjesni tek kad njen intenzitet postane dovoljno jak). Kao što čovjek ponekad nije svjestan bolesti koju nosi u sebi dok mu doktor to ne kaže, tako nije ni svjestan svoje veze sa Bogom dok ne postane neposredno upućen (dok ne obrati pažnju). Razum na početku kod čovjeka proizvodi osjećaj nesigurnosti i nestabilnosti, dok se kasnije pretvara u sigurnost, stabilnost i smirenost. U ratovima između pravde i nepravde uglavnom se vrše materijalni proračuni (odnos snaga u ljudstvu, oružju i sl.), dok vjernici vrše i jednu drugu vrstu proračuna, oslanjajući se na silu koja im pomaže i njihova srca smiruje. Ova sila čovjeka prvo orijentira ka pojedinačnim stvarima, ali ga kasnije sve više upućuje ka cjelinama. Recimo, čovjek u početku voli samo svoje dijete, cvijeće, svoje bašče i sl., a kasnije shvata da je on taj koji voli ljudskost u ljudima bez obzira jesu li mu krvno bliski ili ne, kao što voli i ljepotu cvijeća pripadalo ono nekom drugom ili njemu. Sam Božiji Poslanik s.a.v.a. toliko je volio ljude da mu je srce izgaralo kada kafiri nisu htjeli primiti Islam. Prema Bergsonu, navedene spoznaje čovjek ne može steći putem razuma nego njihovog uzročnika treba tražiti negdje drugdje.

Kako god čovječanstvo napreduje i nauka se razvija, tako i ono što je donio Božiji Poslanik s.a.v.a. postaje jasnije i dobiva na svom značaju i otkriva se njegova istinitost. U hadisu se kaže:

“Zaista je veza između zbilje vjernika i zbilje Boga jača od veze Sunca i njegove zrake.”

Ovu vezu između vjernika i Gospodara možemo uporediti sa vezom uplašenog, rasplakanog djeteta koje se smiruje kada vidi svoju majku. Naša srca su uznemirena i zaplašena jer ne poznaju svoga Gospodara, a kada se On uvede u odaje srca, ono postaje smireno i spokojno. Nažalost, mi smatramo da je za zikr dovoljno uzeti tespih i govoriti: *subhanallah, el-hamdu lillah...* To je samo dio zikra, a njegov važniji dio jeste zikr srcem.

Jednom je Nasrudin hodža bio sa prijateljima napolju po veoma hladnom vremenu. Dogovorili su se da će onaj ko izdrži na toj zimi do jutra dobiti nagradu. Ko odustane, dužan je platiti večeru i ručak onima koji ostanu. Svi su odustali osim Nasrudina hodže koji je nakon provedene noći napolju tražio da mu ostali plate ručak. Da bi izbjegli tu obavezu, oni su odgovorili: “Ne, ti sam nisi mogao izdržati hladnoću, pored sebe si imao vatru koja te grijala cijelu noć.” Nasrudin hodža je razmislio pa rekao: “Dobro, kad je tako, sutra ako Bog da svi ste moji gosti, i ne samo vi, nego dovedite i vaše porodice.” Svi su došli i čekali da budu posluženi. Nasrudin hodža je bio spremio nešto hrane, ali ništa nije bilo kuhano. Objasnjenje koje je dao gostima bilo je: “Ja i moja supruga zapalili smo vatru malo podalje pa čekamo da se na njoj ovo skuha. Skuhat će se na isti način kako sam se ja sinoć ogrijao onom vatrom.” Slično ovoj priči, i mi činimo zikr tamo gdje nismo u stanju osjetiti Njegovu prisutnost.

U Iranu je postojala jedna skupina koja je smatrala da se muslimani ne bi trebali uplitati u politička pitanja. Imam Homeini r.a. im je rekao: “Ako je to tačno, onda Božiji Poslanik s.a.v.a. nije bio musliman, a njegov je Kur’an različit od našeg.”

Alexis Carel također se bavio pitanjima ljudske psihe ili duše i svoje misli o tome izložio je u knjizi *Čovjek – nepoznato biće*. Dovu opisuje kao let duše prema Gospodaru. On kaže:

“U dubini ljudske duše postoji jedan plamičak pod kojim čovjek vidi sebe onakvog kakav jeste. Kada se to desi, čovjek napušta egoizam, pohlepu, neupućenost, pogrešne stavove. Nakon što mu istina postaje jasna, on postaje skroman i ponizan spram nje i lahko obavlja svoje etičke dužnosti. Čovjekova psiha nema potrebu ni za čim osim za Gospodarom i sama po sebi ima vezu s Njim.”

William James (Džejms) je sljedeći učenjak koji se bavio ovim pitanjima i napisao knjigu *Duša i psiha*. On kaže kako je nakon proučavanja prihvatio činjenicu da je uzrok vjerskog života ljudsko srce, i da je filozofija prijevod onoga što priča srce. Većina ljudi ima pogrešno mišljenje da se njihova vjera zasniva na temelju koji se zove filozofija i filozofski dokazi. Naprotiv, filozofija se zasniva na vjeri. Kada čovjek shvati sve istine i zakone stvaranja i poretka u Univerzumu, filozofija dolazi na scenu prevodeći ono što srce (duša) govori.

U Mevlaninog *Mesnevi*, u vezi sa događajem kada je Nimrud bacio Ibrahima a.s. u vatru, a ona postala hladna, navode se Nimrudove riječi:

Temeljne postavke o akaidu

“Hej ti plahovita, šta se desilo s tobom? Ili si izgubila moć da spaljuješ, ili si nas zbog naših loših nijjeta htjela upropastiti?” Vatra mu tada daje odgovor: “Ja sam ona ista vatra. Ako ne vjeruješ i želiš provjeriti, izvoli! Oštrica sam u ruci Boga. Ako On želi da sječem, ja ću sjeći.”

Vjetar, zemlja, vatra i voda su voljom svoga Gospodara živi. Ako ih mi vidimo mrtvima, to je zato što smo mi mrtvi. Udariš li metalom o kamen, pojavit će se iskra vatre, a udariš li svojim lošim ahlakom na svijet, on će se zapaliti.

Cilj ka kojem nas upućuju Božiji poslanici, prema Jamesu, jeste sam Bog i On je najbolji od svih uzroka. Svi ovi učenjaci korak po korak osvjetljavaju istine koje su sadržane u Kur'anu i koje nam je prenio Božiji Poslanik.

Jungovo pobijanje Freuda

Freud je tvrdio da vjerski osjećaji ne izvire iz čovjekove prirode, dok ga njegov učenik Jung, koji se također mnogo bavio pitanjima ljudske psihe, u tome pobija.

Einstein (Ajnštajn) je napisao jedan rad koji nosi naziv *Vjera i nauke*, gdje tvrdi da ono što u čovjeku inicira vjerski osjećaj nije kod svih ljudi jednako naglašeno. Kritikujući Bibliju i Tevrat, on navodi da su neka suštinska pitanja, kao što je pitanje spoznaje Boga, u njima vrlo šturo obrađena. On smatra da se vjera, bez izuzetka, nalazi u svima, mada nije u svima istog intenziteta. To što se nalazi u svima nama on naziva vjerskim osjećajem ili osjećajem stvorenosti. Taj osjećaj je veoma teško opisati onome ko ga je u sebi izgubio. Po Einsteinu, vjerski osjećaj upoznaje čovjeka sa dvjema zbiljama:

- otkriva čovjeku svu neznatnost njegovih težnji, ciljeva i želja kao i svega pojavnog (u odnosu na moć Stvoritelja);
- upoznaje ga sa svom veličinom onoga što je vanmaterijalno.

Kada čovjek u sebi ojača ovaj osjećaj, dolazi do trenutka kada se osjeti kao zatvorenik koji je dugo bio u zatvoru, pa mu se konačno ukazala prilika da iz njega izađe. Tada on sve postojeće počinje promatrati kao jednu cjelinu, djelo jednog Stvoritelja.

Na osnovu mišljenja kako ranijih tako i savremenih naučnika i filozofa, osjećaj da Bog postoji živ je u čovjeku. U Kur'anu postoje ajeti koji potvrđuju ovaj put srca. Sam Poslanik s.a.v.a. i Imami mnogo su toga

rekli o osjećaju prirodnosti spoznaje Boga, i postojanju veze između čovjeka i Boga.

U Kur'anu se kaže:

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

...*One koji vjeruju i čija se srca, kad se Allah spomene, smiruju – a srca se zaista kad se Allah spomene smiruju!* (Er Ra'd, 28)

U drugom poglavlju spominje se suprotno:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى

A onaj ko okrene glavu od Knjige Moje, taj će teškim životom živjeti, i na Sudnjem danu ćemo ga slijepim ožvijeti. (Ta-ha, 124)

Ovo opće obraćanje Kur'ana bilo je predmetom kritike onih koji kažu: “Mi smo svjedoci da većina ljudi ne samo da nema vjerski osjećaj u sebi, nego i poriče sâmo postojanje Boga. A što se tiče onih koji vjeruju u Boga i prihvataju ga, većina njih živi teškim životom.”

Mnogi mufessiri na ove primjedbe ostali su bez komentara, jer smatraju da je najbolji dokaz nečega sâmo njegovo postojanje. Drugi su prokomentarisali da je spomenuta tjeskoba i tegoba kaburska kazna za nevjernike, a treći da je to tegoba poslije Berzaha – na Sudnjem danu.

Allame Tabatabai kaže da ovakvi komentari dokazuju da oni koji su ih izrekli nisu shvatili značenje Kur'ana i značenje života uopće. Na prvom mjestu, većina teškoća u koje muslimani zapadaju, uzrokovana je njihovim rukama, i sami su sebe doveli u takvo stanje. Hadis Imama Alija a.s. kaže:

“Ljudi koji žive siromašnim životom, iako im je Allah dao blagodati kao što su voda, zemlja, tlo, bit će udaljeni od milosti Božije.”

Ako nam je Bog dao sve potrebne elemente za uspjeh: zdravlje, znanje, određeni kapital, nemamo izgovora za svoj neugodan život, i mi smo ti koje treba koriti za neuspjeh. Jedna iranska poslovice kaže: “Ukoliko siromah ne ode da prosi, nije mu kriv bogataš od kojeg je trebao tražiti.”

U hadisima se nailazi na 11 uzroka zbog kojih neka zajednica može doći u stanje neimaštine. Šehid Mutahari kaže da je 10 od njih proizvod ljudske volje (ljudi su sami sebe doveli do toga), a samo je jedna koju je Allah odabrao za njih, i to isključivo zbog dobrobiti te zajednice.

Zar je pošteno da zanemarimo 10 razloga koje smo sami proizveli, a prihvatimo se samo onog jednog koji je od Boga, kako bismo Njega op-tužili za našu bijedu?

Ljudski život spoj je tijela i duše. On je nešto neprekidno jer podra-zumijeva kako zemaljski tako i kaburski i ahiretski život. Postavlja se pi-tanje: Ko od ove dvojice: vjernika koji je odabrao neiscrpnu snagu da bi se na nju oslonio i uzeo je za vodiča, i nevjernika koji se oslanja na ograničenu i prolaznu snagu, ima mirniji psihički i duhovni život? Na-ravno, čovjek koji se oslanja na Ovaj svijet nema duševnog mira ni sigur-nosti, dok je vjernik uvijek smiren. Pogledajmo političare koji uvijek imaju svoje tjelohranitelje, a čak i od njih strepe jer postoji mogućnost da su špijuni ili protivnici.

Allame Tabatabai kaže: “Uzmite jedan cjelovit život nevjernika i uporedite ga sa životom jednog vjernika. Vidjet ćete da ima etapa koje će zbilja biti gorke za nevjernike, uključujući kabur, proživljenje, Sudnji dan. Onaj naizgled srećan dio njegovog života vrlo je kratkotrajan, a i on je proveden u strepnji, nesigurnosti i nemiru.”

Osnovni kur’anski princip je da su muslimani ti koji su uvijek supe-riorni, ali pod uslovom da imaju *iman*. Sam Allah dž.š. na Ovom svijetu postavio je zakon. Svima je dao razum, sredstva za rad i mogućnost da se koriste onim što je On stvorio.

Kad je Božiji Poslanik s.a.v.a. vodio rat protiv nevjernika, došlo mu je pet hiljada meleka u pomoć. Mi ne možemo očekivati rijeku meleka koja će doći i riješiti naše probleme, nego moramo upregnuti vlastite snage i ojačati iman, a tek onda možemo očekivati rezultate.

Ako posmatramo neko drvo sa čvrstim korijenima, vidjet ćemo da ono uvijek ostaje čvrsto na svom mjestu bez obzira kakvi ga vjetrovi na-padali i bez obzira što granje toga drveća biva kidano vjetrom i razba-civano okolo.

Put spoznaje Allaha dž.š. preko upoznavanja Njegovih stvorenja i prirode

Recimo nešto o putu znanja ili osjetila, tj. o putu koji do spoznaje Allaha dž.š. vodi preko upoznavanja Njegovih stvorenja i prirode.

Osnovni izvor iz kojeg crpimo ova predavanja jeste djelo allame Ta-batabajija *Načela filozofije*, u kom se on vrlo kratko zadržava na pitanju prirodnog puta spoznaje. Nešto više o tome govori Šehid Mutahari u svo-

joj knjizi, dajući dalja objašnjenja. Kur'an o mnogim prirodnim istinama govori na više mjesta, mada među ljudima vlada mišljenje da su one poznate tek nekoliko stotina godina. U okviru ove teme obradit ćemo 21 podtemu o kojima se govori u kur'anskim ajetima i koje se objašnjavaju u tefsirima (komentarima Kur'ana). Uz svaku od njih bit će spomenuta mišljenja savremenih prirodoslovaca iz različitih oblasti.

Razvoj od embriona do samog rođenja djeteta kao vidljivi znak Allahovog znanja i moći

Godinama, pa i stoljećima, čovjeku je bilo potpuno nepoznato šta se dešava sa novim bićem koje u utrobi majke provodi 9 mjeseci, a zatim dolazi na svijet, i kakav je razvojni proces fetusa. Kur'an Časni prije 14 stoljeća i prije svih naučnih otkrića u ovoj oblasti, vrlo jednostavnim i jasnim jezikom govori o tom tajanstvenom svijetu.

U suri El-Mu'minun, od 12. do 14. ajeta govori se o 7 stepena razvoja:

➤ **وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِّن طِينٍ. ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ**

Mi smo, zaista, čovjeka od biti Zemlje stvorili, zatim ga kao kap sjemena na sigurno mjesto stavili, pa onda kap sjemena ugruškom učinili, zatim od ugruška grudu mesa stvorili, pa od grude mesa kosti napravili, a onda kosti mesom zaodjenuli, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživljujemo – pa neka je uzvišen Allah, najljepši stvoritelj!

O ovom se govori i na drugim mjestima u Kur'anu:

أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ

Zar nije bio kap sjemena koja se ubaci, zatim ugrušak kome On onda razmjer odredi i skladnim mu lik učini, i od njega onda dvije vrste, muškarca i ženu, stvori. (El-Kijama, 37-39)

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ

Kako čovjek ne vidi da ga Mi od kapi sjemena stvaramo, i opet je otvoreni protivnik. (Ja-sin, 77)

Temeljne postavke o akaidu

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ
ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا

I reče mu drug njegov, dok je s njim razgovarao: “Zar ne vjeruješ u Onoga koji te je od zemlje stvorio, zatim od kapi sjemena, i nazad te potpunim čovjekom učinio?” (El-Kehf, 37)

Kao prva faza razvoja spominje se grumen Zemlje, zatim zametak na mjestu sigurnom, potom ugrušak (*alek*), postepeno pretvaranje ugruška u komadić mesa, formiranje koštanih ćelija, te prekrivanje kostiju mesom. Nakon ovih 6 faza mijenja se ritam kur’anskog teksta, odnosno stavlja se poseban naglasak na sedmu fazu kao zadivljujući čin stvaranja. Nakon toga, ajet se završava riječima: *Pa neka je Uzvišen Allah, najljepši Stvoritelj.*

Ukratko ćemo se osvrnuti na ono što su mufessiri kazali o ovom ajetu. Prije svega, jedna od zanimljivosti ovog stvaranja je da ono počinje s kapi vode. Čovjek od te sićušne kapi ne bi mogao ništa načiniti, pa čak je ni oslikati. Zatim se spominju tri tmine u kojima dolazi do razvoja embriona, a kasnije fetusa. To su: utroba majke, maternica i placenta. Suprotno svim umjetnicima svijeta, koji uvijek slikaju na svjetlu i nastoje da njihove slike vidi što više ljudi, Allah dž.š. ovo svoje remek-djelo stvara u prostoru potpunog mraka. U ajetu se još spominje da se zametak smješta u mjesto sigurno. Nauka je danas u stanju dokazati da je mjesto u kojem plod boravi za vrijeme trudnoće najbezbednije, ono koje trpi najmanje fizičkih pritisaka i u kojem je temperatura najuravnoteženija. U ovom ajetu govori se i o hranjenju fetusa. Kur’an također govori o polu fetusa, dok danas još uvijek ne postoje potpuno dokazane teorije o činiocima koji utječu na stvaranje muškog i ženskog pola.

U Kur’anu se kaže:

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءً وَيَهَبُ
لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ

Allahova je vlast na Nebesima i na Zemlji. On stvara šta hoće! On poklanja žensku djecu kome hoće, a kome hoće – mušku. (Eš-Šura, 49)

Dakle, ovim ajetom skreće se pažnja na pitanje pola djeteta, a mi još uvijek očekujemo da će nam savremena nauka dati odgovor na njega.

Sljedeća činjenica na koju Kur’an ukazuje jeste pitanje izuzetno brzih promjena koje nastaju u fetusu i koje Kur’an naziva uzastopnim

stvaranjem (stvaranjem poslije stvaranja). Osim toga, začinje se pitanje nastanka ćelija pojedinih organa i pripremljenosti majčinog tijela za takav jedan proces.

Dobitnik Nobelove nagrade, Alexis Carel u svojoj knjizi *Čovjek-nepoznato biće* govori o tome kako svaki dio čovjekovog organizma poznaje sve trenutne i buduće potrebe svih ostalih dijelova organizma i mijenja sebe shodno tim budućim potrebama. Vrijeme i prostor u nastajanju tog organizma imaju sasvim drugo značenje. U samom činu formiranja čovjekovog organizma, daleka budućnost osjeća se tako bliskom. Sve što će čovjeku biti potrebno u budućnosti, već tad se formira. Kako god mi ovo nazvali i za šta god ga vezali, sve to ukazuje na postojanje jednog moćnog izvora koji posjeduje beskonačno znanje.

Sljedeća faza u razvoju fetusa koju Kur'an spominje jeste prekrivanje kostiju mesom. Dugo je ovaj dio ajeta bio razlog opovrgavanja kur'anskog znanja o ovom procesu, jer su naučnici tvrdili obrnuto – da se prvo formira meso, pa onda kosti. Najnovija otkrića ipak su na tragu da potvrde ovaj kur'anski ajet. Nakon ovoga, spominje se dolazak novorođenčeta na svijet: *Mi ih izvodimo na svijet*. Sam čin rađanja izuzetno je zanimljiva pojava. Brojni naučnici su mnogo svog vremena posvetili izučavanju ovog čina i faktora koji utječu na to da taj proces počne.

Sljedeća stvar na koju Kur'an ukazuje jesu zadivljujuće promjene u organizmu samog djeteta pri dolasku na svijet. Spomenut ćemo samo dvije značajne promjene. Jedna od njih je promjena u sistemu krvotoka. Naime, desna i lijeva strana srca kod fetusa su povezane, ali pri samom činu rađanja ta se veza prekida i krvotok se počinje dijeliti na dva dijela. Druga promjena do koje dolazi jeste prekidanje pupčane vrpce, njeno zatvaranje, sušenje i nestajanje, a dok se radilo o fetusu, ona je bila neophodna jer je preko nje dobivao sve što mu je bilo neophodno za život.

Sljedeća stvar koja se spominje jeste plač novorođenčeta i kasniji plač djeteta. Imam Sadik a.s. o tome kaže: "Kada bi otac i majka znali koliko plač koristi djetetu, ne bi se onoliko trudili da ga ušutkaju." Danas se u nauci već mnogo govori o različitim koristima od plača.

Nakon rođenja dolazi do postepenog buđenja osjetila i razuma. Znamo da Kur'an govori o dolasku novorođenčeta u stanju potpunog neznanja. Razum i svijest postepeno se aktiviraju i bude. I na ovu temu Imam Sadik a.s. izrekao je vrlo zanimljivu rečenicu: "Jedan od razloga zbog kojih je potrebno da se razum postepeno budi kod djeteta je što u

protivnom ne bi bila uspostavljena emocionalna veza između njega i njegovih roditelja.”

Nakon ovoga se spominje pripremanje hrane za novorođenče prije njegovog dolaska na svijet. Kur'an također govori o majčinom mlijeku. Čovjek nije u stanju napraviti hranu koja bi toliko odgovarala novorođenčetu kao što je to majčino mlijeko, a dokazano je i koliko odvajanje djeteta od majke odmah poslije rođenja šteti razvoju djeteta.

Mnogo zanimljivih stvari na ovu temu može se pronaći u *Velikoj enciklopediji 20. stoljeća* na arapskom i perzijskom jeziku, kao i u knjizi *Kur'anske mudžize sa stanovišta savremene nauke* te *Kazivanja tevhida*, koja se prenosi od Imama Sadika a.s.

Život kao znak Božijeg prisustva

U 28. ajetu sure El-Bekara kaže se:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Kako možete da ne vjerujete u Allaha, vi koji ste bili ništa, pa vam je On život dao; On će, zatim, učiniti da pomrete i poslije će vas oživjeti, a onda ćete se Njemu vratiti.

Pojava života jedna je od najsloženijih pojava na Ovom svijetu i oduvijek je zaokupljala razume učenjaka iz svih oblasti. Hiljadama godina brojni mislioci su okupirani razmatranjem ove pojave, ali pitanje: “Šta biva uzrokom da nešto beživotno odjednom počne da se razvija i živi?”, i dalje je otvoreno.

Kuran pridaje veliku pažnju temi života:

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمَيِّتُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

Allahova je vlast na Nebesima i na Zemlji, On život i smrt daje, i vi osim Allaha nemate ni zaštitnika ni pomagača. (Et-Tevba, 116)

Sve što čovjek u životu postigne moguće je samo zahvaljujući tom velikom Božijem daru – životu.

Šef jedne naučne akademije u New Yorku napisao je knjigu *Tajna čovjekova stvaranja*, u kojoj prenosi i kritikuje slijedeću Hegelovu

misao: “Dajte mi vodu, vazduh, sve hemijske supstance i vrijeme i početak stvarati.” Hegel je zaboravio da je za stvaranje čovjeka potreban život. Zamislimo, kaže pisac ove knjige, da je i uspio spojiti sve elemente koje je tražio, ali na koji način bi im podario život? Ako pretpostavimo da je tom svom sklopu i uspio podariti život, postavimo mu pitanje: “Da li si to živo stvorenje ti stvorio ili je nastalo slučajno?” Ako odgovori da je to sam učinio, treba mu staviti do znanja činjenicu da je i sam stvoren, pa ako nekom treba čestitati za stvaranje ovog novog života, to je onaj koji je i njega stvorio. Njegovo stvaranje ustvari je stvaranje stvorenja od strane stvorenja, a ne od strane stvaraoca. Naprimjer, kada neko posije sjeme neke biljke, zatim se potrudi da odraste i konačno donese plod na rod, tako dobiveni plod vlasništvo je vrtlara koji je uzgajao biljku. Ovaj primjer možemo primijeniti i na sam sistem stvaranja, jer kada neko stvorenje dođe do mogućnosti da i samo nešto može stvoriti, da li to treba zahvaliti onom prvom stvaraocu od kojeg je sve poteklo ili onome ko je i sam stvoren.

Mufazal ibn Omer, učenik Imama Sadika a.s., jednom je upitao svog učitelja: “Neki ljudi misle da je Ovaj svijet rezultat stvaranja prirode. Šta treba odgovoriti takvima?” Imam je rekao: “Trebaš ih pitati: Šta je to priroda, da li ona posjeduje znanje, želju i moć? Ako ti daju potvrđan odgovor, oni su prihvatili Boga, samo su Mu dali drugo ime – priroda. Mi s njima nećemo voditi raspravu u vezi s imenom, raspravljat ćemo samo u vezi sa suštinom Stvaraoca. Ako ti daju odgovor da priroda nema ni znanje ni želju ni moć, ali je stvorila stvorenja koja sve to imaju i sve što je stvorila savršeno je usklađeno, jasno je da oni govore o zakonima Božijeg stvaranja koji su postepeni. Mi to također prihvatamo. Znači, oni ne govore o samom Stvoritelju, već o Njegovim zakonima stvaranja.”

Njihova greška ustvari je Hegelova greška, a Hegelova greška je njihova greška. Ovo što je Imam Sadik a.s. prije 1400 godina rekao, ponovio je spomenuti šef akademije nauka iz New Yorka.

Ukratko, Kur'an je pitanje života u potpunosti razradio i čovjeka potiče na razmišljanje. Molimo Allaha Uzvišenog da nas dovede do stepena razumijevanja kur'anskih poruka a naša srca da učini centrom Njegove ljubavi i ljubavi njegovih evlija kao i svega što nas približava Njemu!

Čovjekova duša kao pokazatelj njegova postojanja

Napori učenjaka po pitanju spoznaje duše nikad nisu prestali. Rezultat svih tih napora jeste otkrivanje jednog broja tajni po pitanju duše, ali je ostalo na hiljade tajni koje još nisu otkrivene. Kur'an s velikom pažnjom ukazuje na ovo veliku Božiju Kreaciju, pridajući joj veoma veliku vrijednost i proglašavajući je jakim pokazateljem Božijeg prisustva.

U 85. ajetu sure El-Isra kaže se:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Pitaju te o duši. Reci: "Duša je od naredbi moga Gospodara, a vama je dato samo malo znanja."

Stav ljudi po pitanju duše treba biti sa sviješću da je ona iz svijeta naredbi (emra), a i ono što im je dato od znanja o duši također dolazi iz tog svijeta.

U 7. i 8. ajetu sure Eš-Šems Allah dž.š. se kune dušom:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا

Tako Mi duše i Onoga koji je stvorio, pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini.

Duša se spominje i na slijedećim mjestima u Kur'anu:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

I kad Gospodar tvoj reče melecima: "Ja ću stvoriti čovjeka od ilovače, od blata ustajalog, i kad mu dam lik i u nj udahnem dušu, vi mu sedždu učinite!" (El-Hidžr, 28-29)

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

...Pa onda kap sjemena ugruškou učinili, zatim od ugruška grudu mesa stvorili, pa od grude mesa kosti napravili, a onda kosti mesom zaodjenuli, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživljujemo – pa neka je uzvišen Allah, najljepši stvoritelj! (El-Mu'minun, 14)

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

Allah uzima duše u času njihove smrti, a i onima koji spavaju, pa zadržava one kojima je odredio da umru, a ostavlja one druge do roka određenog. To su, zaista, dokazi za one koji razmišljaju. (Ez-Zumer, 42)

Za spoznaju duše preporučeno je učenje Kur’ana sa razmišljanjem. Kur’an nas bodri na spoznaju nekoliko stvari:

- Duša ima snagu unutrašnjeg (batin) i vanjskog (zahir). Pet čula koje imamo pripada vanjskim potencijalima duše, a naše moći razmišljanja, pretpostavki, zamišljanja i slično, nutarnji su potencijali duše. Ovi potencijali bili su povodom velikih istraživačkih napora psihologa u pokušaju dokučivanja bližih spoznaja o duši.
- Potrebno je razmišljati o aktivnostima duše kao što je pamćenje, razmišljanje itd.

Imam Sadik a.s. rekao je svom učeniku Mufazal ibn Omeru:

“O Mufazale, razmisli o unutrašnjim sposobnostima duše. Zamisli šta bi se desilo sa čovjekom kada bi mu samo pamćenje bilo oduzeto, i kakvi bi problemi nastali u njegovom životu. Ako bi prestao pamtititi, ne bi mogao prepoznati šta je za njega korisno, a šta štetno. Zaboravio bi šta je dao, a šta uzeo, ne bi imao nikakve koristi od onoga što vidi i čuje. Zaboravio bi i ono što se u vezi s njim kaže i ono što on u vezi s drugima govori. Bez obzira što je hiljadu puta prošao nekom ulicom, tada ne bi znao kuda ona vodi. Kad bi cio život učio, ništa ne bi zapamtio. Ne bi pošao ni za kakvom vjerom niti mezhebom. Ne bi se okoristio nikakvim iskustvima niti uzimao pouku ni iz kakvih događaja. Rezultat toga bi bio da mu se oduzme ime čovjek. Pogledaj samo šta bi se desilo čovjeku kad bi mu bio uzet samo taj jedan potencijal. O Mufazale, bolja blagodati od pamćenja jeste zaboravljanje. Kada bi čovjeku ta moć bila oduzeta, došlo bi do toga da prva nesreća koja mu se desi bude uzrok da on prekine sve svoje aktivnosti. Ostao bi zauvijek potišten i žalostan, i ne bi osjetio ni malo slasti od ovosvjetskih blagodati. Razmisli zato Mufazale o toj blagodati Božijeg stvaranja.”

FITRETSKA UPUTA ČOVJEKA I INSTINKT ŽIVOTINJA KAO POKAZATELJI VEZE S BOGOM

U Kur'anu se navode riječi Musaa a.s. upućene faraonu:

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى

Gospodar naš je Onaj koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, a zatim ga, kako da se time koristi nadahnuo.
(Ta-ha, 50)

Hazreti Sadik a.s. kaže da je Allah dž.š. u čovjekovoj biti jasno odredio šta je dobro a šta loše, pa se u vezi s tim obraća Mufazalu: “Trebaš mnogo razmišljati o govornom sistemu kojeg je Bog stvorio za čovjeka, o tome kako nastaje glas, o raznovrsnosti dubine i visine tih glasova...”

Što se tiče pitanja životinja, jedan naučnik je napisao knjigu *More mora čudesna*, gdje vodi raspravu o tajnama stvaranja životinja. On kaže:

Ako bismo slijepog miša zatvorili u kutiju, odveli 300 km. od njegovog gnijezda, a zatim pustili, on bi se u najkraćem mogućem vremenu vratio odakle smo ga i uzeli.

Francuski naučnik Vart u svojoj knjizi o pitanju životinjskog svijeta govori o ptici eksiklon. Jedno od obilježja ove vrste jeste da kada polaže jaja, provodi posljednje trenutke svog života. Odmah nakon toga umire, i to je jedina ptica koja ne vidi svoje potomstvo, niti njeni nasljednici vide svoju majku. U trenutku izlijeganja oni su sićušni i bespomoćni poput crvića, bez snage da sami sebe hrane ili da se odbrane od bilo kakve opasnosti. Godinu dana su u tako bespomoćnom stanju i neophodno je da budu dobro skriveni sa zalihom hrane pored sebe. Kada majka osjeti da je došlo vrijeme za polaganje jaja, ona nalazi jedno veće stablo drveta i duboko u njemu pravi udubljenje koje puni hranom (lišćem i cvjetovima). Količina hrane koju tako skupi dovoljna je za godišnju prehranu svakog njenog mladog. Na jednom kraju udubljenja ona uskladišti dio hrane na nju položi jedno jaje, a zatim smjesom koju pravi od drveta i pljuvačke sve izolira. To isto čini i za druga jaja, i nakon obavljenog posla ona umire. Ko je ovu životinju naučio svim tim tajnama? Kako ona

lijepo dočekuje svoju smrt! Da li ovo iskustvo ima od svojih predaka? Nemoguće, jer nikad nije vidjela lice svoje majke. Radi li se o nečemu drugom do o Božijem nadahnuću?

Imam Sadik a.s. savjetuje Mufazala:

“O Mufazale, dobro razmisli o čudesnom stvaranju kojim je Allah stvorio životinje! One skrivaju svoje umrle poput ljudi. Njihove leševe ne vidimo nigdje oko nas, a to je stoga što kad osjete smrt, odlaze na posebna, skrivena mjesta, gdje umiru. Ako ne bi bilo tako, vazduh bi se zagadio od njihovih leševa, i to bi bio uzrok raznih bolesti. Dobro razmisli i vidi kako životinje rade svojim instinktom i Božijim nadahnućem ono što čovjek radi svojim razumom.”

Jedan od zajedničkih problema nas muslimana jeste da ne upoređujemo mnogo kur’anske ajete sa prirodom i onim što nas okružuje. Imamo Kur’an, ali smo neobaviješteni o prirodi, dok Zapad poznaje prirodu, ali ne poznaje Kur’an. Ove dvije strane nisu se mogle susresti da bi se institucija tevhida mogla riješiti. Nadamo se da ćemo se jednog dana, ako Bog da, uz pomoć Kur’ana i slijeđenja Ehli-bejta probuditi i razumjeti svijet oko sebe.

San i budno stanje kao pokazatelji Božijeg postojanja

Načinjanjem ove teme Kur’an želi da kaže da ništa što je na Ovom svijetu stvoreno nije jednostavno i da sve svojim postojanjem ukazuje na svog Stvoritelja i Njegovu Moć.

U Kur’anu se kaže:

وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِعَاؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

...I jedan od dokaza Njegovih je san vaš noću i po danu, i nastojanje vaše da steknete nešto iz obilja Njegova; to su, zaista, pouke za ljude koji čuju. (Er-Rum, 23)

San se spominje i na sljedećim mjestima u Kur’anu:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا

On vam je noć učinio pokrivkom, san vam je učinio počinkom, a dan da se krećete. (El-Furkan, 47)

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا

Temeljne postavke o akaidu

I san vaš počinkom učinili, i noć pokrivačem dali. (En-Nebe', 9-10)

إِذْ يُعَشِّبِكُمُ النَّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ
وَيُذْهِبَ عَنْكُم رَجَزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

Kad je On učinio da se radi sigurnosti svoje u san zavedete i s neba vam kišu spustio da bi vas njome očistio i da bi od vas šejtanovo uznemiravanje odstranio i da bi srca vaša jakim učinio i njome korake učvrstio. (El-Enfal, 11)

Premda su i san i spavanje za nas normalne pojave, veliki broj naučnika posvetio se upravo tom pitanju i otkrivanju njegove tajne. Pitanje spavanja nije još dovoljno razjašnjeno. Naučnici kažu da je normalno spavanje pokazatelj čovjekova zdravlja, dok isprekidano i nemirno spavanje pokazuje da čovjek ima ili duševnih problema ili problema sa zdravljem svoga tijela. Ruski naučnik Pavlov napisao je knjigu o spavanju pod nazivom *Spavanje sa naučnog stanovišta*. Tu spominje različite rezultate i koristi spavanja.

Ovdje opet imamo slučaj da zapadnjaci mnogo rade na izučavanju ovog fenomena sa naučne tačke gledišta, bez osvrtnja na Kur'an, dok mi radimo na izučavanju Kur'ana bez dovoljnog obraćanja nauci. Rezultat toga je da ni oni ni mi ne dolazimo do ispravnih rezultata.

Stvaranje Nebesa i Zemlje kao pokazatelja Boga

Kur'an je posvetio toliku pažnju ovom stvaranju da je jedan od naučnika rekao da, kad bismo samo kur'anski govor u vezi sa stvaranjem Nebesa i Zemlje htjeli protumačiti, trebalo bi nam na stotine tomova knjiga.

U Kur'anu stoji:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي
الْأَبْصَارِ

U stvaranju Nebesa i Zemlje i u izmjeni noći i dana zaista su znamenja za razumom obdarene, (Ali 'Imran, 190)

Kur'an nas na četiri načina potiče na razmišljanje o Nebesima i Zemlji: kada govori o veličini i prostranstvu Nebesa i Zemlje; kada nam navodi primjere u vezi sa zakonima koji vladaju Nebesima i Zemljom;

kada govori o postojanju sedam Nebesa; kada od nas traži da gledamo u - Nebesa.

Razumijevanje ovih stvari Kur'an drži pokazateljem čovjekove razumnosti. Jedan od ashaba Božijeg Poslanika s.a.v.a. kaže da kada god bi Poslanik ustao da klanja noćni namaz, prvo bi očistio zube misvakom, zatim bi bacao poglede ka Nebesima, pa bi nakon toga učio posljednje ajete sure Ali 'Imran.

Jedan od prijatelja Imama Alija a.s. po imenu Habej Urani kazao ja kako je jednom sa još jednim od svojih prijatelja spavao pored kufanske džamije. Bio je kraj noći i vidjeli su da je Imam a.s. ustao. Naslonio se rukom na mesdžid, bacio pogled ka Nebesima i poput nekog zaljubljenika učio je posljednje ajete sure Ali 'Imran. Potom je zaplakao govoreći: "Ah, ah, malo je moga prtljaga, a put je preda mnoom dugačak." Toliko bi plakao da su i oni počeli plakati zbog njegovog plača.

Jedan od iranskih pjesnika Kalim Kašani piše: "Ovaj život ne traje duže od dva dana, i lahko je opisati u čemu ga provedemo. Jedan dan je naše vezanje za ovo i ono, a drugi dan naše odvajanje od ovog i onog."

Stvaranje Sunca, Mjeseca i zvijezda kao pokazatelja Boga

Kur'an na više mjesta spominje ovo stvaranje kao pokazatelja Božijeg znanja i moći.

Imam Ali ibn Husejn a.s., kada god bi vidio mjesec, stao bi zagledan u njega i obratio mu se:

"O pokorno stvorenje Božije, o ti koji se krećeš brzo i uvijek određenim putem, i u ovom krugu stvaranja imaš moć. Uzvjerovah u Gospodara koji je tobom osvijetlio tmine, nejasnoće učinio jasnim (misli se na računanje vremena uz pomoć mjeseca), i učinio te pokazateljem svoje vlasti i moći. Čist je Gospodar koji je tvoj posao uredio na lijep način. Kako je nježan onaj koji te takvog stvorio, i učinio te ključem za početak novih poslova. Kada tebe vidi, čovjek razumije šta treba raditi."

Hafiz u stihovima u vezi sa mjesecom kaže: "Vidio sam ovu zelenu bašču (nebesa) i vidio sam tebe u liku srpa. Podsjetio si me na to da ću i ja jednoga dana morati požnjati ono što sam posijao."

Stvaranje noći i dana kao pokazatelj Boga

U Kur'anu se kaže:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِاللَّيْلِ تَسْكُونُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمْ لَيْلٌ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Reci: "Kažite vi meni – ako bi Allah dao da vam noć potraje vječno, do Sudnjeg dana, koji bog bi vam, osim Allaha, svjetlo dao? Zar ne čujete?" Reci: "Kažite vi meni – ako bi Allah dao da vam dan potraje vječno, do Sudnjeg dana, koji bog bi vam, osim Allaha, noć dao da u njoj otpočinete? Zar ne vidite?" Iz Milosti Svoje On vam je dao noć i dan; da se u njoj odmarate, i da iz dobara Njegovih privređujete i da zahvalni budete. (El-Kasas, 71-73)

Kur'an je velikim brojem ponavljanja ovih riječi (noć je spomenuo 70 puta, a dan 50 puta) ukazao na značaj ovih Božijih znakova. Sama zakletva Allaha dž.š. noću koja, kada padne, sve obuhvati i danom koji sve osvijetli (El-Lejl, 1-2), govori nam o njihovoj bitnosti. Njihova važnost je prevelika da bi se u ovom ograničenom vremenu mogla objasniti.

U 44. ajetu sure En-Nur kaže se:

يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لَأُولِي الْأَبْصَارِ

On čini da noć i dan naizmjenice nastupaju i u tome je, doista, pouka za one koji razmišljaju.

Također u 6. ajetu sure Junus učimo:

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُتَّقُونَ

U smjeni noći i dana i u onom što je Allah na Nebesima i na Zemlji stvorio zaista postoje dokazi za ljude koji se Allaha boje.

U 86. ajetu sure En-Neml opet stoji:

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ

Zar nisu vidjeli da smo učinili noć da u njoj otpočinu, a dan vidnim? – to su, zaista, dokazi za narod koji vjeruje.

Stvaranje brda i planina kao pokazatelja Božijih

Naučnici tvrde da je uloga brda i planina u održavanju sistema u kojem živi čovjek jako velika, i ako nije pretjerano, moglo bi se reći da Zemlja ne bi mogla opstati bez njih.

Kur'an kaže:

وَأَلْفَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيًّ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لِّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

On je po Zemlji nepomična brda pobacao da vas ona ne potresa, a i rijeke i puteve da se ispravno usmjeravate. (En-Nahl, 15)

U ovom ajetu navode se tri koristi od planina:

1. sprečavaju zemljotrese;
2. bivaju povodom nastanka potočića i malih rijeka;
3. na osnovu njihova postojanja bivaju lahko prepoznatljivi putevi kojima se trebamo kretati.

Na početku ajeta, kad se kaže “nepomična brda”, upotrebljava se riječ *revasije* (stabilno, čvrsto), što je množina od riječi *rasije* (klinovi). U 20. tomu *Mizana* allame Tabatabai objašnjava zbog čega se upotrijebila riječ klinovi. On kaže da je to stoga jer je većina planina nastala pod dejstvom vulkana. Užarena masa koja izlazi iz vulkana kasnije biva povezana poput klina. Nakon što određena masa izađe iz vulkana, on se može kontrolisati. Do prije 100 godina, među ljudima je vladalo mišljenje da su planine samo jedna površinska hrpa stijena i Zemlje, ali sa širenjem znanja, ova pogrešna pretpostavka je potisnuta, tako da se danas zna za pravi izgled planina i njihovu bitnost na ovom svijetu. Jedan od naučnika George Gamov napisao je jedan mali historijat Zemlje, gdje ima dosta govora o ulozi planina. Rezultati do kojih je došao su:

- smirivanje Zemlje i sprečavanje zemljotresa;
- smirivanje vazduha, odnosno sprečavanje vjetrova;

Temeljne postavke o akaidu

- spuštanje kiše i snijega;
- miješanje toplih i hladnih struja, posebno na meridijanima;
- nastajanje i očuvanje rudnika;
- stvaranje prepreka za dalje kretanje pijeska koji biva nošen vjetrom.

U jednom hadisu prenosi se kako je hazreti Ali a.s. bio upitan od čega su stvorene planine, na što je on odgovorio: “Od talasa.” Tada je taj odgovor bio prilično nerazumljiv, ali su današnji naučnici utvrdili da većina planina nastaje upravo nabiranjem Zemljine kore. Ovo je još jedan od pokazatelja da je Islam sve objasnio, samo nažalost, muslimani nisu bili ti koji su sve istražili već su to radili drugi.

U Kur'anu se za planine još kaže:

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

Mi smo po Zemlji nepomične planine razmjestili da ih ona ne potresa, i po njima smo staze i široke puteve stvorili da bi oni kuda žele stizali. (El-Enbija, 31)

Ovo opovrgava dugo uvriježeno mišljenje da su planine nastale u isto vrijeme kad je stvorena Zemlja. Imam Ali a.s. u *Nehdžul-belagi* kaže:

“Ni jedan čovjek nije takav da nema potrebu za Kur'anom, i ni jedan koji ima Kur'an nema potrebu ni za čim drugim, pod uslovom da ga je shvatio.”

Oblaci, vjetrovi i kiše kao pokazatelji Allahovog dž.š. postojanja

Naučnici smatraju da je korist od ove tri pojave tako velika, tako prisutna i očita da uopće nema potrebe za njihovim objašnjavanjem. Oni kažu da je tačno da je $\frac{3}{4}$ Zemlje prekriveno vodom, ali to je uglavnom slana voda koja niti je korisna za piće ni za poljoprivredu. Čak i pod pretpostavkom da je u morima pitka voda, bilo bi je vrlo teško prenijeti na mjesta sa velikom nadmorskom visinom i na ona vrlo udaljena od njega. Zatim kažu da je Allah dž.š. zadužio Sunce da prenosi vodu do ovih mjesta. Naime, voda se zagrijavanjem isparava, para koja se diže u visine pretvara se u oblake, oni se uz pomoć vjetrova prenose do suhih predjela i kada dođu do pogodne visine iznad predjela kome je potrebna voda,

pretvaraju se u kapljice koje se spuštaju i natapaju zemljište. Gotovo izumrli predjeli tada oživljavaju, dajući život i ljudima i životinjama koji ih naseljavaju. Sve ove spoznaje do kojih se došlo prije nekoliko stotina godina Kur'an je naveo još prije 14 stoljeća:

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ
وَيَجْعَلُهُ كَسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ
عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

Allah je taj koji vjetrove šalje, pa oni oblake tjeraju i On ih po nebu, kako On hoće, rasprostire i na komade dijeli, pa ti vidiš kišu kako iz njih pada, i kad je On na robove Svoje na koje želi prolije, oni se odjednom radošću ispune. (Er-Rum, 48)

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا
سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ
الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

On je Taj koji šalje vjetrove kao radosnu vijest milosti Svoje; a kad oni pokrenu teške oblake, Mi ih prema mrtvom predjelu potjeramo, pa na njega kišu spustimo i učinimo da uz njenu pomoć rastu plodovi svakovrsni; isto ćemo tako mrtve oživjeti, opametite se! (El-A'raf, 57)

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ

Allah šalje vjetrove koji pokreću oblake, a Mi ih onda u mrtve predjele upravljamo i njima zemlju oživljavamo, koja je mrtva bila; takvo će biti oživljenje. (Fatir, 9)

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا
بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَيَّنَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ
الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

*Stvaranje Nebesa i Zemlje, smjena noći i dana, lađa koja morem plovi s korisnim tovarom za ljude, kiša koju Allah pušta s neba pa tako u život vraća zemlju nakon mrtvila njezina – po kojoj je rasi-
jao svakojaka živa bića, promjena vjetrova, oblaci koji između ne-*

Temeljne postavke o akaidu

ba i Zemlje lebde – doista su dokazi za one koji imaju pameti. (El-Bekara, 164)

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ أَنْتُمْ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ الْمَزْنِ أَمْ تَحْنُ الْمُنزِلُونَ لَوْ
نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

Kažite vi Meni: vodu koju pijete – da li je vi ili Mi iz oblaka spuštamo? Ako želimo, možemo je slanom učiniti – pa zašto niste zahvalni. (El-Vaki'a, 68-70)

أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ
أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Onaj koji vam u tminama, na kopnu i na moru, put pokazuje i koji vjetrove kao radosnu vijest ispred milosti Svoje šalje. Zar pored Allah postoji drugi bog? Kako je Allah visoko iznad onih koji druge Njemu ravnim smatraju! (En-Neml, 63)

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ
بِحَازِنِينَ

Mi šaljemo vjetrove da oplođuju, a iz neba spuštamo kišu da imate šta piti – vi time ne možete raspolagati. (El-Hidžr, 22)

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا

Mi iz oblaka vodu obilno spuštamo i činimo da uz njenu pomoć raste žito i bilje, i bašče guste. (En-Nebe, 14-16)

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
طَهُورًا

I On šalje vjetrove kao radosnu vijest, kao prethodnicu milosti Svoje; i Mi s neba čistu vodu spuštamo. (El-Furkan, 48)

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ
أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ

Kako oni ne vide da Mi gonimo kišu u ogoljelu zemlju, i činimo da, uz pomoć njenu, niče rastinje kojim se hrani stoka njihova, a i oni sami – pa zašto neće da vide?! (Es-Sedžda, 27)

U ovim ajetima daju se široka objašnjenja o nastanku i koristima od spomenutih pojava. Jedna od naučnih mudžiza jeste stalna upotreba

množine riječi vjetar. Komentatori daju objašnjanje da ukoliko bi jedan vjetar djelovao samostalno, on ne bi imao snage da potjera oblake gdje treba i nanosio bi samo štetu.

Božiji Poslanik s.a.v.a. običavao je učiti dovu kada bi dolazilo do oluje:

“Bože, učini ovo vjetrovima a ne jednim vjetrom!”

Kada bi oblaci bili previše gusti, to bi onemogućilo padanje kiše. Naučnici kažu kako je veličina i težina pahuljica snijega vrlo precizno određena, jer da su manje, dok bi došle do Zemlje, vjetrovi bi ih isušili, a ako bi bile veće i teže, upropastile bi biljke. Dakle, sve je s mjerom uređeno tako da savršeno omogućava odvijanje života na Zemlji.

U Kur'anu se još ističe da je isti onaj vjetar koji nas osvježava i raduje, svojim dolaskom, uništio Božijom naredbom narod Ad.

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ

I o Adu, kada na njih vjetar poslasmu u kome nije bilo nikakva dobra (Ez-Zarijat, 41)

Jednom je vladar Mensur Davaneki sjedio i počela mu je dosađivati muha. Tada je zapitao: “Bože, koja je mudrost stvaranja ove muhe?” Odgovor mu je dao Imam Sadik a.s. :

“Muha je stvorena da bi se oholost oholih slomila.”

Kur'an u svom dokazivanju Božije moći spominje mnogo trenutaka o kojima mi nikad ne razmišljamo. Naprimjer, voda je bezbojna, a kada od nje nastanu oblaci i iz njih se prospe kiša, rađa se bezbroj šarenih cvjetova. Što se tiče koristi od vjetrova, naučnici su otkrili njih najmanje deset. Zbog njihovog kretanja nad vodom brže nastaju oblaci. Te oblake zatim tjeraju na sušna područja, osvježavajući i pročišćavajući vazduh. Sa sobom odnose bacile, ublažuju toplotu koja nastaje putem Sunčevog zagrijavanja. Svojim kretanjem vrše sabijanje oblaka, što za posljedicu ima padanje kiše. Bivaju povodom klivanja i izbijanja pupoljaka. U vodi proizvode talase, a talasi sa sobom uzimaju kisik i odnose ga stanovnicima mora i vrše oprašivanje cvjetova.

Imam Sadik a.s. kazao je Mufazal ibn Omeru:

“Hoćeš da te obavijestim o koristima od vjetra? Zar ne vidiš da kada se vazduh umiri, tada čovjek postane neraspoložen. Takvo stanje sprečava normalno disanje, zdravi ljudi postaju bolesni, a oni koji su već bolesni, zapadaju u još veće probleme. Da nema vjetrova, biljke bi propale,

njihove plodove bi prekrila plijesan, što dokazuje kako je vjetar Božije stvorenje kojim je On želio olakšati i urediti život. Sad zamisli jednog Sultana koji ima puno zlata, zbog koga bi ga svi smatrali velikim čovjekom. Uporedi njegov posao kojim je to stekao i posao samo jednog vjetra? Zbog samo jednog vjetra nastaju ogromni preobražaji u prirodi, mnogostruko korisniji od svakog zlata. O Mufazale, obrati pažnju kako On šalje kišu odozgo da bi zemlju učinio mehkom. Ako bi voda dolazila s jedne strane, ne bi mogla stići do visokih predjela, pa bi prirodni usjevi tu izumrli, a druga šteta bila bi erozija tla na mjestu na kom bi voda dolazila. On vodu šalje u obliku kapi da bi se lagano spuštale na zemlju i natapale je. U protivnom, zemlja ne bi mogla upiti vodu i sve bi se biljke osušile. Kiša vlaži vazduh i na taj način iz njega iznosi sve zaraze, omekšava kožu čovjeka i zemlju, pere stabla i sprečava kugu. Dobro razmisli, ako bi kiša neprestano dolazila, uništila bi zelenilo, tijela životinja postala bi mlitava i slaba, vazduh bi bio previše hladan, što bi uzrokovalo na hiljade bolesti. Uništeni bi bili putevi i privreda. Kada bi vrijeme uvijek bilo vedro i bez kiše, sve bi se osušilo. Izvori bi presušili, prestalo bi postojanje živih bića jer i suša biva povodom pojedinih bolesti. O Mufazale, Svemogući i Mudri Bog njihovo smjenjivanje učinio je postepenim tako da je uredio i olakšao život. Postojanje svake od ovih pojava, pored toga što ima svoje koristi, odnosi štete one prethodne. Tako je sve u prirodi u stanju stalnog izrastanja i napretka.”

Gromovi i munje kao pokazatelji Boga

Kur'an ove dvije nebeske pojave, koje neki nazivaju šalom prirode, spominje kao dva velika znaka i odraza Božijeg prisustva:

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

...I jedan od dokaza Njegovih je to što vam pokazuje munju, da se pobjosite i ponadate, i to što spušta s neba kišu i oživljava njome zemlju poslije mrtvila njezina; to su, zaista, pouke za ljude koji razumiju. (Er-Rum, 24)

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ وَيَسْخِرُ الرَّعْدَ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ

On vam pokazuje munju da se uplašite i ponadate, i On stvara teške oblake. I grmljavina veliča i hvali Njega, a i melec, iz stra-

hopoštovanja prema Njemu; On šalje gromove i udara njima koga hoće – i opet oni raspravljaju o Allahu, a On sve može. (Er-Ra'd, 12-13)

Naučnici objašnjavaju da grom nastaje tako što se susreću dva različito naelektrisana oblaka, što proizvodi efekat poput spajanja dvije različito naelektrisane žice. Pošto je napon tog elektriciteta veliki, i sama iskra i zvuk koji pri tom nastaju su jači. Drugi način nastajanja groma je kada dođe do spajanja pozitivnog elektriciteta oblaka koji su bliže Zemlji i negativnog elektriciteta same Zemlje. Munja traje 1/10 sekunde ili 1/100 sekunde, ali proizvodi temperaturu do 15000°C (dok je temperatura površine Sunca 8000°C). Može izazvati velike štete, ali zahvaljujući Božijoj mudrosti, koristi od nje su nemjerljivo veće. Zato u fikhu imamo propis da kada se dese takve nebeske pojave kojih se većina naroda preplaši, potrebno je klanjati namaz Ajet, čija je svrha upravo da shvatimo da je sve što se dešava u rukama Gospodara.

Što se tiče koristi od munja i gromova, prva od njih je navodnjavanje. Naime, temperatura koju proizvodi grom izrazito je visoka. Ona biva povodom da vazduh kroz koji ona prođe sagori. Njegovim sagorijevanjem opada pritisak, što povećava vjerovatnoću padanja kiše. Iz iskustva znamo da odmah nakon munja i gromova dolaze krupne kapi kiše. Ova korist, dakle, nije izravna nego posredna.

Druga korist je zaštita usjeva. Naime, kada dolazi do munje, kapi kiše koje padaju imaju veću koncentraciju kisika, a to je odlično sredstvo za uništavanje raznih bakterija i nametnika na biljkama. U godinama u kojima nije bilo puno gromova i munja štete na poljoprivrednim usjevima bile su veće. Kao što se u medicini upotrebljava voda obogaćena kisikom za čišćenje rana, tako "Allahova voda" čisti štetocine na biljkama.

Sljedeća korisna stvar jeste gnojenje. U stanju kada se susretnu kiša i toplota od proizvedene munje, dolazi do stvaranja jedinjenja ugljikovodonične kiseline koja, kada se pomiješa sa zemljom, ima efekat gnojiva. Prema statistici, u toku jedne godine, količina ove vrste gnojiva na cijeloj planeti Zemlji dostiže desetine miliona tona.

S druge strane, ovo je vrlo opasna pojava koja izaziva strah, ali i u tome je Allahova Milost jer podstiče čovjeka da razmišlja i čuva se grijeha.

Mora i brodovi kao pokazatelji Boga

Svima je poznato da su $\frac{3}{4}$ Zemljine površine prekrivene vodom i da su mora i okeani oduvijek bili povezani. U 14. ajetu sure En-Nahl kaže se:

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَلِيَّةً
تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

On čini da se morem koristite, da iz njega svježe meso jedete i da vadite nakit kojim se kitite – ti vidiš lađe kako ga sijeku da biste nešto iz obilja njegova stekli i da biste zahvalni bili.

Mora i brodovi se spominju i na slijedećim mjestima u Kur'anu:

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٍ سَائِعٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أجاجٌ وَمِنْ
كُلِّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ
مَوَاجِرَ لِنَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Ni dva mora nisu jednaka: jedno je slatko i prijatno – voda mu se lahko pije, a drugo je slano i gorko; vi iz svakog jedete svježe meso i vadite nakit kojim se kitite; ti vidiš lađe kako po njemu sijeku vodu da stječete iz obilja njegova, da biste bili zahvalni. (Fatir, 12)

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ

Allah vam daje da se morem koristite da bi lađe, voljom Njegovom, po njemu plovile, da biste mogli tražiti blagodati Njegove i da biste bili zahvalni. (El-Džasija, 12)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

Zar ne vidiš da lađe Allahovom milošću morem plove da bi vam pokazao neke dokaze Svoje. To su, zaista, pouke za sve strpljive i zahvalne. (Lukman, 31)

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكَ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا
بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ
الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

*Stvaranje Nebesa i Zemlje, smjena noći i dana, lađa koja morem plovi s korisnim tovarom za ljude, kiša koju Allah pušta s neba pa tako u život vraća zemlju nakon mrtvila njezina – po kojoj je rasi-
jao svakojaka živa bića, promjena vjetrova, oblaci koji između ne-
ba i Zemlje lebde – doista su dokazi za one koji imaju pameti. (El-
Bekara, 164)*

رَبُّكُمُ الَّذِي يُرْجِي لَكُمْ الْفَلَاحَ فِي الْبَحْرِ لِنَبْتَعُوهَا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ
رَجِيمًا

*Gospodar vaš vas radi pokreće lađe po moru da biste tražili Nje-
gove blagodati, jer je On prema vama milostiv. (El-Isra, 66)*

Učenjaci opisuju mora kao centre mnogobrojnih blagodati. Ona su oduvijek imala životni značaj za čovjeka (trgovina i prevoz). Osim toga, ona su prepuna hrane, pa je izračunato da morske ptice u priobalnom području pojedu 2500.000 tona ribe godišnje. Mnoge biljke iz mora koriste se kao ljekovita sredstva. U njima su smještena velika nalazišta ruda i nafte, biseri, koralji itd. Osim koristi ove vrste, mora su i lijep prizor za oči. Zahvaljujući morskim strujama reguliše se klima. Te struje ne podrazumijevaju samo kretanje vazduha iznad mora, nego i kretanje vode poput rijeka unutar mora, koje se kreću iz toplijih predjela u hladnije i obrnuto. Upravo ove struje imaju veliku ulogu u ujednačavanju i održavanju temperature Zemljine površine. Morska voda mnogo se primjenjuje i u medicini.

U jednoj dovi Božiji poslanik s.a.v.a. obraća se Uzvišenom Bogu dž.š. riječima:

“O Ti čija se snaga ogleda u morskim ljepotama...”, a ta dova je izrečena u vrijeme kada tajne mora još nikome nisu bile razjašnjene.

U svom Munadžatu (dovama, šaputanjima) Imam Ali a.s. kaže:

“Ti si Onaj čija je veličina u Nebesima, snaga u Zemlji, a čudesa u moru.”

Imam Sadik a.s. u svom obraćanju Mufazal ibn Omeru kaže:

“Ako želiš shvatiti svu širinu mudrosti Božije i svu nezgrapnost ljudskog znanja, okreni se i pogledaj more. Samo pogledaj te mnogobrojne vrste riba i školjki. Koristi od mora čovjeku će postati jasne postepenim dešavanjima koja nastupe u njegovom životu.”

Sjenka kao pokazatelj Božijeg stvaranja

Kur'an o ovoj pojavi govori i to potvrđuje u 45 i 46. ajetu sure Furkan:

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ
عَلَيْهِ دَلِيلًا ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا

Zar nisi vidio kako Gospodar tvoj sjenu raspršuje, da je htio, ostavio bi je da miruje, Mi smo Sunce učinili dokazom da sjenka postoji i Mi je malo po malo Sebi privlačimo.

أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَّالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ
سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ

Zar oni ne vide da sve ono što je Allah stvorio sad desno, sad lijevo pruža sjene svoje Allahu poslušno i da je ono pokorno? (En-Nahl, 48)

U 15. ajetu sure Er-Ra'd govori se o sjenki i o tome kako je ona pokazatelj Božijeg stvaranja. Među komentatorima postoji nesuglasica o tome šta je sjenka.

وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْعُدْوِ
وَالْأَصَالِ

Allahu se pokorava sve što je na nebesima i na Zemlji, htjeli ili ne htjeli, a i sjene njihove, ujutro i u sumrak.

Oko tumačenja navedenih ajeta imamo raznolika gledišta:

- jedno mišljenje je da se pod sjenkom misli na noć koja umjerenim ritmom obuhvata Zemlju, a dokaz za ovu tvrdnju je dio ajeta: *ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ دَلِيلًا* - *Mi smo Sunce učinili dokazom sjenki*, jer nas uče da se stvari spoznaju po svojim suprotnostima;
- drugo mišljenje je da se pod sjenkom misli na period između zore i svitanja Sunca ili na sumrak;
- treće mišljenje je da sjenke vidimo zbog predmeta;
- četvrto je da ni jedno od ovih triju mišljenja ne stoji jedno naspram drugog, tj. sve je to ono u čemu se ogleda sjena, samo su vidovi različiti.

Da bi shvatili bitnost sjenke, pretpostavimo šta bi bilo da sjenke nema. Učenjaci kažu: "Pretpostavimo da na sedam dana nestanu sve sjene i

da sva tijela na Zemlji budu prozirna, shvatili bismo kako bi život bio nepodnošljiv. Sunčeva svjetlost uz svu svoju blagodat oduzela bi čovjeku njegovu smirenost i sigurnost, a posebno u ljetnom razdoblju. Da nema sjenke, ne bi bilo moguće napraviti ravnotežu između toplote i svježeg zraka. Ako bi Sunčeva svjetlost direktno padala i osijavala sve živo na Zemlji, u kratkom roku sve bi izgorjelo.

Fahrudin Razi u svom tefsiru *Ključevi gajba* kaže: “Apsolutni mrak je nešto što se ne voli isto kao i potpuna svjetlost.” Uzvišeni Allah dž.š. je tim miješanjem svjetlosti i sjenke napravio najbolju moguću situaciju sa kojom upoređuje i ono što nas čeka u Džennetu. U suri Vaki'a, kada govori o Džennetu, Allah dž.š. kaže:

وَزَلَّ مَمْدُودٍ

...I u hladovini prostranoj. (El-Vaki'a, 30)

Sjenke bića čine vidljivim jer učenjaci kažu da svjetlost sama nije dovoljna za viđenje, ta se svjetlost mora pomiješati sa sjenkama da bi se vidjelo. Upravo kao što apsolutni mrak biva preprekom za viđenje stvari, tako i apsolutna svjetlost biva preprekom da bi se nešto moglo vidjeti.

أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَتَّاهُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالْشَّمَائِلِ
سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ ذَاخِرُونَ

Zar oni ne vide da sve ono što je Allah stvorio sad desno, sad lijevo pruža sjene svoje Allahu poslušno i da je i ono pokorno? (En-Nahl, 48)

Fahrudin Razi u svom tefsiru (20. svezak) savjetuje osobu koja nije obavljala namaz:

“Tvoja sjenka kao biće bez vrijednosti neprestano čini sedždu Gospodaru, a ti koji si povod toj sjenci ne činiš, kako je to ružan čin!”

Cijeli svijet pokazatelj je Božijeg prisustva. Imam Husejn a.s. u dovi *Arefe* kaže: “Kada si to Ti bio odsutan, da bi ljudi tražili dokaze Tvog postojanja?” Kako mi možemo s onim što za svoje postojanje ima ovisnost o Tebi dokazivati Tvoje postojanje? Upitali su Poslanika s.a.v.a.: “Čime si spoznao Boga?”, na što im je on odgovorio: “Ja sam Ga Bogom spoznao.”

Svijet biljki kao pokazatelj Božijeg stvaranja

U sljedećim ajetima opširno se govori o biljkama i njihovoj koristi: Eš-Šuara, 7-8; En-Neml, 60; Lukman, 10-11; Ja-sin, 33-36; El-En'am, 95 i 99; Er-Rad, 4; En-Nahl, 10 itd. Ovi ajeti pozivaju tri skupine ljudi na razmišljanje:

- 1.) One koji su bogobojazni,
- 2.) One koji razmišljaju,
- 3.) One koji vjeruju.

Svaka biljka koja iz Zemlje iznikne govori: "On je jedan!"

Učenjaci tvrde da bi jedna biljka proizvela 450 g. šećera, ona mora proraditi 300.000 galona vazduha.

Jedan učenjak napisao je knjigu *Svijet cvjetova* u kojoj kaže: "Postoji Bog koji uz Svoje zakonitosti i tajne kojima vlada i uređuje Ovaj svijet, stvaranjem tih biljki pokazuje Svoje prisustvo."

U biljkama postoje četiri stvari koje jasno govore o Božijem prisustvu:

- 1.) uređenost i skladnost,
- 2.) zamršenost – bilo šta da napravi čovjek, ne može biti komplikovanije od bilo koje strukture biljke,
- 3.) ljepota,
- 4.) prenošenje svojih osobina na potomke.

Pisac knjige obrazlaže da su ovo pokazatelji Stvoritelja, koji sve to stvara sa mudrošću. Navodimo nekoliko stihova iz *Kolestana*:

Svaranje je radi toga da bi se skrenula pažnja srca na Boga. Brda, mora i drveća slave svoga Gospodara, ali ne mogu svi da shvate to njihovo slavljenje.

Mudar je onaj Gospodar, koji je s određenom mjerom potčinio Sunce i Mjesec da bi postojali noć i dan.

Ptice kao pokazatelji Božijeg stvaranja

O ovome govori Kur'an na nekoliko mjesta: En-Nahl, 79; Mulk, 19; Nur, 41; En'am, 38, i navodi da su ptice svijet poput nas, imaju svoj početak i kraj.

Alusi u svom tefsiru kaže: “Životinje imaju specifičan način govora, shvatanja i razumijevanja kao i čovjek – neke od njih više shvataju, neke manje, ali općenito, one ne mogu doseći stupanj čovjekovog kvaliteta shvatanja.”

U knjizi *Tajne životinjskog života* napisano je o mnoštvu čuda koja se događaju u životinjskom svijetu, a o pticama se kaže da ih ima mnogo vrsta i da su sve zadivljujuće, a također ima i onih koje se ističu i iznad ostalih. Učenjaci tvrde da samo među golubovima ima 289 rodova i oko 100.000 vrsta leptira.

Pčele kao kao pokazatelji Božijeg stvaranja

To je najzadivljujućiji svijet životinja. U suri En-Nahl (pčele) ukazuje se na dio njihovog života i na kraju ajeta se kaže da su to dokazi za one koji razmišljaju.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِّي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

Gospodar tvoj je pčelu nadahnuo: “Pravi sebi kuće u brdima i u dubovima i u onome što naprave ljudi, zatim, hrani se svakovrsnim plodovima, pa onda idi stazama Gospodara svoga, poslušno!” Iz utroba njihovih izlazi piće različitih boja koje je lijek ljudima. To je, uistinu, dokaz za ljude koji razmišljaju.

Učenjaci tvrde da je veliki dio tajni vezan za pčele i da će se one vremenom postupno otkrivati. U knjizi *Život insekata* navedena je činjenica da ona pčela koja proizvodi med niti spava niti se odmara.

Imam Sadik a.s. u svom obraćanju Mufazalu kaže:

“Pogledaj u pčelu, njezin način života, njezino pravljenje kućica i ukoliko pažljivo sagledaš, vidjet ćeš da je to veoma revnosna i vrijedna životinja.”

Allah dž.š. pčelu je učinio svjesnom i podučio je kako da dolazi do potrebnih stvari.

Naredni pokazatelj tiče se životinja koje su nam date na raspolaganje.

O ovome Kur’an govori u sljedećim ajetima: Eš-Šura, 29; El-Džasija, 3-4; En-Nahl, 80; Ja-sin, 71-73; Ez-Zuhruf, 12-13. To su znaci

za one koji misle, koji su zahvalni te uvjereni u Allahovo postajanje. Kur'an nam govori da nema ništa što postoji, a da ne slavi svoga Gospodara, samo što to ne shvataju svi. Dželaludin Rumi, riječima svega što postoji kaže:

“Mi vidimo, čujemo i imamo razum, ali prema vama *strancima* mi smo nijemi zbog toga što ste vi okrenuti svojim strastima i naše istine za vas su prekrivene velom tajne.”

Materijalističko vjerovanje da je Bog svijet morao stvoriti u jednom trenu

Na Zapadu je prihvaćeno mišljenje po kojem, da bismo vjerovali u Boga, neophodno je da vjerujemo u stvaranje Ovog svijeta u jednom trenutku, odnosno da je cijela Kreacija nastala u jednoj sekundi, te da su sva stvorenja u svojoj osnovi stabilna i konstantna. Drugim riječima, sva materijalna bića trebala bi imati jednu jedinstvenu osnovu iz koje se sve razvilo, nešto kao lider vrste.

S druge strane, evolucija podrazumijeva postepenu promjenu u samim bićima i ona obuhvaća sve stvari i sva bića. Evolucija podrazumijeva i ono što njih čini u njihovoj zbilji, te da je to promjenljivo. Današnja nauka argumentirala je da sva bića u svojoj biti imaju svoju evoluciju, a posebno ona bića koja imaju dušu i nalaze se u usponu.

Naprimjer, Darwin tvrdi da je čovjek u svojoj osnovi bio majmun i na osnovu evolucije prešao u čovjeka. Nauka kaže da je Ovaj svijet promjenljiv i da je u stalnoj kretnji (evoluciji), a nasuprot tome je vjerovanje da su sva stvorenja nastala trenutačno i da imaju svoju konstantnu zbilju.

Prema tome, nauka tvrdi da je Ovaj svijet u svojoj biti promjenljiv, a po vjerovanju u Boga, Ovaj svijet je konstantan – nepromjenljiv.

Postavlja se pitanje: Šta je sama hipoteza?

Svaka hipoteza u svojoj biti ima mogućnost da bude dokinuta, tj. da se dokaže da nije ispravna, kao i mogućnost napretka i kretnje. Sama hipoteza nije razumski argumentirana da joj se ne bi mogle uputiti primjedbe, već postoji put da je dokinemo, što bi značilo da bi samo pojam hipoteze bio obuhvaćen zakonom evolucije. Ono što je dokazano čvrstim dokazima ne može se poreći onim što nije dokazno na čvrstim razumskim dokazima, u ovom slučaju riječ je o hipotezi. Kada su poslanici prvi

put došli svom narodu s Objavom, ljudi su im govorili: “Šta je vaš dokaz, mi vas ne prihvatamo, va ste ljudi kao i mi.”

Poimanje nevjernika i ljudi koji su poricali Poslanika s.a.v.a. bilo je: “Zato što si ti čovjek kao i mi, i naši rezultati trebali bi biti kao i tvoji, mi smo slični i samim time trebali bismo imati iste efekte, ali ti govoriš da imaš vezu s skrivenim svijetom, a mi to ne prihvatamo jer ne vidimo tu vezu ni skriveni svijet.” Ovo pravilo u filozofiji se naziva zakonom sličnosti i ako bi prihvatili ovaj zakon, poslanici bi ispali lažljivcima.

Poslanici u odgovoru njima kazuju: “Mi ćemo na osnovu istog zakona dokazati da smo poslanici. Ja sam čovjek kao i vi i tvrdim i dokazujem moje Poslanstvo i vezu s gajbom tako što ću vam pokazati mudžize koje su dokaz da sam povezan s jednom većom moći koju vi ne posjedujete i upravo ta razlika efekta govori da se razlikujem od vas.”

Poslanici a.s. donosili su mudžize shodno vremenu u kojem su živjeli. U vrijeme Musa a.s. bio je jako razvijen sibir, i on se baš na tom polju sukobio i pokazao svoju moć. U vrijeme Isaa a.s. medicina je bila vanredno razvijena, pa on upravo liječenjem gubavaca i slijepih pokazuje svoju nadmoć. Kur’an je dokaz poslanstva za svoje vrijeme, jer je govorničtvo i pjesništvo bilo na vrhuncu svoje razvijenosti. Danas je nauka koja je karakteristična, a Kur’an je mudžiza za nauku za sva vremena do Sudnjeg dana i sukobio se sa naukom da dokaže svoju nadmoć. Prenosi se hadis:

“U posljednjem vremenu doći će ljudi koji će shvaćati suru Ihlas, prvih pet ajeta sure Hadid i posljednje ajete sure Hašr. Tek napretkom nauke spoznat će se zbilje ovih ajeta.”

Kur’an je argumentiran čvrstim dokazima dok je hipoteza u svojoj osnovi nestabilna.

Nebeske knjige i pitanje mudžiza

Hipoteza je naučna pretpostavka i takve je prirode da je moguća njezina izmjena i njeno dokuće, a s druge strane obuhvaćena je zakonom evolucije i promjene. Nebeske knjige su, pak, dokazane čvrstim argumentima nadnaravnih mudžiza. Danas oko ova dva pitanja postoji razmimoilaženje. Rezultat današnje nauke je sljedeći; ondje gdje postoje promjene, a posebno u slučaju živih bića, te promjene su trenutne.

Temeljne postavke o akaidu

Naprimjer, promjene u slučaju majmuna teku malo po malo da bi to onda odjednom dovelo do nastanka čovjeka.

Promjene koje su veoma spore (tj. koje nisu vidljive) ne postoje. Nauka prihvata činjenicu da nastanak čovjeka traje 9 mjeseci u utrobi majke i činjenicu da je čovjek nastao iz jedne ćelije procesom koji je trajao nekoliko milijardi godina.

Kakav je problem u vjerskom tumačenju stvaranja prvog čovjeka?

Kako prihvataju činjenicu da je Adem a.s. nastao u periodu od 40 dana iz Zemlje? Mudžiza ne poriče zakon kauzaliteta, kao u slučaju Musaa a.s., kada njegov štap postaje zmija, samo što se to odvija u jednom kratkom vremenu.

Analizirajmo čovjeka koji nastaje iz sperme, a ona nastaje iz krvi, krv iz hranljivih materijala koji ulaze u tijelo, pa voće koje nastaje iz drveta, drvo od minerala, svjetlosti i vode tako da je prirodno reći da je čovjek nastao iz Zemlje jer slijedi prirodni proces. Shodno rečenom, nema nikakva čuđenja pretvaranju Musaovog štapa u zmiju, samo je razlika u tome što je Musa a.s. posjedovao jednu nadmoćniju snagu kojom je mogao kontrolisati ove prirodne zakone. U ne tako davnoj prošlosti vidimo da je vijest nekoliko stotina sati prenošena iz jednog mjesta u drugo, a danas tu razdaljinu vijest prelazi za manje od sekunde. Prema tome, jednim zakonom prirode može vladati drugi zakon koji je dominantniji i obuhvatniji od prvog. Naprimjer, zrak po jednom prirodnom zakonu ima izvjesnu gustinu, ali nije u mogućnosti zadržati teško tijelo koje propada na osnovu zakona gravitacije. U slučaju kada bismo taj vazduh stisnuli i komprimirali, onda bi on bio u stanju da drži neka metalna tijela kao što je avion.

Dakle, nema nikakvog naučnog spora oko prihvatanja argumenata da je nastajanje čovjeka trajalo 40 dana. Prihvatimo čak i pretpostavku da nije moguće da se neka pojava za koju je trebalo stotinu hiljada godina dogodi u kratkom periodu i to da je, naprimjer, ljudski prapredak bio majmun! Zbog čega bismo mi prihvatanjem ovih pretpostavki nužno morali poreći vjeru?

Islama se ne tiče ono što su druge vjere rekly u vezi sa stvaranjem čovjeka. Sa našeg stajališta, nebeske Knjige iskrivljene su ljudskim djelima, a jedina koja je ostala jeste Kur'an, i jedini put koji nam je ostao da vidimo kako je nastao prvi čovjek nalazi se u Kur'anu. Kada prihvatimo priču o stvaranju Adema a.s., vidimo da Kur'an o ovom pitanju govori sasvim normalno i ovu priču ne dovodi u vezu sa poimanjem i spoz-

najom Boga. Sam Kur'an ne pridaje veliku važnost činu stvaranja čovjeka od Zemlje, već tu važnost pridaje čovjekovom stizanju do savršenstva koje je neograničeno. Čovjek ima mogućnost da spozna sve zbilje i bit Ovog stvorenog svijeta i da oživi Božije osobine u svom zemaljskom obliku, kao i da postane veza između niskog – prolaznog i visokog – vječnog svijeta. Čovjek kao zemaljsko biće ima mogućnost dosezanja većeg položaja od položaja bića Nebesa. Spominjemo priču iz Kur'ana kada su melec rekli Gospodaru:

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
قَالَ إِنِّي أَغْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Zar ćeš postaviti onoga koji će krv prolijevati na Zemlji i nered činiti?” Bog im reče: “Ja znam ono što vi ne znate” (El-Bekara, 30)

Bog nije predstavio čovjeka kao materijalno zemaljsko biće, već kao duhovnu snagu koja ima mogućnost da spozna Božija imena. Šejtanova greška bila je u posmatranju čovjeka u nižem – zemnom liku, i tvrdnji kako je, budući da je stvoren od vatre, uzvišeniji od čovjeka. Danas je ista ta greška prisutna i kod naučnika koji niži oblik čovjeka prihvataju kao nešto važno – suprotno onome kako Kur'an opisuje čovjeka kao duhovno biće. Postoje mnogi ljudi koji posjeduju vjeru i pokoravaju se nebeskim zakonima i koji stvaranje čovjeka tumače na osnovu naučnih dostignuća, te ne uočavaju u tome nikakvu oprečnost niti kontradikciju između evolucije i vjerovanja u Boga.

Svaka nauka i razum govore nam da poricanje vjere predstavlja čin neupućenih i neukih. Pretpostavimo da vjerska učenja i Kur'an nije moguće objasniti i prihvatiti, a prihvatamo naučnu konstataciju evolucije – rezultat pretpostavki bio bi: mi ne prihvatamo vjeru, a kakve veze ima naše poricanje vjere s poricanjem Boga?

Odgovor Islama glasi: slabost islamskih filozofa očitovala se u tome da su učenje evolucije okrenuli nasuprot vjere, a ona ustvari nema nikakve kontradikcije s vjerom. Naprimjer, kršćani su prihvatili iskrivljenu vjeru umjesto one koju su donijeli poslanici – koja je bila u skladu s razumom i logikom, tu vjeru iskoristili su kao sredstvo za postizanje svojih želja, i to su činili upravo oni ljudi koji su se predstavljali kao vjerski - učenjaci. Jedna ovakva iskrivljena vjera ne može se suprostaviti učenju evolucije, tj. ne može iskoristiti to učenje. Ako bismo prihvatili vjeru onakvu kakva ona jeste u svojoj prirodi, onakvu kakvu je Bog objavio preko svojih odabranih robova, takva vjera nikad neće doći u oprečnost

nauci, jer nije moguće da Stvoritelj Kreacije pošalje vjeru koja će biti u suprotnosti s njenim zakonima. Nije moguće da Bog pošalje Poslanika koji će objavljivati učenje kontradiktorno samim zakonima prirode ili Kreacije. Sa stanovišta Kur'ana, to su bili oni učenjaci koji su uzeli vjeru kao svoje sredstvo, izmijenili je i iskrenuli u svoju ličnu korist i takva vjera neće se moći suočiti sa zakonom.

Zbog čega se neki učenjaci svojim znanjem sve više udaljavaju od vjerovanja u Boga

Šehid Mutahari s dobrom namjerom prenosi u knjizi *Dokazivanje Boga*, koja je sastavljena od 40 radova različitih učenjaka, u kojoj se govori o dokazivanju Boga, misli svakog učenjaka sa svog aspekta znanja.

Jedan od njih je Walter Oscar, koji govori zbog čega neki od učenjaka u svojim istraživanjima i proučavanjima ne dolaze do tačke da vjeruju u Boga, već se svojim znanjem sve više udaljavaju od vjerovanja u Boga. Uzroka ima mnogo, a spomenut ćemo samo dva:

1. Političko stanje koje vlada ili smjer kojim se kreće vlast u državi povod je da učenjaci krenu tim smjerom. U Rusiji, gdje je vladao komunistički režim, tim putem poveli su se i učenjaci. Uslovi društva u kojem čovjek živi (smutnja, etička pometnja) sve to uzrokuje da se učenjaci usmjere svojim tokom. Po riječima Oscara, takvi uslovi bivaju povodom da se um učenjaka usmjeri tokom kojim ide država i društvo tako da ako i dođe u priliku da misli o Bogu ili ako dođe na pomisao o Bogu, nema hrabrosti iznijeti svoje mišljenje.
2. Povod ovakvog kretanja naučnika jest da dobar dio čovjekovih misli i stavova nastaje kao uzrok određenih iluzija ili umišljanja. Ne želi se reći da su njihove moći logičkog rasuđivanja poremećene zbog tih iluzija, već je to nešto poput paranoje, gdje u sistemu oslikavanja stvarnosti oni griješe, ali im je logička moć rasuđivanja zdrava.

U većini kršćanskih porodica, kada djeca počinju vjerovati u Boga, njihova slika o tom Bogu poistovjećena je s čovjekovim izgledom Boga. Vjerovanje ide tim putem da je čovjek stvoren na Božiji lik. Kada se osoba koja je utemeljila svoje vjerovanje na takvim temeljima počne baviti naukom i u toku svojih istraživanja naiđe na problem da taj čovjekoliki bog ne može biti objašnjen kod njega, on se udaljava od takve -

predstave Boga koji liči na čovjeka. Takav čovjek sebi postavlja pitanja kao npr.: Taj Bog koji je na jednoj od planeta i upravlja Univerzumom u krajnjem slučaju može biti predsjednik neke najveće države, ali kakvu ulogu on ima u mom životu?

1. Ovim se daje upozorenje organizacijama koje se bave širenjem i propagiranjem vjere kako to moraju činiti;
2. Pouka pobožnim porodicama da svojoj mladeži vjeru nude na ispravan i logičan način i da prethodno uzmu u obzir razmišljanje i ponašanje te mladeži.

U Kur'anu se prenosi dobar primjer kako hazreti Lukman a.s. odgaja svoga sina. Vidimo iz njegova govora da on obraća pažnju na njegov svjetonazor, kad mu kaže: *Sine moj, znaj da ima Stvaralac Ovog svijeta*, pa tek nakon toga prelazi na njegovo ponašanje.

Druga poenta ove analize jeste upozorenje pojedincima da oni ne smiju svoje vjerovanje i stavove kvariti na osnovu uvjerenja i govora svojih roditelja i predaka. Kada čovjek odraste i mentalno sazrije, mora to svoje vjerovanje staviti na razmatranje: bilo da ga logičkim mjerilima prihvati ili odbije. Sam Kur'an slijepo povodjenje bez razmišljanja oštro podvrgava kritici:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ
كَانَ آبَاؤُهُمْ لَ يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلَا يَهْتَدُونَ

A kada im se rekne: "Slijedite Allahovu Objavu!" – oni odgovaraju: "Nećemo, slijedit ćemo ono na čemu smo zatekli pretke svoje." Zar i onda kada im preci nisu ništa shvaćali i kada nisu na Pravom putu bili?! (El-Bekara, 170)

Dželaludin Rumi u *Mesneviji* prenosi jedan događaj koji se zbio u vrijeme Poslanika s.a.v.a.:

Pored Medine živjelo je jedno pleme po imenom Huzejlije, a među njima je postojala jedna skupina mladih, naivnih ljudi koji su uznemirivali muslimane. Poslanik s.a.v.a. odabire jednu skupinu vjernika da u toku noći ode do tih ljudi, pri čemu na čelo te skupine postavlja jednog mladića. Odmah zatim stariji su se pobunili: "O Poslaniče, pored ovoliko starih ljudi ti odabra ovog mladića, zar sam nisi rekao uvažavajte svoje - stare, nije li to što si izabrao njega protiv tvojih ranijih riječi." Poslanik im odgovara:

Temeljne postavke o akaidu

“Taj vaš stav je površan, nije bitno koliko čovjek ima godina ili da li ima sijedu kosu i bradu, jer on pored lijepog izgleda može imati crnu nutrinu. Starost (časť) čovjeka i njegova veličina je u njegovoj prosvijetljenosti, razumu i znanju koje nosi u sebi.”

Rumijev savjet: Vidimo li neku presudu ili neki vjerski stav, ne trebamo odmah kao mjerilo uzimati spoljašnji izgled, već moramo malo razmisliti o tome, vidjeti što je stvarni smisao ili cilj tog propisa. Naša je dužnost da se obavežemo i da počnemo kritički istraživati čak i ono na čemu smo, te da se naša pripadnost Islamu utemelji na razboritim činjenicama i logičkim saznanjima.

Kur'an na veoma lijep način rješava teško stanje u koje bi zapadao Poslanik s.a.v.a. Njega bi peklo u duši to što neki ljudi još nisu prihvatili istinu, jer je on bio kao milostivi otac i volio je da svi budu upućeni, pa mu uzvišeni Gospodar savjetuje:

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسًا عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا

Pa zar ćeš ti za njima od tuge svisnuti, ako oni u govor ovaj neće da povjeruju? (El-Kehf, 6)

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ

I ne žalosti se zbog njih i neka ti nije u duši teško zbog spletki njihovih. Reci: “Stići će vas sigurno nešto od onoga što požurujete!” (En-Neml, 70,72)

Jednoga dana istina se mora pokazati u svom jasnom obliku. Ako je shvatimo na Ovom svijetu, to je dobro i korisno za nas, a na Onom svijetu bit će kasno i nikakve koristi od toga shvatanja nećemo imati. Jedno od imena Sudnjeg dana jeste i “Dan razotkrivanja tajni”. Praksa jednog od učitelja u Iranu prije spavanja bila je da kaže:

“Bože moj, uvjerenje do kojeg sam došao na osnovu argumenata i svoga razuma je ovo na čemu sam sad, ali ja vjerujem da je ono što je kod Tebe i ono u šta je vjerovao Tvoj Poslanik sušta istina, poklapalo se to sa ovim mojim vjerovanjem ili ne i znao ja to ili ne.”

Ova praksa ima dva obilježja:

1. ako ustanovimo da je naše uvjerenje zbilja netačno, da to priznamo,
2. poslije toga trebamo se predati istini, jer Kur'an za ovakve kaže:

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَقَضَلِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا

One koji budu u Allaha vjerovali i čvrsto se Njegovih propisa pridržavali – On će ih sigurno u milost Svoju i blagodat uvesti, i Pravim putem Sebi uputiti. (En-Nisa, 175)

DVIJE VRSTE BIĆA IZ DVAJU SVJETOVA

Značenje apsolutne Božije želje ili htijenja takvo je da sve što On hoće i kako hoće – tako i nastaje, te ne postoji snaga koja bi se mogla ispriječiti između Božije volje i te stvari za koju On želi da nastane. Ukoliko On želi da nešto nastane odjedanput, a ne postupnim procesom, tako će i nastati, kao što je to slučaj s nematerijalnim svijetom, a ukoliko želi da nešto nastane postepenim procesom, tako će i nastati, kao što je slučaj s materijalnim svijetom. Osnovno mjerilo stvaranja jeste Njegova želja i ako On hoće da nešto nastane kroz proces od milijardu godina, tako će i biti.

Po mišljenju naučnika, imamo dvije vrste bića iz dvaju svjetova:

1. Ona bića što nastaju odjednom – to je nematerijalni svijet, i on je takve naravi da je svrsishodno da nastane odjednom. Ako je Bog odlučio da to nematerijalno biće bude znalac, onog trenutka kada nastane, ono to svojstvo posjeduje.
2. Ona bića koja nastaju kroz proces – to su prirodna, materijalna bića. Nemoguće je da bića čija je egzistencija ograničena nastaju odjednom. U ovom procesu, pored moći Stvoritelja, potreban je još jedan uslov, a to je sposobnost mogućeg – *kabilijet*.

Naprimjer, bio jedan poznati krojač koji je bio vješt u svom poslu, i jednoga dana dođe mu čovjek s vrlo malo platna i želi da mu ovaj sašije košulju, kaput, pantolone i potkošulju. Krojač potom uzme mjere lutke i napravi mu što je tražio. Dolazi čovjek u dogovoreno vrijeme da podigne porudžbinu i kad vidje što je krojač sašio, reče: “Ja sam ovo za sebe htio.” Krojač mu odgovara: “Ono platno što si donio moglo je stići samo za ove dimenzije.”

Na jednoj strani je umjetnost i sposobnost krojača, a na drugoj činjenica da tog platna nije bilo dovoljno da se sašije u traženoj veličini. Kabilijet je arapska riječ koja je u prijevodu najbliže našoj riječi sposobnost.

Šta je supstancijalno gibanje?

Mulla Sadra je dokazao da u srži bitka postoji gibanje nasuprot onih koji su tvrdili da ne postoji, odnosno da postoji samo akcencijsko gibanje.

Uzmimo, naprimjer, u obzir jednu jabuku. Ona ima svoj vanjski oblik, boju i unutrašnjost. Ono što čini da mi tu jabuku vidimo je akcencija (njena spoljna boja), a ono što predstavlja zbilju (nutrinu) te jabuke naziva se supstanca. Mulla Sadra dokazuje da taj pokret koji se uočava na akcenciji jeste posljedica pokreta koji se dešava u supstanci. Ništa na Ovom svijetu nije u mirovanju, kreće se i akcencija i supstanca. Prema ovome, sva bića i sve egzistencije na Ovom svijetu iznutra i izvana su u -postepenom kretanju i stoga nemaju mogućnost da nastanu bez procesa.

Opći rezultati gornje polemike

Tevhid ne znači suprotstavljenost evoluciji¹, jer ona dokazuje svrshodnost stvaranja, dokazuje da postoji Stvoritelj i velika je pomoć tevidu i vjerskim uvjerenjima. Naučne pretpostavke (hipoteze) ne mogu stati nasuprot racionalnim dokazima, jer je okvir u kojem te pretpostavke stoje – materijalni svijet, a znamo da je materijalni svijet samo dio potpunog postojanja, i nije moguće da takve stvari koje su ograničene samo na jedan dio obuhvate cjelokupno postojanje. Naučne pretpostavke (hipoteze) same podliježu promjenama i same bivaju vremenom pobijane.

Mnoge vjerske pojmove prvo shvatimo doslovno, a kasnije dođe racionalni dokaz i pobije naše viđenje. Naprimjer, u Kur'anu se kaže: "Božija ruka" i mnogi su pretpostavili da Bog ima ruke, sve dok nije dat racionalni dokaz da Bog nema tijelo, i tada bi shvatili da je u pitanju metafora u kojoj se govori o Božijoj moći. Neki učenjaci postali su nevjernici zbog zabludjelih vjerskih dogmi svojih vjerskih pravaca, da bi

¹ Zakon evolucije ne treba poistovjetiti sa Darwinovom teorijom evolucije. Jer, zbilja je jasno da se u Ovom materijalnom svijetu neprekidno odvija stanoviti progres (evolucija), ali to ne potvrđuje valjanost Darwinove evolucije koja tvrdi da životinjski svijet potječe od slučajno nastale žive čelije u *okeanskoj supi*, iz koje su vremenom nastajala složenija stvorenja: vodozemci, dinosaurusi, majmuni, i iz kojih na kraju lanca nastaje i sam čovjek. Islamski je stav da je čovjek stvoren prvim Božijim stvaranjem, i nikada mu nije prethodila nijedna životinja – a to potvrđuje prava nauka i svi pronađeni fosilni zapisi.

Temeljne postavke o akaidu

se na fonu tih grešaka borili protiv vjere i dokazivali da nema Boga – a što je samo po sebi neracionalno i nenaučno.

Zapadna filozofija nema dovoljno jake instrumente ili riječi koje bi prenijele istinu onakvom kakva ona jeste. Nema opravdanja da nedostatak filozofskih stavova, koji su proizvod ograničenog ljudskog razuma, uzmemo kao nešto čime bi pobili postojanje Boga. Ova harmonija i uređenost zakona koji vladaju u pojavnom svijetu nisu najjači dokaz u rukama vjernika o postojanju Boga, kao što to tvrde nevjernici kada ističu da ako bi nam izvukli taj stav, mi se ne bismo imali čime više boriti.

Zapravo, u pitanju je tek prosječan dokaz, samo što su nevjernici umislili da je to nešto najjače što imamo. Poslanički, jači dokaz, koji je posebno korišten u dokazivanju Boga, naziva se *burhan siddikin*. A tek da imamo u ruci dokaz *burhan lehvi*”, ne bi nam bio potreban Ovaj svijet za dokazivanje, jer ovaj dokaz upravo polazi od Boga.

Naprimjer, kada nekome prilikom nepravilnog disanja šišti u plućima, doktor pretpostavlja da su u pitanju bolesna pluća; tj. on od posljedice ide prema uzroku. U drugom slučaju analizom krvi pronalazimo određeni mikrob, iako se izvana još ne osjeća bolest, tj. idemo od uzroka do posljedice. Imam Husejn a.s. kaže u svom obraćanju Bogu: “Nek je slijepo ono oko koje te ne vidi!”

Sam Darwin i niz drugih biologa bili su vjernici. To što su oni bili istovremeno naučnici i vjernici dokaz je da nema nikakvog spora između toga da čovjek bude vjernik i da zastupa mišljenje evolucije. U suprotnom, oni bi napustili ili jednu ili drugu stranu. Što se tiče slučajnosti, to je relativno. Neupućen čovjek reći će da je nešto što se dogodi slučajnost, a upućeni zna da je zakon kauzaliteta nešto prirodno, što se dešava postepeno.

Rezultat apsolutnog znanja i volje Uzvišenog Gospodara nije trenutačno stvaranje. Apsolutna Božija volja takve je prirode da stvara sve što poželi i na kakav hoće način. Mulla Sadra je dokazao da su sve egzistencije u prirodi u stalnom kretanju i da se njihov bitak razvija postepeno. U osnovi je nemoguće da jedno biće živi u prirodi, a da bude takvo da se ne mijenja i ne usavršava. Mulla Sadra je ovo dokazao kur'anskim ajetom, a zapadnjaci uporno tvrde kako su tevhid i evolucija u potpunoj oprečnosti.

Materijalistički argument – nema plana stvaranja, nema ni Boga

Jedno od pitanja o kojem se raspravlja, a poriču ga oni koji poriču Stvoritelja, jeste da je Ovaj svijet nastao slučajno. Jedan od razloga za konstataciju da se ne može u isto vrijeme biti vjernik i prihvatiti evoluciju jeste pogrešno mišljenje da je Ovaj svijet nastao slučajno.

Nevjernici kažu: Iz pretpostavke da postoji Bog, koji upravlja svim postojećim, proizlazi da mi moramo reći da je sve što postoji moralo biti predviđeno i isplanirano te je tako i stvoreno.

Vjernici odgovaraju: Oni žele kazati da je Bog razmislio šta je htio stvoriti te je to isplanirao i na koncu stvorio. No mi vidimo da taj plan nije postojao, pa ih pitamo: “Kakav je vaš argument za tu tvrdnju?”

Nevjernici: “Zar u stvaranju ne postoji slučajnost?”

Vjernici: “Šta mislite pod tim slučajnim i iznenadnim?”

Nevjernici: “Nešto nepredviđeno, što se nije očekivalo, a nastane.” Vjerovanje u Boga podrazumijeva plan, a ove dvije stvari sukobljavaju se s tezom o slučajnosti i tvrdnjom da tog plana nema. Neizbježno je da čovjek bude ili vjernik ili od onih koji vjeruju u slučajnost. Mi smo uvjereni da slučajnost ima veliku ulogu i značaj u stvaranju. Pa i ako isključimo slučajnost u početku stvaranja, ne možemo je ne prihvatiti u daljem procesu stvaranja. Ovo potvrđuju konstatacijom: Zar je istina drugačija od toga da je ova Zemlja, koja je kolijevka živih bića, nastala slučajnošću (od grumenova neke ranije raspadnute zvijezde) – a ako je sve trebalo biti po planu nekog uzvišenog bića, onda slučajnost ne bi trebala igrati nikakvu ulogu – a vidimo da je imala i te kakvu ulogu jer je slučajno iz toga proizašla i stvorena Zemlja. I kako je Zemlja nastala slučajno, sve što nastaje na Zemlji posljedica je te slučajnosti. Ovaj svijet nije, kako to tvrde vjernici (jednobožci), imao proračunati početak.”

Sljedeći njihov argument: Nastajanje stvari postepenim putem znak je da Bog nema moć da stvori sve odjedanput. Ovim žele reći: Ako je taj vaš Gospodar apsolutno moćan, On bi trebao sve što postoji stvoriti u jednom trenutku, jer iz apsolutne moći i želje proizlazi da On može sve stvoriti bez problema. U Kur'anu stoji da ako za nešto želi da bude, On samo kaže “budi” i ono bude.

Rezultat ovih dvaju njihovih argumenata: Ako postoji Bog, onda mora postojati i prvotno znanje i želja. Rezultat ovakve logike jeste da je

Temeljne postavke o akaidu

sve što je dosad nastalo trebalo nastati odjednom, a pošto nije tako, onda nema ni Boga.

Odgovor muslimana: Ova primjedba nije naučno utemeljena. Rezultat tog znanja iz ezela nije da stvari dolaze u postojanje trenutačno. Božija namjera nije ta da bića trenutačno dolaze u postojanje. Znanje ezela nema nužno povezanu logičku vezu s tim, tj. da neki uzrok prouzrokuje nešto što mora doći trenutačno. Ovaj odnos između znanja ezela sa trenutačnim nastajanjem bića nije kao da 2+2 nužno mora biti 4. U ovom slučaju takav nužni odnos ne postoji, niti imate filozofsku argumentaciju da nam dokažete tu nužnost. S druge strane, niko od teologa nije u svojim knjigama to pitanje predstavio na takav način. Vi ste ti koji tako zamišljate stvari. Kur'an to predočava na drugi način, gdje se kaže da je Bog Nebesa i Zemlju stvorio za šest dana.

إِنَّ رَبُّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَىٰ الْعَرْشِ يُعْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسْحَرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِلَّا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Gospodar vaš je Allah, koji je nebesa i Zemlju u šest dana stvorio, a onda svemirom zagospodario; On tamom noći prekriva dan, koji ga u stopu prati, a Sunce i Mjesec i zvijezde se pokoravaju Njegovoj volji. Samo On stvara i upravlja! Uzvišen neka je Allah, Gospodar svjetova! (El-A'raf, 54)

Ili, kur'anska najava da samo jedan dan u Gospodara našeg traje koliko hiljadu godina, po našem računanju.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ

Oni od tebe traže da ih kazna što prije stigne, i Allah će ispuniti prijetnju Svoju; a samo jedan dan u Gospodara tvoga traje koliko hiljadu godina, po vašem računanju. (El-Hadždž, 47)

Iz ovih ajeta jasno se luči postepenost stvaranja. Vidimo da kroz historiju filozofi i teolozi nisu imali primjedbi na ovaj ajet i da su prihvatili činjenicu postepenog nasatajanja. Kur'an na jasan način ukazuje na postepeno stvaranje, a primjer za to je čovjek.

Sumirani odgovor nevjernicima: “Vi ste na osnovu neke vaše krive predodžbe, koja nema uporišta ni u nauci ni u vjeri upali u polje vjere. A u arapskoj izreci se kaže: “Prvo stabilizuj zemlju, a potom na njoj slikaj!”

Pitanje dolaska svijeta u postojanje slučajnošću (*tesaduf*) razmatrano je sa stajališta vjere, a sada mu prilazimo sa stajališta filozofije. Filozofi po ovom pitanju kažu da slučajnosti nema u vanjskom svijetu i ono što su ljudi označili slučajnošću ne može biti to u zbilji.

Riječ *tesaduf* ima dva značenja:

1) Da neka pojava dođe u postojanje bez uzroka, odnosno da jedna pojava nije postojala sama od sebe i da potom bez uzroka dođe u postojanje. Ovakvo značenje *tesadufa* ni jedno filozofsko učenje (bilo vjersko ili materijalno) nije prihvatilo u ovom značenju, i svi opovrgavaju mogućnost ovoga. Oni koji tvrde da neki od životinjskih organa nastaju putem *tesadufa* nisu upravo jer ovdje nije riječ o njihovom *tesadufu* već o nečemu drugom. Zapravo, ovu vrstu *tesadufa* svi smatraju nemogućom.

2) Da neka pojava nastane iz nečeg neuobičajenog. Naprimjer, namjeravali ste putovati u neki grad, nakon odluke sjeli ste u autobus te nakon nekoliko sati stižete do željenog grada. Stigli ste tamo i ne čudite se jer je to logičan rezultat vaše odluke. No, recimo da u tom gradu sretete nekog prijatelja kojeg godinama niste vidjeli, a koji živi u nekoj drugoj državi. Vi se iznenađujete i onako iznenađeni i radosni zagrlite ga i kažete: “Kakva slučajnost!” Ako bi vas pitali čemu toliko čuđenje, šta biste odgovorili na to pitanje? Neprirodno je očekivati da mojim odlaskom u grad sretnem baš tog prijatelja, suprotno bi očekivanje bilo da ću svaki put kada idem u grad sresti tog prijatelja, što se posigurno neće dogoditi.

Samo je jedno ovakvo putovanje bilo uzrok susreta i upravo na ovakvim vašim pretpostavkama moj sastanak s prijateljem nije bilo prirodno očekivati. Ja sam bio u mogućnosti predvidjeti sve uslove putovanja (odluka, karta), ali moj susret s prijateljem nije prirodan ishod s vaše tačke gledišta.

Segmenti iz Morrisonove knjige *Tajne stvaranja čovjeka*

Prenosimo segmente iz Morrisonove knjige *Tajne stvaranja čovjeka*. Morrison je bio naučnik – biolog koji je napisao ovu knjigu kao odgovor ljudima koji su smatrali da promjene u prirodi znače poricanje Boga. On tvrdi da se stvaranje oka (svih njegovih djelova) moralo dogoditi odjednom, jer u slučaju da je bilo koji od njegovih segmenata bio nesavršen, funkcija gledanja ne bi bila moguća. Zar je moguće da se svi dijelovi oka

Temeljne postavke o akaidu

slučajno stvore zajedno i da budu tako usklađeni, te da imaju funkciju da svjetlost usmjeravaju u određenom pravcu, da je pretvaraju u električni signal i potom šalju u mozak putem kojeg najzad vidimo željeni objekat? Takvo šta je nemoguće, tvrdi on.

On je pisao i o ljudskim ćelijama kojih je u čovječijem organizmu preko milijardu. Nužno je da se sve ćelije (njihova građa) usklade sa - okolinom u kojoj žive. Svaka ćelija koja treba doći u postojanje treba sama sebi spremiti uvjete za daljnje kretanje. Neke od njih će tvoriti mišićni dio ljudskog tijela, neke koštani dio, neke će biti posebno korištene za strukturu zuba, a neke i za proizvodnju suza. Jednom se pretvaraju u oblik nosa, drugi put u oblik uha, što znači da svaka ćelija treba biti svjesna da mora sebe uskladiti prema svojoj svrsi.

Jasni dokazi ukazuju nam da se ljudski organizam kroz vrijeme prilagodio prirodi. I nauka je dokazala da se ljudski organizam treba prilagoditi okolini, ali da se i ta okolina i uslovi koji u njoj vladaju trebaju prilagoditi tijelu. Ne možemo prihvatiti teoriju slučajnosti kad samo razmislimo o Zemlji koja lebdi u svemirskom prostoru. Mogli bismo se zapitati da li njen položaj utječe na ostala nebeska tijela. Vjerovatnoća da Zemlja sebe u tačnim proporcijama uskladi sa svim ostalim nebeskim tijelima bila bi 1:1000000000, a ako bismo uzeli u obzir usklađenost sa cjelinom svih drugih pojava, onda bi ta cifra bila nezamisliva, tvrdi Morrison. On kaže da je upravo iz navedenih razloga nemoguće tvrditi da pojava života i sve ono što ga prati na površini zemaljske kugle bude slučajno.

Još je čudnije pitanje kako se priroda prilagodila čovjeku, a ne kako se čovjek prilagodio prirodi.

Kur'an nam to predočava kroz ajete. Čovjek može dosegnuti takvo stanje duhovnosti i spoznaje da mu i meleci čine sedždu. To je častan - stepen kao što to i Kur'an ističe. S druge strane, čovjek može pasti i biti niži od četveronožaca i sebi zatvoriti vrata spoznaje tako da zagnjuri glavu u travu (baveći se Ovim svijetom) i ne razmišlja ni o čemu drugom nego o životinjskim strastima. Bog je čovjeku dao sposobnost da odluči koji će put izabrati, put ka dnu ili ka uzvišenom cilju.

A u Kur'anu se ističe:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوهُمَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا
فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِن وَّالٍ

Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni. A kad Allah hoće da jedan narod kazni, niko to ne može spriječiti; osim Njega nema mu zaštitinika. (Er-Ra'd, 11)

Ne stiditi se priznati vlastito neznanje

Prenosi se od Poslanika s.a.v.a. da je rekao:

“Ako se neko bude stidio da pita ili da bude pitan, taj nikad neće saznati istinu niti će upotpuniti islamsko znanje.”

Isti je slučaj i ko se bude ustručavao priznati neznanje o nečemu. Kada bi allame Tabatabai npr. bio upitan za nešto, rekao bi da ne zna ili da to ne razumije. Šejh Ensari, jedan od velikana islamske nauke, jednom prilikom držao je govor te pri davanju odgovora na razna pitanja nekoliko puta je odgovorio da ne zna, na što mu je neko rekao: Što si onda tu sjeo!? Njegov odgovor je glasio:

“U mjeri ove dvije stepenice na koje sam se ispeo znam, a ako bi htio da se popnem u mjeri svoga neznanja, mogao bih se penjati do Nebesa.”

Einstein je rekao:

“Ako se želi usporediti sve čovjekovo znanje s neznanjem, neznanje bi činilo more, a znanje tek jedan prsten bačen u to more.”

Jednom prilikom Tabatabaijev učenik, koji je preveo njegov tefsir *Mizan* na perzijski, rekao je učitelju: “Da li mi dajete za pravo da mogu na nekim stranicama na kojima mi se ne sviđa vaše mišljenje i stav i protiv kojeg ja imam argument, da to napišem u fusnoti?” Tabatabai je tada izrekao sjajnu misao: “Naravno, lijepo je da mi svoje probleme među sobom rješavamo, a ne da ih ostavljamo drugima da nam ih rješavaju i iznalaze greške – pa ti slobodno gdje god misliš da nije ispravno napiši svoju verziju – a onda ćemo to dati na prosudbu publici i čitaocima.”

Jedna od islamskih osobenosti jeste da tjera svoj umet na međusobni razgovor. Tabatabai za 6. ajet sure Tevba kaže da je to jedan od najvećih ponosa Islama. U njemu se vidi koliki se značaj pridaje slobodi čovjekovih osjećanja i misli. Zato on kaže da bi ovaj ajet trebao poput Sunca sijati na našem nebu. Naime, u doba Poslanika s.a.v.a. postignut je dogovor između mušrika i Poslanika s.a.v.a. da se ne sukobljavaju. Prva strana koja je prekršila taj ugovor bili su mušrici, i ne samo da su ga prekršili, nego su i pojedinačno napadali muslimane. Tada dolazi pouzdani Džibril a.s. i govori Poslaniku s.a.v.a.:

Temeljne postavke o akaidu

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا
الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Kada prođu sveti mjeseci, ubijajte mnogobošce gdje god ih nađete, zarobljavajte ih, opsjedajte i na svakom prolazu dočekujte! Pa ako se pokaju i budu namaz obavljali i zekat davali, ostavite ih na miru, jer Allah zaista trašta i samilostan je. (Et-Tevba, 5)

Nakon toga spušta se 6. ajet sure Tevba, gdje se kaže:

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ
مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

Ako te neki od mnogobožaca zamoli za zaštitu, ti ga zaštititi da bi saslušao Allahove riječi, a potom ga otpremi na mjesto pouzdano za njega. To je zato što oni pripadaju narodu koji ne zna. (Et-Tevba, 6)

Ova zaštita odnosi se na razgovor u smislu slušanja govora o vjeronauku u Boga, pa ako prihvati – elhamdulillah, a ako ne prihvati – lijepo mu pruži zaštitu čak i stražare s njim pošalji ako je potrebno, dok ne dođe do mjesta na kojem se osjeća sigurno, jer su to neznalice.

Vidimo kako se u 5. ajetu pravi atmosfera gdje “ključa krv” zbog kršenja ugovora i Božijeg zakona, ali u isto vrijeme ako samo jedan od njih uputi molbu za razgovor, nemamo se pravo boriti protiv njega i moramo mu dati azil dok ne saslušati naše argumente.

U 122. ajetu sure Tevba vidimo da je atmosfera među muslimanima bila takva da je “groznica” džihada obuzela sve, ali Kur’an savjetuje da se ne smiju mobilisati svi, već mora nekolicina ostati radi upute u vjeru onih koji se vrata sa ratišta, da ne bi zaboravili osnovne principe zbog kojih su se borili. Zato je razgovor i međusobno propitivanje nešto poželjno i prihvatljivo.

Allame Tabatabai bio je jedan od velikih ljubitelja svog učitelja Kazija i uvijek je tvrdio da sve što ima – ima od njega, i da sve napisano u njegovu *Mizanu* pripada Kaziju. Pored prisnosti i odanosti svom učitelju, Kazi je poput sunija smatrao da vrijeme akšama nastupa samim zalaskom sunca, dok šiije i sam Tabatabai smatraju da treba sačekati da sasvim nestane crvenilo na horizontu. Kada bi ga učenici obilazili u dane posta, pitali bi ga šta da rade jer on voli ranije klanjati, a oni pričekati. On bi napravio kompromis tako da bi prvo iftario u vrijeme kada zađe

Sunce, pa bi potom zajedno klanjali. Njihova međusobna prisnost i odanost nije bila razlog da se svi moraju odreći svojih stavova. Spor oko neprihvatanja nekih različitih i oprečnih stavova nužno ne znači i nejedinstvo u jednobojstvu (tevhidu).

Tri puta za dokazivanje tevhida

Pred nama stoje 3 staze za dokazivanje tevhida – jednobojstva. Jedan put je put čulne spoznaje, iako se sva bića instinktivno u sebi kreću prema svojem savršenstvu.

Po ovom pitanju nameće se nekoliko nepoznanica:

- a) Šta je to uputa?
- b) Koja je svrha postojanja te upute?
- c) Pitanje postojanja tajnovite upute u živim bićima!
- d) Različiti putevi dolaska do upute!
- e) Kur'an i pitanje upute!

Praksa i egzaktne nauke dokazale su da postoji uputa u svemu egzistirajućem, a to se ogleda u činjenici da sve što postoji, pored svog tijela ima još nešto tajnovito, u sebi pohranjeno, uz pomoć čega raspoznaje svoj put u budućnost. Dakle, sve stvari i bića što postoje imaju u sebi *software* koji ih vodi i usmjerava naprijed.

Jedan učenjak kaže: “Obično kada majke žele umiriti svoje dijete, uzimaju ga u naručje i stavljaju ga na lijevu stranu, a da uopće nisu svjesne tog postupka jer u takvom položaju glavu djeteta stavljaju u blizinu svog srca i ono se umiruje čuvši otkucaje srca svoje majke, što je njemu dobro poznati zvuk koje je čulo i na koje je naviklo još od vremena kada je bilo zametak u majčinoj utrobi.” Mali broj majki svjestan je ove naučne činjenice i to zbog toga što taj njihov postupak predstavlja odraz prirodnog nadahnuća što je jedno od čuda utkanih u egzistirajućim bićima.

Jedan ruski psiholog napisao je knjigu pod naslovom: *Psihologija u Rusiji* u kojoj je ispričao kako se u vrijeme rata susreo sa jednim doktorom koji je nekoliko noći uzastopno bio na dužnosti, nakon čega je najzad utounuo u duboki san. U tom trenutku dopremili su grupu ranjenika koja je hitno trebala operaciju, ali doktora niko nije mogao probuditi. Tresli su ga, sipali vodu i kad bi otvorio, oči ponovo bi ih zatvorio. Zatim je ovaj psiholog rekao svima da se umire i kada je nastala potpuna tišina,

on je rekao: “Doktore doveli smo ranjenike, imamo potrebu za vama.” On se odmah probudio i ustao.

Rezultati ovog postupka objašnjavaju se na slijedeći način: Oni koji su ga htjeli silom probuditi ostavljali su učinak na dio mozga koji nije imao veze s tim, a psiholog je svojim postupkom djelovao na recepciju mozga koja je i u najdubljem snu budna. Uz pomoć toga čovjek održava svoju vezu s vanjskim svijetom. Ovaj psiholog želi nam dati do znanja da u čovjeku postoji nešto što ga, htio on to ili ne, održava u povezanosti s vanjskim svijetom. Zanimljivo je i sljedeće zapažanje: Nemojte sada reći da je glas taj koji čovjeka može probuditi, uzmite za primjer čovjeka koji radi u vodenici koji i pored svih onih zvukova spava, ali istog trenutka kada se vodenični kamen prestane kretati, on skače iz sna. To je zbog toga što je vanjsko djelovanje i nadgledanje dato u nadležnost naročitoj receptivskoj službi u mozgu i kada je došlo do promjene, ona zove na zabunu.”

Naprimjer, lososi kada dođe vrijeme njihovog polaganja jaja pređu veliki put u pronalasku odgovarajućeg mjesta gdje polože jaja i umiru, a kada se mladunci izlegu, ne znajući svoje roditelje, vraćaju se na njihovo staro mjesto.

Mahijet (šastvo) bića?

Jedni to, poput gore spomenutog ruskog psihologa, smatraju nečim što postoji unutar bića. Drugi, pak, misle da je to nešto izvanjsko, što nije vezano za nas, što bića vuče prema njihovom savršenstvu. Prema tome, filozofi misle da je ovdje u pitanju neki nutarnji potencijal položen u zaljubljenom i koji ga vuče prema voljenom biću. Postoji jedno Biće koje je voljeno, a ostala bića čeznu za njim i kreću se prema njemu. Allame Tabatabai kaže:

“Ja sam jedna bezvrijedna ljuštura koja je upala u bujicu i ta me bujica odvela u More.”

Jasno je mišljenje da postoji jedna jaka privlačna sila koja sve što postoji privlači sebi, i htjela to bića ili ne, ona se kreću prema njoj, bilo da pogriješe u određivanju cilja svoje težnje ili ne. Kada ljudi pogriješe u određivanju svoga cilja, to se očituje u njihovom nezadovoljstvu. Naprimjer, čovjek misli da će njegovi problemi biti riješeni ako kupi auto, zatim kad ga kupi, vidi da se ništa nije riješilo, da ih ima čak i više. Ono što je jasno i što možemo zaključiti iz postojanja ovog potencijala jeste

činjenica da postoji neko ko uređuje i vlada Ovim svijetom i ko ima vlast nad bićima. Samo On sva stvorena bića privlači sebi jer su ona stvorena da bi se približila k Njemu.

Šta je cilj stvaranja ovog potencijala?

Kratak odgovor na ovo pitanje bio bi: Potpunost i savršenstvo svakog bića jeste u tome da stigne do najuzvišene tačke zbog koje je i stvoreno. Naprimjer, jedna košpica, koja se posije u zemlju, onog će trenutka postići svoje savršenstvo kada izraste u bujno zeleno drvo koje daje plodove, ili kad se pretvori u visoko stablo koje stoji pored puta i svojom visinom i ljepotom pruža sjenku prolaznicima i odmara oči umornim putnicima.

Prema tome, sve akcije i reakcije i sve ono što se događa u postojećem svijetu, događa se zahvaljujući ovom *mahijetu* koji je usađen u njega i čije bi stvaranje bez tog bilo nedostatno. Ova moć nije isto što i zakon harmonije. Naprimjer, auto koji izlazi iz industrijske hale posjeduje harmoniju sklopljenih djelova i svaki dio ima svoju posebnu svrhu i funkciju. No, auto i pored usklađenosti i svrsishodnosti svojih dijelova nema onu (insansku) moć čežnje i traganja.

Zaključak: Moć koja čovjeka vuče ka savršenstvu nešto je sasvim drugo od onoga što je napravljeno i što samo po sebi nema upućujuću funkciju.

Tijelo ima organe i svaki organ ima svoju funkciju – to je, međutim, nešto sasvim drugo od onoga što tijelo vuče ka njegovu cilju. Šehid Murtahari kaže da se uputa ostvaruje na dva načina:

Jedna vrsta upute je ono što nužno proizlazi iz strukture stvari. Stvar biva tako sazdana da njeni dijelovi tako funkcionišu, da je ona prisiljena da radi to što radi i ne može nikako drugačije. Danas se industrija kreće ka tom cilju da zauzme i nadomjesti ulogu čovjekovog razuma. Specifičnost tih stvari jeste tehničko-hemijska struktura, i sve je umijeće postavljanje tih stvari na njihovo određeno mjesto. Ako je nešto osmišljeno, napravljeno i sklopljeno na tačan način, jasno je da će raditi tačno i precizno.

Sva bića u sebi imaju jedan vid tajanstvene moći ili nagona, putem kojeg znaju da iznađu put ka svom cilju. Po pitanju prvotne kakvoće tog potencijala niti jedno bića ne odlučuje niti u tome ima bilo kakvu ulogu. Razlog i cilj postojanja takve vrste potencijala jeste da bi čovjeka doveo do ostvarenja onoga za šta je stvoren. Ono što u čovjeku postoji razlikuje

Temeljne postavke o akaidu

se od onog izvanjskog dokaza o postojanju Boga (*burhan nazm*). Da bi ukazali na tu razliku, rekli smo da se bića mogu uputiti na dva načina.

Jedna vrsta jeste da iz konstrukcije tih bića neophodno proizlazi da moraju biti upućena. Naprimjer, jedan aparat koji je sastavljen od dijelova i dobro proračunat, ne može ne raditi kako treba. To perfektno funkcionisanje aparata ovisi o dvama činiocima: jedan je prošlo vrijeme, a drugi činidbeni uzrok, odnosno subjekt koji je to uradio.

Od sklopa dijelova stvari i posjedovanja posebnog redoslijeda sklanjanja, što fizičkog što hemijskog dolazi do konstrukcije u kojoj su dijelovi međusobno povezani jedni s drugima. Vidimo da sve to funkcionise kao cjelina u kojoj postoje dijelovi koji, svaki za sebe, obavljaju svoje funkcije u ravnoteži i harmoniji sa svima ostalima. Sve ove vještačke tvorevine proizvod su svojih specifičnosti po biti i nečijeg sklanjanja. Svaka stvar po sebi je karakteristična i onda je onaj koji je bio pametan, shvatio koja karakteristika odgovara kome detalju i gdje treba da se uklopi da bi napravio cjelinu (stroj) koja svrsishodno funkcionise. S obzirom na sastav i komponente te stvari koja je sastavljena, može se lahko predvidjeti radijus kretanja ili način funkcionisanja. Naprimjer, ispaljena raketa, koja tjera neki termički cilj tačno se kreće do trenutka dok ne dođe do izvora toplotne energije koju ispušta rep aviona i tada udara u njega. Ova uputa tiče se prošlog vremena i naziva se *burhan nazm* – dokaz harmonije. Iz ovog dokaza izvodi se postojanje Boga.

Kada je, pak, nečemu data mogućnost da odluči šta će učiniti, tada na scenu stupa ona druga vrsta upućivanja – činidbeni uzrok i buduće vrijeme, jer to više nije povezano s prošlim vremenom. Ova uputa koja se tiče pitanja šta ću biti i šta ću postati, to je već put nutarnje – fitretnske upute. Kur'an pravi razliku između zakona usklađenosti i puta upute. Razdvojio je ove dvije činjenice i nazvao ih dvama različitim argumentima.

Ukazao je na činjenicu da je prva uputa, *burhan nazm*, ona vrsta upućivanja koja nije svojstvena samo čovjeku nego svemu što postoji na svijetu.

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى

“Pa ko je Gospodar vaš, o Musa?” – upita faraon. “Gospodar naš je onaj koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, zatim ga, kako da se time koristi nadahnuo.” (Ta-ha, 49-50)

Ovdje se prenosi razgovor Musaa a.s. i faraona. Prvo što je rekao Musa a.s. (*dao mu ono što mu je potrebno*) tiče se burhan nazma. Kada Musa a.s. govori “nadahnuo”, to se tiče njegove budućnosti. Dakle, prva forma kojom se poslužio Musa a.s. jeste burhan nazm (prošlo vrijeme i subjekt), a potom ga je uputio (izbor i budućnost).

Što se tiče mrtve prirode, u Kur’anu se spominje da je svakom nebu određeno šta da čini i koji mu je cilj. U 6. ajetu sure Er-Rahman o - biljkama se kaže:

وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ

I trava i drveće se pokorava.

Biljke i životinje čine sedždu samo Allahu dž.š. Sedžda se tiče budućeg vremena zbog toga što je upotrijebljena u obliku glagola, a glagolska radnja uvijek će doći nakon postojanja subjekta. U pogledu životinja u suri Nahl se kaže:

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ

Gospodar tvoj je pčelu nadahnuo: “Pravi sebi kuće u brdima i u dubovima i u onome što naprave ljudi.” (En-Nahl, 68)

Nakon što je Allah dž.š. stvorio pčelu, uputio ju je da sebi pravi kuću u brdima i u onome što naprave ljudi. Vidimo da pravljenje kuće dolazi nakon stvaranja i to je vezano za budućnost. U suri Šems također se kaže da je čovjeku data mogućnost da bira između bogobožnosti i grijeha.

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا

I duše i Onoga koji je stvorio pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini. (Eš-Šems, 7-8)

U suri Šura kaže se da je Bog govorio sa svojim poslanicima na 3 načina: neposredno, iza zastora i putem izaslanika koji bi im prenio Božije riječi.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآيَاتِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٌ

Nijednom čovjeku nije dato da mu se Allah obraća osim na jednom od tri načina: nadahnućem, ili iza zastora, ili da pošalje izaslanika

Temeljne postavke o akaidu

koji, Njegovom voljom, objavljuje ono što On želi. On je, zaista, Uzvišen i Mudar! (Eš-Šura, 51)

Za Poslanika islama s.a.v.a. u suri Nedžm se kaže:

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ

I objavio robu Njegovu ono što je objavio, srce nije poreklo ono što je vidio. (En-Nedžm, 10-11)

Iz spomenutih ajeta uočavamo proces čovjekovog usavršavanja (mrtva priroda – biljka – životinja – čovjek – poslanik).

Tabatabai po pitanju čudesa (mudžiza) koje su činili poslanici a.s. – a za one koji govore da je to nešto onostrano, što se ne uklapa u zakone koji vladaju ovim svijetom – kaže da ti ljudi uopće nisu razumjeli zbilju stvaranja. Pa za primjer uzima: vratimo li se stepen po stepen unazad promatrajući zmiju koju je mudžizom načinio Musa a.s., ustanovit ćemo da je njena početna zbilja upravo onaj Musaov štap. Isti obrazac primijenjen na čovjeka izgledao bi: početak čovjeka je zakvačak, a on je proizašao iz sperme, ova iz krvi, ta krv je nastala iz hrane (neke biljke ili životinje) i sve tako dok se proces ne vrati samoj zemlji. To je isti taj proces samo što se u Musaovom slučaju on odigrao jako ubrzano i mi to nismo vidjeli, a i jedna i druga verzija pripadaju istom ovozemaljskom zakonu koji upravlja prirodnim pojavama.

Razlika je u tome, navodi Tabatabai, što su poslanici ostvarivši duhovni stepen do kojeg su došli, imajući neposrednu vezu s Bogom, bili izravno upoznati s tajnama stvaranja i mogli su mijenjati oblike stvarima i bićima ubrzanim procesima. Upravo zato Uzvišeni Gospodar, da bi umirio nas obične u posljednjem ajetu sure Kehf kaže da je Poslanik čovjek kao i mi, samo mu se daje Objava da je naš Bog jedan i da je On izvor svega postojanja.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

Reci: “Ja sam čovjek kao i vi, meni se objavljuje da je vaš Bog – jedan Bog. Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, ne smatra Njemu ravnim nikoga!” (El-Kehf, 110)

Da li je ovaj put i za druge otvoren ili ne? Onaj koji želi uspostaviti izravnu vezu s Gospodarom mora, u duhu spomenutog ajeta, izvršiti dvije preporuke:

1. *neka čini dobra djela* – ovdje nam se daje do znanja da mi, htjeli ili ne, moramo nešto raditi, a kad već radimo, onda to učinimo dobrim, jer ako su naša djela usmjerena prema mnogobrojnim božanstvima, onda su ta djela zaprljana i od njih nemamo ni kakve koristi.
2. *ne smatra Njemu ravnim nikoga.*

Šehid Mutahari kaže: “Više puta, kada čitam ajete iz Kur’ana i kad vidim način kako se čovjeku sve potanko objašnjava – kao da ga se uzme za ruku i vodi ga se – dođe mi da plačem i da ronim suze čežnje. Kako se lijepo u Kur’anu kazuje:

Prvo si bio kamen, pa si postao biljka, potom životinja, zatim čovjek i najzad, Bog te vodi ka tome da dođeš do stepena Poslanika.”

Zato svaki dan u Fatihi molimo: *Uputi nas na Pravi put, na put onih kojma si milost Svoju darovao, a ne na put onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali!*

Uočavamo razliku između burhan nazma i upute: gdje god postoji novo stvaranje, to se tiče upute, a gdje god je nešto stvoreno samo za jednu funkciju, to je burhan nazm (naprimjer, najsavršeniji kompjuter, bez obzira koliko dobro radi, nemoguće je da otkrije jedan novi matematički zakon). Ova druga vrsta, koja u sebi ima stalno stvaranje, ona je povezana sa budućnošću i stalno je u progresu.

Dvije vrste upute

Rekli smo da postoje dva oblika upute:

1. Utkana uputa, koja je u nas položena kroz Kreaciju. Ona odražava harmoniju i vezana je za djelatni uzrok, te se odnosi na prošlost.
2. Uputa vezana za krajnji uzrok i budućnost, kada se čovjek nađe na raskrsnici da bira između dva puta. On sam želi odrediti svoju budućnost shodno krajnjem cilju.

Na koji način možemo dokazati ovakvu vrstu upute u čovjeku? Kur’an je prva Knjiga koja je napravila razliku između ove dvije vrste upute (koje se tiču djelatnog i krajnjeg uzroka). Ako negdje postoji stvaralaštvo i otkrivanje novih stvari, to je skopčano s čulnim nagonima, a ondje gdje to ne postoji, radi se o prvom obliku upute.

Kad su u pitanju organska bića, nauka još nije na valjan način dokazala da postoji nagon u biljkama. Ono što možemo sa sigurnošću tvrditi i dokazano je jeste da ona snaga koja je prisutna kod svih bića i obuhvata cijelu Kreaciju jeste snaga privlačnosti – gravitacije. A šta je gravitacija? Da li se gravitacija odnosi na samu bit bića ili je spolja nametnuta, nauka još nije dala odgovor.

Newton (Njutn), koji je otkrio ovaj zakon, o biti gravitacije kaže:

“Ono što znam da postoji jeste snaga koja privlači tijela, a da li ona (bića) imaju svijest o toj sili gravitacije, to ne znam. Da li ta gravitacija proistječe iz njihove biti ili je to s vana nametnuto – ni to ne znam, pa ću to trenutno samo nazvati snagom privlačenja.”

Znamo da u svemu postojećem postoji sila kojom jedno tijelo privlači drugo, a kakva je ona, to još ne znamo. Razmotrimo sada uputu svojstvenu životinjama i biljkama. Sami naučnici o ovom pitanju zauzeli su sljedeći stav: Čelije koje postoje u bićima imaju osobinu stvaranja nečega što nije bilo, pa o ovom pitanju postoje različita mišljenja:

- Prvi stav svodi se na pitanje da li je ta snaga inherentna njima samima ili je to nešto što je njima spolja nametnuto. Naučnici se, nadalje, u vezi s ovim problemom pitaju: Da li možemo prihvatiti činjenicu da u takvom malom sićušnom stvorenju postoji takav razum koji je čak čudniji od čovjekovog, pa te sićušne ćelije potpuno svjesno obavljaju proces novog stvaranja?
- Drugo mišljenje je da postoji jedna snaga spolja, koja je nametnuta, to je spoljašna uputa koja dolazi iz *gajba*, i ona nije isto što i razum. Naučnici kažu da teško mogu prihvatiti činjenicu da jedno malo biće poput ćelije posjeduje razum i sposobnost podučavanja i odgajanja.

Ćelije ne funkcionišu po principu po kojem funkcionišu ljudi, a s druge strane, sama građa tih bića (životinja i biljaka) iznutra govori nam da one nisu same dovoljne sebi – i ne ostaje ništa drugo do da prihvatimo činjenicu da su one upućene izvana.

Ćelija, dakle, ima sposobnost mutiranja i stvaranja? Četiri su njihove naročite odlike:

1. Moć da se usklađuju sa svojom sredinom i da se mijenjaju. Naprimjer, cvijet koji je svojstven toplijim krajevima, ako bi se odnio u hladne krajeve, on bi se nakon nekog vremena prilagodio novoj okolini i promijenio.

2. Imaju razrađenu podjelu posla i određivanje svačijih nadležnosti. Naprimjer, kada drvo korijenom povuče hranu iz Zemlje, ćelije tu hranu, shodno podjeli posla i određivanju odgovornosti, prenose kroz sve dijelove drveta.
3. Kada se ćelije oštete, imaju mogućnost da se oporave – regeneriraju: ili ako im jedan dio bude uništen, one taj dio ponovno u sebi proizvedu.
4. Otkrivaju same svoje potrebe i shodno svojim potrebama idu ka tome da ih zadovolje, bez toga da budu podučavane.

Ove četiri osobine karakteristične su za biljke i životinje. Cvijet, insekt ili ovca posjeduju sve ove osobine.

Do sada smo objasnili prve dvije, a kažimo nešto sada i o trećoj i četvrtoj osobini.

Šehid Mutahari kaže: “Snaga života stvorila je hiljadu oblika i ljepota. Za stvaranje Ovog svijeta nije dovoljna samo snaga ćelija već je potrebna moć koja je obuhvatnija od same ćelije.”

U knjizi *Tajne stvaranja čovjeka* autora Morrisona navodi se:

“Materija ne djeluje sama po sebi i od sebe nema nikakve inicijative. Samo je život taj koji u svakom trenutku stvara nove oblike i nova bića i izvodi ih u ovom zemaljskom okruženju, a sama zemlja i materija bez života su bezvrijedni.”

Morrison navodi primjer gradnje tijela i mogućnost stvaranja novih organa u sebi. Životna (fitretska) nadahnuća nešto su neobično u našem živom svijetu s obzirom na činjenicu da ovakvu vrstu nadahnuća živa bića nisu stekli kroz edukaciju, a veoma precizno funkcionišu. Ova zapanost postaje još veća kada znamo da edukacija, kako kod ljudi tako i kod životinja, nije nešto što se nasljeđuje.

Morrison kaže:

“Ako biste mladunče ptice iz gnijezda odvojili od majke, vidjeli biste da taj ptić bez podučavanja sam pravi gnijezdo kao što su pravili njegov otac i majka.”

A sada da vidimo koje su osnovne razlike između razuma i nagona. Čovjek za svoj krajnji cilj koristi oba aspekta (i razum i nagon), ali gdje su tu granice? Koje funkcije su vezane za razum, a koje za nagon? Odgovor je sljedeći:

1) Razum i nagon u nekim aspektima su isti, a u nekim se razlikuju. Jedna razlika je u tome da nagoni djeluju jednolično. Naprimjer, pčela je

Temeljne postavke o akaidu

mala životinja koja ulaže mnogo truda, i da bi napravila kilogram meda, treba joj 50.000 letova. Da bi čovjek, pak, napravio kilogram meda, trebao bi iscijediti 7,5 miliona cvjetova. Međutim, ove životinje od svog nastanka nisu promijenile način života i obavljanja poslova, za razliku od čovjeka koji, s obzirom na posjedovanje razuma, na različite načine obavlja poslove i mijenja se:

Prva bitna razlika između nagona i razuma jeste da je nagon jednoličan, a zakoni razuma različiti i mnogobrojni.

Druga razlika je da nagon u svom poslu nikad ne griješi jer on po svojoj biti nema posrednika u djelovanju, a gdje nema posrednika, nema ni griješenja.

Naprimjer, kad se čovjek ode žaliti doktoru, on zna šta ga boli i šta osjeća, ali svojim objašnjenjem može doktoru pružiti pogrešnu sliku te da on pomisli da je u pitanju nešto drugo. Bolesnik ne griješi jer između njega i bola nema posrednika, ali između doktora i pojašnjenja te boli postoji veza, a to je bolesnikov razum.

Razum, zato što do rezultata dolazi iz uvodnih postavki, ponekad griješi u samom određivanju prvotnih premisa. Ponekad griješi u vrednovanju premisa, a ponekad je ta greška šira pa pogriješi u njihovom slaganju, što rezultira greškom i nedolaskom do traženog rezultata.

Naprimjer, kada razgovaramo sa osobom koja je u svom poslu doživjela neuspjeh, pa je upitamo: Šta je razlog za to, ona obično kaže da je pogriješila u procjenama ili da je pogrešno to i to vrednovala.

2) Sljedeći razlog zbog čega razum griješi, a nagon ne, jeste činjenica da je nagon sam po sebi odvojeni aparat koji nema veze ni sa čim i on sve što razumije to i radi. Razum nije odvojen od drugih potencijala koji leže u čovjeku, a to su strasti, želje i ljubav – sve to ima utjecaj na razum da odredi nešto. Razum ima ulogu vodiča u tijelu od kojeg ovisi ispravnost cijelog tijela. Naprimjer, ako je čovjeku slabo srce, to se odlikuje na zdravlje cijelog organizma.

Prenosi se hadis Poslanika s.a.v.a.:

“Kada svjetlost razuma potpadne pod utjecaj strasti, ona biva umanjena.”

Razum prihvata da je dolazak Poslanika na Ovaj svijet razumska neophodnost. U 213. ajetu sure El-Bekara kaže se da je jedan od razloga zbog čega su poslanici poslani na Zemlju taj da ljude spase od razilaženja koja su posljedica ljudskog razuma.

3) Treći razlog zbog čega razum griješi, a nagon ne, ogleda se u prisiljenosti i slobodi odabira. Ono što nagon posjeduje, prisiljen je raditi po tome i zato nema griješenja, a ono što radi razumom nije prisiljen raditi i može birati različite opcije. Vidimo, naprimjer, da pčela nema izbora osim da svoju kuću pravi u obliku šestougla i prisiljena je da materijal od kojeg pravi kuću bude vosak.

Nagoni koji se javljaju u čovjeku imaju potrebu za posebnim uslovima i vremenima. Psiholozi i ljudi koji se bave odgojem podijelili su odgoj po etapama:

- a. odgoj prije punoljetnosti;
- b. sama punoljetnost;
- c. nakon punoljetnosti.

Zbog čega ove etape? Želje na neki način idu uporedno s nagonima. Recimo, dijete u jednom periodu nema nikakvih nagona koji bi bili bitni za društveni način života, u drugom periodu ti nagoni se uključuju i mi, da bismo ih na neki način mogli usmjeriti, moramo se sa njima pomiriti i razmišljati kako da se valjano ophodimo sa njima. Ovaj potencijal nešto je što čovjeka uzdiže iznad ostalih bića.

Kur'an o pitanju stvaranja kaže:

ثُمَّ جَعَلْنَا مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهْيَيْنِ

...A zatim potomstvo njegovo stvara od kapi hude tekućine. (Es-Sedžda, 8)

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

Mi čovjeka od smjese sjemena stvaramo da bismo ga na kušnju stavili i činimo da on čuje i vidi. (Ed-Dehr, 2)

U prvom dijelu ajeta, čovjeka od smjese sjemena stvaramo, nema razlike između čovjeka i životinja – ali dalje: da bismo ga na kušnju stavili – već dolazi do razlike između čovjeka i životinje.

Ono što je neophodno za ispit, tj. da bi se čovjek ispitao kakav će biti, jeste da taj čovjek u sebi ima moć odabira – i upravo je to odlika koja određuje različit put čovjeka od životinje. Potom se u 3. ajetu iste sure kaže:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

Temeljne postavke o akaidu

Mi mu na Pravi put ukazujemo, a njegovo je da li će zahvalan ili nezahvalan biti.

O pitanju životinja u 56. ajetu sure Hud kaže se:

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ
رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Ja se uzdam u Allaha, u moga i vašega Gospodara! Nema ni jedne životinje koja nije u vlasti Njegovoj; Gospodar moj zaista postupa pravedno.

Prema tome, nema nijedne životinje da nije u moći Božijoj i da nije prinuđena da ide određenim putem. Bog im je odredio taj put, i to je taj njihov Pravi put.

Rezultati prinude su dvojaki:

- a) niti ima uzlaznog niti silaznog puta;
- b) nema usavršavanja, a nema ni nazadovanja.

Činjenica je da jedna pčela hiljadama godina, bez obzira gdje živi – u naprednoj Americi ili trećem svijetu – radi svoj posao bez ikakve promjene. Kod čovjeka nije tako, pa mu Allah dž.š. predlaže Pravi put.

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن
سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

*I doista, ovo je Pravi put moj, pa se njega držite i druge puteve ne slijedite, pa da vas odvoje od puta Njegova; eto, to vam On nar-
eđuje, da biste se grijeha klonili. (El-En'am, 153)*

Sugerije nam se: Pravi put je put Poslanika, pa ga slijedite, a ne idite različitim putevima da bi vas to skrenulo s puta istine. Kur'an nam objašnjava da postoji jedan Put za Boga, a drugi put za Poslanika s.a.v.a.:

إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Zaista je Gospodar moj na Pravom putu. (Hud, 56)

Poslanici imaju jedan put i Bog ima jedan put!? Razlika je u spoljašnjosti i unutrašnjosti jedne te iste stvarnosti: Božiji put – to je put stvaranja – a put Poslanika put je šerijata. U konačnici, to je jedna te ista stvar (unutrašnjost i vanjština). Poslanici su oni koji drže ogledala naspram čovječanstva i govore: Čovječe, ovo si ti!

Da li je čovjekova sloboda apsolutna? Kur'an kaže da sloboda čovjeka nije apsolutna, ni izlazak iz zakona u kojima živimo, već je sloboda dio ovog stvaranja.

Pitali su Imama Ridu a.s. da li smo mi apsolutno slobodni ili prisiljeni. Odgovor je glasio:

“Kada se vraćate sa sedžde na kijam, kažete: Božijom voljom i moći uspravljam se i sjedam.” Ovom rečenicom, koja se može nazvati filozofskim dokazom, naslućujemo granice do kojih ide čovjekova sloboda.

Imamo rivajet u kojem se kaže:

“Kada dođe vrijeme za dolazak Mehdijsa a.s. i Isaa a.s., Isa a.s. će se obratiti svojim Evanđeljem (Indžilom) i sve će kršćane uputiti na Pravi put, a Imam Mehdi a.s. će se obratiti muslimanima kur'anskim ajetima i objašnjenjima.”

Mi slobodnom voljom ustajemo i svojim odabirom i slobodom sjedamo. Naše slobode i pokreti izlaze iz okrilja Njegove snage, volje i moći koji su apsolutni i neograničeni. On je htio da budemo slobodni, pa smo prisiljeni da budemo slobodni u okviru stvaralačkih zakona.

Treća razlika između razuma i nagona ogleda se u tome da propisi nagona koji vladaju jesu pod prisilom, dok razum ima moć odabira i slobodu u okviru zakona. Imam Sadik a.s. kaže da nema apsolutne prisiljenosti ni apsolutne slobode već nešto između toga.

I četvrta razlika jeste u tome da su nagoni ograničeni. Broj nagona u čovjeku ograničen je, a i njihov krajnji doseg također. U životinjskom svijetu toga nema i one ne prelaze granicu uspostavljenih pravila. Ideali i savršenstvo koji leže u čovjekovom razumu ogledaju se u beskrajnim čovjekovim horizontima. U Kur'anu se kaže da je Allah dž.š. *podučio Adema svim Svojim imenima*.

Ako prihvatimo da je Bog beskrajan, onda su i Njegova imena kvalitativno beskrajna – a znalac beskrajnog također je beskrajan. Kur'an kaže da se trebamo takmičiti u tome da dobijemo Božiji oprost i život bez granica. Ukoliko se u životu ukrasimo osobinama (imenima Božijim) kao što su milost, oprost, pokrivanje sramote itd., onda putem tih imena stižemo do same biti. Na Sudnjem danu vidjet će se neka lica (koja su u sebi smirila Božija imena) i odsjaj ushićenja u njima i ona će gledati u ljepotu Njegova lica (naravno, ne misli se na materijalno lice).

Nagon nikad ne griješi za razliku od razuma

Bog je u čovjeku utkao razne puteve upute, a jedan od njih jeste njegov razum i nagon. Razum i nagon sa jednog stajališta su jednaki, a sa drugog različiti. Ono što je specifično i osobeno za nagon jeste činjenica da je on jednoličan, za razliku od razuma čiji je program raznolik i osebujan. Nagon nikad ne griješi u odabiru zato jer je jednostran, za razliku od razuma koji griješi, jer je uslovljen time da:

1. uređuje premise;
2. analizira premise;
3. izvodi zaključke.

Navedeni koraci čine mogućim da razum na nekom od njih pogriješi. Onaj ko posjeduje nagon prisiljen je da djeluje u skladu sa tim nagonom, za razliku od posjednika razuma koji nije prisiljen. Sloboda razuma nije apsolutna nego je ona u okviru određenih zakonitosti. Nagon i njegovi efekti ograničeni su, za razliku od razuma čiji su efekti i krajnji dometi neograničeni – i u ovome je razlog većeg položaja razuma u odnosu na nagon. U obraćanju Imama Sadika a.s. Mufazalu kaže se:

“O Mufazale, posmatraj majmuna i njegove organe – koliko sličnosti sa čovjekom ima, s druge strane vidiš da posjeduje svijest i zbog toga on razumije pokrete onoga koji ga odgaja. O Mufazale, i posmatranje majmuna treba biti pouka čovjeku.”

Majmun je sa stajališta gradnje – materije isti kao i čovjek, i da Bog nije odlikovao čovjeka trima moćima (govor, razum, savjest), bio bi isti kao i životinja. Čovjek razmišlja, zatim to pohranjuje u memoriju i govorom prenosi van. Razum čovjeka uzdiže na jedan veći stepen, potom on rezultat svog ostvarenja koristi za daljnje napredovanje na više stepene – tako razum ostvarujući viši stepen otkriva nove stvari koje predstavljaju odskočnu dasku za naredne korake – i to ide tako u beskonačnost. Nagon nema potrebu za podučavanjem, tj. nagon prirodnim razvojem prelazi u tijelo iz potencijala u praktično djelovanje i nema potrebe za edukacijom, za razliku od razuma koji ima potrebu za edukacijom i koji svoje upotpunjenje ostvaruje prelaskom iz stanja potencijala u aktivno stanje. Kada razum ne bi bio podvrgnut edukaciji i odgajanju, on bi zamro. Upravo zbog ove činjenice cilj Poslanika s.a.v.a. jeste razvijanje razuma. S kur'anskog stajališta, stvarni ili zbiljski ljudski život pod izravnim je ut-

jecajem stvarnog života razuma. Sljedeći kur'anski ajet veoma dobro predočava ovu činjenicu o kojoj govorimo:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

O vi koji vjerujete, odazovite se Bogu i Poslaniku kada budete pozvani ka onome što će vam život osigurati. (El-Enfal, 24)

Sa stanovišta Kur'ana, čovjek koji je vjernik, a nema znanja, on je poput mrtvog čovjeka, jer zbilja vjere jeste spoznaja Boga i Njegove Kreacije te zakona koji vladaju u toj Kreaciji. U *Stazi rječitosti* Imam Ali a.s. uspoređuje tijelo i ruh. Tijelo ima šest oblika – stanja:

1. zdravo;
2. bolesno;
3. živo;
4. mrtvo;
5. nekad spava;
6. nekad je budno:

Ruh (duša) također ima šest stanja:

1. Život čovječiji jeste znanje njegovo – kada ima znanje, on je živ. Imam Ali a.s. zbilju života čovjeka promatra u njegovom poznavanju Kreacije i zakona koji vladaju tom Kreacijom.
2. Smrt njegova neznanje je njegovo – ako čovjek nešto ne zna, on se smatra mrtvim. Kada definišemo život, kažemo: To je ona stvar koja ostavlja posljedice i tragove.
3. Bolest ruha jeste sumnja njegova – dok god čovjek ima sumnju, ruh mu je bolestan.
4. Zdravlje ruha u uvjerenju je njegovom.
5. San ruha njegova je nemarnost – gaflet. San za materijalno tijelo predstavlja prestanak rada njegovih organa.
6. Budnost ruha u njegovoj je svjesnosti, samokontroli.

Ljudska samosvijest potiče njegovu budnost, a budnost prouzrokuje njegovo zdravlje, zdravlje potiče uvjerenje, a uvjerenje rezultira znanjem.

Shodno tome, sa stajališta Kur'ana korijen svih nečistoća ruha njegova je nemarnost (gaflet), a njegova savršenstva u direktnom su odnosu sa samopromatranjem.

U 179. ajetu sure El-A'raf kaže se:

Temeljne postavke o akaidu

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آدَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

Zaista je jedan dio ljudi i džina stvoren za Džehenem, jer oni imaju srca kojima ne promišljaju, oči, a njima ne gledaju, uši, a njima ne slušaju, oni su kao životinje, čak i gori, oni su zaista nemarni.

Gaflet je stanje umravljenosti gdje ipak postoji mala iskra svijesti. Kada bi se dirnulo u to, moglo bi se doći sebi, za razliku od zaborava gdje se zaboravio svaki oblik znanja. U hadisu se kaže: “Priviknite sebe da učestvujete u vazovima, ne bi li čistili ruh.” U predajama vidimo da je preporučeno da čovjek ponekad sjedne sam sa sobom, da uzme i pregleda svoja djela. Ono što je nasuprot nemaru, tj. ono čime trebamo liječiti naš nemar jeste podsjećanje.

Kada bi, npr., Tabatabajju dolazili ljudi po neki savjet, on bi im citirao ajet: *Sjetite se Mene, pa ću se i Ja vas sjetiti!* (El-Bekara, 152)

U oporuci Imam Ali a.s. svom sinu Hasanu kaže: “O Hasane, nijedan ibadet nema vrijednost, niti je približno vrijedan kao što je razmišljanje i promišljanje o stvaranju i Kreaciji Božijoj.”

Najvažnije i jedino sredstvo kod našeg samopromatranja, promatranja odakle smo došli, zašto smo ovdje i pitanja vezanih za ovo jeste razum.

Odakle sam došao? Zašto? Gdje sam sada i kamo idem? Svako ko sebi odgovori na ova tri pitanja našao je i svoj cilj, a onaj ko nije spoznao ni rješio sebi ova pitanja, u mjeri u kojoj to nije učinio, u toj mjeri je dalji od svog cilja i savršenstva. Kur'an predstavlja srce kao jedno od sredstava spoznaje i zato se trebamo srcu obratiti i vidjeti šta je njegov posao.

TRI PUTA SPOZNAJE BOGA

1. Put srca i prirode (fitret)
2. Put znanja i spoznaje prirode i Kreacije
3. Put razuma i filozofije

Prva dva puta prethodno smo obradili i želimo započeti objašnjavanje trećega puta. Općenito govoreći, u ovom pitanju ljudi su se podijelili u tri skupine: Prva skupina govori da je za stizanje do Boga vjerodostojan samo put srca, druga tvrdi da je spoznaja moguća samo putem znanja i spoznaje Kreacije i stvorenog, dok treća skupina smatra da do Boga možemo stići samo putem razuma i umske dedukcije

Put srca je put arifa, put znanja je put učenjaka čije je izučavanje na području prirodnih nauka, a put razuma je put filozofa. Kur'an nam govori da su ova tri načina samo ogranci jednog glavnog metoda i sve ih moramo iskoristiti. Kur'an prihvaća put očišćenja duše i srca, ali ne priznaje ga dovoljnim. Zašto? Sam put srca ima nekoliko dobrih svojstava i nekoliko nedostataka.

Pozitivna osobina puta srca ta je što se on odvija kroz borbu sa nefsom i -ishod ovog unutarnjeg puta prisutno je znanje, a znamo da je vrijednost prisutnog znanja mnogo veća od vrijednosti stečenog. Druga pozitivna osobina ovog puta bila bi činjenica da je on put sigurnosti i smirenosti. Čovjek krećući ovim putem postiže Božije prisustvo koje mu daje smiraj i sigurnost. Problem ovog puta je što je on svojstven samo za put pojedinca. Put kojeg karakteriše činjenica da je svojstven zasebnim ličnostima nije u mogućnosti da bude prenesen drugima. Problem je što se ta vrsta znanja ne može nekom prenijeti, a s druge strane vidimo da je čovjek društvena ličnost i ima obavezu naređivanja dobra i odvrćanja od zla. Postavlja se pitanje kako pozvati narod onome što se steklo iznutra.

Mogući odgovor je da se ono što je stečeno iznutra u kalupu riječi prenese ljudima.

To što bi se iz kalupa riječi prenijelo ljudima nije ništa drugo nego logika – filozofija. Ne može se reći da je dovoljan samo unutrašnji put kada je u njegovu predočavanju neophodno okoristiti se filozofskim argumentacijama. Šejh Mahmud Šabestari, jedan od velikih arifa, u svojim stihovima daje odgovor na pitanje kako se može spoznati Bog: “Dosezanje do Boga nije ništa više od dva koraka. Iako su mnogi problemi i poteškoće za duhovnog putnika, ali taj put dosezanja njegovog cilja nije više do u dva koraka. Prvi korak je da se prođeš sebe (ono ja). Ako si se uspio proći svoga *ja*, onda si i gledajući na druge i u njima izuzeo ono *ja*. I kada smo potisnuli *ja*, uspostavlja se jedinstvo nas svih i Bog dolazi. Ako čovjek uspije prevazići sve te prepreke koje nadolaze, onda će mu se Bog ukazati u svim stvarima. Ako bi se čovjek prošao onog *ja*, cijelu Kreaciju vidio bi Božijom, vidio bi samo jedno biće – Boga.”

Veliki arif i pjesnik Attar je rekao: “Mi smo suočeni sa našim jastvom; ako ga uspijemo potisnuti, vidjet ćemo stvari malo drugačije.” Zato što je Lejla gledala u ogledalo Božije, zato je i ljepota prešla na nju. Zašto je Jusuf bio lijep? Zato što je pored njega bila Božija ljepota i ta Božija ljepota privukla je Zulejhu. Božija ljepota očitovala se na svim mjestima i oni koji su se zaljubili u neku ljepotu, bili oni toga svjesni ili ne, oni su privučeni Božijom ljepotom, jer ako smo prihvatili da je Kreacija djelo Božije, onda je i ljepota djelo Božije. Pretpostavite, primjera radi, da ste upalili peć i jedan dio željeza stavili kraj peći. Zbog blizine željeza vatri toplina vatre prešla je na željezo, i ako bi dijete dirnulo to željezo, spržilo bi se. Kada želimo reći zašto se dijete spržilo, kažemo:

1. Zato što je željezo bilo vruće – željezo ga je spržilo.
2. Toplina koja je prešla na željezo spržila ga je.

Željezo je samo posrednik te topline, ono samo po sebi nema ništa. Svako ko ima ljepotu samo ima ulogu prenosioca, on po sebi nema ništa. Nema jezika koji bi ispričao priču o ljepoti Božijoj, a i da ima jezika, nema jezik to znanje. Put srca za čovjeka donosi veću sigurnost i veću slast, no problem je što nije moguće da bude prenesena i podučavana. Ne samo da ta ljubav nema jezika, nego i onaj koji je otišao, više se nije vratio da nam ispriča.

Put srca ima dva oblika:

1. Srce se zaljubi u Boga i bavi se tom ljubavi;

2. Dođe do te ljubavi ali se ne bavi tim.

Ako bi čovjek dosegao do Boga, on se više nama ne vraća – ostaje kod Njega, a ako je došao do tamo, pa se vratio, nije se uspio spojiti i ubrojati u zaljubljene. Kada govorimo o ljubavi, više nema mjesta da govorimo o sebi, zato čovjek koji je dosegao kaže: “Ne postoji ništa osim Boga.”

Zaključak: Mišljenja arifa su da je dostizanje do Boga putem srca jedini pravi put.

Postavlja se pitanje da li postoji mogućnost za nas druge da koristimo oba puta, put srca i put filozofije.

Mulla Sadra kaže: “Sve ono što možemo dostići putem srca, moguće je i putem filozofske argumentacije.” Štaviše, on je vjerovao da je duhovna kretnja srca isto kao i kretnja razuma i da se oni uporedo kreću.

Jedan filozof koji je argumentirano stekao znanje o Bogu, ako to nije proživio u svojoj duši i ako to ne osjeća u srcu, on nije ništa drugo uradio nego stekao par pojmova koji su čisto pojmovi i ništa više. Ono što Mulla Sadra želi reći jeste upravo ono što su rekli arifi; onaj koji je otišao tamo i vratio se nema ništa, a ako nije našao Boga, nije ni filozof.

Mulla Sadra na kraju kaže: “Filozof je onaj koji je svoje unutarnje doživljaje i osvjedočenje uspio nama ukalupiti i filozofskim jezikom predočiti.” Kur’an nam kaže: *Mi ćemo ubrzo vama pokazati znakove kako u horizontima tako i u vama samima da bi vi posvjedočili da je On istina* (Fussilet, 53). Znakovi koji se tiču samog nefsa (unutrašnjeg) dijele se na dva oblika: srčani put i razumski put.

Shodno kur’anskom stanovištu, tri puta za dostizanje do Boga nemaju nikakve razlike, nego su neophodni jedno drugom da se zajedno kreću i sustižu jednu zajedničku tačku. Prema Kur’anu, svaka osoba u mjeri u kojoj je bila uskraćena za ova tri puta, u toj mjeri uskraćeno joj je i znanje tevhida. Nema mogućnosti da ono što argumentirano stekne irfan shvati i filozofija; svaki put ima svoju zbilju shvatanja. Jednu stvar shvaća irfan, drugu filozofija, a treću eksperimentalna nauka. Islam kaže da je savršen čovjek onaj koji ove tri stvari objedini.

Put spoznaje prirode i bića i na taj način spoznaje Boga

Govorili smo o trima putevima za dostizanje ka Bogu; putu srca, putu razuma i prirodnom putu. Želimo ukazati na pozitivne i negativne osobine prirodnog puta. Kao što smo rekli, naučni put je put spoznaje prirode i bića i na taj način spoznajemo i Boga. Kur'an također ukazuje na ovaj put i metod i bodri ljude da se okoriste njime.

Prva pozitivna osobina ovog puta jeste ta što je put prost i jasan i na polju djelatnosti svuda je prisutan tako da se svi ljudi, bez obzira na razinu shvaćanja, mogu njime okoristiti. Čovjek koji je pastir u svom krugu shvata neke stvari u vezi s Bogom i u skladu sa onim što je on doživio i shvatio, na toj razini on svoga Boga obožava i obraća Mu se. Čovjek čiji se život odvija na moru i koji se koristi morskim blagodatima, on u dodiru sa tim stvara sebi sliku o Bogu i izvlači svoje zaključke. Takav čovjek, kada se osami, pod djejtvom stvari koje mu dopiru do očiju i ušiju shvaća neke činjenice i shodno tome obraća se svome Gospodaru. Jedan naučnik koji je čitav život proveo u laboratoriju i radio na atomima, on opet sa te strane ima dokaz da postoji Bog i to dokazuje kroz svoju djelatnost. Ovaj put je sveobuhvatan, prost, nudi zadovoljstvo, a u isto vrijeme je i naučan. To je od onih ljepota koje su svojstvene samo ovom putu. Druga pozitivna karakteristika ovog puta je da on nema potrebu za čistim srcem i duhovnim uzvišenim osjećajima. Korištenje ove metode da bi se došlo do spoznaje da postoji veća Snaga od ove prirodne ne nalaže da srce koje se time bavi mora biti pročišćeno, već svaki čovjek, bez obzira na to što je zaprljan u sebi, može ovim putem dostići činjenice i istine da postoji nešto uzvišenije i nakon te spoznaje može se pokloniti Uzvišenom Biću.

Ovaj put prirode dostatan je za svako kameno srce da bi dokazalo da postoji Bog; on ne ovisi o velikim uzvišenim osjećajima, već je ovo put koji stvara ta uzvišena osjećanja. Čovjek, ma kako kamenog srca bio, posvjedočenjem ljepote stvaranja, ljubavi bića jednih prema drugima, ljepote i nježnosti raznobojnog cvijeća itd., njegovo kameno srce postaje nježno poput cvijeta i u svojim dubinama osjeća miris i boju onih raznobojnih stvari.

Manje su šanse da vidimo čovjeka koji se bavi prirodom (florom i faunom) da je ljut. Da bi se čovjek počeo baviti ovim putem, nema potrebu za osjećajima i mehkim srcem, već on kroz ovaj put dolazi do toga.

Treća pozitivna odlika prirode jeste činjenica da čovjek koji se odvaži krenuti ovim putem nema potrebu da ima jak razum. Ovaj put prirode nema potrebu za mozgom koji je upoznat sa Platonovim zakonima ili sa argumentima Aristotela, već nasuprot ovome, svaki razum koji može napraviti razliku između ružnog i lijepog, dobrog i lošeg može se okoristiti ovim putem i na taj način se povezati sa Uzvišenim Bogom i doći do te razine da svakog trenutka bude svjestan i osjeća prisutnost svoga Stvoritelja.

Hafiz nam poručuje da kada sjedne bulbul na graničicu, on svojim lijepim jezikom nama ukazuje na istine i nema potrebe da odlazimo na časove da slušamo to što nam on govori, a ovaj bulbul govori: “Da biste spoznali Boga, ne tražite Musaovo drvo i vatru kroz koje je Bog razgovarao s njim, već dođite u moju baštu, i ja vam mogu ukazati na te istine koje je Musa shvatio.”

Hafiz nam kazuje i sledeći stih: “...I ptice i bašča pjevaju lijepo i kazuju melodične pjesme. Zašto? Radi toga da bi Hafiz bio pažljiv i imao obzira i mislio na Boga.”

Put prirode umjesto da nam nalaže da se bavimo Aristotelom i Platonom, on nas poziva da dođemo u bašču da posmatramo cvijeće, prirodu i usmjeravamo se prema kući svog voljenog, osjećajući jutarnji povjetarac.

Hafiz dalje poručuje: “Ustanite kasno u noći i stanite na put povjetarcu te ga upitajte: ‘O ti povjetarcu koji znaš gdje je kuća mog voljenog, reci mi gdje se sklonio taj koji je učinio naša srca tužnim u potrazi za njim.’” Vidimo da koristeći se prirodnim putem mi možemo Uzvišenog spoznati kroz jedan lagahni povjetarac, kroz cvrkut bulbula i kroz uznemirenog leptira koji ulijeće u plamen. Svako biće koje je stvoreno u ovom sistemu put je ka Uzvišenom Bogu. Hafiz nam kaže: “Ja sam iz svijeta melekuta, ja sam iz Onog svijeta gdje je rečeno; ... *I udahnuo sam u njega od Svoje duše*, ovdje sam došao i izgubio se, a pošto sam se ovdje izgubio ni puta ne znam, ali mogu pronaći argument – put da bi se vratio odakle sam došao.”

Riječ zuluf u perzijskom se upotrebljava za duge kose, a u pjesmama ima značaj svijeta mnoštva. Hafiz kroz pjesmu kaže: “Bez obzira što znam da me ovaj strani put neće nigdje voditi, znam ukoliko se uhvatim za dlaku Božijeg zulufa i budem išao za njom, ona će me odvesti do Njega.”

Knjiga *Dokazivanje Božijeg postojanja* sastavljena je od napisa 40 različitih učenjaka iz 40 različitih oblasti, a dokaz je da je ovaj put adekvatan, tj. obuhvata sve i niko ga nije lišen.

Nedostaci spoznaje putem prirode i bića

Prvi nedostatak: Dimenzija ovog puta ograničena je – ona nas može voditi do granice materijalnog i tu nas napušta. Sva ljepota i umjetnost ovog puta je da nas na Ovom materijalnom svijetu može voditi kuda hoće, ali kada dođe do onog izvan sebe, tu nas napušta. Ona nam poručuje da priroda ne može sama sebe stvoriti i poručuje da sve što je nastalo ovdje uzor je iz Onog gornjeg svijeta.

Kada upitamo prirodu ima li habera s one strane, ona kaže da može neke općenitosti reći, ali ne i detalje. Priroda nam ukazuje u kratkim crtama: Ono biće koje me je stvorilo i podarilo mi postojanje i egzistenciju jeste biće koje ima savršena svojstva, Milostivo, Apsolutno Lijepo.”

To je Bog koji zna, jer vidimo da su u prirodi prisutni talasi njegova znanja. On je Moćni Stvaralac i Njegova moć ogleda se u tome da je zakonitosti u Ovom stvorenom svijetu savršeno postavio i lančano povezao. Niti jedno biće, ma kako jako i moćno bilo, nema tu moć i snagu da izbjegne ili izađe iz okvira tih zakona koje je Bog uspostavio. Ova bića i pojave, unatoč njihovoj veličanstvenosti i ljepoti, samo su talas od Njegovog beskonačnog Bića. Imam Ali a.s. kaže: “Neka je hvaljen Gospodar, tragovi Njegove vlasti i veličanstvo Njegove veličine toliko su prisutni i toliko se nama pokazuju da je to začudilo naše oči i dovelo nas u bezizlaznu poziciju.” Nebeska stranica samo je list iz knjige tevhide. Ovaj put vodi nas do granice gdje prestaje materijalno, govori nam neke opće crte, ali šta se tamo dešava ne znamo.

Drugi nedostatak je taj što ovaj put ne može dokazati Jednoću Uzvišenog Gospodara. Može se dokazati da je ovo prisutno materijalno pod kontrolom Univerzalnog Boga, da Bog zna sve, da je sveprisutan, ali Njegovo apsolutno Biće ovim putem ne možemo dokučiti.

Treći nedostatak prirodnog puta: Koristeći ovaj put mi spoznajemo da postoji Bog, ali mjerom naše spoznaje koju možemo ovim putem steći Bog nije zadovoljan. Islam i Kur'an ovu mjeru vezanosti i veze između Boga i Njegovih stvorenja ne prihvataju. To je nešto malo, pa prema tome prirodni put ne može biti dostatan da bi nam dao ono što nam je potrebno.

Nedostaci srčanog puta

Put srca ima dva osnovna problema:

1. Ovaj put lične je naravi i onome što čovjek stekne u sebi koristeći se ovim putem ne može druge podučiti niti od koga to može naučiti. Naprimjer, jedan arif koristeći ovaj put, kad stigne do svoga cilja, on tu ostaje, nema tu mogućnost da kaže i uputi dok se to samo ne osjeti. Kada arif stigne do tog mjesta, on nikog ne smatra mahremom da bi mogao govoriti, svi su za njega stranci. Jednom riječju, to je neprenosivo znanje.

2. Čovjekov nefis ima puno razina i dosta ovih razina dolazi pod kontrolu šejtana, a da čovjek nema nikakve moći ili nije svjestan toga. Šejtan koji obuzima te određene osjeća je čovjeku predstavlja jednog "lažnog boga" – pogrešan cilj.

Mnogo onih koji su krenuli putem arifa, umjesto da postanu oni koji obožavaju Boga, postanu obožavaoci samih sebe. Čovjek u takvom stanju istinu vidi neistinom, a neistinu istinom. Zato se u Kur'anu kaže: *Šejtan im je predstavio njihova loša djela lijepim.* (El-En'am, 43)

Pored toga što put srca ne može biti škola za druge, on je i pod jednom velikom opasnosti. Kur'an nam preporučuje sva tri puta i ako nam argumenti ne budu potpora, nemamo pozitivnih rezultata. Jedini put i jedini vođa za stizanje do cilja bez opasnosti jeste put razuma i argumenata, ali ova dva puta (srca i prirode) putevi su koji mu pomažu, a razum treba predvoditi.

Spoznaja Uzvišenog Boga moguća je jedino uz razum i putem argumenata.

Mutahari kaže: "Velika je zabluda i neistina što neki govore kako je dovoljno putem znanja i podučavanja stići do Boga, te da nije potrebno da se koristimo razumom i argumentima."

U toj svojoj tvrdnji oni se koriste kur'anskim ajetima. Da bi svoju tvrdnju potkrijepili dokazima, oni govore kako u Kur'anu postoji stotina ajeta koji nas pozivaju da se bavimo razmišljanjem, podučavanjem i analiziranjem onoga što nas okružuje. Mi im ne odgovaramo da put prirode nije koristan, ali nije dovoljan i treba napraviti razliku između smatranja nedovoljnim i smatranja korisnim.

Temeljne postavke o akaidu

Da bi dokazali kako put prirode nije dovoljan, dajemo primjer. U Kur'anu se kaže:

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ. وَإِلَى الْجِبَالِ
كَيْفَ نُصِبَتْ. وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ

Pa zašto oni ne pogledaju kamile – kako su stvorene, i nebo – kako je uzdignuto, i planine – kako su postavljene, i Zemlju – kako je prostrta?! (El-Gašija, 17-20)

Socijalisti, koji poriču vrijednost Boga, ne poriču vrijednost znanja i ovoga što ih okružuje. Ako mi kažemo da je to ono što govore Kur'an i Poslanik s.a.v.a., oni kažu da ne prihvataju Kur'an ni Poslanika, pa ni Boga. Put znanja i prirode na ovo nema odgovora. Ovaj put kaže da razumije da je čudno stvaranje kamile, Nebesa i Zemlje i samo to. Sad na scenu stupa razum i opće filozofsko pravilo: Nema nikakvog efekta bez kauzalnog zakona. Ako vidite tragove, neko je te tragove ostavio, ili ako vidite da ste podučeni nečem, trebate znati da ima neko ko vas je podučio.

Zaključak: Kroz put prirode protkan je i put racionalnog korišćenja njega samog i ako to ne bi bilo tako, onda bi ovaj put prirode bio nemoćan da nam bilo šta ukaže. Jedan učenjak napisao je knjigu *Stotinu etapa*, gdje tvrdi da čovjek, kako bi stigao do Boga, mora proći stotinu etapa i svaku razinu objašnjava ponaosob. Ako postoji namaz, biće klanjača je od Boga, uputa da se klanja namaz je od Boga, održavanje klanjača u životu je od Boga i šta je čovjek u tome svemu? Ništa, tvrdi ovaj učenjak.

Ako posmatramo prirodu, trebamo je posmatrati zbog onog uzvišenijeg – zbog argumenata i razumijevanja ovoga što nam priroda nudi da bi stigli do Boga.

Filozofi kažu: Nije tačno da ako smo mi postali filozofi, da nemamo više posla i da se ne obraćamo Kur'anu, jer mi Kur'an čitamo i na najljepši način pokazat ćemo vam kako vam iz Kur'ana možemo pitanje dokazivanja i argumentiranja predstaviti. Sam Kur'an ukazuje na potrebu čovječanstva za dokazima i argumentacijom i da bi ova tvrdnja postala jasna, istaći ćemo nekoliko značajki:

Kur'an kaže da je Univerzum znak Božiji i kada govorimo u vezi sa svim postojećim u njemu, svaku tu stvar Kur'an naziva pokazateljem Božijim.

U 3. ajetu sure El-Džasija vidimo kako se sve što je stvoreno smatra znakom i da na Nebesima i Zemlji zaista postoje dokazi za one koji vje-

ruju. U 5. ajetu iste sure kaže se da puhanje vjetrova i promjene koje se dešavaju s njim jesu znakovi za one koji razmišljaju.

Kako god se sve stvoreno u Univerzumu smatra znakom Božijim, tako i ono što proizlazi iz stvorenog, ono što je šerijat, naziva se pokazateljem. U vezi sa Jusufom a.s. i njegovom braćom vide se znakovi Božije moći za one koji pitaju. Događaj hazreti Jusufa najbolji je pokazatelj Božije moći i toga da je ovaj Univerzum pod izravnom Božijom kontrolom. Koliko god su pokušavali uništiti Jusufa, rezultat je bio u potpunosti suprotan.

U 1. ajetu sure En-Nur kaže se:

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Sam Kur'an predstavlja se znakom Božijim i kaže: *Objavljujemo suru i njezine propise činimo obaveznim! U njoj objavljujemo jasne dokaze da biste pokou primili.*

Ponekad ove stvari koje smo nazvali Božijim pokazateljima, Bog u Kur'anu naziva podsjećanjem.

طه. مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَى. إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَنْ يَخْشَى

Ta-ha. Nismo Mi ovaj Kur'an objavili da bi ti bilo teško, već samo radi podsjećanja onih koji se suprostavljaju Bogu. (Ta-ha, 1-3)

إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

Doista je ovo podsjećanje i ko želi, uzet će put ka Bogu. (El-Muzzemmil, 19)

كَلَّا إِنَّهَا تَذَكُّرَةٌ. فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ

Znajte da je ovo podsjećanje i ko želi može biti opomenut. ('Abese, 11-12)

Poruka je sljedeća: Kur'an je sve ovo što nas okružuje učinio sredstvima za buđenje našeg fitreta – da shvati Ovaj svijet, upozna prirodu i istraži veze i odnose među bićima koja postoje, a ako ovo učini, onda će i čovjekovo srce i fitret učiniti ono što je njihova uloga, tj. shvatiti da postoji i te kakva veza i harmonija između prirode, srca i čovjekovog fitreta i da sve tri činjenice ukazuju na smjer ka Bogu.

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ

Temeljne postavke o akaidu

I Mi ćemo im ubrzo pokazati znakove i u horizontima i u njima samima. (Fussilet, 53) Osim što ovaj put prirode budi i potvrđuje tu povezanost fitreta i srca, on priprema i potrebne elemente za racionalno dokazivanje i argumente, prepoznavanje i bavljenje pitanjima stvaranja života same kamile i to je prvi dokaz da bi imali uvod za razmišljanje i shvatanje Nebesa i Zemlje. Postalo nam je jasno da put prirode nije sam po sebi dovoljan i jasan, već je dobra pomoć za fitret i za pripremanje argumenata u racionalnim aktivnostima. U Kur'anu imamo ajeta koji nisu za praktičnu primjenu, gdje se npr. kaže: *A od Allaha vam dolazi svjetlost i Knjiga jasna, kojom Allah upućuje na puteve spasa one koji nastoje steći zadovoljstvo i izvodi ih, po volji Svojoj, iz tmina na svjetlo i na Pravi put im ukazuje.* (El-Maida, 15-16) Da bi se to uradilo, potrebne su dvije stvari: zalaganje i razmišljanje.

Kada upadnemo u neku klopku i zatvoreni smo, pada nam na pamet da izađemo kad shvatimo da postoji put za izlazak, a ako znamo da ne postoji put, ne pokušavamo ni pobjeći. Treba imati razumijevanje i praksu. Vidimo da u Kur'anu postoje ajeti koji nam ne daju propise i ako te ajete ne upotrijebimo tako što ćemo razmišljati o njima, upitat ćemo se kakva je suština njihova slanja. Zar je moguće povjerovati i pomisliti da je Mudri i Uzvišeni Bog objavio ajete koji su beskorisni?

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

On je prvi i posljednji, On je vanjski i unutarnji. (El-Hadid, 3) Šta da ovdje radimo? Drugi ajet navodi:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلٍ
أَن نَّبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

Svaka nesreća koja se dogodi što na Zemlji što u vama samima mi smo je već upisali u našim knjigama. (El-Hadid, 22)

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ

I ne postoji ništa čije riznice ne posjedujemo i Mi od toga spuštamo koliko želimo. (El-Hidžr, 21)

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْبِئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

Allah je dokidao šta je htio, a ostavljao šta je htio; u Njega je glavna knjiga. (Er-Ra'd, 39)

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ
مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ
إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

Svi ključevi gajba su kod Njega, samo ih on zna, i On jedini zna šta je na kopnu i šta je u moru, i nijedan list ne opadne, a da On za nj ne zna; i nema zrna u tminama Zemlje niti ičeg svježeg niti ičeg suhog, a da to nije u knjizi jasnoj. (El-En'am, 59)

Ima mnogo ajeta ovakvog sadržaja koje mi uz posmatranje prirode ne možemo shvatiti. Mi možemo poput arheologa cijelu zemlju izvrnuti, ali nećemo shvatiti značenje: *On je prvi i posljednji, On briše što hoće i - potvrđuje što hoće*, jer ovi ajeti nemaju praktične primjene. Nakon razmatranja dolazimo do konstatacije da je namjera Uzvišenog Boga slanjem ovakvih ajeta bila da čovjeku podari moć razmišljanja i tim razmišljanjem shvati vezanost čovjeka za Boga. Da je to samo do shvaćanja prirode, onda ne bi bilo potrebe za dolaskom Poslanika s.a.v.a. Ako povežemo ovo sa našim ličnim ibadetom, tj. obveznim propisima i koliko u životu činimo ibadet – prvih petnaest godina smo mali i nismo obavezni, posljednjih godina nismo u mogućnosti zbog starosti, tako da nam ostaje 20-30 godina obveznog ibadeta – i kada uzmemo iza tog života jednu beskonačnost, ako je filozofija Kur'ana bila samo radi tih 30 godina, a tamo beskonačnost...?

Dosegnuti smisao stvaranja moguće je samo putem razmišljanja

Filozofija stvaranja nije ni spoznaja prirode ni ibadet, već spoznaja Boga, a ova spoznaja moguća je samo putem razmišljanja. U 24. ajetu sure Muhammed kaže se: *A zašto oni ne razmišljaju u vezi s Kur'anom, ili su im srca zaključana?* Tu nas poziva na razmišljanje i po arapskoj gramatici ovo pitanje je u svrhu kuđenja: *Zašto ne razmislite?* U 82. ajetu sure En-Nisa stoji: *Zašto oni ne razmisle o Kur'anu, jer da je on od nekog drugog a ne Boga, u njemu bi našli mnoge protivrječnosti.* U 29. ajetu sure Sad kaže se: *Knjiga koju ti objavljujemo blagoslovljena je, da bi o ajetima njenim razmislili i da bi oni koji su razumom obdareni pouku primili. Šta znači razmišljanje (tedebbur)?*

Tedebbur se kaže za dolazak nečega nakon nečega. Naprimjer, uranjamo u mora da bismo došli do hrane, a tako i s Kur'anom; čitamo i razmišljamo o jednom ajetu, pa kada dođemo do drugog, zbog toga što smo

Temeljne postavke o akaidu

prethodni razumjeli razumijemo i njega itd. U hadisu Poslanika s.a.v.a. kaže se: “Primjer Kur’ana je kao primjer Sunca i mjeseca – svaki dan nešto novo pokloni čovjeku.” Sam Kur’an služio se dokazivanjem, pa u 22. ajetu sure El-Enbija kaže: *Da Zemljom i Nebesima upravljaju drugi bogovi, a ne Allah, poremetili bi se.*

U 91. ajetu sure El-Muminun stoji: *Allah nije uzeo sebi sina, i s Njim nema drugog boga!* Inače, svaki bi bog, s onim što je stvorio – radio što bi htio, i jedan drugog bi pobjeđivao. I ovi ajeti su racionalni dokazi. Dokaz za potrebom filozofskih argumenata jesu riječi Božijeg Poslanika s.a.v.a. i imama koje su pune racionalnih dokaza.

Tabatabai je skupio u jednu knjigu riječi imama Alija a.s. i nazvao je *Imam Ali i božanska filozofija* i tu se govori o argumentima i racionalnim dokazima po pitanju tevhida, stvaranja i ostaloga. Kur’an kao knjiga pun je sadržaja koji odgovara našem fitretu i koji nam uz pomoć prirode dokazuje da postoji Bog, a također potvrđuje put srca i čišćenja duše i kaže da čovjekova duša može stići do Boga bez korištenja vanjskih elemenata. Isto tako prihvaća i put razuma i govori da je to put koji vodi Bogu. Kur’an ne govori o svakom putu pojedinačno, već govori da je skup svih puteva najbolje rješenje za stizanje do Boga, jer ako su svi na okupu, pomažu jedan drugom, a ako su odvojeni, svaki može biti prepreka drugom.

Božiji Poslanik s.a.v.a. kaže da se svjetlo razuma gasi i biva umanjeno ako čovjeka vode njegova strast i prohtjevi. Ako se ne budemo pročišćavali, nefs će postati vođom našeg tijela, a biće koje je zarobljeno nema moći da bilo šta postigne. Imam Ali a.s. nam poručuje: “Onaj čija se naređenja ne provode u praksu kao da ne postoji.”

Moramo napraviti harmoniju između ove tri snage (srca, prirode, razuma) i produkt toga bit će spoznaja Boga i na takav način ćemo i živjeti. Put spoznaje Boga po Kur’anu nije jedan odvojen put, već su putevi spojeni i pomažući se dovode do željenog ishoda.

Govorili smo o pozitivnim i negativnim osobinama puta srca i puta prirode i time smo otpočeli govor o trećoj metodi spoznaje Boga – putem filozofije i dedukcije, odnosno razumskim putem. U vezi sa ovim allame Tabatabai kaže:

“Svijet ima svog Stvaraoca i svako biće koje posjeduje razum prirodno je da istražuje i da potvrđuje ili poriče Njegovo postojanje”

Svaki čovjek koji posjeduje svijest i razum i poima aspekte svijeta koji ga okružuje i njegovu složenost, uključujući i zakone kauzaliteta, pi-

tanje spoznaje Boga predstavlja pitanje njegovog fitreta. Tabatabai u nastavku kaže da mnogi materijalisti nisu mogli shvatiti ovu temu ili je nisu htjeli shvatiti na način dostojan njenom razmatranju.

Kur'an i spoznaja zbilje

Općenito govoreći, Islam posjeduje stav kako treba određeno pitanje poimati onda kada se suočimo s njim. Kur'an u vezi s tim kaže da postoji jedan temeljni uvjet i bez ostvarenja tog uvjeta, spoznaja zbilje je nemoguća, a taj uvjet jeste pažljivo slušanje problema i shvatanje problema o kojem se želi raspravljati. Zašto?

Ako se samo pitanje ne spozna na pravilan način, tada je nemoguće stići do željenog rezultata. U 17. i 18. ajetu sure Ez-Zumer stoji:

فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

I obraduj Moje robove, one koji slušaju s pažnjom i slijede ono najljepše u njemu.

Kur'an pod ovom skupinom ljudi podrazumijeva one koji su na ispravnom putu i koji su stekli Božiji uputu. To je ona skupina kojoj je prvi korak s ciljem stjecanja zbilje i istine pomno slušanje i razmišljanje o pitanju te, na koncu, ispravno poimanje zbilje.

Ovo je veoma važno pitanje kod učenjaka koji drže značajnim da se ono razriješi, tj. da se prvo odredi sporna tačka rasprave i mjesto razilaženja, da bismo pomno pristupili raspravi i iznošenju svoga mišljenja. Ovo su riječi naših velikih učenjaka, a što potvrđuje i kur'anski stav po kome je ispravno slušanje tek jedan od temeljnih uvjeta za razumijevanje zbilje. Ispravno shvatanje pitanja samo po sebi predstavlja pola odgovora. Naše pravilno postavljanje u odnosu na pitanje umnogome olakšava dostizanje istine koju želimo pojmiti i olakšava nam put argumentacije. Naprimjer, uvjet za pogađanje cilja strijelom ili puškom jeste ispravno nišanje. U pitanjima Božije spoznaje i Njegove vjere temeljni uvjet je da od samog početka ispravno pristupimo i da znamo šta želimo dosegnuti, kao i kojim se putem trebamo kretati.

Koji je prvi korak u doseganju Božije spoznaje?

Jasno je da pitanja Božije spoznaje nisu istovjetna kao kada želimo razgovarati o materijalnom svijetu i njegovim spoznajama. Pitanje spoznaje Boga nije kao pitanje neke zvijezde koja je samo dio cijele Kreacije. Pitanje nije tog karaktera kao u materijalnim naukama, jer istraživanje o Bogu i spoznaji Njega zapravo liči na razmatranje Njegove cijele Kreacije. Upravo iz tog razloga pitanja ove vrste tiču se filozofije, jer ona raspravljaju o općenitim zakonima što vladaju u cijeloj Kreaciji, za razliku od egzaktnih nauka čiji je domen raspravljanja samo o pojedinim pitanjima. Prilikom razmišljanja o Bogu i Njegovoj spoznaji mi želimo steći uvid o biti, o korijenu i o “duši” cijele Kreacije. Želimo spoznati pitanja izvora cjelokupne Kreacije i njezin primarni uzrok. Raspravljamo o Biću kojeg ne obuhvataju ni vrijeme ni prostor zato što je On stvaralac; On stvara vrijeme i prostor, pa prema tome On opstoji i prije vremena i prostora. On je uzrok koji je stvorio sve ostale uzroke, On je činilac koji je stvorio sve ostale činioce.

Drugim riječima, On je prouzročitelj svih ostalih uzroka i činilac svih činova. Naš pogled na Ovaj svijet, slikovito rečeno, pogled je jednog lista koji je ograničen vremenom i mjestom, dakle on je uvezan jednim lancem (vremenom i prostorom) i mi se pitamo da li postoji još jedan svijet, još jedna strana koja nije uokvirena i ograničena vremenom i prostorom.

Šehid Mutahari kaže da bismo olakšali raspravu o ovome navest ćemo jedan primjer: vrijeme je jedna zbilja koja ima svoje postojanje i mi možemo o vremenu raspravljati na dva načina.

Naš problem je u tome što mi sebi ne možemo predočiti vrijeme niti možemo o njemu raspravljati kao o biću smještenom u nizu s drugim bićima. Ne možemo ga pojmiti ni kao jedno biće nasuprot ostalih bića. Ali ako ga potražimo u vezi s materijalnim bićima, tu ćemo ga i naći.

Kada materijalna bića posmatramo kroz njihove različite aspekte i dimenzije, naći ćemo da je jedna od dimenzija materijalnih bića i vrijeme. Ne postoji materijalno biće koje nije obuhvaćeno vremenom. Vrijeme nije kao posuda u koju mi stavljamo hranu pa pri tome posmatramo posudu odvojeno od hrane, drugim riječima, vrijeme ne možemo posmatrati odvojeno od materijalnih bića.

Prema tome, nemoguće je pojmiti vrijeme kao jedno odvojeno biće nasuprot ostalih materijalnih bića, nego samo kao bića koja imaju dimenziju vremena, koja opstojе kroz vrijeme. Naprimjer, prepostavimo da nam se da košpica kajsiје i pri tome kaže da će ta košpica koju ćemo položiti u zemlju pod određenim uvijetima dati rezultat tako što će se pretvoriti u stablo s granjem i plodovima. Ovu stvar svi prihvatamo i osjetili smo je u zbilji, te je nemoguće da to stablo i grane, koje svake godine posmatramo, odjednom vidimo u samoj košpici.

Vrijeme ne možemo predočiti kao nešto odvojeno, samo po sebi, nasuprot ostalih bića, a tako i u ovom primjeru košpice vidimo da je nemoguće da ukažemo na drvo u prvoj instanci, no ne možemo poreći da u toj košpici postoji potencijal koji će se kasnije pretvoriti u drvo. Ono što se ovdje želi reći jeste da je nemoguće Boga predstaviti i pristupiti mu kao Biću otuđenom i odvojenom od ostalih bića. To bi bio pogrešan pristup i pogrešan način razmišljanja o Bogu. On se neprekidno očituje kroz bića.

Mutahari kaže: “Postoji jedna suptilna činjenica na koju želim ukazati. Ako smo dobro shvatili ovo dosad izloženo, možemo shvatiti da se uzrok sumnje i poricanja Boga tiče samih učenjaka (materijalista). Nije u pitanju njihova slaba argumentacija, zapravo ona je bila dobra, njihova greška je u pogrešnom pristupu pitanju o kojem žele raspravljati. Njihov problem i njihova sumnja nisu zasnovani na slabosti argumenata, nego na pogrešnoj pretpostavci i pristupu poimanja Boga – takav Bog kakvog oni sebi predočavaju i zamišljaju ne samo da ne postoji, već ga je nemoguće argumentirati, jer je postojanje Boga i Njegovog Bića toliko jasno i očigledno da nema potrebe za argumentacijom.

U 10. ajetu sure Ibrahim kaže se:

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

Poslanici njihovi su govorili: “Zar se može sumnjati u Allaha, Stvoritelja Nebesa i Zemlje.”

Drugim, riječima, zar je moguće da vi sumnjate posmatrajući sve stvoreno i da ne vidite Onoga koji je sve to uzrokovao. Kur’an se čudi da se sumnja u Biće Božije. Vidimo da u cijelom Kur’anu ni na jednom mjestu Bog nije argumentirao svoje Biće jer je Ono isuviše očigledno i donošenje argumenata o Njemu Samom bila bi greška. Ono što nam se nudi jesu dokazi o Njegovim osobinama (sifatima), o Njegovom Jedinstvu, o načinu Njegova očitovanja na Ovom svijetu i Njegovom uprav-

ljanju svjetovima. Božije Biće toliko je očigledno i jasno da ljudi koji Ga poriču nisu dostojni da im se Bog obraća i takvi su ili bolesna srca ili inadžije.

Mutahari navodi da naklonjenost ka materijalizmu nije samo zbog pogrešnog predočavanja Boga i pristupa tom pitanju, nego postoje i drugi uzroci koji ljude odvlače i čine ih sklonima materijalizmu – neki od njih psihološke su prirode. Svi ovi uzroci nabrojani su u Mutaharijevoj knjizi *Uzroci naklonjenosti ka materijalizmu*.

On kaže: “Najispravnije i najbitnije pitanje u vezi sa spoznajom Boga jeste da mi sebi ispravno predočimo o čemu želimo razgovarati.”

Bog je čista Istina i sve mimo Njega je neistina (batil)

Allame Tabatabai donosi jedan prikaz: Čovjek iz ugla posmatra cijelu Kreaciju u njenom kretanju. Pretpostavimo da dođe neko i kaže: “To što si ti vidio samo je odraz nečega u ogledalu. U takvom stanju, kada je čovjek već percipirao cijeli svijet, sebi ga predočio i shvatio, pojavljuje se neko i govori da je to tek njegov odraz u ogledalu. Kakvo će njegovo stanje tada biti? Šehid Mutahari komentirajući ovo kaže: Tabatabai je kroz ovaj prikaz želio istaći dvije stvari:

- Od svih bića oduzeo je njihovu neovisnost – da se ne bi ta bića poimala kao neovisna već kao ovisna, tj. kao ona koja u ogledalu zrače Božansko lice. To ne znači da je ono što je on vidio u ogledalu laž, zapravo to je zbilja i te slike u ogledalu su zbiljske, ali nisu neovisne, već su zbiljske po Prvoj zbilji, dok od sebe nemaju ništa.
- On želi ukazati na činjenicu da čovjek koji prihvati vjerovanje u Boga, ne znači da on time poriče zakonitosti u prirodi i zakon kauzaliteta; on to sve prihvata, s tim što je svjestan da je sve to Božiji produkt.

Govorili smo o razlici između nužnog i kontingentnog (mogućeg) bića sa stajališta arifa i filozofa. Viđenje Mevlane, koji je bio arif, jeste sljedeće:

“Ovaj svijet sjenka je Onog svijeta, zbilja Ovog svijeta sjenka je zbilje Onog svijeta.”

Mišljenje Platona (koji je bio gnostik i filozof) Mutahari tumači: “Platonov primjer prikazat ćemo na način svojstven današnjici.” Primjer

glasi: pretpostavimo čovjeka koji je odrastao u jednoj sredini u kojoj nije vidio ni čovjeka ni životinju, niti ima kakve vijesti o planinama, moru i sl., a sve ljudske potrebe ostvaruje putem jednog automatskog aparata. U isto vrijeme njemu se pokazuju filmovi iz svijeta gdje žive ljudi i životinje, gdje je sve u kretanju i on ne shvata da sve to što posmatra gleda u obliku filma. Ako bi ovakvi ljudi nakon nekog vremena otišli u grad da se suoče sa stvarnošću, kakvu bi to promjenu izazvalo u njima?

Tri su mišljenja po ovom pitanju:

a) ništa se ne bi promijenilo – oni bi prirodnim tokom nastavljali svoj život,

b) reakcija takvih ljudi bit će da je sve što su ranije mislili laž,

c) oni će formirati i uočiti razliku između prijašnjeg i sadašnjeg mišljenja. Pri tome će uočiti dvije stvari: ono zajedničko i ono po čemu se sve to razlikuje. A što je to što će im biti zajedničko? Ono što su prije vidjeli s onim čime su sada suočeni nije više od jedne zbilje. Prije su na tom filmu posmatrali more i zvijezde, a sad to posmatraju izravno. Aspekt razlikovanja: onaj njihov prijašnji život i ono što su posmatrali nije ništa drugo do jedan primjer ovog stvarnog života – jedna te ista slika. Sve one stvari koje je prije posmatrao, to je bila samo predstava stvarne zbilje s kojom se sad suočava, pa kad bi se sad suočio s lavom (kojeg je ranije vidio na filmskom platnu), on bi ga razderao. Ono što su vidjeli bila je istina, ali greška je bila u njihovom poimanju te stvarnosti. Sada uočavaju da to nije bila zbilja sama po sebi. Za ove ljude ono što su vidjeli samo je predstava i slika stvarne zbilje, odnosno ona stvarnost koja postoji u spoljašnjem svijetu. Ono što će se razlikovati jeste njihovo poimanje i razumijevanje zbiljskih stvari za razliku od onih što su ih prije vidjeli na filmskom platnu.

Mutahari je kroz ovaj osavremenjeni Platonov prikaz htio pokazati odnos stvorenih bića i Stvoritelja. Kur'an o pitanju bića i Boga ima sljedeće iskaze: *To vam je Allah, Gospodar vaš, Čista Istina, zar poslije Istine ima išta osim zablude.*

Što je to hakk? Odnosi se na sve ono što se okoristilo zbiljom (hakkom). Terminološki se tako nazivaju i ograničene ili uslovljene zbilje, kao u primjeru filma koji smo naveli; sve što smo promatrali u filmu zbilja je samo u onoj mjeri u kojoj ukazuje na pravu zbilju.

Kur'an nam govori da je samo Bog Apsolutna Istina, a sva druga bića su ograničene, uvjetovane istine – one same po sebi nemaju ništa, i samo u vezi sa Apsolutnom Istinom poprimaju oblike nekih ograničenih

Temeljne postavke o akaidu

istina. Ako posmatramo cijelu Kreaciju, dolazimo do zaključka o postojanju samo jedne istine – ili je ona apsolutna ili ograničena. Slikovito prikazano: ako bismo Sunce uzeli kao apsolutnu istinu, onda bi uvjetovane istine bile one zrake koje iz njega izlaze. Ovim zaključujemo da u spoljašnjem svijetu osim *svjetlosti* nemamo ništa.

Ta se svjetlost može posmatrati sa dva aspekta: sa apsolutnog (sam izvor) i sa ograničenog (zrake koje izlaze). Ako bismo te zrake pripojili centru izvora (Suncu), tada u Ovom svijetu ne bi bilo ništa osim jedne jedine svjetlosti i sve što bi bilo mimo te svjetlosti, bilo bi čisti mrak. Kad Kur'an kaže da je Bog Hakk, to znači da On obuhvata i apsolutnu i ograničenu Istinu.

Drugi imperativ Kur'ana glasi: sva su stvorena bića znakovi Božiji, bilo da su nebeska, duhovna ili materijalna bića. Kur'an ih predstavlja kao ajete Božije.

Mutahari po ovom pitanju kaže da kur'anski ajet ima suptilno i precizno značenje. Taj suptilni smisao leži u činjenici ako neko shvati i vidi bića onakva kakva ona jesu, on će ih vidjeti tek kao odraz u ogledalu, kao sliku koja ukazuje na nešto drugo kroz šta se vidi Bog.

Božiji Poslanik s.a.v.a. molio je Allaha: "O Bože, pokaži mi stvari onakve kakve jesu", on ustvari ovom dovom želi reći: Bože Ti mi se pokaži. Kur'an govoreći o bićima kaže da su to ajeti Božiji. A šta znači arapska riječ *ajet*? Značenje te riječi jeste jedan javni znak koji nas vodi i ukazuje na nešto drugo, tj. ukazuje na nešto iza sebe (nešto što nam nije do kraja jasno), ali kada čovjek vidi taj znak, ona zbilja koja stoji iza znaka, postaje mu mnogo jasnija. Naprimjer, zamislimo da smo došli u jednu sobu i želimo prepoznati jednog čovjeka, ali kada smo ušli, vidjeli smo da on sjedi okrenutih leđa nama. Razmišljamo šta ćemo; da li otići ili ne? Nađe se tada drugi čovjek koji postavi ogledalo nasuprot tog čovjeka i kaže: "Pogledaj u ogledalo!" Ono što se odslikava u ogledalu – za taj aspekt u arapskom jeziku kaže se *ajet*. Ono što je jasno u tom ogledalu je da to nije taj čovjek, ali u velikoj mjeri ukazuje na njega – zato mi za sliku u ogledalu ne kažemo ni da je ovisna ni da je neovisna.

Prema tome, ajet u svom značenju predstavlja onaj znak koji ukazuje na označeno – to dvoje nije isto, ali postoji čvrsta veza među njima.

Mutahari dalje ukazuje na činjenicu da i sami znakovi koji nas upućuju imaju dva oblika:

a) Jedan znak je takve prirode da nam pomaže da zaključak sa jedne stvari prenesemo na drugu stvar. Kada nešto čujemo i vidimo, to nam

ukazuje na nešto, npr. kada neko kuca na vrata, znamo da je neko ispred njih. Mi se u tom trenutku suočavamo sa tri pojma: samim znakom, npr. zvukom na vratima; označenim, osobom koja stoji iza vrata, i sa ukazivanjem jedne stvari na drugu. Ponekad ovo ukazivanje čovjekovo razmišljanje prebacuje s jedne stvari na drugu. Naprimjer, čuli smo zvuk i odmah smo pomislili da neko stoji iza vrata; ili, vidjeli smo lijepu zgradu i pomislili na onog arhitektu koji je načinio njen projekat. U ovom slučaju i zgrada i projekat su neovisna bića, ali u toj relaciji postoji nešto vanjsko što nam je načinilo vezu između ovog dvoga. Znak i označeno (zgrada i inženjer) su dva odvojena bića.

b) Znak usmjeravanja sa jedne stvari na drugu. Naprimjer, držimo sliku svoga prijatelja u ruci i ona upućuje naše misli na onoga ko je na slici, a ne na to kakva je slika. Stječemo takav odnos prema toj slici kao da nije slika (parče papira), nego neki medij koji nas odmah spaja sa čovjekom na slici. Ili, kada želimo sebe pogledati u ogledalo, mi uopće ne obraćamo pažnju na izgled ogledala ili njegov okvir, mi gledamo samo sebe.

U ovaj čin nije uključeno nikakvo razmišljanje ni argumentacija, već samo direktno gledanje. To je kao primjer riječi i smisla te riječi. Naprimjer, kada nekog zovnemo: Hasane!, mi tu ne mislimo na riječ, već na Hasana – on je taj kojem se obraćamo. Tačno je da ovdje postoji riječ, ali je kontekst takav da mi tu riječ ne primjećujemo. Kada arifi žele ukazati na Boga, za tu vezanost i direktni spoj s njim kažu: “Sve su samo izrazi, a Ti si suština – o Ti Koji privlačiš srca.”

Činjenica je da se prebacivanje čovjekovih misli ili usmjeravanja s jedne stvari na drugu može vršiti na dva načina:

- Naprimjer, vidjevši lijepu zgradu svoje misli usmjeravamo ka - projektantu i znamo da je dobar. U ovoj relaciji, međutim, mi ne prepoznamo njega, već njegovo djelo, i postajemo simpatizeri njegovog rada, a ne njega samog.
- Ili, u trenutku kada smo htjeli vidjeti čovjeka koji nam je bio okrenut leđima, pojavila se osoba koja nam je stavila ogledalo da ga vidimo u ogledalu. Mi se tada upoznajemo sa likom, a ne sa djelom tog čovjeka.

Ljudi se, u pogledu korelacije Boga i svijeta, mogu podjeliti na tri skupine:

1. obični narod;

Temeljne postavke o akaidu

2. misleći ljudi – filozofi, čije je shvatanje i razmišljanje preciznije od običnog naroda;
3. arifi – gnosticici.

Ove tri skupine imaju tri predstave u vezi sa spomenutim pitanjem:

- Obični ljudi, pa i filozofi koji se nisu uspeli na razinu Mulla Sade, odnos Boga i svijeta vide kao odnos zgrade i inženjera. Oni vide dva bića: Boga i svijet kao odvojena i nezavisna. Kod ove skupne ljudi, mada postoji svijest da Bog postoji, između njihovih djela i akaida ima stotinu oprečnosti. Naprimjer, kada ulazimo u zgradu i divimo se inženjeru, a svjesni smo da ga nema, tada nas ništa ne sprečava da činimo nemoralna djela, jer on nije tu.
- Oni koji su svjesni toga, arifi, njihove deredže su daleko iznad toga. Kad vide more, kao da vide Boga, vide obalu, a kao da vide Boga, vide drvo, vide i Boga. Oni zapravo uvijek vide ogledalo na kojem se ogleda lice Tvorca.

Imam Ali a.s. se kune:

“Tako mi Gospodar, a nikada nisam na Ovom svijetu vidio niti jednu stvar, a da prije negoli sam je vidio, u toku i poslije viđenja, nisam vidio Boga.”

Ovdje se ne misli na vremensku dimenziju (prije, poslije i u toku), već na; On je Prvi i Poslijednji, Unutarnji i Vanjski. U kur'anskom ajetu se kaže:

بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ

A to su ajeti jasni, u srcima su onih kojima je razum dat; a Naše ajete samo nepravedni osporavaju. (El-'Ankebut, 49)

Ako naše viđenje Boga bude viđenje zgrade i inženjera, mi ćemo zbog toga što smo donekle svjesni da inženjer i arhitekta nisu prisutni uvijek imati na umu kako da sebi priskrbimo neku nezakonitu korist. Ako budemo dublji i precizniji kao arifi i budemo vidjeli Boga uvijek prisutnim na onom ogledalu (zvanom priroda), tada nećemo imati na umu ni najmanju želju da nešto zloupotrijebimo, jer znamo da i On nas kroz to ogledalo posmatra. Zbog čega stavljamo na auto retrovizor? Da bi vidjeli ko je iza nas, da ne bi napravili neku grešku. Ako nema retrovizora, veoma je moguće da dođe do nesreće jer ne vidimo šta imamo iza sebe.

Imam Husejn a.s. u dovi Arefata kaže: “Bože, ono oko koje te ne vidi slijepo je, na šteti je onaj čovjek koji u svom životu ne stekne Tvoju naklonost, ljubav i milost. Bože, iz sve ove raznolikosti u Univerzumu koji si stvorio želja Ti je bila da mi Se staviš do znanja, da mi Se predstaviš kakav Si i da bi me usmjerio da dođem do te tačke da u svemu što vidim – vidim Tebe. Učini da se nešto dogodi da bi nam susret bio brži!”

Ova dova ostvarila se onoga dana i trenutka kada su posljednje kapi života i energije isticale iz njega, kada mu je lice bilo u potpunosti krvavo, i kada mu je nemoć obuzela tijelo te je osjetio da više ništa ne može učiniti: vidio je da je to mjesto i vrijeme kad se treba vratiti na onu dovu, spustio je svoje krvavo lice na vrelo tlo Kerbele i obratio se Uzvišenom riječima:

“Bože, sva sam bića ostavio osim Tebe i sva su mi djeca postala siročad jer želim Tebe vidjeti. Bože, onako kako si Ti propisao, ja sam strpljiv jer osim Tebe nikog ne obožavam. Sve nedaće koje su mi se dogodile ovdje na Kerbeli za mene su lahke bez obzira što će mi sinovi postati šehidi, sestre zarobljenice, a to je zbog toga što imam uzvišenu predstavu i gledam Tvoje Uzvišeno Lice, i sve što mi je teže, meni je draže i slađe jer znam šta vidim.”

Hazreti Zejneba bila je zarobljena sa 82 osobe. Pred njih su stavljene odrubljene glave 18 njihovih najbližih srodnika. Ubejdullah je cinično upita:

“O kćeri Alijeva, jesi li vidjela šta je Bog učinio sa tvojima?”

Ona odgovara: “Tako mi Gospodara, na ovom putu osim ljepote i ukazivanja Božije ljubavi ne vidjeh ništa drugo, ali znaj da ono što se dogodilo nije Bog učinio, već je to vaša podlost i vaše zlo. O Ubejdulah, obraćam se tebi i onima što su s tobom da će sve ovo što se sada dogodilo biti prikazano pred Božijim Poslanikom s.a.v.a. na Sudnjem danu. Toga dana vidjet ćeš i bit će ti jasno ko je uspio, a ko je na šteti.”

Prema tome, trebamo promijeniti svoje misli i shvatanja prema Gospodaru. Ako vezu Gospodara i onoga što je stvorio shvatimo vezom ogleдалa i onoga koji se u njemu ogleda, zatvorit ćemo sebi puteve kršenja Božijih naredbi, ali ako nam predstava te veze bude kao predstava zgrade i arhitekta, onda nemamo kočnice da pored ovakvog svog vjerovanja griješimo koliko nam je želja.

Er-Razi je rekao u stihu:

“Plašim se otići sa Ovog svijeta, a ne shvatiti njegovu suštinu i istinu. Kako ću otići sa Ovog svijeta, a na njemu ne spoznah Boga, pa kako ću

Temeljne postavke o akaidu

Ga tamo vidjeti? Ako u Ovom svijetu nisam shvatio svijet duša, pa kako ću ga onda tamo vidjeti?”

Zato je poželjno koliko god smo u mogućnosti učiniti za Onaj svijet. Kur'an to u 20. ajetu sure Hadid ilustruje:

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي
الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا
ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

Znajte da život na Ovom svijetu nije ništa drugo do igra, i razonoda, i uljepšavanje, i međusobno hvalisanje i nadmetanje imcima i brojem djece! Primjer za to je bilje čiji rast poslije kiše oduševljava nevjernike, ono zatim buja, ali ga poslije vidiš požutjela, da bi se na kraju skršilo. A na Onom svijetu je teška patnja i Allahov oprost i zadovoljstvo; život na Ovom svijetu samo je varljivo naslađivanje.

Dakle, mi nismo ništa drugo do ono cvijeće i lišće kojem će doći vrijeme da se osuši, potom nam se uzima duša, pa slijedi kazna ili oprost od Gospodara. Ako nam bude slijedila nagrada, još veće od toga je Božije zadovoljstvo.

Da li se čovjek između Boga i nauke treba opredijeliti za jedno od toga?

Tabatabai je dao slikovit prikaz kroz ranije navedeni primjer filma i to iz dva razloga:

1. Da ukaže da bića sama po sebi nemaju neovisnost i da sve što posjeduju nije od njih samih, nego je pod posredovanjem stvarne Zbilje.
2. Zbog tijesnog odnosa čovjeka i Boga.

Sada se javljaju pitanja:

- Da li vjera u Boga nužno za sobom luči da čovjek poriče princip kauzaliteta?
- Da li čovjek koji vjeruje u Boga više ne vjeruje u vrijednost drugih nauka?

- Da li nas naše poznavanje zakonitosti koje vladaju prirodom i našim životima privlači ka Bogu i da li ima utjecaja u našem hodu ka Bogu?
- Da li se čovjek između Boga i nauke treba opredijeliti za jedno od toga?

Prije no odgovorimo na ova pitanja, dat ćemo odgovor na jedno drugo pitanje da bi se postepeno uveli u problematiku vezanu za odgovore na ova pitanja, a to je pitanje: Koja je misija istraživača prirode?

Odgovor: Namjera njihova ili cilj njihov jeste spoznaja relacija, učinaka i uzroka raznolikih pojava u prirodi. Nauka čini napor da spozna uzroke jedne pojave kao što je npr. kiša, pa kaže da su to bili oblaci, pa otkriva uzroke samih oblaka, i tako ide unazad uzrok po uzrok, da bi na kraju istraživanja otkrili prvi ili primarni uzrok pojave kiše.

Sličan slučaj je i sa drugim pojavama s kojima smo suočeni. Posao empirista jeste otkriti uzroke kako pojedinačnih pojava u svijetu tako i uzrok svih pojava zajedno. Sad se postavlja pitanje da li vjerovanje u Boga utječe na njihove proračune i pristupe promatranju stvari. Drugim riječima: Da li između dva učenjaka, od kojih jedan vjeruje u Boga a drugi ne, oba ozbiljno istražuju uzroke pojava, ili je slučaj da onaj učenjak koji vjeruje u Boga, sa stanovitim napretkom i otkrićima u istraživanju, počinje sumnjati u svoje vjerovanje? Da li je nužno za onoga koji vjeruje u Boga da za kišu pretpostavi da iza nje ne stoji nikakav prirodni uzrok nego nešto vanprirodno? Da li je značenje ovoga da čovjek koji vjeruje u Boga ne vjeruje u druge prirodne uzroke? Naprimjer, ako se istraživalo šta je uzrok kiše i ako se došlo do oblaka te se onda zaključilo: "Nema se poslije toga šta istraživati", moglo bi se postaviti pitanje zašto. Jer, eto, mi se moramo na koncu na jednom mjestu zaustaviti i reći: "Do ove granice ide prirodni uzrok, a dalje je Bog." Ukoliko se nauka ne zaustavi na jednom određenom mjestu i svaki uzrok ne dovede u vezu sa nekim vanprirodnim uzrokom, da li to znači da smo ustali protiv Božanske filozofije, ili je slučaj da vjerovanje u Boga ni najmanje ne utječe na spoznaju Boga i otkrivanje prirodnih pojava i uzroka?

Vjera jednog naučnika koji vjeruje u Boga čini još sigurnijim i to ga ne sprečava u njegovom istraživanju prirode. Nema nikakve razlike ni spora između čovjeka koji vjeruje u Boga i onoga ko ne vjeruje pri istraživanju prirodnih pojava. Ne samo da nema razlike, nego je onaj učenjak koji vjeruje u prednosti, jer vjerovanje u Boga rezultira time da on pojavama koje istražuje oduzima neovisnost. Kada vjerujemo da je

Bog stvaralac, onda pojave koje razmatramo tretiramo tako da one nisu same sebe stvorili. Predočimo sebi da imamo pred sobom nešto napisano; to što je pred nama trag je olovke koja je pisala; sam pokret olovke - posljedica je kretnje ruke, kao što je kretnja ruke posljedica ljudske volje, volja posljedica ljudskog izbora, a izbor je produkt znanja, a znanje je rezultat samog postojanja ljudskog bića.

Ako bismo svaki od ovih pokreta koje smo naveli i svaki od njihovih učinaka prispojili bilo kojem od ovih uzroka, s jedne tačke gledišta je uredu, a s druge je neispravno. Za nešto napisano što stoji ispred nas možemo reći da je produkt olovke, kretnje ruke, volje ili znanja – i sve je to tačno. Ako bismo, pak, rekli: Ovo napisano je od nekog čovjeka – da li to poriče sve ostale kretnje? Vjerovanje u Boga govori nam da su moć i energija koji postoje u svijetu ovisni o Bogu i govori nam da sav Ovaj svijet, sa svojom veličinom, širinom, dubinom, i svim onim što postoji, kada bismo to sve zajedno pogledali s vremenom i mjestom u kojem se sve to dešava – nije ništa drugo nego stvorenje Božije. On je stvorenje onog Bića koje ima neograničenu snagu – i cijeli niz uzroka i posljedica svih uzroka u svijetu – sve je to u rukama Božijim, i pod Njegovom neposrednom kontrolom. Pripisivanje svih ovih uzroka u svijetu Bogu u tom je značenju da u mjeri u kojoj je jedan oblak uzrok za kišu, također je i Bog, u istoj toj mjeri, uzrok kiše. U mjeri u kojoj Bog preko kiše čini da iznikne cvijet koji potom liječi nekoga, u istoj toj mjeri, veličini i obliku Bog preko Svog bliskog prijatelja (evlije) liječi nekog bolesnika.

Vidimo kako se Kur'an obraća Poslaniku: *Nećeš ti uputiti onoga ko ga ti hoćeš* (El-Kasas, 56), a s druge strane također kaže: *Ti upućuješ na Pravi put.* (Eš-Šura, 52)

Ova na prvi pogled kontradiktornost dvaju ajeta znači da potencijal upućivanja, koji se u jednom ajetu pripisuje Poslaniku, zapravo i postoji u njemu, ali da postoji i jedna veća Bezgranična snaga koja stoji iza njega i daje mu moć kojom će on nekoga moći uputiti.

Posmatramo li Poslanika s.a.v.a. kao jedinku, sam po sebi on nema ništa, ali ako ga posmatramo i doživljavamo kao onoga ko je poslan od Boga i ko je pečat Poslanika, sva snaga Kreacije u njegovim je rukama. Vjerovanje u Boga ne poriče postojanje zakona kauzaliteta, samo ih čini ovisnim. Jednobožac nikad neće reći da kiša nije uzrok da jedan cvijet procvjeta, jer Kur'an kaže: *Primjer za to je bilje čiji rast poslije kiše oduševljava nevjernike, ono zatim buja, ali ga poslije vidiš požutjela*, ali - naglašava da je kišu koja je uzrok iznicanja zelenila Bog spustio.

Ukratko, u istoj mjeri i odnosu u kojem je Bog prisutan prilikom nicanja bilja, u istoj mjeri je prisutan i u stvaranju kiše i svih ostalih uzroka. Stavljanje Boga uporedo sa svim drugim uzrocima, npr. tvrditi da su kod nicanja cvijeta potrebna dva uzroka: jedan je kiša, a drugi Bog – takvo vjerovanje ustvari je nevjerovanje. Zašto? Ovakvo posmatranje svijeta Kreacije i svega što je stvoreno i Boga čini da mi tada Boga vidimo stvorenim jer smo Ga postavili uporedo sa Kreacijom, ili Ga činimo dijelom te Kreacije. Zaključak takvog postavljanja stvari bio bi da je Bog stvoren! A istina je da je svaka pojava iz ove Kreacije sama po sebi stvorenje i ovisna o nečemu mimo sebe.

Energija koju posjedujemo posljedica je hrane koju jedemo, dok je hrana posljedica kombinacije prirodnih zakona (vode, vazduha, zemlje). Ovakvim stavljanjem stvorenja, koja su ovisna o nečem drugom, i Boga u istu ravan – i Bog se poima kao ovisan o nečem drugom. Krenuti s ovakvom predodžbom ka Bogu znači poricati Njega; takav Bog proizvod je našeg uma – i onda se suočavamo sa činjenicom da takav Bog ne može stvoriti ovo što nas okružuje. No, zar je moguće da je neko sebi predočio Boga kao jednog od uzročnika u nizu drugih, odnosno da je isti kao ostali uzročnici? Odgovor je potvrđan jer vidimo da su filozofi srednjeg vijeka i moderne epohe u Evropi upravo ovakvog mišljenja. U ovakvoj situaciji, kada se čovjek suoči sa ova dva kontradiktorna stava, kako su oni sebi predstavili Boga kroz svoja naučna dostignuća, on mora odabrati jedan, a budući da su dostignuća nauke svakim danom sve veća, to prisiljava takvog čovjeka da odabere nauku umjesto Boga.

Neko može upitati: “Odkud da kršćani tako razmišljaju?” Jedan od argumenata je knjiga Augustea Comtea (Ogista Konta) *Bog u prirodi* u kojoj se kaže: “Nauka je utvrdila uzroke svih pojava na Ovom svijetu i Njega odvojila od Njegovog posla.” Ti uzroci nemaju više ništa s tim što je On stvorio. Comte se obraća Bogu podrugljivo: “Tebi hvala što si nam učinio takvu uslugu, što si donio sve te ratove, prolijevanje krvi. Sad je došla nauka i vidjela da si ti čista laž i sad će se uspostaviti mir u svijetu i sve će biti kako treba.”

Comte historiju svijeta pokazuje kroz tri stadija:

1. Božanski stadij,
2. filozofski stadij,
3. naučni stadij.

Zato što su ljudi bili neuki, prihvatili su Boga, potom su se malo razvili i vidjeli da postoji razum pa odbacili Boga i prihvatili filozofiju.

Poslije tog perioda nauka je uznapredovala i ustvrdila da filozofija postoji samo u umu i nigdje više.

Da li je vjerovanje u Boga u suprotnosti sa principom kauzaliteta?

Allame Tabatabai imao je vlastitu spoznaju biti svijeta. On ju je prikazao na sljedeći način: Ako čovjek sjedi u jednom kutku i posmatra sve aspekte svijeta, i u takvom stanju posmatranja neko mu kaže: “Sve što si vidio nije zbilja, nego je samo odraz zbilje u ogledalu, a ono što je iza ogledala ustvari je zbilja.”

Ovim putem Tabatabai je htio ukazati na dvije stvari:

- Da li je ono što smo vidjeli u ogledalu bila laž ili ne? Odgovor je: Ne.
- Da li je vjerovanje u Boga u suprotnosti sa principom kauzaliteta? U vezi s tim data su dva odgovora, jedan od strane islamskih mislioca i mudraca, a drugi od strane kršćanskih učenjaka. Odgovor islamskih mudraca bio je da nikakve suprotnosti nema u tome da čovjek u isto vrijeme vjeruje u Boga i u uzročno-posljedične veze (kauzalitet). Međutim, odgovor kršćana srednjeg vijeka i kršćanskih savremenih mislilaca je da je vjerovanje u Boga u suprotnosti s prihvatanjem prirodnih uzročno-posljedičnih principa. Drugim riječima, čovjek je prinuđen da na svom putu kretanja odabere jedan od dva puta: Boga ili znanje. Baš zato je svakodnevno napredovanje nauke potaklo savremenog čovjeka da prihvati znanje, a odrekne se Boga.

Izaraziti predstavnici ovakvog mišljenja na Zapadu bili su Comte, Taylor i Spencer. Oni su bili mišljenja da sprva čovječanstvo nije imalo znanja o pojavama koje su ih okruživale: zemljotresima, poplavama i drugim nepogodama, i pošto ih oni nisu mogli sebi naučno objasniti, bili su prinuđeni da to pripišu nadnaravnoj moći – Bogu. Na taj način bi, obožavanjem natprirodnih bića da bi se očuvali od nesreće i zla koje bi donosile te pojave u prirodi uzimali ih kao zaštitinike.¹

¹ Ovo mišljenje nalazi se u tri sljedeće knjige:

- 1) Will Durant: *Historija civilizacije*, 1. tom,
- 2) Samuel King: *Sociologija*,
- 3) Falamurion: *Bog i priroda*.

Comte, čija je specijalnost bila sociologija, ovoj hipotezi daje naučni oblik. On u svojim filozofskim spisima, u djelu u kojem se bavi uzrocima pojave vjerovanja u Boga, ovo mišljenje tumači napretkom čovjekova misaonog razvoja kroz tri stadija (Božanski, filozofski i moderni naučni).

U prvom stadiju ljudi su prirodne pojave pripisivali natprirodnim silama. U drugom je čovječanstvo uznapredovalo i pojave koje ih okružuju tumačili su prirodnim uzrocima. U ovom stadiju čovjek je samo na općenit način mogao tumačiti pojave iz okruženja, ali nije mogao pristupiti njihovom konkretnom razlučivanju i nije imao odgovor šta su njihovi uzroci. U trećem stadiju čovječanstvo se udaljilo od filozofije i njezinih oprečnosti i u tom razdoblju čovjek je izgradio empirijski sistem dokazivanja uzroka pojava na način da ih je povezao jedne sa drugima te ih učinio lančanim. Danas nauka ovaj metod smatra ispravnim.

Osvrnut ćemo se na jednu kritiku iz njihovih knjiga. Jedna očigledna kontradikcija postoji u riječima samog Comtea. On tvrdi da je čovjek tek u drugom stadiju shvatio opći princip kauzaliteta dok u prvoj fazi nije ništa znao o tome. Objašnjavajući prvu fazu on kaže da ljudi nisu mogli shvatiti šta je uzrok tih pojava, što znači da su znali da postoji uzrok, ali nisu shvaćali, pa su ih pripisivali Bogu. Sama konstatacija govori o tome da je čovjek u tom vremenu shvatio da sve mora imati svoj uzrok, a s druge strane, obožavao te natprirodne sile da bi zadobio sigurnost od tih pojava. Ovo samo po sebi znači poznavanje principa uzroka i posljedice, jer obožavajući te natprirodne sile ljudi to svoje obožavanje smatraju uzrokom svoje sigurnosti u budućnosti. Dakle, obožavanje je uzrok, a sigurnost posljedica.

Zaključak: Kada čovjek donosi mišljenja u područjima u kojima nije specijalista, onda dolazi do situacije da sam sebe pobija kao Comte. Bavio se pitanjima filozofije te je sam sebi protivvriječio. On je ovo mišljenje prihvatio kao nešto naučno, što je kasnije prihvaćeno u cijeloj Evropi, a uveliko i na Istoku.

Mutahari razmatrajući navedene Kontove riječi kaže: “Da je on bio valjan filozof i da je više istraživao, znao bi da je ova njegova hipoteza postojala na Istoku još prije nego ju je on predočio Zapadu.”

U Islamskom svijetu postoji i četvrti metod, a to je metod uzvišene filozofije sa kojom se još nije upoznala Evropa. Onaj otac prirode o kojem govori Comte upravo je onaj Bog kršćanstva na Nebu. No, ovdje je bitno ukazati na jednu činjenicu. Svi negativni stavovi prema vjeri i pojava intelektualaca protivnih vjeri rezultat su činjenice da su ljudi, kroz

stoljeća, bili suočeni sa iskrivljenim Tevratom i Indžilom (Kur'an ističe da su ga namjerno iskrivili da bi se okoristili njima), te je prirodan rezultat bio da je čovječanstvo sa današnjim napretkom nauke istisnulo iskrivljene dogme Tevrata i Indžila i na njihovo mjesto posadilo nauku. Pomiješan je produkt ljudske misli i ono što je bilo spušteno od strane Boga – i jasno je da ljudski produkt ne može odgovoriti na sve savremene izazove i upravo zbog toga javljaju se sve veći prigovori vjeri.

Šta je obaveza nas muslimana kada je riječ o ovom pitanju? Jedini put izbjavljenja i rješenja problema jeste da muslimani kur'anske istine predoče svijetu te da dostignuća nauke povežu sa znanjem Objave – tako bi samu vjeru oslobodili prigovora, a čovječanstvo upoznali sa zbiljom. Predočiti Islam onakav kakav jeste uslovljeno je dvjema stvarima:

- Da Islam shvatimo onakvim kakav jest, drugim riječima, da ne napravimo grešku kao oni koji su svojim mislima krivotvorili Indžil i Tevrat. U slučaju da ga pravilno ne shvatimo, suočili bismo se sa istim problemom kao i oni – svojim nedostatnim razumijevanjem zamijenili bismo čistu Božiju vjeru.
- Da istinsku islamsku misao na ispravan način predočimo svijetu.

Tabatabai sa završetkom predočavanja ove slike želi nam jednim primjerom ovo ljepše objasniti i postavlja pitanje: “Kojim to stopostotnim razumskim argumentom tvrdimo da ono što vidimo jeste ista ona zbilja u ogledalu?” Često nešto smatramo istinom i zbiljom, a na kraju se ispostavi da je sve to bila mašta. Naprimjer, zar mi ljudi dugi period nismo živjeli s mišlju da živimo na Zemlji koja se ne kreće i da smo centar svijeta i da se sve vrti oko nas. Šta se to zbilo odjednom da smo otvorili oči i spoznali da ništa ne miruje i da je sve u kretnji? Mi se svakog dana i noći krećemo hiljadama kilometara i to ne samo jednom vrstom kretnje oko svoje osi već i oko Sunca. Pa da li je naše nekadašnje neznanje i ovo sadašnje znanje koje posjedujemo ikada bilo uzrokom da se u cijeloj Kreaciji nešto promijeni? Nije, niti će biti. Ono što mi danas gledamo oko sebe nema nikakve razlike sa onim što je bilo prije hiljadu godina. Ovo je ista ona Zemlja za koju se prije nije moglo doznati da se kreće i ovo su iste one zvijezde i Nebesa, usprkos našem znanju ili neznanju.

Tabatabai zaključuje:

“To što smo mi naučno dokazali da prirodne pojave i svijet uopće sami po sebi ne posjeduju neovisnost nije ništa drugo nego činjenica da smo ranije posjedovali neznanje, a sada smo ga uklonili i stekli novo znanje koje nije u kontradikciji sa vjerom u Boga.”

Moguće je da neko sad prigovori da naše upoređivanje Zemlje i toga što smo nekad smatrali da je ona statična nema veze s problematikom kojom se sada bavimo, tj. pitanjem Boga. Pitanje kretanja Zemlje riješeno je matematičkom metodom, a to se opet oslanja na osjetilni svijet, pa kakve to veze ima sa Bogom koji se ne može naći putem matematike?

Tabatabai odgovara: “Nisam namjeravao kazati da metodom matematike možemo rješavati metafizička pitanja. Jedini cilj mog uspoređivanja ove dvije stvari jeste to da čovjek u slučaju kad nema siguran dokaz o nepostojanju nečega ne treba ustajati i biti neprijateljski raspoložen protiv toga, jer uvijek postoji mogućnost da se dokaže nešto suprotno uvriježenom mišljenju.”

DA LI OVAJ SVIJET SAM PO SEBI OPOSTOJI ILI POTIČE OD NEKOGA IZVAN?

Došli smo do pitanja: Da li Ovaj svijet, kao i njegovi sastavni dijelovi, sam po sebi opostoji ili potiče od Nekoga izvan? Taj Neko Drugi bio bi stabilan, postojan i po sebi opstojeći. Odgovor koji daju vjernici je potvrđan. Sasvim je sigurno da zbilja Ovoga svijeta ne potiče od sebe samog, već od jedne Druge zbilje, u čijoj je moći Ovaj svijet.

Istraživači koj rade na toj temi donijeli su bezbroj dokaza. Tabatabai veli: “Mi ćemo u vezi s ovim iznijeti dva dokaza, a knjige su pune njih te nema potrebe da sve to ovdje izlažemo.” Čovjek zdravog razuma prihvaća tri činjenice bez ikakve sumnje:

1. ja jesam,
2. svijet oko mene postoji,
3. ja mogu spoznati svijet oko mene.

Zaključak: Ono što postoji bez ikakve sumnje i uslova postoji (ima svoju zbilju), i mi ne možemo ono što postoji nikakvim mudrovanjem učiniti nepostojećim. Cijeli svijet u općem pogledu i u pojedinačnim stvarima prihvata činjenicu da Ovog svijeta nekad nije bilo, pa je došlo vrijeme da ga bude i opet će doći vrijeme kad ga neće biti.

Ako neko ili nešto prihvaća svoju negaciju, onda postaje jasno da nije od one zbilje koja nikad neće nestati. Činjenica je da se od te zbilje koja je stvarna ima koristi, i da bez nje ne bi moglo biti ništa. Ovdje je riječ o situaciji kada npr. stanemo pred ogledalo: dok smo pred ogledalom, na njemu se odražava jedna stvarnost koja postoji sve dok smo pred ogledalom, a čim se maknemo, to ima za posljedicu i nestajanje našeg odraza. To što smo rekli da se ono što postoji ozbiljuje samo kada se okorišćuje onom Stvarnom Zbiljom koja opstoji sama po sebi, ne znači da ta stvarna Istina dolazi i postaje jedno sa Ovim prolaznim svijetom. Također nije moguće ni da se jedan dio te Zbilje otcijepi i postane dijelom nečega. Riječ je o sveprožimajućoj Svjetlosti – dok je ima, osvjetljava nam prostor i predmete, a čim je nestane, više ništa od toga što smo

vidjeli nemamo i ne vidimo. U ovom primjeru Svjetlost je zasebna, kao i objekti svjetlosti.

Možda bi još upečatljiviji bio primjer našeg sna. Naša duša u snu ima moć da uobliči predmete, mora, pejzaže kao da su iz stvarne zbilje, ali kada skočimo iz sna, sve to nestaje. Ona Apsolutna Zbilja jedina je stvarna Zbilja od koje ostale egzistencije crpe egzistenciju i bez čije volje ostalo ne bi moglo postojati.

Zaključak: Ovaj svijet i svi njegovi sastojci u svojoj egzistencijalnoj ovisnosti oslanjaju se na jedinu Apsolutnu Egzistenciju.

Jedan manjkav primjer: Svaka stvar bivši posoljena postaje slanom, ali je so i sama po sebi slana. Isto je i sa svjetlošću: sve osvijetljeno svjetlošću biva svijetlo, a svjetlost je i sama po sebi svijetla. Za dokazivanje postojanja Uzvišenog Boga postoji mnoštvo puteva i metoda kojima se to može učiniti, i svaka skupina se bavi dokazivanjem s aspekta znanja u kojem je specijalizirana te svaka od njih svoju metodu upoznavanja Boga predlaže i drugima kako bi došli do iste spoznaje. Jedna od tih skupina jesu mutekellimi, koji se bave akaidom. Oni u metodu dokazivanja Boga polaze sa stanovišta stvaranja svijeta, a dokaz im se temelji na dva izvora spoznavanja: prvi je vezan za čulne, senzualne doživljaje, a drugi za opću i racionalnu spoznaju.

Prvi izvor: kada posmatramo Ovaj svijet i njegove sastavne dijelove, vidimo da su svi takve prirode da su nastali, npr. drveće nije imalo plodove pa ih je dobilo i za nekoliko mjeseci ih opet neće imati, isto je i sa Suncem i drugim zvijezdama. Ovo se tiče baš svakog dijela egzistencije. Zaključak: bilo je vrijeme kada Ovaj svijet i svi njegovi dijelovi nisu postojali pa su nastali, a tako će doći i vrijeme kad će svi oni nestati.

Drugi izvor: svako biće koje ima karakteristiku da ga nije bilo pa je nastalo, ima potrebu za nečim što će ga stvoriti, odnosno dovesti u postojanje.

Kad povežemo rezultate ova dva izvora spoznavanja, dolazimo do neizbježnog zaključka: Ovaj svijet ima Nekog ko ga je stvorio. Kada složimo ove dvije premise, u najkraćem zaključujemo:

- ovaj svijet je promjenljiv,
- sve što je promjenljivo stvoreno je.

Mutekellimi kažu da upravo ovaj zaključak na neposredan način vodi prema Stvaraocu. Aristotel nudi drugčiju metodu, on kaže: U Ovom svijetu postoji pokret, svaki pokret ima potrebu za pokretačem. Ovaj svi-

jet ima potrebu za prvim pokretačem. Taj prvi pokretač od kojeg je izašao prvi pokret i svi ostali pokreti jeste Bog i On je jedini pokretač svega što postoji, što je samo po sebi jasno sa filozofskog i logičkog aspekta. Logički primjer bi izgledao:

- I. čovjek ima oko,
- II. oko može vidjeti,
- III. čovjek vidi.

Naša je namjera da preko onog što vidimo idemo prema onome što ne vidimo. Od osjetilnog idemo prema razumnom, ili od vidljivog prema nevidljivom. Hafiz u stihu poručuje:

“Premda znam da na nepoznatom putu ne mogu naći taj pravi cilj, ja ću hodati od mirisa do mirisa koji daju mnoštvo i dovest će me na izvor.”

Da li je jedini put da stignemo do Njega da se krećemo od vidljivog prema Njemu ili postoji i neki drugi put? Svi ovi dokazi, bilo da su od mutekellima ili Aristotela, proizvod su promišljanja običnog ljudskog mozga i ti ljudi nemaju kod sebe onaj potrebni potencijal za stizanje do cilja, jer je put ka Bogu drugačiji od ovog. To je put Kur’ana i poslanika a.s. U islamskom naučavanju postoji pitanje vanjskog i unutarnjeg, a ono je preuzeto iz Kur’ana.

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi; i On zna sve! (El-Hadid, 3)

Kažemo da je nešto vidljivo (On sam), pitamo onog u kojeg se možemo osvjedočiti (Njega) da nas dovede do Onog skrivenog, upravo taj svjedok kojeg pitamo opet je On. U suri Nur kaže se da je Bog svjetlost Nebesa i Zemlje. Kako definišemo svjetlost? Svjetlost je takva da ima karakteristiku da je sama po sebi svijetla i da druge osvjetljava.

U 18. ajetu sure Ali 'Imran navode se tri skupine koje svjedoče o postojanju Boga:

1. Bit Božija (*Zat* koji sam svjedoči) – ovaj svjedok je od najzvišenijih i najjačih svjedoka o Njegovom Jedinstvu (tevidu), a zove se svjedočenje Biti o Biti (o samom sebi). Mevlana kaže: “Svjetlost je došla, a gdje je dokaz? Svjetlost je dokaz sama sebi.”

2. Meleci – apstraktna bića koja nemaju ni najmanje zaprljanosti u sebi, nisu vezani ni za šta osim za Uzvišenog Boga. Njemu su poslušni i svjedoče o Njemu.
3. Oni koji razmišljaju i znaju, tj. oni kojima je razum oslonac – to su poslanici.

Kur'an kaže: *Gdje god da se okrenete, naći ćete Božije lice.* (El-Bekara, 115) Još je na stotine ajeta u Kur'anu iz kojih se može izvući pouka da ima i drugih puteva za stizanje ka Bogu osim materijalnog svijeta. U tim ajetima ne ukazuje se ni najmanja važnost postojećim bićima kao sredstvima putem kojih se može doći do cilja, već je pravi predmet pažnje sama Bit Božija. Oni koji su bili obdareni visokim razinama razuma upravo su na osnovu ovih ajeta mogli reći takve stvari koje se razlikuju od onih što su govorili mutekellimi i Aristotel.

Imam Ali a.s. u *Stazi rječitosti* kaže:

“Sve pojavno osim Njega skriveno je, jer Bog je Taj koji se vidi, a sve ostalo se pojavljuje zbog Njegovog postojanja.” S druge strane Imam Ali a.s. kaže:

“Sve što je skriveno osim Boga zahir je (vidljivo).”

Ova igra riječi kojom se poslužio Imam Ali a.s. jeste ajet: *On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi.* Sve što postoji samo je pokazatelj Njegovog postojanja.

Imam Ali a.s. dalje veli:

“Skrivenost Boga nije prepreka Njegovog pojavljivanja, a Njegovo pojavljivanje ne sprečava Ga da bude sakriven.”

Hafiz u stihovima doziva: “O Ti koji si zbog jačine vidljivosti skriven!” Naprimjer, vazduh je toliko prisutan da ga ne možemo vidjeti. Hafiz nastavlja:

“Njegova ljepota prepreka je da se vidi, i svom Svojom skrivenošću u svim bićima On postoji mada nema boje niti mirisa, ali u svakoj boji i mirisu prisutan je.”

Da li je jedini put za stizanje do Boga put *kijasa*?

U islamskoj terminologiji imamo pojmove zahir i batin, koji su preuzeti iz Kur'ana u značenju vanjski i unutarnji. U dovi imama Husejina a.s. poručuje se:

“Bože, kako je moguće da biće čije je postojanje ovisno o Tebi bude dokazom za Tvoje postojanje i daleko je od razuma da biće – koje da bi

Temeljne postavke o akaidu

postalo ima potrebu za Tobom i koje je u svom postojanju o Tebi ovisno – da mi ono bude put da bih Te dokazao.”

U logici se kaže da definiens (ona riječ kojom nešto opisujemo) treba biti jasniji i očitiji od definienduma (od onog što opisuju). Kako mi koji smo ovisni o Bogu da Njega opišemo? Zbilja je takva da sva bića ne samo da nisu jasnija od onog koga žele opisati, već za samo su postojanje i dolazak do svog idealnog cilja ovisna o Njemu samom.

Imam Husejn a.s. veli:

“Zar ostale stvari pored Tebe imaju nešto što Ti nemaš, da bi to nešto bilo rasvjetljivačem Tebe?”

Kada si Ti bio skriven da bi bilo potrebe za Tvojim opisivanjem, a kada Si bio udaljen da bi bilo ikakve potrebe za putem?”

Jer put je potreban da se stigne do nečeg udaljenog. Ako neko ne vidi, to je njegov nedostatak, on je slijep, a kad je čovjek slijep, bez obzira šta god je pored njega, on to ne vidi. Ljudi koji pitaju gdje je Bog uistinu su slijepci.

“Na šteti je čovjek koji nema udjela u Tvojim ljubavi, zastor Tvoga Lica jeste Tvoje Lice. Toliko si jasan da si zbog te jasnoće skriven.”

Ukoliko bi se pred nama prostirala praznina i ništa ne bi stajalo na putu svjetlosti, ništa ne bi ni vidjeli. Bog zbog toga što je toliko jasan ostaje skriven.

U Kur'anu se poručuje: Kad čovjek umre, skinut će se zastori s njegovih očiju i vid će mu biti oštar (Kaf, 22) i uvidjet će svoju zbilju i tada će reći: *Teško meni, bio sam kraj Boga, a propustio sam to.* (Ez-Zumer, 56) Imam Husejn a.s. želi nam poručiti da to što mi ne vidimo Boga jeste zbog naših grijeha kojima smo napravili zavjesu iza koje smo u mraku. Arifi koji su odrasli u školi Objave (vahja), koji su se upoznali sa riječima Poslanika i imama i koji su korake što su ih pružali činili u ime Boga i u tom smjeru okrenuli srce, kritikuju filozofe zbog njihova puta spoznavanja Boga putem posredništva (argumenata).

Ibn Arebi kaže:

“Uzvišeni Bog je jasan i nikad nije bio skriven, a svijet je skriven i nikad nije bio jasan.”

On želi reći da je odraz čovjeka u ogledalu uvijek vezan za čovjeka koji stoji ispred ogledala i ako se on skloni ispred ogledala, i njegov odraz će nestati.

Ibn Arebi kaže: “Sve što vidite, vidite zapravo odraz Božiji.” Problem je što smo mi zaprljani grijesima pa nismo upoznati sa istinom i lice Božije ne vidimo odrazom Njegovim već to uobražavamo nečim drugim, a ono što ne vidimo, smatramo Bogom. To je kao kad stanemo pred ogledalo pa vidimo odraz svoga lica – ono što je oko njega (svijet) smatramo sobom, a svoje lice (Božije lice) svijetom.

Božiji Poslanik s.a.v.a. rekao je da ko Ga god vidi, vidio je Istinu – zbilju.

Dželaludin Rumi komentarišući ovaj hadis kaže:

“Kada mene vidiš, Boga si vidio, kada tavafiš oko Kabe, tavafiš oko mene (Hoće reći: Ja, kao stvorenje Božije, simbolizujem lice Božije na ogledalu Dunjaluka).”

Pjesnik kaže: “Ciljevi koje razum ne može dokučiti za ljubav lahko su dokučivi.”

Kada ljudi koji su ostavili otiske u dubine govore u vezi s nekim pojmom, vinom i ispijanjem, nemaju na umu ovosvjetske prljavštine već se tu kriju tajne. Oni nam žele ukazati na jednu istinu i ako želimo tu istinu dokučiti, trebamo se malo pomučiti da shvatimo njihove izraze i onda ćemo shvatiti da nema boga osim Allaha.

Božiji ugodnici usmjerili su se putem Poslanika i imama i mogli su stići do uzvišenih razina bez korištenja posrednih metoda. Imam Husejin a.s. poručuje:

“Ako želite stići do ovog nekim putem mimo Kur’ana i vahja, ništa vam to neće pomoći. Greška je u tome što pojavnim putem želite pronaći Njega koji je skriven; kod nas kod kojih je sve što je lijepo ružno, a kako će tek naše ružno biti lijepo?”

Naprimjer, izlazimo na pijacu da prodamo dvije stvari. Dolazi nam mušterija kojem opisujemo jednu stvar lijepom, a drugu i ne baš tako lijepom. Mušterija odgovara: Ono što je tebi lijepo meni je ružno, kako li je tek ružno ono što je tebi ružno.

Pjesnik Rumi veli:

“Argument za svjetlost je sama svjetlost, ako želiš pronaći svjetlost, ne lutaj u tami, već kreni prema svjetlosti i naći ćeš je.”

Pitali su Bagdadija: “Šta je dokaz Božijeg postojanja?” On kaže: “Dokaz za Sunce je jutro.” Jedan pjesnik kaže: “Čovjek je neznanica koja po danu ide sa svijećom i traga za nečim.” Mnogo ljudi mučilo se u putu, putu podsredništva, da nađe argumente i dokaze o postojanju Boga. Posredni dokaz mutekelima bio je: “Ovaj svijet ima potrebu za stvaraoцем.”

Isto tako, dokaz Aristotela bio je: Ovaj svijet ima potrebu za pokretačem. Nakon toga došao je Ibn Sina i pobio ova dva argumenta i nastupio sa argumentima, kako kaže, sa kojima su došli i poslanici a.s. Nakon Ibn Sine dolazi Mulla Sadra koji je kazao: Nije baš sve ni onako kako je tvrdio Ibn Sina.

Razna mišljenja o bitku

Pred čovječanstvom postoje mnogi putevi za dokazivanje Bića Božijeg. Razmotrimo argumentaciju Ibn Sine koji kaže: “Mi razmatramo sam bitak.”

Bitak može biti u dva oblika:

1. Bitak koji je po svojoj zbilji potrebit za nečim drugim mimo sebe, taj bitak nazivamo kontingentnim bićem.
2. Bitak koji je takav da nema potrebu za nečim drugim, koji je egzistentan sam po sebi, nazivamo Nužnim bitkom.

Ako posmatramo svjetlost, vidimo da ona za osvijetljavanje nema potrebu za nečim drugim, a za sve ostale stvari koje posmatramo i vidimo očima imamo potrebu za tom svjetlošću. Svako biće ili je nužno ili je kontingentno, postojanje trećeg bića razumski je nemoguće.

Ibn Sina kaže da je ovaj njegov argument upravo onaj kojeg su donosili Poslanici, a poznat je pod nazivom burhan siddikin ili argument istinoljubivih. To je argument koji su predložili Božiji ljudi kojima su vrata spoznaje bila otvorena.

Ibn Sina dalje veli: Postoje četiri skupine tragalaca za Bogom, a u prve tri ja ne pripadam:

1. Sofisti – koji poriču svaku zbilju i egzistenciju,
2. Mutekellimi – za argumentaciju koriste stvoreni svijet,
3. Aristotel i njegovi sljedbenici – koriste kretnju za dokaz,
4. Poslanici i vrhunski arifi – nisu uzeli Ovaj svijet za posrednika.

Pripadam četvrtoj skupini koja razmatra sam Bitak. Ovo je argumentacija u koju nema nikakve sumnje. Ibn Sina je napisao knjigu *Išarat* u tri toma. Prvi tom tiče se logike, drugi teologije, a treći spoznaje Boga i irfana. Svoju argumentaciju zapisao je u drugom tomu knjige koja predstavlja i njegov posljednji zapis. Pri zapisivanju ovog argumenta kaže: “Dobro pogledaj argument koji sam ovdje predložio, vidite da se nisam

ničim drugim okoristio osim razmatranja samog Bitka i samim time dokazao sam Božiju Jednoću i savršenstvo.”

“Moj argument ima tri svojstva koja ga ističu: svijet nije uzet kao posrednik za dokaz Boga, on je na čvrstim temeljima jer se tiče razuma i zbog toga ga smatram argumentom siddikina jer se veže za skupinu Božijih ljudi.”

“Moj argument nije za svakog, on pripada užoj skupini ljudi koji posjeduju jači razum.”

Koristeći ovaj argument dolazimo do zaključka da je sam Bog dokaz stvorenog. Sada se postavlja pitanje kako je moguće da sam Bog bude dokaz stvorenja a ne obratno? Kada razmatramo bilo koji bitak, dolazimo do zaključka: ili taj bitak egzistira sam po sebi ili je egzistencijalno ovisan o drugom bitku. Ono biće čiji bitak egzistira sam po sebi predstavlja izvor i osnovu, a biće čiji bitak nije egzistentan po sebi je sekundarno ili kontingentno.

Onaj bitak koji egzistira sam po sebi uzrok je, a onaj koji to nije, tj. preuzet je od drugog, jeste posljedica. Razumskim zapažanjem vidjet ćemo da uzrok prethodi posljedici, i onda proizlazi zaključak da je uzrok dokaz posljedici.

Kada Mulla Sadra dolazi do ovog argumenta Ibn Sina, s obzirom da je i sam bio veliki filozof i arif, u početku ga veoma hvali i kaže da prije njega niko nije na ovakav način argumentirao jer se oslanja na razum pa je time i vrlo siguran. No, i pored toga što njegov argument ne posjeduje nedostatke, on svejedno pripada skupini mutekellima i Aristotela.

Mulla Sadra to ispravlja na sljedeći način:

“Bitak je ili nužan ili kontingentan. Kome kontingentno biće duguje svoje atribute? On (Ibn Sina) je upravo ovo kontingentno biće uzeo kao sredstvo svoga dokazivanja Boga, tj. opet se okoristio stvorenim. Aristotel se koristio pokretom, mutekellimi stvorenim svijetom, a Ibn Sina osobinom kontingentnosti – a što su sve same osobine stvorenog svijeta. Sve dok neka stvar ne postane nužna, neće doći u postojanje. Uzrok može biti potpuni i krnji. Vrijeme je posljedica kretanja stvorenog. Ako ne bi bilo kretanja, ni vrijeme ne bi imalo smisla. Gdje se ostvaruje kretanja? Kretanja je ondje gdje postoji materija, a materija podrazumijeva trodimenzionalnost. Vrijeme je, prema tome, odlika materijalnog svijeta.”

U osnovi je pogrešno pitanje: Šta je postojalo prije Ovog svijeta? Jer vrijeme tada i nema smisla. Naša velika prisnost sa materijalnim svijetom uzrokovala je da ne možemo uzrok i posljedicu posmatrati bez vremena. Jer i samo vrijeme je stvorenje Božije. Šabestari veli:

Temeljne postavke o akaidu

“Ako bi Sunce bilo statično, onda bi i zrake njegove bile statične, a ako ne bi bile postojane, onda niko ne bi ni shvatio da se one isijavaju iz Sunca.”

U tom slučaju niko ne bi pravio razliku između Sunca i sjenke. Mi zbog kretnje Sunca shvatamo da se sjenka kreće – i cio svijet i Kreacija su samo zrake Božijeg ozračja. Hakk se manifestuje u svim bićima, a zašto mi to ne shvaćamo? Zato što je Bog Apsolutna zbilja, On nema - kretnji ni promjena. Ne možemo ga vidjeti zato što je postojan i - neograničen.

Mefhum i misdak, temeljne odrednice spoznaje

Svako ko je želio dokazati postojanje Uzvišenog Boga koristio je svoje metode i iskustava iz sopstvene vizure. Mulla Sadra u vezi s postojanjem Boga kaže:

“Trebamo razumjeti nekoliko činjenica i načela koje će nam, ako ih dobro shvatimo, postati jasan burhan siddikin (dokaz iskrenih). Neka od ovih načela posve su očigledna, a neka su manje, ali uz malo pažnje i ona mogu biti sasvim razumljiva. Nešto što postoji jeste Apsolutni bitak. Kada želimo izraziti jednu misao ili tvrdnju, trebamo raščlaniti dvije stvari koje najčešće izazivaju zabunu u našim glavama”

1. *Mefhum*, pojam koji se tiče nečega, npr. drvo, čovjek i sl.
2. *Misdak*, ukazuje da stvar označena mefhumom postoji u zbilji, a ne samo u našim glavama.

U ovakvim rečenicama trebamo obratiti pažnju da nije bitan onaj pojam ili ime koje se spominje, već je bitno samo postojanje te stvari. Ono što je izvor i što čini nešto izvorom efekata i učinaka jeste upravo bitak. Naprimjer, kamen je zbog toga što ima bitak kamen. Kada dijete traži mlijeko, ono traži upravo ono mlijeko koje postoji i majku koja postoji, a ne traži pojam majke i mlijeka. Čovjek koji se plaši zmiije, plaši se prave zmiije, a ne pojma ili plastične zmiije. Dalje Mulla Sadra izvodi 4 zaključka:

- I. Ono što ima samoopstojnost, to je iskonski Bitak.
- II. Bitak je samo Jedan, mada ima različita očitovanja i u različitim oblicima se ozbiljava. Naprimjer, svjetlo može imati dva različita intenziteta. Jedno je svjetlo jačeg, a drugo slabijeg intenziteta. Oba ova svjetla jesu dvije zasebne cjeline, ali ih jedna

stvar spaja u jedno, a to je svjetlost. Prema tome, i sam Bitak je jedna stvar. Svjetlost je jedinstvena i istovremeno očitujuća u mnoštvu intenziteta, a to mnoštvo u isto vrijeme objedinjuje jedna svjetlost. Ista stvar je i sa Bitkom.

- III. Jedna stvar koja egzistira ne može u isto vrijeme sadržavati u sebi i nepostojanje. U isto vrijeme i na istom mjestu ne mogu se spojiti postojanje i nepostojanje. Zbog toga nikad postojanje ne može biti nepostojanje i obratno. Kada govorimo o nepostojanju, šta je zapravo njegova zbilja? Nepostojanje nastaje ondje gdje prestaje postojanje određene stvari. Naprimjer, sveska ima svoju granicu do koje se proteže (to se u logici i filozofiji naziva *had*) i nakon toga ta sveska ne postoji. Nepostojanje je relativan pojam o kojem se može govoriti kada se uzmu u obzir različite stvari.
- IV. Sama činjenica da nešto ima postojanje, tj. da postoji, predstavlja potencijal za njezinu potpunost, a to ovisi o kvaliteti njenog postojanja.

Pitanje: Što je nedostatnost i krnjavost i šta to znači? Pojmove manjkavosti i krnjavosti tretiramo tako što ih poistovijetimo s nečim što se proteže do određene mjere i kada toga više nema, mi kažemo: Ono je krnjavo. Naprimjer, za sto koji nije dug četiri metra (u odnosu na neku stvar od četiri metra) reći ćemo da mu je to slabost i da je krnjav. Ako se vratimo na treći zaključak i uzmemo u obzir samu srž postojanja (ovo što je zauzelo određeni prostor), to je ono što ima kvalitet i intenzitet, ali kada stignemo do granice kada počinje njegovo nepostojanje, i umjesto da njegovu krnjavost pripišemo nepostojanju, mi to pripisujemo njemu. Njegovo postojanje nije se proteglo više od toga. Sve negativnosti, krnjavosti i nemanja pripadaju nepostojanju, ali pošto je nepostojanje na granici sa postojanjem, ta krnjavost pripisuje se postojanju, mada to nije njegovo.

Vidimo da sva savršenstva koja postoje jesu imanje, a sve manjkavosti pripadaju nepostojanju, neegzistenciji.

Ako neku od stvari koje postoje upitamo da li je sama htjela biti krnjava, ona će reći da nije tako, već se radi o tome da Onaj koji ju je stvorio, stvorio je takvu kakva jeste, u dati granicama i s datim intenzitetom. Dakle, krnjavost koja se vidi u njoj rezultat je njene posljedičnosti. Onaj koji je bio njen uzrok htio je tako. Ili, kako bi to filozofi rekli: Sve manjkavosti koje se mogu naći u svim postojećim stvarima

Temeljne postavke o akaidu

rezultat su njihove posljedičnosti, pa budući da je ono što je stvoreno posljedica nečijeg stvaranja, samim time dolazi do njegovih krnjavosti. Zato što ono ne stoji na poziciji uzroka, već dolazi iza kao posljedica, ono je krnjavo.

Mulla Sadra dalje zaključuje:

“Ako uzmemo u obzir ova načela i činjenice i lijepo ih ilustriramo, postat će nam jasno i reći ćemo da zbilja egzistencije pripada postojanju, i ako smo to prihvatili kao činjenicu, tada zaključujemo da nepostojanja nema.”

Ako kažemo da nepostojanja nema, zbog toga što postojanje postoji – jer ga postojanje ne prihvata – gdje god nepostojanje hoće kročiti, postojanje mu ne da mjesta. Koliko god da nepostojanje sebi traži mjesto u Univerzumu, ne može ga naći jer je sve zauzelo postojanje. Pošto je činjenica da nepostojanju nema mjesta, onda postojanje biva savršeno i uzvišeno upravo zato što postoji. A činjenica je da postojanje zauzima sve što postoji, i onda kažemo da je egzistencija isto što i savršenstvo, isto što i beskonačnost.

To shvatanje postojanja sa svojom bespočetnošću upoznaje nas sa jednom drugom Zbiljom, koja je stvarno bespočetna, beskrajna i Ona dolazi i stvara ova ograničena postojanja.

Kad god nađemo na nešto što je ograničeno, kažemo da njegovo postojanje nije od njega samog, jer da je od njega, bilo bi neograničeno. Kada promatramo ograničena bića, vidimo da ta bića nisu ništa drugo do manifestacija neograničene Zbilje i Postojanja.

Mulla Sadrine kritike Ibn Sine

Govorili smo da je Mulla Sadra u dokazu kojim se poslužio Ibn Sina o postojanju Uzvišenog Boga i nazvao ga burhan siddikin našao stannovite nedostatke, koje je pobrojao:

1. autentičnost bitka;
2. jedinstvo bitka;
3. postojanje ne prihvata nepostojanje;
4. smisao nepostojanja ogleđa se kroz ranije kazanu definiciju: Dokle se određena stvar prostire, ona postoji, a kada dođemo do njezinih granica, ona više ne postoji;
5. Zbilja ili Izvorni Bitak predstavlja savršenstvo, potpunost.

Nebitak se javlja sa počinjanjem reprodukcije onoga koji slijedi nakon prvog uzroka i njegovog rasipanja; jer sve što u sljedećim koracima postaje posljedica, biva manjkavije. Zato što posljedica ovisi o svom uzroku, na nivou posljedice javlja se pojam nepostojanja. Nebitak postoji samo u odnosu na neku posljedičnu stvar.

Naprimjer, zamislimo čovjeka da stoji. Sam po sebi on nije ništa. Ako nešto kaže ili napiše na tabli, mi počnemo komentarisati: Ono što je napisao lijepo je i ispravno, napisao je to crnom bojom a ne žutom, napravio je četiri linije, a ne tri, ima toliko i toliko gramatičkih grešaka itd. Sam pojam posljedičnosti uzrokuje hiljadu komentara i mahana (nedostataka). Ukoliko, pak, samo postojanje uzmemo u obzir bez bilo čega drugog, vidimo da je ono savršenstvo i potpunost.

Mulla Sadra kaže: Posvetimo se malo svijetu u kojem živimo i proanalizirajmo ga. Kada ga gledamo čulom vida ili kada ga definišemo putem egzaktnih nauka, onda dolazimo da zaključka da Ovaj svijet sebi daje mogućnost nemanja: jednom ga ima, jednom ga nema; jednom nastaje, a jednom nestaje. Forme materijalnog postojanja su različite, ograničene i uslovljene. Kada čovjek uzme u obzir samu srž (*zat*) postojanja, bez ičega drugog, i kada gleda Ovaj svijet koji ga okružuje, vidi da postoji razlika između ta dva pojma. Razlika je ta da srž (*zat*) postojanja ne prihvata nepostojanje, a Ovaj materijalni svijet sadrži i nepostojanje (nebitak), a taj nebitak je u značenju da ga nekad ima, a nekad nema, ograničen je i uslovljen. U svemu tome vidimo da postoji jedan broj jedinki koje postoje i prihvataju taj nebitak, a s druge strane imamo postojanje (*Zat*) koje je neograničeno i jednako sa Jednim. Iz ovog poređenja možemo shvatiti da su ovosvjetske bivstvjuće jedinice mnogobrojne i da one nisu ništa drugo do očitovanja jednog Bitka.

Imam Homeini r.a. je kazao: Možda nam je najbliži primjer za ovo more i talasi na njemu. Prvim, početnim pogledom bačenim na njega vidimo mnoštvo talasa i smatramo ih odvojenim jedinkama, ali one ustvari nisu ništa drugo do jedinstveno uzburkano more.

Mulla Sadra kaže: "Uz pomoć razuma dosežemo do zbilje i istine, a egzaktne nauke samo nam komentarišu pojmove. Kada promatramo more, prvo vidimo mnoštvo talasa, ali kada malo razmislimo, dosežemo do bitka (mora), i irfan nas uranja u to more." Mulla Sadra je svojim spretnim manevrisanjem dokazima koje su donijeli poslanici, koristeći filozofiju, sve to pomirio sa irfanskim učenjem i rekao da ovi talasi nisu ništa drugo do manifestacija mora.

Temeljne postavke o akaidu

Imam Homeini i Tabatabai kazali su: Sa jedne strane promatramo more i talase, a sa druge strane uzimamo za primjer naše umske slike koje u sebi posjedujemo, npr. sjećamo se mora i talasa i o tome u umu formiramo slike dok god razmišljamo o tome, samo to razmišljanje je manifestacija mora i talasa, i kada prekinemo s razmišljanjem, gube se i more i talasi. Ukoliko, pak, povjetarac predstavimo Božijom voljom koja pokreće stvaranje talasa – dok je ta volja prisutna, dok Bog želi da postoje talasi, oni će i postojati, a kada On to neće, nestane povjetarca, morska površina se u potputnosti smiri i nema ničeg osim mora (Njega).

Da nema sna, mi ne bismo prihvatili činjenicu da se nešto vidi bez očiju. Upravo carstvo snova jeste ono sredstvo putem kojeg možemo povjerovati da naša duša ima oči, uši i da može komunicirati. Zato arifi putem ibadeta dolaze do tog stepena gdje stvarno putem talasa vide more.

Mulla Sadra je u mladosti pročitao sve filozofske knjige, shvatio ih i pomislio: zar je filozofija samo ovo? Kada se, međutim, počeo baviti ajetima i rivajetima, shvatio je da je zaostao i odlučio se povući u osamu. Proveo je 14 godina u Kjahaku (selu pored Koma), a nakon provedenog vremena osjetio je da plamičci istine izbijaju iz njega.

Tabatabai je ovim povodom izjavio:

“Pa i nakon 300 godina poslije Mulla Sadre, mi ne znamo ništa novo iz filozofije. Sve što imamo od njega je. Da bi se razriješili filozofski problemi i iznašle istine, to iziskuje naročitu koncentraciju, ibadet i duševnu čistoću.”

Imam Homeini r.a. je kazao: “Mulla Sadra? Šta je to Mulla Sadra? Ko bi to mogao opisati veličinu zvanu Mulla Sadra?”

U suri Inšikak kaže se:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَمَا لَاقِيهِ

Ti ćeš, o čovječe, koji se mnogo trudiš (kadih), trud (kedh) svoj pred Gospodarom svojim naći (El-Inšikak, 6)

Koje je značenje riječi *kadih* i *kedh*? Tabatabai u svom tefsiru za riječ *kedh* kaže da je Arapi koriste sa različitim značenjima. Jedno od značenja jeste trud pri kome se podnosi teškoća. Drugo značenje je zapanjanje čovjeka u teškoće, neki teški posao koji ostavlja traga na ljudskoj duši (nefsu). Tabatabai vezano za ova dva značenja kaže: “Bilo koje od ova dva značenja u ajetu zasigurno označava kretanju putnika prema Bogu. Upravo zbog značenja kretanja ova riječ ide sa prijedlogom

‘ila, što znači kretnja ka Bogu (‘ila rabbike), a to bi značilo činjenje truda prema nečemu.”

Naglasak je u kretnji ka, a u nastavku ajeta kaže se *mulâkihi* (pa ćeš njega sresti), što zapravo predstavlja *atful-bejan* (veza koja objašnjava ono što prije dolazi). Ti činiš trud da bi sreo Boga. Zašto ćeš ti Njega sresti? Zato što je On tvoj Gospodar a ti si Njegov rob, On upravlja tvojim poslovima i ti ćeš se kao rob sresti s Njim. Jasan je odnos roba i Gospodara. Volja roba i njegova djela jesu ono što ga nužno prati, ali ujedno je to vlasništvo Gospodara. Gospodar je vlasnik robova, njihovih djela i volja.

Traženje odgovora i odgovornosti potpuno je opravdano od strane Boga. Ovaj ajet nagovještava nam važne činjenice: Sam ajet nam donosi bitan argument proživljenja. Gospodar ne bi imao značenja da ne postoji i rob. Samo značenje riječi *Rabb* u arapskom jeziku, što mi prevodimo kao gospodar, nužno u sebi sadrži smisao da je Rabb onaj koji je vlasnik i onaj koji upravlja svojim robom. Isto kao što i *Rahman* (ime Božije) podrazumijeva milostivost, tako i Rabb u sebi sadrži pojmove vlasništva i onoga koji upravlja. S druge strane, ni pojam robovanja nema smisla osim ako to ne podrazumijeva i polaganje računa (odgovornost). Odgovornost nema smisla osim da rob položi i račun za ono što je radio. Odgovornost čovjeka i njegovih djela za sobom nužno povlače nagradu i kaznu. Pojam *rububijet* (gospodarenje), koji za sobom vuče i polaganje računa, ne bi imao smisla osim kad je povezan s pojmom proživljenja (me’ad).

Iz ajeta izvodimo tri zaključka:

1. Postoji proživljenje i rob je odgovoran za polaganje računa za svoja djela Onome ko ga je stvorio.
2. *Mulakat* – položaj kada će se čovjek izravno osvjedočiti da je Božija vlast potpuna. Niti jedan zastor neće stajati između roba i njegova Gospodara. Mi u Ovom svijetu znamo da je Bog taj koji šalje kišu i čini da bilje raste i razvija se, ali to je samo sa aspekta razuma koji nam to potvrđuje, dok ćemo se tek na Onom svijetu, kada se susretnemo s Bogom, u to potpuno osvjedočiti.
3. Značenje riječi *insan* u ovom ajetu odnosi se na čovječanstvo, na sve ljude. Ako je Rabb Gospodar, i ako robovanje znači pokornost, onda općenita riječ *insan* obuhva sve ljude.

Temeljne postavke o akaidu

Sa ovim možemo zaključiti da je i kretnja općenita za sve ljude. Znali ljudi to ili ne, svi će se susresti sa Bogom. Gdje postoji kretnja? Kretnja postoji tamo gdje postoji i ljubav i želja da onaj koji se kreće stigne do svog cilja. Nekada je ta ljubav u samom onom koji se kreće, a nekada se ona tiče druge strane – cilja koji ga privlači.

U nekim slučajevima vidimo da ova ljubav postoji obostrano, i u onom koji se kreće i u cilju, neki su svjesni te ljubavi, a neki ne. I kod onih koji nisu svjesni u biti njihovoj postoji ljubav koja ih pokreće. Nekada je ova kretnja bez ikakvih zastora, kao u slučaju Ibrahima a.s., koji kaže: *Ja se krećem ka Gospodaru svom, On će me uputiti* (Es-Saffat, 99), i: *Ja činim hidžru ka Gospodaru svome.* (El-'Ankebut, 26) U nekim slučajevima čak je ta kretnja na višem stepenu od prethodne. U prvom ajetu sure El-Isra' govori se:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى
الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

*Hvaljen neka je Onaj koji je u jednom času noći preveo Svoga roba iz Hrama časnog u Hram daleki, čiju smo okolinu blagoslo-
vili kako bismo mu neka znamenja Naša pokazali. On, uisitinu, sve
čuje i sve vidi.*

Bog je noću, kada svi spavaju, kada nema prisustva onih koji zavide i oholih ljudi, pozvao svoga roba da bi mu iz ljubavi pokazao znakove svoje. Neki se ljudi kreću ka Njemu svjesno i ciljano, a mi ostali ka Njemu se krećemo iza zastora.

U suri Inšikak vidimo da su kretnja ka Bogu i susret sa Njim - označeni riječju kedh. Zašto je riječ kedh korištena u kontekstu kretnje ka Bogu? Zato da bi čovjek dostigao savršenstvo utruća u Božanskom, da bi svoje potencijale doveo u aktivno stanje – i to je moguće na dva načina: nekad u obliku sretnih ljudi, a nekad u obliku nesretnika. Sretni su oni koji su još na Ovom svijetu svoje potencijale i mogućnosti doveli u potpuno aktivno stanje i Bog ih poziva:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ. ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً. فَادْخُلِي فِي
عِبَادِي. وَادْخُلِي جَنَّاتِي.

A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i On tobom zadovoljan, pa uđi među robove Moje, i uđi u džennet Moj! (El-Fedžr, 27-30)

Za ovakve se kaže:

رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

Allah je zadovoljan njima, a i oni su zadovoljni Njime: za njih je On pripremio džennetske bašče kroz koje će rijeke teći, i oni će vječno i zauvijek u njima boraviti. To je veliki uspjeh. (Et-Tevba, 100)

Ko su nesretnici? Oni koji svoje mogućnosti nisu iskoristili da bi došli u okrilje Božije milosti i sigurnosti i nisu prošli prepreke koje su stajale na njihovom putu, oni će na Sudnjem danu biti pod perdom svog džahilijeta, te će Boga sresti iza 70 hiljada zastora koje su sami načinili slijedeći svoje strasti. Oni su svoja srca uprljali grijesima i gledat će Gospodara kroz te koprene.

Mevlana kaže: Ljubav na Ovom svijetu ima dva oblika: ljubav zasnovana na ovosvjetskim ukrasima i uljepšavanjima, koja rezultira poniženjem, i vječna ljubav. Kur'an potvrđuje da zemna ljubav ne vodi ničemu osim poniženju.

U 22. ajetu sure Ibrahim ukazuje se na ovu činjenicu:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقَّ وَوَعَدْتَكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تُلْمُونِي وَلَوْلَا أَنْفُسُكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ

Šejtan će reći: "Allah vam je pravo obećanje dao, a ja sam svoja obećanja iznevjerio; ali, ja nisam nikakve vlasti nad vama imao, samo sam vas pozivao i vi ste mi se odazvali; zato ne korite mene, već sami sebe, niti ja mogu vama pomoći, niti vi možete pomoći meni. Ja nemam ništa s tim što ste me prije smatrali Njemu ravnim." (Ibrahim, 22)

Mevlana nastavlja:

"Odaberi onu ljubav koju su odabrali svi poslanici, koja im je davala snagu, i pri tome ne reci: 'Ma gdje smo mi, a gdje su poslanici, oni su lahko mogli doći do Boga.'"

Samo jedno iskreno iz dubine srca izrečeno "Ja Allah" sagorijeva i uzdiže srca. Kur'an nam još poručuje da će nam, u tom slučaju, ne samo prihvatiti naša dobra djela, nego će nam i naša loša djela pretvoriti u dobra.

O LJUBAVI BOŽIJOJ PREMA ROBU

Govorit ćemo o ljubavi Božijoj prema robu i našoj ovisnosti o Gospodaru. Uzvišeni Gospodar voli sve što je stvorio. On može udovoljiti i odgovoriti na potrebu na način da se cijeli Univerzum pokrene (po želji Njegovoj) kako bi nam ta potreba bila zadovoljena. Kur'an nam govori o ovoj činjenici ističući da sva stvorenja traže svoga Gospodara, htjela to ona ili ne, i znala za to ili ne.

Šta je zbilja te ljubavi? Ibn Sina je napisao traktat ljubavi filozofskim jezikom te se u njemu koristio racionalnim dokazima. Jedan od njih je i hadis Božijeg Poslanika s.a.v.a. koji kaže:

“Tražite svoje potrebe od posjednika ljubavi i ljepote!”

Mišljenje Ibn Sine:

1. Ljubav slijedi nakon spoznaje. Spoznaja je shvatanje na kome se gradi ljubav. Bog voli stvorenja jer su ona Njegovo djelo, On voli svoju Bit pa tako voli i svoje djelo.
2. Prvi uzrok je taj kojeg sva stvorenja vole, On je apsolutan i savršen i sva bića su zaljubljena u Njega, bila ta ljubav indirektna ili direktna. Sva bića instinktivno se kreću prema svojem savršenstvu i ljepoti, bez obzira da li je taj koji se kreće svjestan ili ne. Nekada je situacija takva da onaj koji se kreće prema Bogu ide svjesno jer zna ko je On i zbog čega se kreće prema Njemu. Ovdje su u pitanju duše savršenih ljudi koji od samog početka znaju gdje idu i gdje im se završava put. Naprimjer, Isau a.s. od samog početka bilo je jasno da je on Božiji rob – Poslanik i da mu je data Knjiga. Stoga, sve što postoji kreće se prema svome Gospodaru i voli Ga.
3. Zbog čega onda sva stvorenja ne shvataju Boga na način kako Ga treba shvatiti? Nedostatak je u zaljubljenom, on je svjesno

sebe učinio slijepim prema zrakama ljubavi koje idu prema njemu od strane Voljenog.

Da bi stvorenje dostiglo svoju potpunost nužna su dva uvjeta:

- a) Subjekt – treba imati moć te raditi ono što želi,
- b) Objekat – treba posjedovati moć i sposobnost prihvatanja i ispunjenja onoga što subjekt od njega traži.

Naprimjer, ako čovjek nešto želi napraviti, a nema stručnost, on ni najboljim alatom i sredstvima to ne može napraviti. Dio ljepote onoga što se pravi leži u znanju onoga koji pravi, a drugi dio potreban da nešto ispadne lijepo i dugotrajno leži u materijalu i alatu koji se upotrebljava.

Hafiz kaže:

“Nečistim suzama, i pored toga što teku, ipak treba posrednik koji će ih odvesti do Njega.”

Ovaj stih mogao bi biti komentar ajeta u kojem nam se poručuje da uzmemo sebi sredstvo koje će nas odvesti do Njega.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

O vjernici, Allaha se bojte i nastojte da pronađete sredstvo do Njega i na putu Njegovu se borite kako biste postigli što želite! (El-Ma'ida, 35)

Uzvišeni Bog u sva stvorenja utkao je obaviještenost o Sebi, ali potrebna je ambicija da bi se ova obaviještenost pretočila u pokret prema Njemu. Da bi se to pretočilo u pokret potreban je rad i napor. Kada se u robu javi ljubav, u Gospodaru se također javi ljubav prema robu. U riva-jetima od imama prenosi se da je Uzvišeni Bog rekao:

“Kada rob Mene zavoli, i Ja ću njega zavoljeti i to će biti povodom da dođe do sastanka.”

Ako se čovjek odvaži i krene na taj put, Gospodar će učiniti da taj put bude moguć i da se učini kratkim onome ko je njim kročio.

Imam Sedžžad u dovi kaže:

“Bože, zaista je onom koji se kreće prema Tebi put kratak.”

Ukrako:

1. Sva bića shvataju da Bog postoji i pošto imaju to shvatanje zaljubljeni su u Njega.
2. Ako nekome manjka ljubavi prema Bogu, problem je u njemu.

3. Ako sve potencijale koje imamo upotrijebimo na tom putu i žrtvujemo ih Uzvišenom Bogu, On će nam sigurno skratiti put.

Zbog toga na namazu učimo: *Samo Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo.*

Neki arifi, uzimajući ovo u obzir, kažu da su naši namazi pretežno laž, jer niti samo Boga obožavamo i niti samo od Njega pomoć tražimo. Zato je potrebno da nakon namaza činimo tevbu i istigfar. Drugi poput Tabatabajja kažu:

“Ne, to nije laž jer sva bića obožavaju Boga i traže pomoć od Njega, ali svi nisu svjesni te činjenice – treba moliti da nam ona postane jasna.”

Da bi ova skrivena istina postala otkrivena, mi dalje učimo: *Uputi nas na Pravi put, na put onih kojima si darovao Svoje blagodati!*” To je put Poslanika, Bogu bliskih i Dobrih. Sva bića zaljubljena su u svoga Gospodara i imaju želju za susretom s Njim, kao i čežnju za stizanjem do kuće Njegove plemenitosti. Ove riječi sadržane su u Kur'anu:

تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا

Njega veličaju sedmera Nebesa, i Zemlja, i oni na njima; i ne postoji ništa što ga ne veliča, hvaleći Ga; ali vi ne razumijete veličanje njihovo. On je doista blag i mnogo prašta. (El-Isra, 44)

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ

I grmljavina veliča i hvali Njega, a i meleki, iz strahopoštovanja prema Njemu. (Er-Ra'd, 13)

Pored ovoga, u Kuranu se ističe da sve na Nebesima i Zemlji Allahu čini sedždu. Pod pojmom “činjenja sedžde”, po nekima, misli se na samo postojanje, ali sa ovim se ne slažu Mulla Sadra, Tabatabai, Imam Homeini. Njihovo mišljenje najbolje bi se moglo objasniti stihovima Mevlane, koji jezikom svega što postoji govori čitaocu:

“Mi čujemo, vidimo i svijest imamo, vi ste ti koji ne vidite, pa smo vam stranci.”

Njihov svjedok za ovu tvrdnju jeste 41. ajet sure En-Nur: *Zar ne vidite da sve što je na Nebesima i na Zemlji slavi Uzvišenog Gospodara.* Bilo bi besmisleno reći da sve slavi Uzvišenog Gospodara, a da taj koji slavi nema pojma o tome. Razumnom čovjeku jasno je da onaj koji slavi mora biti upućen i da je spoznao osobine onoga koga slavi. Nije moguće

da neko nekog slavi i hvali njegove ljepote, a da o njemu nema pojma i da nije obaviješten. Slavljenje (*tesbih*) bez spoznaje je odbijeno, ne prihvaća se. Iz riječi Mulla Sadre postaje nam jasno da on ima dva mišljenja:

1. Sve što postoji slavi Uzvišenog Boga,
2. Sve što Ga slavi, slavi Ga uz znanje i svjesno.

Ova dva stava potvrđuje Kur'an svojom analogijom. Prema kome se može usmjeriti ljubav? Šta to može biti voljeno?

Mulla Sadra tvrdi: Ljubav je nešto što proizlazi iz shvatanja. Iz toga nam postaje jasno da je ljubav nešto što je nematerijalnog karaktera, nešto apstraktno. Ukoliko bi neko volio nekoga i tragao za njim pa se desi da se susretne, ali taj koji voli ne zna da je ta osoba koju je sreo njegova voljena osoba, tada on ne bi došao do svoga cilja, jer pri tom susretu ne bi osjetio slasti te ljubavi. Jasno je da je ljubav nešto nematerijalno, ali zbog strukture čovjeka, koji se sastoji od duše i tijela i bliskosti ovih dviju dimenzija, dešava se zabuna pa mislimo kako je ljubav nešto usmjereno ka tjelesnosti. Treba voljeti unutarnje ljepote.

Imam Sedžžad se u jednoj od svojih poznatih dova obraća Uzvišenom Bogu:

“Bože, učini me od onih čija će duša u sebi imati ljubav i naklonost prema svome Gospodaru, koji će svoje vrijeme provoditi uz uzdahe i jecaje, od onih čija će čela pokazivati znakove ropstva i padanja na tle, čije će oči ostajati bez sna zbog ljubavi prema Tebi! Bože, od Tebe tražim ljubav prema Tebi i da volim onoga koji voli Tebe, i daj mi ljubav prema svakom djelu koje će me približiti Tebi. Bože, od Tebe tražim da moja ljubav bude vodič do Tvog zadovoljstva i učini moju čeznju za Tobom preprekom za činjenje grijeha!”

U suri Ja-Sin Uzvišeni Gospodar upozorava robove:

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ . وَأَنْ
اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ . وَلَقَدْ أَصَلَّ مِنْكُمْ جِبَلًا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا
تَعْقِلُونَ

O sinovi Ademovi, zar vam nisam naredio: “Ne klanjajte se šejtanu, on vam je neprijatelj otvoreni, već se klanjate Meni; to je put pravi. On je mnoge od vas u zabulu odveo, kako niste pameti imali.” (Ja-sin, 60-62)

Temeljne postavke o akaidu

U dovi imama Sedždžada, koja se uči pred svitanje u mjesecu Ramazanu, poručuje se:

“Bože, da me hiljadu godina mučiš i izlažeš patnji, ne bih se odmakao s Tvojih vrata. O Ti Koji činiš sve želje mog Dunjaluka i Ahireta, vatru mog srca ništa neće ugasiti osim susret s Tobom.”

Ove riječi neće biti shvaćene bez duhovne ljubavi. Ako čovjek voli Džennet, voli ga zato što je stvoren od Boga. Zbog te ljubavi Poslanik s.a.v.a. 15. šabana ustao je iz postelje usred noći i otišao u mesdžid. Nalazio se prije toga u sobi Aiše i kad je primijetila da ga nema, ustala je da ga potraži te ga je ugledala na tlu sklupčanog poput suhog debla. Nije ništa čula osim jecanja i riječi:

“Bože, moje tijelo, duša i moja zbilja čini sedždu Tebi.” Aiša nastavlja: Nakon toga vratila sam se u sobu i kada se Poslanik s.a.v.a. vratio i vidio me zadihanu, upitao me je: “Gdje si bila?” Kažem da sam ga posmatrala i tada ga upitam: “Zar ti nije Uzvišeni Bog obećao Džennet i zabranio Džehennemu tvoje tijelo, pa zbog čega onda tolike suze i plač?” On odgovara: “Zar da ne budem rob zahvalni?”

Ljubav je medij koji se stvara u duši čovjeka, a ne nešto izvanjsko. Vanjska forma tek je inicijator, ono što potiče ljubav. Materija koja nas okružuje nema tu dostatnost da postane objektom ljubavi, već je ono što se može voljeti samo Bog čije je biće Uzvišeno i koji zaslužuje našu ljubav.

Salik – putnik na duhovnoj stazi ka Bogu

Cilj salika jeste Bog i zbog tog cilja on podnosi i izlaže se isposništvu (zuhdu) koji u čovjeku kreira svjetlosne učinke. Prisustvo duhovnih stanja i sifata koji se manifestiraju u čovjeku postepeno povećavaju njegovu spoznaju. Novom spoznajom rađa se nova ljubav koja ga vodi do njegova cilja, te on, shodno povećanju stepena bliskosti sa Bogom, povećava težinu svojih ibadeta. Takav čovjek cio Univerzum vidi samo manifestacijom Božijom, a kada su sva bića manifestacija Božijih sifata, pa i sam salik, koji to osjeća, nije izvan te manifestacije.

Kada već imate iman i radite dobra djela, Allah učini da i Univerzum vas voli. Takvi ljudi uspinju se do Gospodara uz pomoć djela koja su šerijatom dozvoljena i to u njima stvara duhovne učinke. Sam putnik, utapajući se u moru bića, doživljava spajanje s Bogom.

Arif veli: “Kada god me vidiš, vidio si Njega, a kada vidiš Njega, kao da si vidio mene.” Ovo odgovara sadržaju Poslanikova hadisa u kom se kaže: “Kada me vidite, kao da vidite Uzvišenog Boga.”

Mulla Sadra ističe:

“Ljubav se ne može odnositi na vanjsko – materijalno, ona pripada duhovnom. Zbilja ljubavi jeste jedinstvo onoga ko voli i onoga ko se voli, ali ako to posmatramo iz vanjske forme, onda tu ne može doći do jedinstva jer su dvije odvojene stvari. Kod materijalnih tijela može doći do miješanja, ali nikad do toga da postanu jedno, jer su u biti različiti. Što se tiče ljubavi, ona pripada duhovnim sferama, ali je mi pripisujemo materijalnom zbog naše prisnosti s materijalnim.

Mulla Sadra je također rekao: “Pitanje svjetlosti i veličine čovjekovog nefsa pitanje je veoma daleko i teško dohvatljivo za običan puk.”

Među filozofima je nastalo podvajanje u pitanju definisanja i shvatanja nefsa.

Mulla Sadra kaže:

“Posmatramo li stvorenja, počevši od meleka pa do tjelesnih stvorenja, svako je ograničeno svojom veličinom i granicama. Kada je riječ o melecima, kaže se da svaki melek ima svoj određeni položaj i funkciju. Što se tiče materijalnog, vidljivo je da svaka stvar ima svoju granicu. Sve što je omeđeno granicama može se shvatiti. Duša je, pak, nešto neograničeno, njena istina je nešto što se proteže do njenog Gospodara.”

U dovi Poslanika s.a.v.a. kaže se: “Bože, uposli me Tobom!”

Duša je takve prirode da sve što ne zna poriče. Mi smo u mogućnosti prepoznati dušu putem njenih učinaka. Ono što znamo jeste činjenica da je čovjekova duša mjesto u kojem se slažu preodžbe njenih znanja, ona je mjesto u kojem se shvata, a s druge strane znamo da se znanje u čovjeku ne može podijeliti na poglavlja. Svaka stvar koja je postala mjestom u kojem će se naći nešto nedjeljivo i sama je nedjeljiva.

Zaključak: Ruh, duša, jeste nešto nedjeljivo. Kada napusti materijalno tijelo, postat će ono što jeste – jedinstvena. A sve ono što je - jedinstveno i što se ne može podijeliti, nije mu pripisivo nestajanje. Duša, je jedinstvena i ne može se podijeliti, vječna je i nikad je neće nestati.

Ako želimo shvatiti ljubav naše duše prema Gospodaru, našu vezanost i potrebu za njim, moramo naše uši i oči očistiti od toga da čuju ili vide nešto drugo osim Boga. Treba zatvoriti sve puteve utjecaja i ulaska

Temeljne postavke o akaidu

bilo čega drugog u naše srce, oči, uši, tako da će se desiti da se u njima načini mjesta i tek tada će se pojaviti Gospodar. U rivajetima stoji:

“Sve oči na Sudnjem danu bit će uplakane osim onih očiju koje su polovicama noći plakale iz bogobožnosti.”

U životu Božijeg Poslanika s.a.v.a. bilo je uočljivo da su mu oči uvijek bile suzne. Zbog čega suze? Suze su zarad čišćenja duše i izbjegavanja da vidi bilo šta drugo osim Boga kao i radi prekidanja veze sa bilo čim drugim osim s Bogom. Noćne suze su te koje spaljuju sve nečistoće što su se pojavile na srcima. Zato vjernici plaču u ovom stanju što su upali u zamku šejatana. Plaču jer su iz ruku dali Boga.

Naprimjer, kada čovjek dođe kući i vidi da je sve što je posjedovao odnio lopov, prvo osjeti težinu tuge i ako se ta težina nastavi, dolaze suze. Takvo je i stanje vjernika. Kur'an savjetuje Poslanika s.a.v.a: *I budi ustrajan!* Poslanik s.a.v.a. zbog tuge što su se drugi udaljili od Zbilje, Uzvišenog Boga, plače. Poslanik je u sebi manifestirao sve atribute Božije i kada vidi da se neko udaljio od Boga, taj se udaljio i od njega. Oni koji se trude opisati Boga i shvatiti Ga na pravi način kažu: “Nismo Te shvatili i opisali, Tebe treba istinski i zbiljski shvatiti.”

Oni koji su zaljubljeni u Boga umrli su, a zar si čuo bilo kakvog glasa od onoga koji je umro? Oni koji stalno pričaju o utrnuću i ljubavi; to su oni koji tvrde neke stvari, ali nemaju nikakvih dokaza iz Višeg svijeta, jer onaj koji ima neku vijest iz gajba odveć je uronio u te vijesti da se više ne vraća da nam bilo šta kaže o tome.

Blago onom koji vrši ibadet, a ibadet mu je iz ljubavi prema Gospodaru

Vjernik, osim što ima vjeru u Boga, treba imati i ljubav prema Njemu. Božiji Poslanik kaže: “Blago onom koji vrši ibadet, a ibadet mu je iz ljubavi prema Gospodaru!” Kada čovjek dođe do te tačke da se u njemu stvori ljubav i čežnja prema Gospodaru, sve što mu se desi prilikom duhovnog putovanja, on to lahko podnosi i smatra da je to od njegovog Voljenog. Razlika je između ibadeta koji se čini s ciljem ulaska u Džennet ili iz straha od Džehenmma, i onog ibadeta koji se čini iz ljubavi prema Bogu. Na Ovom svijetu moguće je ne primijetiti tu razliku, ali kad se stigne u Berzah, ta razlika postaje itekako jasna. To što na Ovom svijetu ne raspoznavamo razliku ova dva ibadeta jeste zbog toga što nismo upoznati sa zbiljom ibadeta. Mi uglavnom na verbalnom

nivou baratamo tim pojmom, a pojam sam po sebi nije ono što pravi distinkciju između zbilja stvari. U životnim nedaćama postaje jasno kakvog je ko imana.

Hazreti Fatima je kazala: “U mukama dolaze do izražaja dragulji čovječnosti.” Ljubav ima svoje efekte zbog toga što je ona nešto istinito, nešto što postoji, i prirodno je da takvo nešto ima svoje učinke. Ljubav prema Gospodaru u zaljubljenom ostavlja učinke, a učinci te ljubavi ogledaju se u djelu zaljubljenog. Jedan od tragova ljubavi jesu i suze koje teku po odjeći zaljubljenog. Suza je posljedica izgaranja ljudskog srca.

Kada su učenjaci Ehli kitabija čuli kur’anske ajete i kada su ih uporedili sa ostacima svojih knjiga, uvidjeli su šta je istina i potekle su im suze od ushićenja:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

Kada slušaju ono što se objavljuje Poslaniku, vidiš kako im liju suze iz očiju jer znaju da je to Istina, pa govore: “Gospodaru naš, mi vjerujemo, pa upiši i nas među one koji su posvjedočili.” (El-Ma’ida, 83)

Kada su se njihovi savremenici pobunili zašto su napustili svoju vjeru i otišli u drugu, oni su odgovorili:

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ

“Zašto da ne vjerujemo u Allaha i u istinu koja nam dolazi, kada jedva čekamo da i nas Gospodar naš uvede s dobrim ljudima.” (El-Ma’ida, 84)

Suze izgaranja znak su da je čovjek predao svoje srce nekom i one imaju ulogu ispiraća onoga koji voli. Hafiz naglašava:

“Oko zaprljano grijehom, zavišću i mržnjom ne može vidjeti lice Božije. Zato trebaš svoje srce očistiti da bi Ga vidio. A šta činiti da bi se očistio? Jedan od načina je da sjedneš i plačeš.”

Suze su posljedica nečeg unutarnjeg, a to unutarnje je ljubav koju daje Bog da bi ona inicirala suze. Dok ne postoji ljubav, srce neće izgarati. U Kur’anu se spominju i druge suze:

وَلَا عَلَى الدِّينِ إِذَا مَا أَتَوَكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا
وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ

...Ni onima kojima si rekao, kada su ti došli da im daš životinje za jahanje: “Ne mogu naći za vas životinje za jahanje” – pa su se vratili suznih očiju, tužni što ne mogu da ih kupe. (Et-Tevba, 92)

Vjernik ima suze želje i tuge. U tminama noćnim vjernik lije suze da bi se približio Bogu, a drugi put jeca jer je daleko od Boga. Sljedeći učinak ljubavi u čovjeku jeste promjena njegovog stanja i kvaliteta života. Čovjek u kojem se javi ljubav prema Gospodaru, njegov ahlak prema ljudima počinje se razlikovati od onoga prije. Kada čovjek sebe vidi stalno prisutnim pred Bogom, a zna da sve što je stvoreno pripada Uzvišenom Bogu, on sve to gleda očima ljubavi i naklonosti prema tome. Imam Sedžžad a.s. obraća se Bogu: “Bože, daj mi ljubav prema Tebi i prema svima koji Tebe vole!”

U jednom hadisu se kaže da ukoliko između dva vjernika nastane nesuglasica, prva tri dana Uzvišeni Gospodar ne uzima to oštro, ali nakon tri dana ne prima im ibadet. Zašto? Uvjet prijateljstva je da mrziš neprijatelja svog prijatelja jer on mrzi tvog prijatelja. A ako se oni međusobno mrže, oni onda mrže i Boga. Imam Sedžžad kaže: “Daj mi ljubav prema svakom koji će me primaći Tebi!”

Oni koji su osjetili užitak ibadeta uživaju u svojim ibadetima i u ibadetima drugih ljudi. Čovjek koji voli Uzvišenog Boga voli i Njegove robove, a ako ne voli robove, neće voljeti ni Gospodara. U takvoj situaciji taj čovjek koji voli robove i Gospodara nikad ih neće ogovarati niti im učiniti bilo kakvo zlo. Pjesnik veli:

“Pogledaš li najsitnije i najskrivenije čestice, vidjet ćeš u njima prisustvo Boga, pa ćeš i te čestice zavoljeti upravo zbog toga.”

A Mevlana veli:

“Govor prašine, vode i gline mogu čuti samo oni koji imaju srce, a ako jedan filozof ne vjeruje u hanane (stub na koji se Božiji Poslanik oslanjao prilikom govora), ništa se neće promijeniti zbog toga što on nema dušu da shvati moć Božiju.”

Kako god naše tijelo ima osjetila putem kojih uspostavlja kontakte sa prirodom u kojoj živi, tako i naša duša ima svoja osjetila kojima uspostavlja veze i kontakte sa onim svjetovima za koje je i stvorena.

O nemoći našoj da se zahvalimo našem Gospodaru

Govorimo o ljubavi Stvoritelja prema stvorenjima i njihovoj potrebi za Stvoriteljem. Imam Sedždžad a.s. u dovi kaže:

“O Bože, naši jezici nemoćni su da Ti se zahvale kako dostoji Tvojoj veličini. Ne samo jezici već i razum naš nemoćan je da shvati Tebe i Tvoju ljepotu. Bože, ako bismo htjeli gledati u isijavanje Tvojih ljepota, naše oči bile bi nemoćne da to izdrže. Bože, Ti nisi propisao put spoznaje Tebe osim na način da čovjek spozna da Te nije kadar (razumom) spoznati.”

Imam nam daje do znanja kada je riječ o zahvali Uzvišenom Gospodaru ne samo da nismo u mogućnosti shvatiti cijelu Istinu, već nismo u mogućnosti shvatiti ni jedan sif. Na početku on priznaje nemoć, a s druge strane običaj je, prilikom obraćanja Gospodaru, zahvaliti Mu se i tek nakon toga upućivati dovu.

“Bože, učini da u nama razgrana drvo ljubavi prema Tebi. Učinak razgranate ljubavi i izgaranja zbog Tebe jeste kuća sazdana od misli okrenutih prema Tebi. One u osvjedochenju Tebe uživaju.”

Želi se reći: Svaki čovjek ima jednu bašču a svaka bašča ima voćke, i ta bašča je u dubinama njihovih srca, a plod tih voćki je otkrovenje. U toj bašči nalazi se i vodoskok, a taj vodoskok jeste ljubav prema Gospodaru i svaki dan on pije iz tih vodoskoka. Pored tih bačši teku potočići i on se svaki dan u njima čisti i uzima gusul. Rezultat toga jeste da se ispred njegovih očiju miču koprene i one smjerno gledaju u prizore Božije. A micanje koprena gasi njegovu sumnju u vjeri. Put svakoj novoj sumnji biva zatvoren. Sva stvorena bića vole Ga upravo što su stvorena od Njega. Ono loše što ljudi urade u osnovi on ne vidi lošim da bi mu to teško palo, jer zna da ti koji čine loše jesu nemoćna Božija stvorenja i lišena su dobra, i onda dobroćudno prelazi preko toga. Njegov cilj je uzvišen i ambicije visoke, tako da se odrekao svega drugog osim Boga i to ga čini prepoznatljivim. Odricanje mu je nešto najslađe što može učiniti.

Približavanje Bogu takve je učinilo čistim od svake zaprljanosti i tamo gdje se drugi plaše oni osjećaju potpunu sigurnost. Oni su u ovom životu stigli do one tačke kada Uzvišeni kaže: *O dušo smirena, uđi među robove Moje, uđi u Džennet Moj!* Neki ljudi prinudnom smrću dolaze do tog mjesta, a neki samovoljnom smrću.

Temeljne postavke o akaidu

Dvije su vrste smrti:

1. prirodna smrt, koja nikog nije mimoišla;
2. samovoljna smrt, koju biraju oni koji su se svojevrijem odrekli svega osim Boga.

Jedan hadis Božijeg Poslanika s.a.v.a. glasi: “Umrte prije nego vas usmrte!” Ovakvi su svoju dušu još na Ovom svijetu posvetili Bogu i sigurni su da je njihova sreća u tome da se potpuno predaju Gospodaru i budu Mu potpuno pokorni. Oči su im još na Ovom svijetu postale vesele i radosne što mogu vidjeti svoga Gospodara i usidrili su se na onom mjestu koje je cilj i želja svih ljudi na Ovom svijetu da ga barem nakon smrti postignu.

U kupoprodaji između Dunjaluka i Ahireta oni su ti koji su najviše profitirali. Imam Sedžžad a.s. je rekao: “Bože, koliko su samo lijepi oni povjetarci Tvoje milosti koji pušu u srcima Tvojih evlija i miljenika.”

Hadis Božijeg Poslanika s.a.v.a.:

“Pazite, u vašim životima ponekad zapušu povjetarci Božije milosti, pa ne budite nemarni da to propustite, već iskoristite priliku i uhvatite ih čvrsto.”

Božijim ugodnicima ovi povjetarci stalno pirkaju i oni se uvijek okorišćuju porukama Božijeg Poslanika s.a.v.a. Upitali su imama Sadi-ka a.s.:

“Kada vi imami osjetite trenutak kada imamet prelazi na vas?” Imam odgovara: “U trenutku kada osjetimo da smo od svih bića najništavniji i najponizniji.”

To je upravo ono što se krije u dovi imama Sedžžada a.s. u kojoj kaže:

“Bože, mi smo nemoćni, a put stizanja do Tebe u tome je da spoznamo da smo nemoćni da Te spoznamo. Bože, koliko je samo slatko idenje prema Tebi, put je skriven, a duša kuša užitke njegove. Bože, koliko je samo sladak ukus Tvojeg prijateljstva i koliko je samo piće Tvoje blizine za nas osvježavajuće i ugodno. Bože, utječemo Ti se od toga da nas udaljiš od Svoje kuće i zato nas, Bože, učini posebnim arifima kuće Tvoje; učini nas od najboljih i najistinoljubivijih robova Tvojih, a i od najiskrenijih koji Ti ibadet čine.”

Trebamo biti svjesni da nas je Uzvišeni Bog učinio od ummeta Poslanikova i zato trebamo učiniti nešto da na Sudnjem danu ne budemo od onih koji se sami sebe stide, a i da se Poslanik s.av.a. ne stidi zbog nas.

Trebamo se čuvati da se ne odvojimo od Poslanika, Ehli-bejta i Božijih evlija.

U dovi Ebu Hamze Somalija molimo:

“Bože, daj mi iman koji neće imati nikakve granice osim granice susreta sa Tobom, i dok god me držiš u životu, podrži me u tom imanu, a kad budeš htio uzeti dušu moju, uzmi je s tim imanom. Kada se puhne u rog i sva bića ožive, oživi me s tim imanom.”

Prilika je u životu malo, život je sam po sebi kratak, a neprijateljskih pokušaja usmjerenih ka našem skretanju ima mnogo, no povrh svega tu je i Božija milost koja nam daje nadu. Trebamo stoga odvojiti i posvetiti jedan dio života samo za sebe.

U Kur'anu se ističe da će veliki grešnici kada ugledaju tešku patnju poželjeti da sve na svijetu žrtvuju samo da bi se otkupili:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ
مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Kada bi sve ono što je na Zemlji bilo u posjedu nevjernika, i još toliko, i htjeli da se otkupe od patnje na Onom svijetu, ne bi im se primilo. Njih čeka muka nenasno. (El-Ma'ida, 36)

Zato je bolje da se još na Ovom svijetu čovjek posveti sebi da ne bi bio pripadnik navedene skupine.

BOG POSJEDUJE SAVRŠENSTVA SVIH STVORENJA

U ovom poglavlju bit će govora o atributima Uzvišenoga Gospodara, neka je slavljeno Njegovo ime. Prije svega, treba naglasiti da je riječ o veoma važnim, odnosno temeljnim pitanjima znanja o Bogu. Nauka čiji zadatak jeste rasvjetljavanje ovih pitanja naziva se *kelam*, odnosno teologija. Također, prije nego počnemo sa glavnom temom treba ukazati na činjenicu da u ovom poglavlju postoji mnoštvo pitanja koja treba, svako zasebno, rasvijetliti sa različitih aspekata. Ta pitanja jesu sljedeća:

- a) Podjela Božijih atributa na afirmativne¹ i negirajuće².
- b) Podjela Božijih atributa na one po Biti³ i na attribute djelovanja⁴.
- c) Da li su Božiji atributi Njegova Bit ili su pridodati Njegovoj Biti?
- d) Da li su svi atributi Uzvišenoga Boga Njegova Bit ili su joj pridodati, ili treba prihvatiti mišljenje o podijeljenosti atributa po ovom pitanju?

Raspravljanje o svim ovim temama uvjetovano je odgovorom na pitanje da li čovjek ima pravo raspravljati o Božijim atributima. Drugim riječima, da li čovjekov razum i misao imaju moć odrediti attribute koje Bog ima a koje nema. U slučaju da se dokaže da Bog ima attribute, postavlja se pitanje koji su to atributi i koji se atributi mogu poreći Njegovom biću? Ako prihvatimo drugu krajnost, tj. nepostojanje moći u čovjeku koja bi mogla razumjeti pitanja vezana za Božije attribute, time bi svaki trud koji uložimo u ovu raspravu bio kao gađanje cilja u mrklom mraku. Prirodno je da bi u slučaju odričnog odgovora na gornje pitanje bilo zabranjeno i samo raspravljanje na ovu temu, kako sa stanovišta šerijata tako i razuma, budući da je pretpostavka da koliko god bilo moćno i sposobno

¹ Perz. *sifate subuti*.

² Perz. *sifate salbi*.

³ Perz. *sifate zati*.

⁴ Perz. *sifate f'ili*.

čovjekovo razumijevanje, ono se nikada neće moći uzdići do visina atributa i imena Božijih.

Odgovor na ovo pitanje ljude je podijelio u nekoliko skupina, s tim da je svaka od njih navela niz argumenata u prilog svog stajališta.

Metod tenziha

Dio islamskih mislilaca stajališta je da je Bit Božija uzvišenija od ljudske misli, predodžbe i imaginacije. Ona je okean bez obale koji se ničim ne može izmjeriti. Upravo Uzvišenost Božija najbolji je argument da ne dozvolimo feniksu misli pokušaj uzleta ka tim visinama. Metod *tenziha* znači smatrati Boga “čistim” od mogućnosti Njegova razumijevanja, tako da ako ne prihvatimo ovo stajalište, sigurno ćemo se, po njima, suočiti sa velikom opasnošću antropomorfizma.¹

Argument metoda tenziha

Ova skupina islamskih mislilaca za svoju teoriju iznijela je više argumenata od kojih ćemo samo na neke ukratko ukazati. Argumenti se mogu podijeliti u tri skupine i to: kur'anske, hadiske i deduktivne.

Kur'anski argumenti

Kuran potpuno izričito i nedvosmisleno kaže: *Ništa Njemu nije slično! On sve čuje i sve vidi.* (Eš-Šura, 11)

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

Čestica *ke* u spomenutom ajetu dodatna je, nalazi se uporedo sa riječju *slično*, a obavlja ulogu naglašavanja. Uzimajući ovo u obzir, značenje ajeta bilo bi sljedeće: *Zasigurno, zasigurno ništa Njemu slično ne postoji, dok On istovremeno čuje sve pozive i vidi sve potrebe.* Zbog toga na drugom mjestu kaže: *Njemu se mole oni koji su na nebesima i na Zemlji* (Er-Rahman, 29), gdje se predočava temeljna potreba za molbom, dok u sljedećem ajetu govori o odgovoru i udovoljenju njihovih molbi: *Sve što ste Ga pitali i zatražili od Njega, On vam je podario.* (Ibrahim, 34) Međutim, i pored toga što su mu pripisane osobine da čuje, vidi i odgovara na pozive molilaca, ništa slično Njemu ne postoji. Kur'an ek-

¹ Perz. *tašbih* – prenošenje ljudskih osobina na Božanstvo.

Temeljne postavke o akaidu

splicitno u suri Eš-Šura obznanjuje da On nije sličan ničemu stvorenom sa bilo kojeg aspekta gledano. S druge strane, svaki atribut koji razumijevamo jeste osobina koju nalazimo u stvorenom, odakle je i percipiramo. Osobina koju tako razumijemo ne može biti osobina Stvoritelja, s obzirom da je naš kontakt jedino sa stvorenim svijetom, čime je i naše razumijevanje ograničeno na njega. Prema tome, sve što vidimo i čujemo i savršenstva koja poimamo u drugima u okviru su percepcije i pojmljenog iz svijeta stvorenog. Čak i naše lične osobine koje poimamo uz pomoć prisutnog znanja preuzete su iz stvorenog. Dakle, ako bismo osobine i savršenstva, kao što su znanje, moć, vid i sl, na osnovu našeg ovosvjetskog razumijevanja pripisali Bogu, time bismo vjerovali u jedan zajednički aspekt između Boga i čovjeka. A sam Kur'an veoma energično odbija mogućnost sličnosti i bilo kojeg zajedničkog oblika kada kaže: *Ništa Njemu nije slično!*

Argumenti iz rivajeta

Imam Ali, učenik Kur'ana i Hazreti Muhameda s.a.v.a., otjelovljenje kur'anskih učenja, kaže: “Šta god da vi i u najprezicnijim mislima poimate kao Boga, On to nije, jer to je stvorenje vaših misli i vama se vraća. Možda i mrav pomisli da Bog ima dvije male antene kao i on.” U ovoj predaji na veoma lijep i suptilan način želi se ukazati na slabost ljudskog uma u spoznaji Boga. Zanimljivo je što ove riječi kritikuju stalnu ljudsku osobinu uzimanja sebe mjerilom i kriterijem, tako da čovjek, kao takav, nikada neće moći spoznati Boga. Mrav, zato što svoje poslove obavlja pipcima, umišlja da i Bog treba imati pipke kojima bi se pomogao u poslu. Tako i čovjek kao i mrav griješi u pripisivanju svojih osobina Bogu.

Dova mjeseca Redžeba

“O Ti čija veličina i strahopoštovanje zbuni precizne i suptilne misli ljudske! O Ti koji sjevnice stvorenja oštroumnih od spoznaje Svoje veličine činiš umornim!”

Prema tome, iz predaja je postalo jasno da čovjek, ma kako snažnu misao, genijalan razum i prodorno zapažanje imao, nema moć da bi spoznao ni niže razine Uzvišenosti Božije, a kamoli da razumije zbilju Njegove Uzvišenosti.

Rezultat rečenog jeste da čovjeku nijedan put do atributa Božijih nije otvoren. Njegov je razum nemoćan da ih razumije dok sam priznaje ovu činjenicu. Čovjek bilo šta drugo da kaže to je pretjerivanje, čime izlazi iz okvira svojih granica, dajući sebi veliku slobodu. Dakle, mi ne možemo reći za Boga da je Živi, Vječni, Onaj Koji vidi, čuje i sl.

Primjedba

Nužnost ovakvog poimanja jeste da Gospodar ne posjeduje ni jedan atribut savršenstva, kao što je Onaj Koji zna, Moćni i sl., a ovo je u su-protnosti sa časnim Kur'anom, predajama i argumentacijom razuma.

Odgovor

Mi nismo porekli attribute Božije, kao što ih nismo ni pripisali Njemu. Zapravo, mi kažemo moguće je da Bog, neka je slavljeno Njegovo ime, ima attribute, međutim nemamo načina spoznati ih. Znamo samo toliko da se atributi Vječni, Živi itd, pod pretpostavkom da postoje, u potpunosti razlikuju od onoga što mi razumijemo misleći na svoje attribute, a većina, ako ne i sve naše razumijevanje, proisteklo je iz analogije nas samih. Prema tome, Bit Božija jeste Bit čovjeku nepoznatih atributa, čije je razumijevanje zauvijek onemogućeno.

Primjedba

U Kur'anu vidimo da se na eksplicitan način na Boga odnose atributi. Primjerice, Zaista je Allah Moćni, Čuje, Vidi, Vječan je i sl. Također su i rečenice koje imaju strukturu pripisivanja osobina opisujućem veoma jasne, kao što je sljedeća:

هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

On je Allah, Tvorac, Onaj koji iz ničega stvara, Onaj koji svemu daje oblik, On ima najljepša imena. (El-Hašr, 24)

Kako je moguće reći da su Božiji atributi nama nepoznati? Najmanje što možemo pripisati Bogu jesu upravo ovi atributi, a ne više od toga, i možemo reći: Bog je Tvorac, Moćni itd.

Odgovor

Mi, također, ne poričemo rečeno, ali zato što značenja ovih atributa poimamo kroz stvorenja i s obzirom da nema sličnosti između Gospodara kao Tvorca i stvorenja kao stvorenog, značenja Božijih atributa treba smatrati čistim i uzvišenijim od značenja koja nama protiču kroz misli, i tek nakon toga pripisati ih Bogu tako što ćemo reći “Bog je Znalac”, ali šta je značenje pojma *Znalac* ne znamo. On je Moćan, On Vidi, ali kako da spoznamo značenja ovih riječi kada razum nema odgovora na ovo pitanje niti će ga moći imati. Zaista značenje ovih riječi samo Uzvišeni Gospodar zna.

Argumenti dedukcije

Kao što je rečeno u hadisu, ako prihvatimo da je čovjek stvorenje, da su razum i percepcija jedne od karakteristika tog stvorenja, i prihvatamo da posljedica uvijek dolazi nakon uzroka, a nešto što je položajem nakon nečega u kauzalnoj vezi nikada ne može “obuhvatiti” ni pojmiti položaj koji mu prethodi zato što posljedica nije ništa drugo do manifestacija svoga uzroka, zbog čega se i nalazi u položaju koji slijedi, a položaj koji slijedi, kako je rečeno, nikada ne može spoznati položaj koji mu prethodi, prihvatit ćemo i da čovjek ne može spoznati Božije atribute. Drugim riječima, odnos Stvoritelja i stvorenog jeste odnos Onoga koji obuhvata i obuhvaćenog. Dakle, nemoguće je da ono što je “obuhvaćeno” ima znanje o Onome što ga je “obuhvatilo”.

Rezultat

Nemamo načina da spoznamo atribute Božije, što je dokazano Kur'anom, predajom i razumom. Sve što je spomenuto o Božijim atributima u Kur'anu i predajama ostaje nam nepoznanica, iako su nazivi atributa isti za Boga i za ono što poimamo u stvorenjima.

Metod umjerenih tenzihija

Oni koji zastupaju metod umjerenog tenziha rekli su da značenje tenziha i poricanje antropomorfizma nije ispravno u onom obimu koji je - naveden maločas. Mi trebamo ispravno razmišljati i mišljenje prema Bogu formirati na osnovu spoznaje i promišljanja. Ovakav stav, tj. pretjerivanja u tenzihu i poricanja atributa Bogu, ustvari je bliži poricanju

Boga nego Njegovu potvrđivanju. U ovom slučaju trebali bismo reći da je Bog biće o kojem nemamo nimalo znanja ni informacija i svi su putevi Njegove spoznaje zatvoreni. Međutim, vidimo da je Kur'an eksplicitan u pitanju da je filozofija i cilj cijele kreacije spoznaja Boga.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لَتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

Allah je sedam nebesa i isto toliko zemalja stvorio; Njegovo naređenje na sve se njih odnosi, da biste znali da je Allah kadar sve i da Allah znanjem Svojim sve obuhvata! (Et-Talak, 12)

Prema tome, kako je moguće da su vrata znanja o Bogu čovjeku zatvorena istovremeno dok je to cilj i filozofija stvaranja. Znači, čovjek bi se trebao zadovoljiti znanjem o Bogu samo kao jednom biću potpuno nepoznatom iz svih aspekata!? Dakle, da ne bismo otišli u grešku antropomorfizma i da ne bismo prihvatili aspekt sličnosti između Stvoritelja i stvorenog, i s druge strane da ne zatvorimo sebi vrata spoznaje Boga, ovo pitanje treba razmotriti iz drugog ugla, a to bi bilo posmatranje ovog pitanja analizirajući značenja atributa.

Vrste Božijih atributa

Atributi se, općenito gledano, dijele u dvije grupe:

- a) afirmirajući atributi ili atributi ljepote,¹
- b) negirajući atributi ili atributi uzvišenosti.²

U afirmirajuće atribute ubrajaju se oni atributi koje želimo pozitivnim odnosom nekome pripisati. Naprimjer, dok neki znalac posjeduje osobinu znanja, ono za njega predstavlja ljepotu, ili kada kažemo da je on moćan, to znači iskorištavanje te moći u njegovom afirmirajućem značenju. Isti je slučaj i sa drugim atributima koji potvrđuju neku osobinu i pripisuju se biću. Pod negirajućim atributima podrazumijevaju se one osobine koje poriču osobinu kod okarakteriziranog. Naprimjer, određena osoba nije bolesna, nije neznanica, nije zavisna i sl.

Gospodar, također, posjeduje ove dvije grupe atributa, afirmirajuće, odnosno atribute ljepote i negirajuće, odnosno atribute uzvišenosti. Ako želimo Gospodaru pripisati atribut ili dokazati za Njega neku stvar, suo-

¹ perz. *sefate subuti, sefate džemali*.

² perz. *sefate salbi, sefate dželali*.

čit ćemo se sa problemom antropomorfizma jer značenja znanja, moći, vida, sluha i sl., mi razumijevamo na način na koji ih vidimo kod stvorenja. Zato, ako bismo ih pripisali Bogu, to bi značilo da smo uspostavili jedan zajednički aspekt i zajedničku karakteristiku za Stvoritelja i stvorenog, a to nije ništa drugo nego prenošenje ljudskih osobina na Gospodara, tj. antropomorfizam. Međutim, ako značenja koja su spomenuta u Kur'anu za Boga tumačimo kao negiranje suprotnih značenja, ne suočavamo se ni sa takvim problemima. Znači, atribut *Znalac* tumačimo kao *Onaj koji nije neznalica*, ili atribut *Živi* kao *Onaj koji nije mrtav*, atribut *Moćan* kao *Onaj koji nije nemoćan* itd. Prema tome, na ovaj način razumjeli smo sve Božije atribute, a vrata spozaje nismo zatvorili. Također, sve smo atribute protumačili, tj. "pročistili" i prikazali smo ih kao atribute uzvišenosti, a izbjegli smo njihovo ubrajanje u afirmirajuće atribute, tj. atribute ljepote.

Ovo je još jedan od stavova po ovom pitanju i u odnosu na prvi stav malo je umjereniji. Tačnije, svojim dodatnim tumačenjem zastupnici ovog stava izbjegli su zlo antropomorfizma, a vrata spoznaje nisu zatvorili. Drugim riječima, postali su vjernici koji poznaju svoga Boga.

Treće mišljenje

Treća skupina mislilaca tvrdi da ni prva ni druga skupina nije ispravno shvatila korijen problema, zbog čega su i dali neprihvatljive odgovore budući da sa stajališta tenziha i *tešbiha* jedan atribut, čak i afirmirajući, ne može biti zajednički Stvoritelju i stvorenom. Primjerice, kakav je problem da Gospodar bude Znalac i da ujedno neki čovjek bude znalac. Prvo, čovjekovo je znanje nastalo, tj. stvoreno, što znači da mu prethodi neznanje, zatim, ono je ograničeno i izmiješano sa neznanjem, i napokon, čovjek ga je preuzeo od ljudi, dok je Božije znanje vječno, neograničeno i nužnost je Njegove Biti, tj. nije nešto što je nametnuto izvana. Drugim riječima, zagovornici dvaju navedenih stavova pomiješali su pojam (*mefhum*) i objekat (*misdak*), tj. pojam *znanja* i objekat *znanja*.

Zbilja Gospodareva znanja nije ni slična znanju stvorenja. Isti princip vrijedi i za druge atribute. Prema tome, *Njemu ništa nije slično* odnosi se na objekat, a ne na aspekt pojma. Dakle, nije problem sa aspekta tenziha i *tešbiha*, nego se problem rasprave o Božijim atributima vraća na slabost ljudskog razuma u ispravnom shvatanju njihove zbilje. Znači, mi ne možemo odrediti i razaznati koji je atribut dostojan Svete Biti neograničene bilo kakvim granicama, a koji je atribut manjkav da bismo Ga

smatrali čistim i uzvišenijim od toga. Prema tome, problem je u određivanju atributa. Naravno, najviše što možemo reći jeste da Bog posjeduje sve attribute savršenstva i čist je od svake slabosti i manjkavosti. Međutim, koji je atribut primjeren Bogu da bismo Mu ga pripisali, ili koji odražava manjkavost da bismo Ga smatrali čistim od njega, mi ne znamo, i to je izvan moći čovjekova razuma.

Primjedba

Ovo mišljenje ne donosi ništa novo u odnosu na prethodno mišljenje, osim što iznosi mišljenje da združenost u pojmu nužno ne povlači za sobom antropomorfizam. Sada se postavlja pitanje: Da li mi imamo pravo pripisati Bogu atribut ili ne?

Odgovor

Našu obavezu o ovom pitanju odredio je Sveti Zakonodavac. Tako, sve attribute spomenute u Kur'anu, predajama Poslanika i njegovih nasljednika možemo pripisati Bogu, čak i ako budu afirmirajući. Kada Kur'an kaže *Allah je Znalac*, zašto i mi ne bismo isto rekli!? Ne prihvatimo li ovakav stav, ne samo da smo razumu zatvorili vrata znanja, već smo time također sebe stavili u položaj nemogućnosti razumijevanja Božije Knjige. U skladu s tim, Sveta Knjiga koja je došla kao uputa ljudima istovremeno bi bila neshvatljiva i ujedno mi ne bismo imali pravo raspravljati o atributima koji nisu spomenuti u Kur'anu, bilo da su afirmirajući ili negirajući. Jedini put spasa jeste da u ovakvim slučajevima odaberemo šutnju zajedno sa pokoravanjem.

Tvrdnje i argumenti

Argument ove tvrdnje jeste sam Kur'an. S jedne strane, on navodi Božije attribute kao što su Znalac, Moćni, Ni od čega ovisni, Hvaljeni, Milostivi i sl, a s druge strane Boga vidi uzvišenijim i "čišćim" od toga da bude opisan.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ

Uzvišen je tvoj Gospodar, Dostojanstveni, od svega onoga što mu pripisuju. (Es-Saffat, 180)

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُقُولُونَ غُلًّا كَبِيرًا

Temeljne postavke o akaidu

Hvaljen neka je On i vrlo visoko iznad onoga što oni govore, i to vrlo visoko! (El-Isra', 43)

Općenito govoreći, svi ajeti u Kur'anu u kojima se nalaze izrazi *subhan* i *teala* ukazuju na istu zbilju – žele Boga prikazati čistim od mogućnosti bilo kakvog pripisivanja.

قَنَّعَالَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ

Neka je uzvišen Allah, Vladar Istiniti! (Ta-ha, 114)

Drugi argument jesu predaje prenesene po ovom pitanju od Poslanika i imama Ehli-bejta, u kojima su potpuno jasno i eksplicitno rekli da nije dozvoljeno opisivati Boga osim onim što je rečeno u Kur'anu. U zbirci hadisa *Kafi* u dijelu o tevidu ima poglavlje pod nazivom *Poglavlje o zabrani opisivanja osim onim čime se Sam opisao*.

Treći argument jeste metod vjerskih učenjaka. Na istim osnovama učenjaci su ovo pitanje na općenit način predočili rekavši da su Božija imena utvrđena. Oni pod ovim zakonom podrazumijevaju da se pri određivanju Božijih imena i atributa treba osloniti na Kur'an i sunnet. U slučaju da se spomenuta imena i atributi nalaze u ovim dvama izvorima vjere, mi imamo pravo Boga prizivati tim imenima, tj. ako je nešto u njima pripisano Bogu, i mi imamo pravo Boga opisivati na isti način. U suprotnom, ni sa stajališta šerijata ni sa stajališta razuma nemamo to pravo.

Zaključci gornje rasprave

Dosada je postalo jasno da po ovom pitanju postoje problemi koje treba analizirati u zasebnom poglavlju.

a) Pitanje tenzih

Tenzih je vjerovanje da “čistota” i uzvišenost Boga iziskuju da On nema ni jedan zajednički atribut sa stvorenjima, jer ako bi se bilo koji atribut pripisao Bogu, bio bi zajednički za Njega i stvorenja. Prema tome, svaki opis nužno bi vodio u antropomorfizam, a takav stav šerijatom je haram, a razumom nedozvoljen. Iako je Uzvišeni Bog Sebe opisao atributima, njih treba smatrati čistim od značenja ili ih treba preformulirati u negirajuće attribute. To bi značilo da umjesto: *On je Znalac*, treba shvatiti: *On nije neznalica*.

b) Neposjedovanje moći razuma

Samo po sebi nema smetnje u postojanju zajedničkih atributa za Stvoritelja i stvorenja, ali je problem u nemogućnosti razuma da otkrije Božije atribute. Razum i sam priznaje svoju slabost spram spoznaje Boga i jedini put raumijevanja atributa vidi u šerijatu. Dakle, mi prihvatamo one atribute koje je Sveti Zakonodavac Sebi pripisao, kao i slučajeve kada Sebi negira neki atribut. Prema tome, sve što nam je stiglo putem šerijata prihvatamo ne dodajući tome ništa od sebe.

c) Šerijatom određena zabrana po ovom pitanju

Treće mišljenje, koje zagovaraju sljedbenici predaja uzimajući u obzir slabost našeg razuma jeste da nemamo prava izmišljati ništa od sebe i da je svaki oblik lične incijative haram, što je potvrđeno predajama.

U svakom slučaju, dosada smo ukratko razmotrili tri pristupa vezana za Božije atribute, tj. njihove temeljne postavke i primjedbe na njih.

Objašnjenje prihvaćenog mišljenja

Na ovom mjestu treba tačno razlučiti da li su ispravne gore upućene primjedbe i da li postoje samo ova tri stajališta, čime bismo bili prisiljeni prihvatiti jedno od njih, ili je moguće postojanje četvrtog stajališta kod kojeg ne postoji ni jedan problem s kojim se suočavaju prva tri stajališta. Postavlja se pitanje da li postoji stajalište koje ne zatvara vrata spoznaje, a da se istovremeno Uzvišeni Gospodar smatra “čistim”, ne ograničavajući Ga jednim imenom koje je sa svih strana okruženo nepoznanicama!

Prva primjedba

U sljedeće postavke nema nikakve sumnje i potpuno su u skladu sa Kur'anom i razumom:

a) Ne postoji ništa slično Gospodaru. Ovu istinu potvrđuje i razum, i metod dedukcije, i Kur'an. Znači, ništa Njemu nije slično i nema ničega sa čime bi se On mogao usporediti. Zar je moguće da Stvoritelj bude sličan stvorenjima!?

b) Čovjek nije sposoban pomoću razuma, uspinjući se stepenicama spoznaje, otkriti zbilje Božijih imena i atributa te ih obuhvatiti znanjem iz svih aspekata. Ograničeno biće nikada nema mogućnosti spoznaje, analize i “obuhvatanja” neograničenoga bića. Ovo je, između ostalog, jedna od najočiglednijih činjenica za razum, koju nijedan čovjek ne poriče niti dovodi u pitanje.

Temeljne postavke o akaidu

Kur'an je eksplicitan: *Ko će imati vlast toga dana? Allah, Jedini i Svemoćni!* (El-Mu'min, 16), jer je cijela egzistencija apsolutno vlasništvo Gospodara i jer je Njegovom voljom sve oblikovano. A šta je oblik da može razumjeti i analizirati postojanje?! Svijet je izljev vječne Dobrote Jedinoga i ništa više. Svijet je samo jedna slika Stvoritelja i ništa više. Cijeli svijet je manifestacija Božijih imena i savršenstava. Cijeli svijet, iako je u različitim oblicima odjeće mnoštva, u zbilji on nije ništa do jedna od zraka Božijih manifestacija. Jedini učinak mnoštva jeste uputa ka Njemu Jedinome.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

U stvaranju nebesa i Zemlje i u izmjeni noći i dana zaista su znamenja za razumom obdarene. (Ali 'Imran, 190)

Imam Sedžždžad a.s. kaže: “Jezici su nemoćni izraziti hvalu Tebe vrijednu, onako kako to Tebi dostoji, razumi su nemoćni spoznati Bit Tvoju, oči oslijepiše svjedočivši svjetlost Tvoje ljepote i od susreta sa Tvojim imenima i atributima. Bože moj, stvorenjima Tvojim na putu spoznaje ne preostaje ništa osim priznanja da su nemoćni spoznati Te.”

Međutim, pored svih ovih opisa Hafiz kaže: “Ne znam odakle sva ta ljubav što među ljudima žubori, i kako sva ova stvorenja zaljubljenicima Gospodara svoga postaje?!” Kaže nam Hafiz da je u početku, još u *čahe zanakh*, tj. u vahdetu, dugo vremena pod dojmom vanjske ljepote Božije bio zaljubljen u Njega. “Svijet sam volio usljed toga što stvorenje je Tvoje. S ciljem stizanja do Dženneta i Tvojih blagodati vječnih odazvah se pozivu abida i zahida te se nastanih u tekiji obavezavši se na ibadet. Ali, dobrodušnost Tvoja uze me za ruku i uvede iz vanjskog u batin, i od stvorenog provede me u posjetu Stvoritelju. Sada mi spasa od te zamke nema pošto stigoh do izravnog viđenja ljepota Tvojih, a to je upravo ono za šta se napuštanje zamisliti ne može, i tek sada shvatih da je riječ o: *Kao fatamorgana u ravnici u kojoj žedan vidi vodu.* (En-Nur, 39) Saobrazno ovome, ni jedan arif i razuman čovjek ne poriče da je stvorenjima nemoguće shvatiti i pojmiti Božiju Bit u cijelosti. Međutim, kritikuje se argument da je nemoguće izaći iz Nje, ili kako to Hafiz kaže: “Sada mi spasa od te zamke nema, pošto stigoh do izravnog viđenja ljepota Tvojih.”

Prigovori na gornji stav

a) Nepostojanje ograničenja razlike

Nije nužna koncentracija osnovnih razlika između stvorenja i Stvoritelja baš u tome da kažemo “atributi koji se koriste za stvorenja ne mogu se koristiti za Boga i obrnuto”, već su prisutne druge razlike koje važe samo za Boga i koje Ga odvajaju od stvorenja, poput *nužnosti* nasuprot kojoj stoji *kontingentnost*, tj. Stvoritelj je nužno biće, a stvorenja su moguća ili kontingentna bića. Dakle, postojanje stvorenja jeste voljom Božijom, što nam kazuje da nije pod njihovom vlasti.

Gospodar je *El-Kadim* – Vječni, tj. početak za Njega nema nikakvog smisla, a stvorenja su po svojoj biti stvorena – prvo ih nije bilo pa su stvorena. Stvoritelj je *Gajre mutenahi* – Neograničen, a stvorenja su ograničena budući da imaju početak i kraj, život i smrt i sl. Stvoritelj je postojeći po svojoj Biti, što znači da ne trpi u sebi nikakav nedostatak ili krnjavost, a stvorenja svoje postojanje duguju drugom, tj. dok postoje, ona se oslanjaju na svoga Stvoritelja, a ako bi Ga napustili, za manje od jednog trenutka jednostavno bi nestali. Kada se, naprimjer, kaže: Bog je *Ālim*, tj. Onaj koji Zna, pod Znanjem se misli na ono Znanje koje je nužno i sveobuhvatno, dakle obuhvata univerzalije i partikularije, prošlost i budućnost, pojavno i skriveno, i nema stvari ni na Ovom ni na - Uzvišenom svijetu, ni u vanjskom ni u unutarnjem, ni na Nebu ni na Zemlji, koje nisu obuhvaćene Znanjem Božijim. Jasno je da je Božije znanje takvo da: *Njemu ne može ništa, ni trunčica jedna izmaći.* (Es-Sebe', 3) S druge strane, čovjekovo je znanje nastalo, ograničeno, ne obuhvata pojavno, skriveno, prošlost, budućnost i ima stotinu drugih nedostataka. Tačno je da znanje podrazumijeva obaviještenost, obuhvatanje i otkrivanje, ali sa aspekta vanjskog primjera, tj. objekta ovih dvaju znanja. Odnosno, Božije i ljudsko u osnovi se ne mogu ni uporediti zbog toga što je znanje Božije neograničeno a ljudsko ograničeno, a nema nikakva smisla upoređivanje nečega što je neograničeno sa ograničenim. Ovo je činjenica što se objekta tiče. Međutim, kada je u pitanju pojam znanje, vidimo kako istim pojmom obilježavamo i jedno i drugo znanje. Filozofi su dokazali da je Uzvišeni Allah iznad, da je Neograničeni u Neograničenom (*fevka la jetenahi bima la jetenahi*). Dakle, sasvim je ispravno i tačno da Bog nije poput stvorenja i nijedno stvorenje nije poput Boga. Veoma je bitno da se ova činjenica tačno shvati da ne bi došlo do neprilike i zastranjenja.

b) Negacija sličnog, a ne potvrda suprotnog.

Neosporna je, a istovremeno i podudarna sa Kur'anom, ispravnost negiranja da je Bogu bilo šta slično. Ovu činjenicu također potvrđuju i izravna irfanska viđenja zbilja. Međutim, treba voditi računa da se prilikom dokazivanja i objašnjavanja ove istine ne dođe u situaciju da se na neki način potvrdi kako postoji nešto suprotno Allahu zbog toga što, kako god da stvorenja nisu slična Allahu, nisu Mu ni suprotna. Svako je biće odsjaj Stvoriteljev, Njegov znak i manifestacija svoga Stvoritelja, a ne nešto suprotno Bogu.

Objašnjenje

Ako pitanje tenziha i negiranje tešbiha predstavimo na način kako su ga zagovornici ranije navedenih teza već predstavili, tako da se svako značenje koje se odnosi na stvorenja sigurno ne može odnositi na Boga, u tom će slučaju i značenja riječi kao što su Postojeći ili Jedan (*Mevdžud* i *Vahid*) ući u okvir istog zakona. Dakle, ako bismo rekli da Bog postoji, značenju riječi trebali bismo dati negativan smisao, te joj ogoliti potvrđenost i reći da je značenje izjave: *Bog postoji*, ustvari da *Bog nije nepostojeći*. Isto bi bilo i sa izjavom: *Bog je Jedan*, koja bi imala smisao kako Bog nije brojčan, ali ne bismo mogli reći: *Da li je Bog jedan i da li postoji*. U slučaju da tako kažemo, to bi imalo značenje koje iziskuje tešbih, tj. atributi *mevdžud* i *vahid* u isto bi se vrijeme odnosili i na stvorenja i na Stvoritelja. Sasvim je jasno da ovakav vid razumijevanja Božijih atributa ne samo da dovodi do gašenja Božijih atributa, već jednostavno znači i obustavu razumijevanja i spoznaje Boga od strane razuma, i što je najgore, ovo predstavlja jednu vrstu nijekanja Jednoće i Božijeg postojanja. Ne budemo li mogli nikakav sifāt Bogu pripisati, a čovjek je nemoćan shvatiti beskonačnu Bit i njemu je jedini put spoznaje Boga upravo kroz sifate, a mi mu i taj put zatvorimo, tada neće postojati nikakav put ni način Njegove spoznaje. U tom slučaju kakvom mi to Bogu ibadet činimo i kakvog Boga obožavamo? Boga ka kojem puta nemamo, čijim sifatima nemamo pristupa. Boga za kojeg čak ne možemo reći ni da postoji ni da je Jedan ni da upravlja svijetom. A sa druge strane razumu kažemo da nema pravo kazati svoje mišljenje, pa ova je odbrana višestruko lošija od destrukcije.

Mudra riječ

Jedna od mudrosti koja se može čuti jeste sljedeća misao: “Koga želiš uništiti, ti ga loše brani!” Dakle, šteta loše odbrane mnogostruko je veća od dobrog kvarenja, pa se zato i kaže: “Neprijatelj učeni bolji je od glupa prijatelja budući da čovjeka neprijatelj učeni uzdiže, a o zemlju ga baca prijatelj tupi.”

Razlog greške

Glavni povod pada ovih mislilaca u ponor, čime je razum bačen u okove, put spoznaje zatvoren i na neki način Bog zanijekan, a sve pod plaštom Njegova dokazivanja, leži u tome što su oni pomiješali dvije stvari. Naime, pomiješali su pojam (*mefhum*) sa objektom (*misdak*). I Kur'an i razum poriču sličnost objekata stvorenih bića sa neograničenom Biti Božijom. Zato što su stvorenja po svojoj biti i kvalitetu egzistencije suočena sa hiljadama ograničenja i nedostatnosti, nema ni najmanje mogućnosti da budu slična Biti Božijoj kojoj se ni greškom ne može pretpostaviti najmanji vid ograničenja. U principu, nemoguće je uporediti ograničeno sa neograničenim i apsolutnim, jer kada je neko neograničen, u tom slučaju ne preostaje nimalo mjesta koje bi se našlo za ograničenog. U osnovi, pretpostavka i poimanje ograničenog naspram neograničenog neispravni su i nemogući. A to što je pojam znanja, moći, života ili postojanja istinit i za Boga i za stvorenja ne biva nikakvim povodom poistovjećenja ili sličnosti među ovim dvama pojmovima. U skladu s ovim objašnjenjem, osnovni razlog zbog kojeg su tenzihije pale u sopstvenu zamku jeste taj što njihova tvrdnja vrijedi samo za objekat – *misdak*, a ne za pojam, i što oni ovo dvoje, tj. pojam i objekat vide jednom stvari, pa je jedino rješenje i izlazak iz problema koji su sami napravili da se prođu ovakvoga vida tenziha.

Drugi problem

Ova skupina ima još jedan problem vezan za temu Božijih sifata, a tiče se ljudskog razuma. Što se tiče razuma, oni su uvjereni da je on nemoćan shvatiti i pojmiti zbilje Božijih sifata. U svakom slučaju, treba istaći da mjesto rasprave o čovjekovu razumu jesu epistemologija i ontologija, gdje se podrobno i temeljito o njemu raspravlja. U kratkim crtama tema je sljedeća: Nauk ontologije potpuno je pristupačan za razum koji veoma lahko veliki broj zbilja o egzistenciji stavlja pod lupu ispitivanja i prosuđivanja da bi donio sudove i mišljenja o tim činjeni-

Temeljne postavke o akaidu

camu te na taj način obrazovao jednu argumentiranu nauku. I u vezi sa pitanjem sifata Božijih, poput pitanja koji se od njih može odnositi na apsolutno savršeno biće Božije, a koji takvo šta ne zavređuje, izvježbani filozofski razum može pronaći odgovor istraživanjima koja se oslanjaju na ontološke kriterije. Kur'an, također, ukazuje na ovu činjenicu:

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ

Čista je Bit Božija od onoga kako Ga oni opisuju; osim Allahovih robova očišćenih. (Es-Saffat, 159-160)

Opisi kojima žele predstaviti Allaha netačni su i Allah je čist i iznad toga, dok sifati kojima ga opisuju Njegovi robovi očišćeni odgovaraju zbilji.

Zbog čega je Allah iznad sifata kojima Ga oni opisuju?

Allah je iznad sifata kojima Ga opisuju jer su svi koji pokušavaju Boga opisati ograničeni samo na koncepciju sifata koju u sebi mogu posjedovati. Jasno je da je Allah neograničen i beskonačan, a Ono što je neograničeno ne prihvata nikakve granice i pod njih se ne može podvesti, a kamoli njima opisati. Naprimjer, kada kažu da je Allah Onaj koji vidi – *Basīr*, ljudi pod tim odmah podrazumijevaju posjedovanje očiju. Ta zar je moguće da neko bez očiju vidi? Oni nikako ne mogu zamisliti vid bez očiju. Kada se dokaže neophodnost očiju, nameće se zaključak da je potrebno nešto gdje treba oči smjestiti. Naravno, one se lociraju na glavi, dakle tu je i glava. A svjesni smo činjenice da Allahu za gledanje ne trebaju oči jer Njegovo gledanje nije očima. Isti je problem i sa ostalim Njegovim sifatima. Prema tome, oni koji opisuju Boga, bez obzira koliko precizno govorili i uljepšavali svoj govor o Njemu, ne mogu izaći iz okvira ograničenosti pojmova i termina. *Allahu ekber* – Allah je veći od toga da bi mogao biti opisan, i to samo kada su u pitanju terminološki i konceptualni kalupi, a kamoli kada je riječ o Biti i Suštini Njegova Bića.

Zašto opisivati mogu samo očišćeni (muhlesīni)?

Među Božijim robovima ima onih koji su za svoga Gospodara sa svih aspekata čisti. Značenje toga da su čisti za svoga Gospodara jeste da druga stvorenja u njima nemaju nikakva mjesta i udjela i sasvim je prirodno da se Allah njima predstavi, a sve osim Sebe iz njih izbaci. Prema tome, jedino što poznaju jeste Bog i ništa osim Njega ne poznaju. Ako i

zažele spoznati nešto osim Allaha, to čine putem Boga i uz pomoć Njega. Pa kada ovakvi robovi Božiji u sebi žele opisati Boga, opisuju Ga onakvim kakvim su Ga i vidjeli. Drugim riječima, oni opisuju ono što vide, dakle ne čine to na način kako bi opisom stigli do Opisanog, već se kreću drugim smjerom – od Opisanog ka sifatima. Kada *muhlesini* žele pretočiti ono što su u sebi doživjeli i u šta su se osvjedočili u formu oblika i sadržaja, odnosno riječi i pojmova, tada nailaze na teškoće i suočavaju se sa nedostatnošću sredstava izražavanja, te i sami priznaju svome Gospodaru da je čovjek nemoćan opisati Ga, čime ustvari nadoknađuju nepotpunost riječi i nedostatnost pojmova.

Božiji poslanik, Muhammed, s.a.v.a. obraća se svome Gospodaru: “Bože moj, ne mogu Te opisati hvalom, Ti si onakav kako si Sebe Sam opisao i objasnio.” Drugim riječima: Bože, prihvatam Tvoj opis kojim si nam Se predstavio, a mojim opisivanjem mislim upravo na ono što si Ti rekao, mada je takav opis nemoguće učiniti koristeći riječi i ograničene pojmove.¹

Prva napomena

Nije nam uopće namjera pripisati prosječnom razumu mogućnost shvatanja suštine Božije ili čak zbilje Njegovih sifata. Želimo ukazati na činjenicu da prihvatanje stava tenziha ili negacije tešbiha rezultira pogrešnim stavom u odnosu na čovjekov razum te ga na neki način paralizira smatrajući ga nemoćnim i nesposobnim da spozna Boga, što u svakom slučaju dovodi do toga da Bog bude nešto nejasno, skriveno, o čemu se nema ni najmanje jasna informacija, a jedina obaveza u odnosu na Njega jeste obožavati Ga. U svakom slučaju, kroz razgovor o ovoj temi razjasnit će se i ovo pitanje.

Još jedan problem

Određeni broj zagovornika tenziha i negatora tešbiha, oslonivši se na neke ajete i rivajete tematski vezane za ovu raspravu, izdao je fetvu o *hurmetu*, tj. zabrani polemisanja o ovoj temi i ulaženja u nju, ograničavajući na taj način svojim sljedbenicima zonu kretanja i raspravljanja. Sada ćemo, da bi se ovo pitanje dobro i ispravno shvatilo, obratiti pažnju na ajete i hadise na koje se tenzihije oslanjaju da bismo zatim dali potreban odgovor.

¹ Tabatabai: *El-Mizan*, tom 17, komentar 160. ajeta sure Es-Saffat.

Ajeti:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ

Veličanstven je Gospodar tvoj, Dostojanstveni, i daleko od onoga kako ga predstavljaju oni! (Es-Saffat, 180)

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

Pogledi do Njega ne mogu doprijeti, a On do pogleda dopire. (El-En'am, 103)

Jasno je da su oči spomenute u ovom ajetu u svrsi navođenja primjera, a ne radi konkretnog preciziranja. Očito je da nijedno čulo koje čovjek ima, bez obzira bilo to oko ili uho, intuicija ili razum, nemaju moć percepcije uzvišenoga Gospodara. Sukladno ovoj napomeni, u 180. ajetu sure Saffat općenitost pravila više je nego jasna.

Ova tema također je prisutna i u rivajetima u kojima se na veoma podroban način govori o njoj. Primjerice, u hadiskoj zbirci *Usule Kafi*, koja se ubraja u poznate i priznate hadiske izvore, što ne znači da su svi hadisi koji se nalaze u ovoj knjizi sahih, na koje bi se moglo osloniti, već da je većina hadisa u njoj iz te kategorije, postoji poglavlje nazvano "Odbijanje stava o viđenju Boga", kao i poglavlje "Zabrana opisivanja Boga onim sifatima kojima se Sam nije opisao", a iste teme mogu se naći i u drugim hadiskim zbirkama. Neki su alimi iz nabrojanih ajeta i hadisa došli do zaključka da je haram, tj. zabranjeno ikako ulaziti u ovu temu ili raspravljati o njoj, te čovjek koji je musliman nema prava izjasniti se ni potvrdno ni odrično o sifatima Božijim, jer ne samo da njegovo izjašnjavanje neće biti od koristi iz jednostavnog razloga što njegov um nije moćan nositi se sa tom temom, već je počinio i haram djelo, što opet znači da će za to biti pitan na Sudnjem danu.

Objašnjenje

S ciljem što boljeg shvatanja ove teme treba nam na prvom mjestu biti jasno u čemu je problem, tj. da stignemo do centra ove teme, a zatim da nam postane jasna istina zato što nije cilj pobiti nečije riječi a braniti svoje mišljenje i stav, već je osnov dokazati istinu, a da bi se to učinilo na ovom mjestu, u vezi sa ovom temom prvo je potrebno navesti dva kraća uvoda.

Da li je objava potrebna ili ne?

a) Nikad iznad islama

Svrha ove teme nije govoriti o tome da li je čovjek moćan zakoračiti dalje od kur'anske poduke ili od uputa prijatelja Objave i *ilhama* (nadahnuća). Jasno je da *dalje* od toga ne postoji. Kur'anski tekst i objašnjenja koja daju komentatori vahja, Poslanik i njegov Ehli-bejt, imami a.s. do te su mjere visoko rangirani da iznad toga jednostavno do kraja vremena ni jedan čovjek neće moći doći niti to nadvisiti, i to zbog toga što *iznad* u ovoj temi ne postoji. U vezi sa ovim u Kur'anu se kaže:

فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ

Zar poslije istine ima išta osim zablude? (Junus, 32)

Poruka vahja, a posebno posljednje objave, Kur'ana, nije ostavila mjesta ni za kakva dodavanja, kako bi čovjek svojim racionalnim umijećem uspio stići do toga što je izostavljeno, da bi to moglo biti svjetlo i uputa ka novim horizontima čovjekove sreće i savršenstva.

Da li je objava potrebna ili ne?

Ovdje se ne raspravlja o tome da li mi imamo potrebu za kur'anskom uputom i instrukcijama izravnih učenika Kur'ana ili nam sve to nije potrebno te ga treba odložiti na stranu, ili da li se time trebamo koristiti ili ne. O ovom se ne raspravlja jer je već postalo jasno da su Kur'an i objašnjenja koja Poslanici i imami daju najveće istine.

Zar postoji mogućnost da oni koji posjeduju dva preimućstva budu preteknuti od strane onih koji posjeduju samo jedno? Oni što ih je odgijio Kur'an, pored toga što imaju sve potencijale za percipiranje koje imaju i ostali ljudi, posjeduju i vezu sa nevidljivim svijetom i sa neograničenom moći svoga Gospodara. Krećući se smjerom robovanja Bogu nagrađeni su još jednim sredstvom percipiranja, i to percipiranja srcem, a sve to u stanju kada obični ljudi posjeduju samo one prirodne komponente potrebne za percipiranje vanjske realnosti – čula. Nema sumnje da će ljudi koji posjeduju tri odlike – a od toga najobičnija jesu vanjska čula, koja posjeduju i drugi ljudi, koji su, da kažemo, po ovom pitanju potencijalni rivali – imati neuporedivo šira obzorja informacija i sagledavanja istina o postojećem. Sukladno ovome, neosporna je naša potreba za Kur'anom i komentarima ljudi koji su učenici kur'anske škole. Ako bi se

našao neko ko želi opovrgnuti ove činjenice, moglo bi se reći kako postoji osnovana sumnja da je on lišen kompletnosti i onoga jednog dijela koji imaju svi ljudi, tj. da je lišen potpune moći percipiranja.

Tema rasprave

Da li čovjek ima pravo da na osnovu principa i načela nauke i razuma razmišlja o ovim pitanjima i da na taj način dolazi do rješenja i zaključaka, a da se pri tome pomaže Kur'anom i hadisom, ili je na tom terenu primoran slijediti i izvršavati svoju obavezu, nemajući čak pravo ni na nadahnuće Kur'anom i hadisom? Zato što je nadahnuće ogranak nezavisnog mišljenja, a ogranak je da čovjek želi postići *ma'rifet* – spoznaju, a ranije je rečeno kako su termini proučavanje i slijeđenje u principu međusobni oponenti.

b) Imati u vidu vrijeme u kojem su nastali hadisi

Treba napomenuti i da su ovi hadisi, kao i svi ostali, izgovoreni u vrijeme kada su među muslimanima obitavali ljudi koji nisu imali nikakvu edukaciju ni obuku, i koji su bez obraćanja pažnje na vjerske regulative i učenja ili na ono što stoji u Kur'anu govorili u vezi sa Bogom riječi koje su, pored toga što se nisu poklapale sa intelektualnim parametrima, također odudarale i od kur'anskih i od hadiskih učenja i mjerila.

Šta znači intelektualna nezavisnost?

Intelektualna nezavisnost ni u kom slučaju nema značenje da svako, pa i onaj koji nema ni osnovne razumne uvjete kao što su potreban stepen učenosti, moć zaključivanja i moć korištenja vjerskih izvora, može davati mišljenje o vjeri i vjerskim svetinjama kako god zaželi. Štaviše, po mišljenju velikih alima čak i ako neko ima naučni potencijal, susrest će se sa brojnim problemima stupivši na teren rasprave o ovakvim teškim pitanjima. Samo oni pojedinci koji se pored znanja i umještosti zaključivanja ukrasiše i moralnim i duhovnim ukrasima i čistotama te koji se odvojiše od ovosvjetskih užitaka i iskušenja, a pored toga su obdareni talentom za filozofiju, mogu polemisati o suštinskim pitanjima i o njima izlagati svoja mišljenja i stavove, te koristeći nabrojane blagodati iz općenitih islamskih principa izvoditi pojedinačne zaključke.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا
فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارَ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

Zašto oni po svijetu ne putuju pa da srca njihova shvate ono što trebaju shvatiti i da uši njihove čuju ono što trebaju čuti, ali, oči nisu slijepe, već srca u grudima. (El-Hadždž, 46)

لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

Da smo slušali ili razmišljali, ne bismo među stanovnicima Džehennema bili! (El-Mulk, 10)

Kur'an koristi riječ razum kada govori o znanju koje je sam čovjek, bez pomoći sa strane, u stanju doseći. A riječ *sem'* (slušanje) upotrijebljena je kada se spominje znanje čije je stjecanje uvjetovano i pomoću drugih. U oba ova slučaja preduvjet stjecanja znanja jeste očuvanost, odnosno ispravnost fitreta, jer razum ide uz svijetlo, a ne uz slijepe srce.

Na drugom mjestu kaže se:

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلاَّ مَنِ سَفِهَ نَفْسَهُ

Vjeru Ibrahimovu izbjegava samo onaj koji je sebe neznačicom učinio. (El-Bekara, 130)

Ovaj ajet spominje suprotnu stvar od one koja se spominje hadisom u kojem se kaže da je razum ono čime se obožava Milosni. Postalo je jasno da se pod razumom u citiranim ajetima misli na one percepcije koje je moguće postići zdravim fitretom, a ne ono što se stekne nazadnim ili nezdravim fitretom. A ajet: *Allah vam tako objašnjava propise svoje ne biste li razmislili* (El-Bekara, 242), daje nam do znanja kako su objašnjenja data u ajetima ustvari uvod u razmišljanja, tj. upotpunjenja znanja, a upotpunjenje znanja uvod je za razum, a ovo sve zajedno čini put i sredstvo prema Njemu.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لَضُرْبِهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلاَّ الْعَالِمُونَ

To su primjeri koje Mi ljudima navodimo, ali ih samo učeni shvataju. (El-'Ankebut, 43)

Ovim nam se pojašnjava da je razum Bogom dat potencijal koji je moćna stvaralačka ruka utkala u srž čovjeka kako bi on njegovim korištenjem stizao do novih horizonata znanja, priskrbljujući sebi time savršenstvo. Međutim, ispravnost razuma uvjetovana je dvama činionicima: očuvanjem fitreta zdravim i neiskvarenim te posjedovanjem znanja i obaviještenosti. Imadne li čovjek zdrav fitret i ne izađe li iz okvira u kojima je predviđeno da se kreće, s jedne strane, a bude li posjedovao

znanje, s druge strane, razum će ga sasvim sigurno odvesti, odnosno uputiti zbilji.

Uloga misli s kur'anskog stanovišta

Nema nikakve sumnje u to da je čovjekov život zasnovan na misli i ideji, a ne na prirodi i nagonu. Iz ovoga proizlazi da je organiziranje života moguće samo uz poimanje koje nazivamo mišlju i mišljenjem. Što je misao kvalitetnija, tačnija i potpunija, to je i čovjekov život sigurniji i kompaktniji. A što je plam koji misao ispušta slabiji i drhtaviji i što manje osvjetljava životni teren, to će i sami život biti tmurniji, ispunjeniji sjenama i drhtaviji, te kao takav nikada prilikom neizbježnih životnih uragana neće pokazati otpornost i izdržljivost. Dakle, stabilnost ili nestabilnost života u potpunosti je vezana za razmišljanje ili nerazmišljanje i među njima vlada tijesna povezanost. Ova je zbilja iskušana, dokazana i potvrđena Kur'anom. Na mnogobrojnim mjestima Uzvišeni svojim govorom ukazuje na nju. Radi pružanja dodatne informacije, ukazat ćemo na neke od tih ajeta.

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلَهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا

Zar je onaj koji je bio mrtav, a koga Smo oživjeli i dali Mu svjetlo pomoću kojeg se među ljudima kreće, kao onaj koji je u tminama iz kojih izlaza za njega nema? (El-En'am, 122)

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

Reci: Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju? (Ez-Zumer, 9)

Više je puta ponovljeno da ova pitanja ustvari nisu obična pitanja, već se odgovori očekuju od fitreta, ili drugim riječima, ovo su pitanja koja se postavljaju čovjekovom fitretu, njegovoj zbilji i srži. Zar je zaista moguće da su učen čovjek i neznalica isti? Upravo zato Ibrahim a.s. na pitanje da li je on porušio kipove i ostavio ljude bez bogova odgovara:

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ. فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ

“To je učinio ovaj najveći od njih, pitajte ih ako umiju da govore” – reče on. I oni se zamisliše, pa sami sebi rekoše: “Vi ste, zaista, nepravedni!” (El-Enbija, 63-64)

Fitret je u njima progovorio da biće koje čak ne zna ni pričati ni ukazati na onoga ko ga je uništio zaista ne zaslužuje da bude obožavano. Sa ovog aspekta posmatrano, nikada učen nije isti kao i neznalica.

Kur'an na drugom mjestu kaže:

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

Allah će one koji vjeruju među vama i kojima je znanje dato uzdići stepene. (El-Mudžadela, 11)

Merhum allame Tabatabai kaže: “To što je u ajetu riječ *vjernik* stavljena pored sintagme *oni kojima je znanje dato* ukazuje na činjenicu da vjernik koji je neuk ima samo jedan stepen, dok učeni vjernik ima brojne stepene, a uzdizanje na stepene dešava se na osnovu postojećih zato što učeni vjernik zna kada nešto čini zašto to čini i zna zbog čega treba robovati Uzvišenom i obožavati Ga.”

Kur'an dalje izlaže:

فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

Zato obraduj robove Moje, koji govor slušaju i (nakon analiza) slijeđe ono najljepše u njemu; njima je Allah na Pravi put ukazao i oni su pametni. (Az-Zumar, 17-18)

Do sada smo dosta govorili o tome da je sama činjenica da neka osoba sluša govor, pa ga na osnovu ispravnih mjerila podvrgava analizi, na osnovu čega bira onaj najbolji govor, pokazatelj da se ona koristi uputom i da u sebi posjeduje misao. Ako bilo koji vid čovjekovog života, vjerski, politički, privredni itd. ne bude zasnovan na ovom principu, to je pokazatelj da čovjek ne posjeduje misao i da se vlastitom rukom lišava Božije upute.

Kur'an u stotinama ajeta na razne načine i u različitim prilikama poziva čovjeka na razmišljanje, promišljanje, ispravno mišljenje o stvarima i time apelira na kulturu razmišljanja ujedno je razvijajući.

Pored toga što podržava i širi kulturu mišljenja, Kur'an vidi neophodnim i stjecanje i stvaranje preduvjeta i pogodnog terena za razmišljanje, čime upućuje čovjeka da zna kako, kojim metodom i kakvim materijalom kojim se služi u ispravnom razmišljanju može doći do vrednijih rezultata. Između ostalog, u Kur'anu je rečeno i: *Ovaj Kur'an vodi najčvršćem ispravnom putu.* (El-Isra, 9) Iz ovog ajeta možemo zaključiti da

Temeljne postavke o akaidu

čovjekov život, njegova sigurnost i čvrstina jesu u neodvojivoj sprezi sa čvrstinom njegova razmišljanja, a metod razmišljanja o Kur'anu je od svih drugih puteva i načina razmišljanja najčvršći. Razmišljanje koje Kur'an nudi sama je svjetlost i Pravi put. Zato se u Kur'anu i kaže:

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ. يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ
السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ

A od Allaha vam dolazi svjetlost i Knjiga jasna, kojom Allah upućuje na puteve spasa one koji nastoje da steknu zadovoljstvo Njegovo i izvodi ih, po volji Svojoj, iz tmina na svjetlo i na Pravi put im ukazuje. (El-Ma'ida, 15-16)

Obilježja Pravog puta

Prema Kur'anu, Pravi put razlikuje se od ostalih puteva. To je put koji ima posebne karakteristike. Upravo su te karakteristike razlog da mi na svakom obaveznom namazu najmanje dva puta molimo Gospodara da nas uputi na Pravi put. Karakteristike Prvaog puta su:

- a) Pravom putu nije svojstveno ni najmanje lutanje, nema ni najmanjeg odvajanja od krajnje tačke i cilja do kojeg on sigurno vodi svoje putnike;
- b) nema nikakve razlike ili oprečnosti sa istinama ka kojima se kreću ljudi željni istine;
- c) ni jedan dio ovog puta ne kosi se sa drugim dijelom ili ostatkom.

Kur'an, pored toga što poziva na princip razmišljanja, bavi se i ukazivanjem na njegove jasne primjere. Sada se nameće pitanje koji je put i način razmišljanja čvršći i postojaniji od ostalih, na koji Kur'an poziva. U odgovoru treba istaći da se Kur'an uzdržao od ukazivanja na konkretan primjer već je razumu i fitretu ostavio da prepoznaju. On je stava da ukoliko čovjekova misao bude slobodna a fitret zdrav, sigurno će stići do ispravnog puta. Također, Kur'an drži da svaki čovjek ima moć pronalaska Pravog puta zato što je svakom čovjeku data moć razlikovanja istine od zablude ili kako se to kur'anski kaže *hakka* i *fudžura*:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا. فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا

I tako mi duše i Onoga koji je stvorio pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini. (Eš-Sems, 3-4)

Ako čovjek ne bude svojom nutrinom stremio istini, vanjštinom neće moći ništa učiniti na tom planu. Dakle, čovjek može odlučiti, izabrati i kretati se za onim što je izabrao, a ukoliko se ne želi kretati nekim putem, ma kako snažan bio vanjski pritisak, na raspolaganju mu ostaje veliki prostor za bijeg. Kur'an u vezi sa sjećanjem (*tezekkur*), razmišljanjem (*tefekkur*) i mudrim razmišljanjem (*te'akkul*) govori u preko tri stotine ajeta. U njima je čovjeka pozvao na prakticiranje ovih radnji i ukazao mu kojim argumentom može dokazati istinu ili pobiti neistinu.

S druge strane, Kur'an je spomenuo argumente kojim su se služili poslanici poput Nuha, Ibrahima, Lukmana a.s., zatim vjernici kao što je u Kur'anu spomenuti čovjek iz porodice faraona i ostale Božije evlije. Spomenuo je kako su nastupali naspram neprijatelja čvrstim argumentima. Samo njihovo spominjanje ukazuje na to da je riječ o potvrdi i prihvatanju takvih stavova i tog ponašanja:

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

Poslanici njihovi govorili su: "Zar se može sumnjati u Allaha, Stvoritelja nebesa i Zemlje?" (Ibrahim, 10)

Ovakav pristup ustvari je ukazivanje na kauzalni zakon, a argumentacija putem uzroka veoma je učinkovita. Na drugom mjestu stoji:

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ

A jedan čovjek, vjernik, iz porodice faraonove, koji je krio vjeronjanje svoje reče: "Zar da ubijete čovjeka zato što govori: 'Gospodar moj je Allah!', onoga koji vam je donio jasne dokaze od Gospodara vašeg?" (El-Mu'min, 28)

Dakle, budući da postoje dokazi, nema smisla da ne prihvatite. Ovo je također poziv na argumentaciju i dokazivanje. Već smo rekli da je mudžiza, tj. nadnaravno djelo, racionalna zbilja manifestirana u formi vanjskog osjetilnog djela, stoga što je opći nivo razumijevanja i kulturnog razvoja u doba kada su mudžize bile prisutne bio nizak, usljed čega

Temeljne postavke o akaidu

su racionalni znakovi nuđeni u osjetilnoj formi, a utisak koji ostavlja osjetilni doživljaj puno je jači od čisto racionalne percepcije.¹

Uzvišeni Allah ni na jednom mjestu u Kur'anu, ni u metodama poslanika, nije učinio obaveznim slijepo pokoravanje i obožavanje, već je uvijek prisutan poziv na razmišljanje, poređenje i izučavanje. Čak i kada je riječ o šerijatskim propisima čija mjerila čovjek ne može shvatiti, objašnjavaju se njihovi učinci i posljedice kako bi se oni argumentirali. Znači, objašnjavanjem duhovnih i psihičkih učinaka, društvenih i drugih posljedica šerijat propise čini racionalno bliskim. Isti je slučaj i sa objašnjavanjem razloga zbog kojih je nešto naređeno a nešto zabranjeno.

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

Namaz, zaista, odvraća od razvrata i od svega što je ružno; a sjećanje na Allaha ima veći učinak! (El-‘Ankebut, 45)

U vezi sa postom ili abdestom kaže se:

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِيمَ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Allah ne želi da vam pričini poteškoće, već želi da vas učini čistim i da vam blagodat Svoju upotpuni, da biste bili zahvalni. (El-Ma’ida, 6)

Logično je da se nakon ovakvih objašnjenja čovjekov razum pokorava propisima, i to stoga što se šerijat na ovaj način čini argumentiranim.

Iz ovoga možemo zaključiti sljedeće:

- a) Kur'an potvrđuje zakone stvaranja kroz prizmu sveobuhvatnog kauzalnog zakona na taj način što je čak i prihvatanje ili pobijanje vjerskih zakona obuhvaćeno ovim zakonom.
- b) Životna stabilnost ili nestabilnost u nerazdvojnoj su vezi sa stabilnošću i nepokolebljivošću čovjekove misli. Što su misli stabilnije i mirnije, i život poprima upravo takvu crtu. A što su misli lošije i nestabilnije, time se i stabilnost životnih temelja

¹ O ovome će biti riječi u *Raspravi o poslanstvu*, kada iznesemo zahtjev Ibrahima a.s. za osjetilnim dokazom Božije moći kroz praktično pokazivanje oživljenja mrtvih. Dat ćemo i odgovor na pitanje da li se ovaj zahtjev kosi sa Ibrahimovom vjerom ili ne.

ugrožava, svejedno bila riječ o individualnoj ili društvenoj dimenziji, materijalnoj ili duhovnoj prizmi.

- c) Pronalaženje puta i načina razmišljanja tiče se čovjekove nutrine, tj. njegova fitreta. Uzvišeni je u bit vrste koja se naziva čovjekom Svojim čvrstim zakonom utkao put spoznaje istine i laži i tako će biti do propasti Ovog materijalnog svijeta. U skladu sa ovim, svaki pojedinac obrativši se svome fitretu može u općim crtama shvatiti istinu, mada je moguće da pogriješi kada je u pitanju vanjski predmet koji je predstavnik istine, što ne nanosi udarac činjenici da neko u principu bude na Pravom putu.
- d) Pored toga što se na nerazdvojjivost života i misli aludira kao na osnovni princip, ukazuje se na ono što misli može usmjeriti ka ispravnim tokovima i stazama. Između ostalog, tu je uvršten i Kur'an:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ

Zaista ovaj Kur'an vodi najčvršćem i najsigurnijem putu. (El-Isra, 9)

- e) Donošenjem kazivanja o Poslanicima i njihovim argumentima kojima su ciljali na fitret sagovornika, Kur'an svojim sagovornicima ukazuje da opredjeljivanjem za put fitreta sigurno mogu stići do njegova izvora.
- f) Objašnjavanjem učinaka vjerskih propisa čovjek se onoliko koliko je potrebno poučava filozofiji njihova propisivanja, čime mu se daje do znanja da šerijatske regulative imaju jasne racionalne temelje.
- g) Uopće se od vjernika, ni u ajetima ni u poslaničkim pozivima, ne zahtijeva niti se obavezuju da podanički prihvate vjerske propise i da na taj način, bez objašnjenja i argumenata, slijepo slijede nekoga ili nešto, bez obzira što je riječ o vjeri.

Napomena

Ovim se ne želi reći da mi znamo suštinu i filozofiju svih vjerskih propisa i zakona ili da ih sve možemo podvrgnuti analiziranju na osnovu racionalnih principa. Također, ovo ne znači da nema propisa ili zakona koji nismo prihvatili na potčinjen način (*te'abbudi*). I takvi propisi imaju svoje suštine, razloge i filozofiju, koje, nažalost, mi ne dokučujemo.

Temeljne postavke o akaidu

Ipak, uspijemo li svoj intelekt odgojiti na temelju fitretskih znanja i Božijih propisa, dosežući na taj način savršenstvo, nema sumnje u to da ćemo razumjeti sve razloge i povode propisa i zakona vjere i šerijata.

Dakle, treba napraviti razliku između toga da propis nema povod i razlog i činjenice da ga mi ne znamo, jer to što nešto nismo u stanju dokazati ili otkriti nije dokaz da ono ne postoji. Mnoge danas jasne činjenice godinama ili čak stoljećima bile su obavijene velom neznanja. U skladu s tim, sasvim je normalno da će kroz izvjestan vremenski period ono što je za nas tajna za naše potomke biti potpuno jasno i očito, kao što je i nama jasno mnogo toga što naši djedovi nisu ni sanjali. Isto tako, moguće je da nama nešto bude nejasno i obavijeno tajnom, a da nekom drugom savremeniku bude sasvim vidljivo i jasno. U principu, filozofija poslanstva i jeste otkrivanje tajni i približavanje čovjekovom umu onoga što sam ne može dokučiti. Saobrazno tome, kad bi sve bilo dostupno i nadohvat ruke svima, u tom slučaju poslanstvo bi izgubilo smisao; bilo bi nepotrebno i uzaludno.

PUT FITRETA I NAČIN SPOZNAJE

Ako se želimo kretati na osnovama fitreta i stići do puta kojeg nepatvoreni fitret i zdrav razum stavljaju čovjeku na raspolaganje, trebamo reći:

1. Nema čovjeka, makar bio opsjednut perfekcionizmom i vesvesama, koji sumnja u to da izvan okvira našeg bića postoje zbilje čiji su entiteti odvojeni od našeg egzistentnog polja i koje nemaju veze sa našim djelima i mišlju, što znači da nisu rezultat naših umova. Takve su zbilje, npr. izvor kreacije, matematičke činjenice, prirodne pojave i sl.

2. Ove su pojave u principu dokučive i moguće ih je shvatiti.

3. Ukoliko ih želimo shvatiti onakvim kakve jesu, jedini način da to ostvarimo jeste prihvatiti se očiglednih primarnih racionalnih sudova.

4. Pod primarnim sudovima, odnosno racionalnim očiglednostima, mislimo na one sudove gdje nema mjesta bilo kakvoj sumnji: naprimjer, nemogućnost istovremene združenosti postojanja i nepostojanja na jednom mjestu. Dakle, nije moguće da neko ko ima zdrav razum i nije mentalno poremećen tvrdi kako je moguće združiti bitak i nebitak. Također, sasvim je očigledno da je cjelina veća od jednog svog sastavnog dijela. Tako je čovjek kao cjelina veći od svojih sastavnih dijelova zbog toga što je cjelina zapravo sastavljena od dijelova.

5. Na osnovu ovog znanja, imunog na bilo kakve greške, možemo pomoću logičkog slijeda i niza među ovim činjenicama doći do novih znanja, tj. pretvoriti nepoznanice u znanje. Naprimjer, ako prihvatimo da je A jednako B, a također nam bude jasno kako je B jednako C, bez imalo sumnje moći ćemo izvesti zaključak da je A jednako C, zbog toga što je jednako nečemu jednakom, jednako i tome nečemu. Možemo, također, reći da ukoliko Sunce izađe, nastupit će dan. U slučaju da neko kaže: "Izašlo je Sunce", bez oklijevanja presudit ćemo da je nastupio dan. Ovi i njima slični sudovi takvi su da ne samo da ih svako normalan prihvata,

nego niko u njih nema ni najmanje sumnje. Nađe li se slučajno neko da ih poriče ili da sumnja u njih, treba reći da mu je fitret potpuno pomućen ili mu je um oštećen do te mjere da čak i očiglednosti i primarna znanja ne može prihvatiti bez upotrebe spekulativne metode, ili obrnuto, poput skeptika koji su sumnjali čak i u očiglednosti.

6. Kada se pogleda argumentacija kojom se služe u dokazivanju svojih sumnji, da se primijetiti da su podloga dedukciji kojom se služe u tome ustvari logički zakoni. Dakle, preciznim i pažljivim analiziranjem riječi kojima žele opravdati i argumentirati sumnju, uočiti ćemo da se služe upravo onim argumentima od kojih bježe. Najbolji pokazatelj ovoga jeste činjenica da bi izmjenom jedne od premisa kojima se koriste odmah pokazali nezadovoljstvo i pobunili se zato što u tom slučaju konkluzija ne bi bila željena, što sasvim jasno daje do znanja da skeptici prihvataju zdravu logiku i nepatvoreni fitret, i ne samo da prihvataju logiku, već je i praktično primjenjuju u svojim argumentima.

7. Koliku naučnu vrijednost i racionalnu opravdanost može imati riječ onih koji se protiv ispravnosti logike i njenih zakona, uvjetno rečeno, bore baš logikom i logičkim pravilima nizanja premisa i konkluzije? Sigurno nikakvu, zbog toga što im je argument oprečan tvrdnji.

Primjedbe

1. Skupina teologa kaže: Ako je logika nauk koji čovjeka dovodi do realnih činjenica, među logičarima ne bi trebalo doći do razilaženja. Međutim, među logičarima se primjećuju razilaženja. Dakle, ovo je valjan dokaz da logika čovjeka ne dovodi do istine.

Odgovor na ovaj logični dokaz kojeg teolozi nesvjesno upotrijebiše, a riječ je o isključivom silogizmu, jeste definicija logike. Naime: "Logika je nauk koji je sredstvo čijom se ispravnom upotrebom razum čuva od grešaka prilikom mišljenja." Nikada nije rečeno da služenje logikom u bilo kom obliku, svejedno ispravnom ili neispravnom, može čovjeka spasiti od greške u mišljenju. Stoga, ako logičari i imaju razilaženja, to je sigurno zato što jedna od strana koje su se razišle griješi u svojim metodama. Ako bi nam neko rekao da je sablja dobro sredstvo za rezanje, sječenje itd, to ne bi značilo da ako tupom stranom sablje želimo nešto presjeći, pa nam to ne uspije, da smo prevareni, već znači da ako želimo iskoristiti sablju, trebamo poštovati činjenicu da samo njena oštrica sijeće.

2. Druga skupina kaže: Zakone logike izmislio je čovjekov razum, i čovjek ih je uredio i upotpunio. Kako se, onda, može reći da čovjek koji ne zna logiku, ili je zna ali ne upotrebljava, ne može stići do istine?

Odgovor je da logički zakoni leže u čovjekovu fitretu, naravno u općim crtama, pa ako se kaže da je čovjek formulirao zakone logike, ne misli se da ih je on stvorio i izmislio. Sila gravitacije koju je Newton otkrio postojala je i prije njegova otkrića, kao što postoji i nakon otkrića. Njeno otkriće nije unijelo pometnju u funkcioniranje ovog zakona, te znali mi za njega ili ne, ovaj zakon postoji.

3. Neki učenjaci tvrde da zakone i formulacije nauke logike nisu utemeljili muslimani, što znači da se logika kosi sa vjerom jer njeni utemeljitelji nisu radili svoj posao u ime Boga, već im je želja bila odvojiti narod od slijeđenja vjere i Poslanika. Prema tome, svakom muslimanu obaveza je kloniti se logike.

Odgovor je da osnivanje i formulacija nekog puta nema nikakve veze sa tim kakav mu je osnivač, tj. da li je vjernik ili grešnik. Moguće je ustanoviti lijep zakon, a da osnivač ima čisto materijalne nakane i interese, poput sablje, veoma dobrog odbrambenog sredstva. Ako neko sabljom prolijeva krv nedužnih, treba li reći kako su sablje zabranjene, nepotrebne i beskorisne?! Nikada! Još značajniji primjer jeste zloupotreba vjere koju pojedinci, neprijatelji vjere čine sa vanjskim kvazi-uzvišenim ciljevima. Zbog takvih treba zabraniti vjeru? Sve što se na Ovom svijetu može zamisliti ima mogućnost upotrebe na dva načina: ili da služi širenju istine ili za jačanje zla.

4. Sljedeći učenjaci, opet, kažu da je tačno da put logikom ustvari predstavlja racionalni put (*suluk*). Međutim, nije rijetka pojava da oni koji se služe ovim putem stižu do rezultata suprotnih vjeri, Kur'anu i sunnetu. Veliki broj filozofa stiže do takvih rezultata.

U odgovoru kažemo da je ova opaska konjuktivni silogizam, tj. jedan od logičkih zakona. A to što dolazi do pogrešnih zaključaka tiče se pogreški samih logičara i filozofa, a nije riječ o pogrešnoj nauci. Greške nastaju tako što prilikom dedukcija, silogizama i ostalih logičkih radnji često dolazi do nepravilnosti u poretku premisa, njihovih kopula ili u materiji koja se koristi. Sasvim je logično da ako je jedna od dviju ili čak od nekoliko premisa lažna ili netačna, nije moguće doći do istinitog i tačnog zaključka.

5. Postoje i stavovi po kojima je nama muslimanima sasvim dovoljan Kur'an, sunnet Poslanika i imama i preko toga ne trebamo pružati ruke ka nečemu što su nevjernici napravili.

U odgovoru kažemo da mi imamo potrebu za logikom čiji se metod vidi čak i u ovom prigovoru koji je izražen u obliku konjuktivnog silogizma, a upotrijebljen je i jedan sofizam, što je dovelo do pogrešnog zaključka.

Objasnit ćemo ovu rečenicu. Naime, u njihov argumentu uvukao se i jedan sofistički stav. Rekli su da nam uz to što imamo Knjigu i sunnet ne treba i logika. A upravo je to pogrešan zaključak. Prvo, Kur'an i sunnet ne govore o nauku logike, već se u njima koristilo logikom kada se iznose činjenice i kada se govori o zbiljama. A da bismo znali koji su logički zakoni upotrijebljeni u Kur'anu i sunnetu, moramo prvo naučiti logiku, kako bismo znali na koji način se argumentiralo u određenom ajetu ili hadisu. Drugo, jedna je stvar što Kur'an i sunnet ne zavise od logike, a druga što muslimani imaju potrebu da nauče logiku kako bi razumjeli ova dva izvora svoje vjere. Sasvim je jasno da su iznosioci prigovora pomiješali ove dvije stvari. Ovo se može zamisliti bolje na primjeru nekoga ko kaže da neće ništa u životu učiti, a kao razlog navede da je osnova svake nauke i svakog znanja u čovjekovu fitretu. To što je u fitretu osnova jedno je, a potreba za znanjem nešto sasvim drugo. Uzmimo i primjer doktora koji kaže mladiću da se zarad zdravlja treba baviti sportskim aktivnostima, a mladić odgovori da nema potrebe za sportom jer mu je otac uspješan sportista. To je sasvim pogrešan način rezonovanja. Treće, i Kur'an i sunnet pozivaju čovjeka da što je moguće više svoj život i aktivnosti u njemu zasadi na racionalnim temeljima, a zar je to nešto drugo do poziv na prihvatanje i oslanjanje na očiglednosti. Kur'an eksplicitno govori da treba čestitati onima koji govor slušaju, zatim prave zdravu analizu i sintezu, te na osnovu toga biraju govor koji je najlogičniji i najutemeljeniji, zbog toga što takvi slijede uputu Božiju i pamet imaju. Veliki je broj i ajeta i rivajeta koji otvoreno pozivaju na ispravno razmišljanje. Mi prihvatamo da ni Knjiga, a ni sigurni hadisi, ne pozivaju da se slijedi ono što se kosi sa njihovim učenjima. U svakom slučaju, zabrana otvorenog suprotstavljanja nije samo *te'abbudi*, već razlog leži u tome što i Kur'an i sunnet propisuju zakone koji su primjeri čiste racionalnosti. Dakle, razum ih prihvata za sigurne i za zdravu istinu. Nemoguće je da razum ponovo uspostavi dokaz o bezvrijednosti nečega što je sam proglasio istinom i što se slaže sa stvarnošću. U tom slučaju došlo bi do oprečnosti u racionalnim propisima. Čovjekova potreba za

prepoznavanjem i razdvajanjem racionalnih uvoda i premisa (koja je od njih istinita, a koja neistinita i netačna) jeste poput potrebe za razlikovanjem između jasnih i metaforičnih (*muhkem* i *mutešabih*) ajeta i rivajeta. Ne prepozna li čovjek od početka jasne ajete i rivajete, neće biti u stanju dati im prednost i odabrati ih, te tako neće moći ispravno razumjeti metaforične i višeznačne ajete ili rivajete. Vrlo dobro znamo da imamo jaku potrebu za razdvajanjem sigurnih hadisa u hadiskim zbirkama, bilo da je riječ o Poslanikovim ili rivajetima članova Ehli-bejta, od onih koji su izmišljeni i pripisani ovim čistim ljudima. Tako i u primarnim racionalnim pitanjima trebamo dobro znati napraviti razliku između onoga što je tačno i zablude, kako bismo se na taj način uspjeli očuvati od eventualne greške. Četvrto, istina je istina bez obzira gdje bila i od koga bila. Bez obzira ko je formulirao logiku, nevjernik ili izopačenik, to ne može biti razlog da se taj nauk odbaci. Vjera i nevjerstvo, dobrotu ili grešnost ne igraju ulogu u tome da li će određeni iskaz ili nauka biti istiniti ili ne. Ko utvrdi da je određeni govor istinit, no zbog toga što su to riječi nevjernika ili otpadnika odbaci istinu o kojoj je riječ, njegovo ponašanje praktičan je pokazatelj i najbolji primjer kako se istina zapostavlja i kako se daje oduška pristrasnom neznanju koje su Uzvišeni Gospodar i Poslanik osudili i pokudili.

6. Može se čuti i ovakva izjava: Put opreznosti i predostrožnosti veoma je lijep i pohvalan put. Ovaj put u vjerskim izvorima veoma je pohvaljen i ocijenjen kao *mustehab*. On nalaže da se vjernik zadovolji spoljašnjim značenjima Kur'ana i sunneta te da se kloni logike i logičkih principa i metoda jer je u logici mogućnost greške i lutanja stalno prisutna.

Odgovor na ovu primjedbu sličan je pređašnjim odgovorima. Sasvim je jasno da ovakav nastup jeste čisto logički metod ili, bolje rečeno, isključivi silogizam čije se premise oslanjaju na racionalne temelje, a koji su čak i bez Knjige i sunneta razumno prihvatljivi i podrživi. Pa kako onda logičkim metodom i logičkim riječima odbaciti logiku? Pored toga, ovaj metod, tj. opreznost, dostojan je onih ljudi koji su znanjem na razini da ne mogu razumijevati zamršena racionalna pitanja, dok oni ljudi iz kojih isijava mudrost i znanje nemaju potrebe opterećivati se njim i lišavati se širenja svoga znanja. Zašto da ne usvajaju nova saznanja kada je superiornost i odlika čovjeka u tome da shvata i saznaje!?! U vjeri nemamo argument za takvo šta; naprotiv, naređeno nam je da učimo. U skladu sa našom vjerom, što više znanja o vjeri posjedujemo, to smo časniji i vredniji.

7. I na kraju, jedna skupina teologa kaže da nas je Uzvišeni Bog u časnom Kur'anu svima razumljivim jezikom uzeo za sagovornike. Govor, red riječi, metod obraćanja itd. u Kur'anu upravo su onakvi kakve mi upotrebljavamo u svojoj svakodnevnicu, tj. upotrijebljena su obećanja, čestitke, opomene, prijeteće, priče, hikaje, mudrosti, savjeti i rasprave na najbolji način. Riječ je o stvarima koje su razumljive same po sebi i nemaju potrebu za razmišljanjem i umovanjem da bi bile shvaćene. Dakle, da bismo razumjeli Kur'an, nemamo potrebe prethodno učiti logiku i filozofiju te njima slične tehnike i znanja koje su izmislili nevjernici i politeisti. Ne samo da nemamo potrebe za njima, već nam je naređeno da ih se klonimo jer nas njihovo korištenje, htjeli mi to ili ne, vuče ka tome da zavolimo nevjernike i mnogobošce te da ih uzmemo za svoje zaštitnike, prijatelje, pokrovitelje, vodiče itd. U skladu s tim, čovjek koji se smatra vjernikom nema izlaza osim da se prihvati izravno kur'anskog i hadiskog teksta te da se zadovolji onim što običan razum iz toga može shvatiti, a da se kloni *hermeneutike*, tj. uzlaznospoznajnosti (*te'vīl*). Ovo su, između ostalog, riječi antropomorfista (*haševijje, mušebbehe*) i pojedinih tradicionalista (*muhaddisun*).

Netačnost ovoga govora toliko je jasna da je svjetlija od svakog objašnjenja. I oni su, u pokušaju da pobiju logiku, koristili logičke principe. Mada su nas htjeli uvjeriti da se ne služimo logikom, i sami su se u tom nastojanju poslužili njom.

Kada kažemo da Kur'an upućuje na to da se treba koristiti logikom, ne mislimo da je ona jedna od zapovijedi, vadžiba islamskih, već želimo istaći da je korištenje logike neizbježno. Njihov govor slični riječima čovjeka koji kaže kako nas Kur'an želi upoznati sa vjerom, ali kakve mi potrebe imamo za arapskim jezikom, kada je riječ o jeziku grupe mnogobožaca iz džahilijeta. Kao što je ova tvrdnja neosnovana, tako i riječi spomenutih mislilaca nemaju nikakvu vrijednost jer je razumijevanje Kur'ana uvjetovano poznavanjem arapskog jezika (direktno ili indirektno). Isti je slučaj i sa tvrdnjom da je logika bezvrijedna i nepotrebna zato što je ostavština politeističkih Grka. Logika, ustvari, predstavlja duhovni put za kojim svaki čovjek ima prirodnu potrebu prilikom razmišljanja, a da bi to shvatio, nema potrebe za nečijom preporukom. Zbog toga što su Uzvišeni Allah u Časnoj knjizi i Njegov Poslanik s.a.v.a. u govoru upotrebljavali logične i argumentirane riječi i mi se jednostavno moramo naučiti ispravnom argumentiranju, kako bismo kur'anske i hadiske argumente umjeli shvatiti. Temeljni problem ove skupine leži u tome što su u potpunosti poistovjetili tekst Kur'ana i objekte (*misdake*), te su svaki

pojam primijenili u doslovnom smislu riječi na njegov, uvjetno rečeno, vanjski predmet. Naprimjer, kada su vidjeli da u Kur'anu i hadisu postoje tvrdnje kako je Bog *'Alim, Kadir, Haji, Semi', Basir*, itd., da bi se klonili logike, umjesto toga da tvrde kako On nije nezalica, nemoćan, mrtav, gluhi ili slijep i tome slično, oni rekoše da Bog ima znanje, moć i život poput znanja, moći i života čovjeka. Sasvim sigurno, i ostala sredstva ista su kao ljudska. Tako, On ima oko da bi vidio i uho da bi čuo i jezik da bi govorio. A volja mu je poput volje ljudske. Više je nego očito da se ova tvrdnja ne slaže ni sa Kur'anom ni sa sunnetom, a ne prihvata je ni razum pametnog čovjeka. Jasno je da logika koja bježi od logike i čovjek koji mrzi sve što ima veze sa razumom i racionalnošću moraju biti osuđeni na pad u vrtlog neznanja i vjerske propasti, i osim toga drugom se rezultatu ne mogu nadati.

8. Ima i onih koji kažu da su argumenti i racionalni sudovi koji su upotrijebljeni i dokazani vrijedni te ih treba prihvatiti, osim jednog jedinog koji nema nikakva argumenta, a to je sud da je neophodno slijediti racionalne sudove. Ovdje se postavlja pitanje ko je izrekao ovaj sud. Odgovor je jasan. Izrekao ga je razum. Ako je tako, cikličnost ovog suda jasna je. Dakle, primarna tvrdnja da sudovi koje razum potvrdi moraju biti prihvaćeni oslanja se na sekundarni sud koji glasi da je obavezno slijediti racionalne sudove. A stabilnost sekundarnog suda opet se oslanja na dokazivanje primarnog suda. Ovo je razumski neprihvatljivo i nemoguće. Nemamo nikakav način da dokažemo bilo koji od ovih dvaju sudova. Tamo gdje nađemo na razilaženje prinuđeni smo obratiti se riječima bezgrešnih, poslanika i imama, a ne smijemo dopustiti da pokleknemo pod teretom slijeđenja.

U odgovoru kažemo da je u pitanju jedan od najneutemeljenijih i najslabijih prigovora u nizu koji smo do sada čuli i vidjeli, mada je zagovornik ovog mišljenja želio izgraditi čvrste temelje svom racionalnom projektu. Nažalost, moramo konstatirati da je uništio i projekt i temelje. Argumentacijom o nemogućnosti kruga, i to jasnog kruga, želio se pobiti racionalni sud. Međutim, upravo ovim argumentom dokazao se sud razuma zato što je pobijanje kruga i samo racionalni sud.

S druge strane, htio se potvrditi značaj šerijata. Međutim, treba odgovoriti koji je argument kompetentnosti šerijatskog suda. Ukoliko kažu, sam šerijat je argument, reći ćemo da je upravo to onaj nemogući krug od kojeg se toliko bježalo, kao što Arapi kažu: *kerre 'ala ma ferre*, tj. vratiti se i napasti ono od čega se okretalo i bježalo. Ukoliko kažu da se valid-

nost šerijatskog suda dokazuje razumom, a pretpostavka je da razum i njegov sud nemaju značaja za njih, jedini put koji preostaje jeste prihvatiti se slijeđenja, tj. reći kako se šerijat slijedi bez istraživanja i argumentacije, što opet vodi u drugu provaliju i lutanje koje niti potvrđuje šerijat niti ga potvrđuju razum i fitret.

Merhum allame Tabatabai kaže: “Oni što postavljaju pitanje pomišljajući su dvije stvari: praktični i teoretski razum. Praktični razum jeste potencijal koji predikuje sud na nešto iz praktične sfere, poput: slijeđenje dotičnog čovjeka jeste obavezno.”

Kur'an i upućivanje na logiku

Radi što boljeg shvatanja činjenice kako Kur'an čovjeka poziva na logiku i njenu praktičnu primjenu, potrebno je navesti kratak uvod da bismo zatim napravili komparaciju s kur'anskim ajetima.

Čovjekov razum bez pomoći ikakva zakona izvan svojeg domena shvatanja poziva i primorava čovjeka na nekoliko vrsta razmišljanja. Riječ je o fitretskom pozivu koji čini naš razum.

a) Demonstracija, dokazivanje (*burhan*)

Demonstracija je nizanje sigurnih premisa na način da se dođe do rezultata koji se prije nije znao. Da li postoji čovjek koji se koristi razumom, a da poriče potrebu nizanja premisa u svrhu stizanja do novih informacija koje nam i trebaju, ali ih prije nismo znali?

b) Polemika, rasprava (*džedel*)

Polemika je nizanje premisa koje su općeprihvaćene, a tiču se praktičnog života, kao što su sreća, nesreća, odbijanje štete i sl., da bi se na kraju došlo do željenog rezultata. Naprimjer, kada želimo privoliti dijete ili nekog drugog na učenje, a on sumnja u korist učenja, ili ga jednostavno poriče i smatra beskorisnim. Prostim nizanjem premisa koje dijete prihvata veoma lahko možemo promijeniti njegovo mišljenje. Tako između ostalog možemo postaviti djetetu pitanje da li voli i želi biti poštovan i ugledan građanin. Da li prihvata činjenicu da je jedan način da se postane ugledan – stjecanje znanja? Veoma brzo ćemo biti svjedoci da će, ako ništa, nestati nedoumica oko toga da li je učenje korisno ili ne.

Ovaj metod naziva se polemika i predstavlja jednu od logičkih tehnika.

c) Pridika, savjet (*mev'iza*)

Čovjek u vezi sa srećom i nesrećom uvijek niže pretpostavke i mogućnosti, čime dolazi do zaključaka kojima sebi želi priuštiti sreću ili sačuvati se nesreće. Naprimjer, nađemo se na raskrsnici gdje oba puta vode ka jednom cilju. Jedan od njih je kraći, s tim da postoji velika vjerovatnoća da se na njemu nalazi opasnost u bilo kojem vidu. Drugi put je duži, ali je potpuno siguran. Svaki razuman čovjek u ovakvoj situaciji prosudit će kako je bolje i kasnije stići negoli nikako ne stići, na osnovu čega bira duži put. Ovo je još jedna logička tehnika koja se naziva pridika.

Saobrazno gornjim recima, nizanje sigurnih premisa radi definitivnog zaključka, tj. jasnog dokazivanja, što terminološki nazivamo demonstracijom, jedna je od logičkih tehnika. Isto tako, ordiniranje poznatih premisa koje prihvata strana s kojom se polemizira radi stizanja do željenog rezultata naziva se polemikom. Slično gornjim dvjema tehnikama jeste i postavljanje premisa na taj način kako bi se izbjeglo moguće zlo, a postigla eventualna sreća, što se naziva pridikom i ubraja u logičke tehnike. Ono što za sve tri spomenute tehnike važi jeste činjenica da ne samo da ih niko ne poriče, nego čak u njih nema ni sumnje.

Čujmo kur'anski stavak:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! (En-Nahl, 125)

Još jedan u nizu prigovora u vezi sa logikom jeste prigovor kako je logika nauk koji je dostupan i nevjernicima i vjernicima, što znači da ga mogu učiti i bogobojažni, a i grešnici i smutljivci. A Uzvišeni Bog je negirao znanje i shvatanje istine, tj. zbilje od onih koji nisu bogobojažni, što nam je dobar pokazatelj da logika ne vodi istini. Argumenti su brojni kur'anski ajeti i poslanički hadisi.

وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ

A pouku će prihvatiti samo onaj koji se Bogu vraća. (El-Mu'min, 13)

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا

A onome koji se Allaha boji, On će izlaz naći. (Et-Talak, 3)

Temeljne postavke o akaidu

فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ
الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَىٰ

Zato se ti okani onoga koji izbjegava spominjati Nas i koji samo život na Ovom svijetu želi, to je vrhunac njihova znanja, Gospodar tvoj dobro zna one koji su skrenuli s Njegova puta i On dobro zna one koji su na Pravom putu. (En-Nedžm, 29-30)

U skladu sa ovim ajetima, ako čovjek postane bogobožazan, Bog će mu naći izlaz iz teškoća, bez obzira kakve naravi da budu, bilo naučne ili praktične. Nema nikakve neophodnosti da sebe stavljamo na muke kako bi naučili logiku. Iz ajeta se da zaključiti kako je logika put zajednički za nevjernika i vjernika, bogobožasnog i grešnog, dok je put bogobožaznosti posebno trasirani put za vjernike. Pa kada već postoji poseban put koji se postiže bogobožaznošću, nema nikakve potrebe za zajedničkom stazom.

U odgovoru na ovu primjedbu možemo reći da nema mjesta ni najmanjoj sumnji vezano za činjenicu da i Kur'an i hadis uključuju uvažavanje i uzimanje u obzir bogobožaznosti i uljepšavanje nefsa u okviru stjecanja znanja. Međutim, treba obratiti pažnju na činjenicu da prihvatanje ove zbilje ne znači kako Kur'an i hadis predlažu bogobožaznost samu po sebi ili zajedno sa sjećanjem za poseban put kojim čovjek stiže do istine, tj. zbilje, odvojen od puta razmišljanja i fitreta. Čovjek cijeli svoj život koristi fitret i bez njega se život ne može ni zamisliti.

Ukoliko je činjenično stanje takvo, trebalo bi u tom slučaju reći da svi argumenti koje Kur'an koristi protiv nevjernika, idolopoklonika, grešnika i smutljivaca koji nisu osjetili ni miris bogobožaznosti jesu uzaludni i nepotrebni. Zbog toga što je osnovna pretpostavka da nevjernici i idolopoklonici u principu ne razumiju šta to Kur'an govori, pa pošto ne razumiju, argument će biti uzaludan. To je slično primjeru gdje bi od rođenja slijepom čovjeku govorili o ljepoti, ili o milozvučnom tonu gluhom čovjeku i pored toga se nadati da oni dokuče ljepotu i dive joj se uživajući u njoj. Ni jedna razumna osoba neće takvo šta učiniti. A ukoliko pretpostavimo da se prođu nevjerstva i idolopoklonstva, ni u tom slučaju argumenti neće imati vrijednosti iz prostog razloga što tada neće imati potrebe za njima. Ukratko rečeno, dok su bili nevjernici, nisu razumjeli ni kur'anske ni hadiske argumente, a pošto su se prošli lošeg puta i postali bogobožazni, argumenti im nisu trebali zato što istinu, tj. zbilju mogu pojmiti onakvom kakva jeste.

Međutim, naš se sagovornik ne predaje tako lahko već primjećuje da ako je tako kako mi tvrdimo, pa čemu ovolika priča i potenciranje bogobožnosti u islamu i konstatacija da se samo njome može shvatiti zbilja u svojoj pravoj slici. Koji cilj islam stalnim ponavljanjem i pritvrđivanjem želi postići?

U odgovoru kažemo da je čovjek, kao što nam je poznato, biće sastavljeno iz dviju komponenti – materijalne i duhovne, ili drugim riječima – od tijela i duše. Karakteristika svake komponente neophodno povlači za sobom i različitost njihovih potreba. Pored toga, one su u potpunosti suprotne snage i svaka za sebe ima svoj smjer. Da bi postala jasna uloga bogobožnosti u biću sastavljenom od dvije različite komponente, ukazat ćemo na neke činjenice.

Sastav materijalnog dijela

- a) moć strasti
- b) moć srdžbe

Svaka od ovih dviju moći vrši svoje posebne zadatke ne obazirući se uopće drugu i ne vodeći brige o interesima vezanim za drugu stranu. Naprimjer, potreba za hranom, koja je u segmentu strasti, čovjeka tjera na neprekidno konzumiranje hrane i napitaka bez preciziranja ikakvih granica i mjera. Sukladno tome, da se ne suoči sa prejedanjem ili zamorom čeljusti, čovjek ne bi stao uzimati hranu. Isto je i sa srdžbom. Sa druge strane, do mjere do koje se udovoljava jednom nagonu i prohtjevu i do mjere do koje se ide u neumjerenost, u toj se mjeri umanjuje i uskraćuje drugoj moći ili prohtjevu, što završava pretjerivanjem. Moguće je time u potpunosti uništiti zapostavljeni nagon. Pored te krnjavosti koja se javlja u kompleksnom biću čija sreća zavisi od uspostavljanja ravnoteže među posjedovanim moćima, čovjek, izostaje i u drugim obavezama, poput moralnih i socijalnih. Ovakvo stanje neizbježno rezultira propašću čovječnosti i gubljenju osnovnog i suštinskog cilja stvaranja čovjeka. Sa druge strane, zbilja koja predstavlja ono ljudsko u čovjeku jeste upravo njegov nefis koji drži pod kontrolom i upravlja spomenutim moćima upravo u smjeru potrebnom za postizanje sreće. Zbog toga, moći o kojima je riječ treba upotrijebiti na način koji će upravo rezultirati postizanjem spomenute sreće.

Čovjekov život utemeljen je na znanju

Ako čovjek s pažnjom razmotri kazano, postat će mu jasno da potčinjavanje i stavljanje moći pod svoju kontrolu znači da je on taj koji upravlja moćima. Moći nemaju drugog izlaza osim da idu onim putem koji je potreban za postizanje dunjalučke i ahiretske sreće. Jasno je da ovakav život ne može biti ništa drugo osim života utemeljenog na znanju zbog toga što je u cijelom čovjekovom životu prisutno svjetlo znanja i što je raširen izbor. Upravo na tom temelju, gdje je *čovjek* nefs koji upravlja svojim moćima, a njegov je život na temeljima znanja, on jedino može postići čovječnost ako precizira i zacrta srednju granicu moćima koje posjeduje i uspije se očuvati i od aktivne i od pasivne krajnosti. I upravo u mjeri u kojoj bude udaljen od ravnoteže, tj. življenja, bit će na temelju znanja udaljen i od čovječnosti. Ovu udaljenost od čovječnosti moći će shvatiti onoga dana kada se negativni atributi koje je time stekao pretvore u utemeljene čovjekove osobine.

Ravnoteža u moralu

Kada se sagledaju moralna načela i proučavaju ljudske vrline, nailazimo na koncepte poput hrabrosti koja predstavlja postignutu ravnotežu moći srdžbe, a dvije strane njenog ekstremnog upražnjavanja ili gašenja rezultiraju kukavičlukom i neobuzdanošću. Također nailazimo i na mudrost koja predstavlja postignutu ravnotežu znanja u čovjeku, dok su aktivna i pasivna krajnost ovog predstavnika čovjekovog idiotizam, tj. djetinjatost i opsjenarstvo, odnosno lukavost. Treći pojam jeste čednost, koja je ustvari uspostavljena ravnoteža strasti u nama. Dvije krajnosti ove moći, u ovisnosti da li je riječ o pretjeranoj aktivnosti ili pretjeranom gušenju, nazivaju se poročnost i apatija, odnosno ravnodušnost.

Ako se u čovjeku pojave ove tri moralne vrline – hrabrost, čednost i mudrost – stvara se nešto što se naziva pravednošću. To je poput napitka koji se dobija miješanjem meda i sirćeta, a koji ima sasvim treću korist i svrhu. Pravednost je posebno svojstvo koje se dobiva miješanjem hrabrosti, čednosti i mudrosti, koji predstavljaju moralna načela i korijene svih ljudskih vrlina. Saobrazno rečenom, pravednost sa stanovišta morala jeste smjesa dobivena miješanjem hrabrosti, čednosti i mudrosti. Pravedan čovjek daje pravo svakoj moći u onoj mjeri u kojoj joj pripada i

stavlja ih na svoja mjesta. Dvije krajnosti pravednosti jesu tama – nasilništvo i padanje pod nasilje.

Početak pojavljivanja nauka i civilizacijskih tokova

Učini li čovjek kratak pregled nauke i naučnih dostignuća s ciljem uvida u to odakle je počelo i kamo se ta dostignuća kreću, i osvrne li se - na civilizacijske i razne kulturne tokove, uvidjet će da je početak svega toga upravo ova naizgled površna čovjekova moć.

Ako čovjek, koji prilikom rađanja na Ovom svijetu od znanja ne posjeduje ništa, dosegne sva ova naučna dostignuća, koja su prema vjerskim mjerilima tek početak, to je uspio zahvaljujući ovoj moći. Svi povijesni kulturni i civilizacijski tokovi zabilježeni u povijesti čovječanstva za svoje postojanje trebaju biti zahvalni upravo ovoj primarnoj svijesti – svijesti koja je, od kako se pokrenula, sakupljala i uvećavala broj i kvalitet informacija, čime je bogatila stare, a otvarala vrata novim naukama. Misli su se umnožavale i tako brojne mogle su se i analizirati i sintetizirati. Na kraju, sve to je rezultiralo napretkom čiji smo svjedoci.

Napomena vrijedna spomena

Nakon dosadašnjih ukazivanja pažljivom istraživaču bit će lahko pretpostaviti u kojoj mjeri prepuštanje i udovoljavanje samo jednoj od raznolikih moći koje posjedujemo može čovjeka spriječiti i lišiti postizanja i zadovoljenja ostalih potreba, što u svakom slučaju znači da će one moći koje su zapostavljene biti spriječene da stignu do svojih ciljeva. Usljed toga, ako se čovjek posveti samo jednom cilju ili osnovi i to na pretjeran način, to znači da će ostale moći biti uskraćene zadovoljenja svojih potreba.

Ovo nije samo pretpostavka. Pogleda li čovjek oko sebe, pretpostavka će biti potvrđena iskustvom. Imamo brojne primjere u kojima smo sami očevici kako su ljudi koji pretjerano udovoljavaju svojim strastima i daju krajnju slobodu zlu i nasilju čovječanstvo doveli u veoma lošu situaciju u kojoj je ugroženo pravo, mir i sigurnost ljudi, a uveli su na pozornicu porok, smutnju i nasilje te siromaštvo i neimaštinu u veliki broj kuća.

Temeljne postavke o akaidu

Zaista, zbog čega se ovaj sloj ljudi toliko predao i zaglibio u mulj strasti, zbog čega je dozvolio da njime ovlada želja za provodom, zabavama, seksualnim užicima, opojnim sredstvima? A sa druge strane, ono što je zbilja vrijedno, temeljno i ljudsko bačeno je u zaborav. Zašto? Kako to da zbilje i vrijednosti u ime kojih veliki broj pojedinaca žrtvuje svoje imetke, lije svoju krv i polaže živote, drugi jednostavno uzmu objektom igrarija, i ne samo da su im te stvari nebitne u životu, nego odlučuju takvo šta i uništiti!?

Sigurno je da odgovor na ovo pitanje i stotine pitanja sličnim ovom neće glasiti drugačije osim da se kaže kako duh strasti i užitaka koji su u sebi odgojili nije ostavio mjesta umu i razmišljanju. Takav duh ne daje im ni tren slobode da bi mogli o nečem drugom razmišljati, već je u potpunosti ovladao njima te im je zadovoljenje životinjskih poriva i strasti najprioritetnije pitanje u životu!

Kamena srca ovih ogrezlih grešnika ne može potresti ni omekšati ni kakva sažaljiva scena ili događaj. Kao da uopće ne poznaju i nisu čuli za pojmove milost, čast, sažaljenje. Kompletan njihov život, počev od šutnje i govora pa do pogleda i previđanja, obraćanja pažnje i zapostavljanja, dakle svaki trenutak i segment koji je za njih vezan, zrači unutarjom pokvarenošću i zlobom. Usljed toga, svaka skupina ove vrste ljudi učahurena je u rezultatima i dostignućima svoga haotičnog pogleda na život i njegove vrijednosti i u potpunosti je neobaviještena i izolirana od vanjskih kretanja, i jednostavno nemaju pojma da izvan skućenih granica njihova znanja postoji nešto što je zbilja vrijedno, što daruje čovjeku moć i sreću.

Rezultat uvoda

- a) Zbiljna i korisna znanja ne mogu biti stečena osim nakon uljepšanja i korigiranja svoga nefsa i korekcije moralnih vrlina, te uspostavljanja ravnoteže moći koje se nalaze u čovjeku.
- b) Zbiljna znanja jesu ta koja pospješuju, upotpunjuju i reguliraju ljepotu i izgled čovjekova nefsa.
- c) Zbiljno znanje i uljepšanje nefsa jeste upravo bogobožnost i ljudska vrlina.
- d) Dobra djela, poželjan moral i zbiljno znanje spašavaju čovjeka od mogućnosti lutanja i od upadanja u zamku gušenja samo u jednoj dimenziji životinjskih poriva.

- e) Korisno znanje može biti korisno jedino ako bude popraćeno dobrim djelima zato što znanje koje se ne prakticira u sebi nema ništa.

Uzevši u obzir do sada rečeno, postaje jasno zbog čega islam toliko potencira bogobožnost i ističe da se bez nje ne može doći do Istine niti stupiti na Pravi put, koji je put čovječnosti i tevhida. Bogobožnost čovjeka drži u čovječnosti. Bogobožnost sprečava čovjeka da dopadne idenja iz krajnosti u krajnost pri udovoljavanju svojim potrebama. Bogobožnost je najbolji i najpouzdaniji čuvar čovjekove duše. Najbolji pokazatelj da se Put nije izgubio jeste prisustvo bogobožnosti.

Kur'anske mudžize

Kur'an najkraćom rečenicom objašnjava najvredniju činjenicu čovjekove sreće: *U hodu budi odmjeren.* (Lukman, 19) Jasno je da se ne misli samo na hodanje koje je spomenuto u ovom ajetu. Ovim se želi dati do znanja da je put za stizanje do sreće i savršenosti ravnoteža, odnosno umjerenost.

Kur'anski primjeri:

إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَاناً

Ako budete bogobožni, Allah će vam sposobnost darovati pa ćete istinu od neistine moći rastaviti. (El-Enfal, 29)

وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Bogobožni budite, jer tako ćete spašeni biti. (Ali 'Imran, 130)

Sa druge strane, kao što Kur'an bogobožnost vidi potrebnim uvjetom za razumijevanje istine i za kretanje Pravim putem, tako i nedostatak bogobožnosti drži udaljenošću od istine i Pravoga puta, što rezultira zalutalošću i osuđenošću na to da se ne stigne do istine.

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّسُلِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعُغْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

Odvratit ću od znamenja Mojih one koji se budu bespravno na Zemlji oholili. I kakav god oni dokaz vide, neće vjerovati: ako vide

Pravi put – neće ga kao put prihvatiti, a ako vide stranputicu – kao put će je prihvatiti. To je zato što dokaze Naše poriču i što su prema njima ravnodušni. (El-A'raf, 146)

Ovaj ajet dostavlja nam veliki broj poruka i pouka, od kojih izdvajamo sljedeće:

1. Tijesna veza između djela i misli

Svako djelo, bez obzira bilo pozitivno ili negativno, ostavlja sebi svojstven trag na čovjekovu misao. Ako je djelo prosvjetljeno, plamen uma i misli bit će jači i prosvjetljeniji. Ako je djelo zlo i tamno, nasuprot univerzalnemu upotpunjujućem svjetskom kretanju, um i misao čovjeka bit će tamani, tmurni. Isti je učinak kada se posmatra utjecaj misli na čovjekovo djelo. Ukoliko čovjek zbilja razmišlja na ljudski način, a ne na životinjski, sigurno će mu i djela biti svijetla i čovječna.

2. Od utjecajnosti do jednobojnosti

Utjecaj recipročnosti između djela i misli do te mjere uznapreduje da se više ne može govoriti o dvjema stvarima. Priroda djela i misli biva jedna. Ono što oko ugleda, srce poželi. Usljed toga se u ajetu i kaže: *Ako vide Pravi put – neće ga kao put prihvatiti, a ako vide stranputicu – kao put će je prihvatiti.*

3. Oprečnost biti i zbilje

Kur'anska poruka kaže da stanje čovjeka može do te mjere otići da će gledajući u istinu i zbilju i u sve ajete Božije izabrati drugi put. Zašto je tako? Zbog toga što je čovjekov um pod utjecajem strasti doveo čovjeka u takav rat sa istinom da jednostavno nije moguće izmiriti se s njom. Obično od takvih ljudi biva oduzeta moć vjerovanja u zbilju i istinu. Ako ovo shvatimo, postat će nam jasan ajet u vezi sa zalutalim, koji nakon što okuse vatru džehennemsku i traže da im se da još jedna prilika da se vrate na Zemlju kako bi se popravili, u kom se kaže da bi oni i da se vrate bili isti i opet bi zaslužili Džehennem.

4. Osnov svih zalutalosti jeste poricanje

U ajetu se kaže da je uzrok poricanja i udaljenosti od istine upravo činjenica što su još u samom početku ti ljudi sebe uvjerali da je sve to laž i bajka, a ne istina. Ako prije svake provjere i istraživanja pretpostavimo rezultat i budemo uvjereni u njega, svaka daljnja istraga bit će neefikasna i neučinkovita. To je zato što ćemo sve vidjeti onako kako želimo, a ne onako kako jeste. Iz tog razloga za čovjeka istinoljubivog i čovjeka okrenutog strastima postoje dvije vrste misli i dva svjetonazora

koja su sasvim različita i čak oprečna jedan drugom. Učinci ovih dvaju svjetonazora sasvim su osjetni i vidljivi u čovjekovom praktičnom životu.

5. Nehat – kamen temeljac

Kur'an nehat predstavlja kamenom temeljcem svih zabluda i lutanja. Stoga, kada govori o ljudskim likovima i izgledu u Džehennemu u kojem su proživljeni na osnovu onoga što su zaslužili ne koristeći oči za svoj posao i ne slušajući ušima što je trebalo slušati i ne dokučivši srcima istinu, a proživljeni su u obliku četveronožaca bez uma i svijesti sa stanjem puno gorim od njihova stanja i u potpunoj propasti i nesreći, Kur'an kaže da je osnovni razlog tome čovjekov nehat i nemar.

وَلَقَدْ دَرَأْنَا لِحَهَنِّمْ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ
 أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ
 أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ

Mi smo za Džehennem mnoge džine i ljude stvorili; oni pameti imaju – a njima ne shvaćaju, oni oči imaju – a njima ne vide, oni uši imaju – a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori – oni su zaista nemarni. (El-A'raf, 179)

Zato što su nemarni, uskraćeni su rezultata koji bi slijedili nakon korištenja nabrojanih organa. Kur'an je ljudsko oko, moć shvatanja i uho kojim čovjek sluša gajbske zbilje. Međutim, mi smo ga odložili. Kur'an je knjiga koja nas povezuje s Nebom, ali mi se ne krećemo tim stepeništem i ne stječemo savršenost služeći se njime. Vjerni vjerski učenjaci koji su razumjeli vjeru jesu naše oči i uši i srce, te se treba njima poslužiti.

Posljednja tačka

Iz do sada rečenog postalo je jasno da je bogobožnost uvjet razmišljanja, podsjećanja i promišljanja. Bez ovoga uvjeta ni uvjetovano nije moguće postići. Zbog toga, s ciljem stizanja do postojane misli, zdravog razmišljanja i spašavanja od životinjskih zabluda i mašte, šejtanskog došaptavanja i nefsanskih strasti, neophodno je znanje potkrijepiti djelom. Međutim, bogobožnost je uvjet, a ne uvjetovano, pomagač je na putu, a ne poseban put odvojen od razmišljanja. Zapravo, bogobožnost pomaže misao u stizanju do zbilje.

Temeljne postavke o akaidu

Nije potrebno isticati da Kur'an napominje još jednu zbilju. Ako se čovjek bude kretao na temelju bogobožnosti, dok je pod zaštitom i vlašću Božijom, stići će do istina koje su iznad moći čovjekova uma.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

Allah je zaštitnik onih koji vjeruju i On ih izvodi iz tmina na svjetlo. (El-Bekara, 256)

Izlaskom iz tmine i ulaskom na svjetlost ne ostavlja se mjesta tami i neznanju. Čovjek stiže do znanja koja je nemoguće ostvariti filozofijom i logikom. Čovjek svjedoči nešto što je s onu stranu stvarnosti. Filozofija, logika i bilo koja druga nauka, bez obzira koliko su moćne, pokazuju nam i upoznaju nas samo sa Ovim materijalnim svijetom i skidaju veo tajni koji je bio na ovozemnim zakonima. Međutim, ne daju nam vijesti o Onom svijetu jer ih i same nemaju. Bogobožnost čovjeka uzdiže preko granica i pokazuje mu šta ima sa one strane. Obavještava ga o skrivenom, pokazuje mu znakovlje moći Božije. Svjetlost je koja ne daje mjesta tami i nikada se ne gasi. Svjetlost je čiji su temelji čvrsti, a grane visoko u nebesima, daje ploda kada god njen Gospodar to zaželi.

Muhammed s.a.v.a. kaže: “Kad ne biste pretjerano pričali i kad ne bi u srcima vašim bilo mjesta uznemirenosti, vidjeli biste ono što i ja vidim, i čuli biste ono što ja čujem.”¹

Imam Sadik a.s. rekao je: “Kada ne bi šejtani oblijetali oko ljudskih srca, mogao bi čovjek vidjeti unutarnju stranu Nebesa i Zemlje.”²

Kur'anski ajeti potvrđuju ovu činjenicu.

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

I Mi pokazasmo Ibrahimu carstvo Nebesa i Zemlje da bi čvrsto vjerovao. (El-En'am, 75.)

Pokazivanje je argument i da nešto postoji kao i da je to moguće vidjeti i ne samo moguće, već se dogodilo da se vide carstva nebeska i zemaljska.

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

¹ Ahmeda ibn Hanbel: *Musned*, tom 5, str 266.

² *Mehedžetul-bejda*, tom 3, str. 18.

Naprotiv, da znate pouzdanim znanjem; vidjeli biste sigurno Džehennem; potom, sigurno ćete ga i vidjeti. (Et-Tekasur, 7-9)

Ova tema treba se na svom mjestu obraditi i proučiti, a riječ je o zbilji koja je i kur'anska i racionalna. Međutim, njenim prihvatanjem ne nanosi se šteta polemikama koje smo već imali zato što između ovog prihvatanja i onih zbilja ne postoje nikakve nesuglasice. Kur'an Časni predlaže put i metod fitretskog razmišljanja na kojem je stvorena čovjekova priroda i utemeljen život. Razlog je u potpunosti jasan. Prvo, to je Božije davanje koje On daje kome hoće od robova Svojih. Jasno je da sretan kraj imaju bogobožazni. Drugo, nemoguće je sve ljude odvratiti od razmišljanja sa nadom da će samo pojedincima biti darovan ovaj poklon. Treće, dok čovjek razmišljanjem ne prihvati princip stvaranja, neće se moći ni kretati prema njemu.

Vratimo se našim početnim riječima u kojima tvrdimo da bogobožaznost nije poseban i nezavisan put odvojen od logike i razmišljanja kojim bi se moglo stići do istine. Bogobožaznost je vrijedni čuvar i moćni oslonac koji čuva čovjeka od mogućih lutanja i uravnotežuje oprečne moći. Jednom riječju, ona pomaže čovjeku da se održi u orbiti čovječnosti. Ovim putem onako kako čovjeku i dostoji uz pomoć argumenata dovodi ga do cilja i spoznaje zbilje. U svakom slučaju, određeni broj sretnika voljom Božijom koristeći se ovim stiže do horizonata koji su nedostižni za logiku i filozofiju.

Mjesto razuma sa stanovišta praktičara

Sljedeća rasprava u vezi sa razumom i njegovom ulogom u ovoj temi jeste odgovor na pitanje da li se čovjek u stizanju do stvarnosti i zbilje može osloniti na percepcije koje nisu osjetilne prirode, ili drugim riječima, na čisto razumne percepcije.

U odgovoru je došlo do razilaženja među prirodnjacima. Jedna je skupina dala pozitivan odgovor rekavši da u čovjekovim percepcijama nema razlike u tome da li su osjetilne ili razumne prirode i da obje vode čovjeka do zbilje. U ovom mišljenju slažu se islamski filozofi i ranije generacije zapadnih filozofa. Druga skupina izlazi sa negativnim odgovorom, dakle tvrdi kako nije moguće pomoću čisto racionalnih percepcija dosegnuti istinu. Većina zapadnih učenjaka, posebno onih koji se bave egzaktnim znanostima, podržava ovo drugo mišljenje. Svakako, u

Temeljne postavke o akaidu

prilog svoje tvrdnje iznose argumente, od kojih ćemo iznijeti samo one najvažnije.

Čisto razumski sudovi nemaju mjerilo kojim bismo mogli izvršiti selekciju među njima. U vezi sa ovim, oni tvrde kako razumske percepcije nisu imune od grešaka, čak su uglavnom pogrešne, a u svemu tome ne posjedujemo mjerilo kojim bi mogli kategorizirati i odvojiti tačno od netačnog. A upravo na osnovu ove činjenice možemo konstatirati da nije moguće pouzdati se u ono za šta nismo sigurni da li je tačno ili ne, tako da nikada nećemo biti sigurni da li ćemo stići do istine ili ne. Dakle, možemo zaključiti da čisto razumske percepcije ne mogu biti od koristi, odnosno ne može se na njih osloniti.

Možemo se zapitati kako to da nemamo mjerila kojim bi mogli napraviti selekciju i odvojiti tačno od netačnog?

Oni u odgovoru kažu da je to iz prostog razloga što mjerilo treba biti osjetilo. Odmah da kažemo da je ruka osjeta nemoćna prodrijeti u razumske percepcije sačinjene samo od racionalnih univerzalija. Treba napomenuti da osjeti barataju partikularijama, a razum univerzalijama. Zaključak je da ako jedino sredstvo kojim možemo izvršiti selekciju nije tako moćno, šta učiniti i na osnovu čega se možemo odvažiti i reći kako - razumske percepcije ipak važe?! Međutim, osjetilne percepcije nisu suočene s takvim problemom: prvo, njima su vrata greške zatvorena. Naprimjer, kada probamo jednu hurmu, osjetit ćemo da je slatka. Dakle, pojedete jednu hurmu i na osnovu iskustva donosite sud da je hurma slatka. Da biste potvrdili sud, pojedete sljedećih deset ili stotinu hurmi i na taj način svoje iskustvo obogatiti za deset ili sto puta. Kada se svakom sljedećom pojedenom hurmom vaše prvo iskustvo potvrdi, najzad dolazite do sigurnog znanja da je hurma slatka. Ovim metodom se i naša umska percepcija da je hurma slatka isto toliko puta potvrđuje, usljed čega nakon vanjske potvrde donosimo općenit i siguran sud da se umske percepcije u potpunosti poklapaju sa vanjskom stvarnošću. Bio bi ovo jedan od argumenata kojim se služe pobornici mišljenja da su razumske percepcije nesigurne.

U odgovoru treba reći da je nažalost i uz dužno poštovanje njihov argument veoma krhak i ispunjen nedostacima.

a) Sve iznesene premise jesu razumski argumenti.

Argument koji ste nam predočili sačinjen je od razumskih sudova, a nije riječ o osjetilnim percepcijama. Dakle, oni su razumskim premisama došli do zaključka kako se ne može osloniti na razumske percepcije. Me-

đutim, previdjeli su u slučaju da su im premise i zaključak tačni, da je upravo ova tačnost argument njegove netačnosti i slabosti. Drugim riječima, oni su na pat poziciji i bilo gdje da se pomjere moraju se odreći svoje tvrdnje zato što, ukoliko su im premise – koje su čiste razumne tvorevine – tačne, u tom slučaju moraju se odreći svoga stava i zaključka, a ukoliko su im premise netačne, ne mogu ni doći do zaključka sa netačnim premisama.

b) Greške u osjetilnim percepcijama.

Obratimo li pažnju na osjetilna znanja, shvatit ćemo da broj grešaka koje postoje u takvom znanju ako nije veći nego u razumskim percepcijama, sigurno nije manji. Ako ima onih koji sumnjaju u ovu činjenicu, neka se izvole obratiti knjigama predviđenim za bavljenje upravo ovom temom. Saobrazno ovom, ako je postojanje greške ili grešaka povod da se jedno znanje eliminira, obustavi i objavi nevažećim, na osnovu ovoga i osjetilna znanja trebalo bi obuhvatiti tim zakonom. Tada ovi koji tvrde da se razumskim percepcijama ne može dosegnuti istina mogu sa čistom savješću prestati mučiti sebe stjecanjem ovakvih znanja podložnih greškama.

c) Postojanje greške jeste argument da postoji i tačno.

Vi jedino u situaciji kada negdje postoji tačno možete dokazati da postoji i netačno, a u suprotnom, ukoliko ne bi bilo tačnog, nerazumno i nelogično bilo bi dokazivati da postoji netačno, i to iz razloga što je riječ o odnosu dvaju suplementarnih pojmova, gdje je nemoguće zamisliti jedan bez drugoga. Ako ne postoji gore, ne može biti ni onoga dolje; dok nema nečega desnog, nema ni onoga lijevog. S obzirom na to, postojanje netačnog dokazuje da postoji i tačno.

d) Odvajanje tačnog i pogrešnog nije posao iskustva ili osjeta.

Tačno je da u praktičnim znanjima osnovu stizanja do stvarnog činjeničnog stanja predstavljaju čula. Međutim, presuda koje je znanje tačno, a koje pogrešno, nije u nadležnosti osjeta i iskustva. Razum je taj koji se brine za racionalna znanja, pa tako i za ovu aktivnost, tj. za preciziranje i donošenje općenitih sudova i pravila. Iskustvo je u svemu ovom samo jedna od uvodnih premisa i pripremnih koraka, a ne i cijeli uvod za dolazak do suda. Naprimjer, kada smo na jeziku osjetili svojstvo hurme, tj. njenu slast, i odredili kakav trag ostavlja na naše čulo ukusa da bi zatim isto ovo iskustvo ponovili nekoliko puta i isprobali stotinu hurmi s namjerom da donesemo sud o tome kako je hurma slatka, organiziramo sljedeću demonstrativnu dedukciju (*kijase burhani*):

Temeljne postavke o akaidu

Ova vrsta slasti jeste trajno ili pretežno prisutna u hurmi. Kad bi trag bio drugačiji, to bi značilo da slast nije hurmino obilježje. Međutim, hurma je uvijek takva. Zaključujemo da je to hurmio svojstvo. Ako ste pažljivo posmatrali ovu demonstraciju izvođenja suda, zapazili ste da su sve premise apsolutno racionalne i da ni u jednoj nije uključeno neko iskustvo.

e) Iskustvo se potvrđuje razumom.

Sve se osjetilne znanosti praktično potvrđuju iskustvom. Ovo je sasvim prihvatljivo. Pitanje je, međutim, čime se to iskustvo potvrđuje. Da li drugim iskustvom ili razumom? Ukoliko kažu da se potvrđuje iskustvom, možemo se malo vratiti na prethodno iskustvo sa hurmom gdje je svako iskustvo završeno onoga trenutka kada smo je pojeli. Da bismo dokazali prethodno, moramo pojesti sljedeću hurmu, što je opet zasebno iskustvo koje kao i prethodno završava gutanjem hurme i tako u nedogled. Ovakav proces jedino može završiti *krugom*, tj. da se bilo kada ispostavi kako se sva iskustva oslanjanju na prvo, a prvo na sljedeća, što je nemoguće. Ili da se osudimo na beskonačni lanac koji ne možemo dokazati, što je opet netačno. Ukoliko kažu da se ispravnost iskustva potvrđuje razumom, možemo zaključiti da se praktične i iskustvene znanosti oslanjaju na racionalne dokaze, a ne na iskustvene.

f) Osjeti percipiraju samo partikularije.

Sljedeći prigovor na argument kojim smo počeli ovu raspravu jeste činjenica da osjetila imaju pristup jedino parcijalnim iskustvenim objektima. S druge strane, svjesni smo zakonitosti kretanja i promjena koje proizlaze iz njega. Partikularije su u stalnom procesu mijenjanja. Na osnovu ovoga, ono što se percipira, nestaje. Međutim, svjedoci smo da zakonitosti koje nam praktične nauke daju jesu općeniti i univerzalni sudovi i pravila. Uopće se ne upotrebljavaju partikularije prilikom izrade univerzalnih rezultata. Dakle, naučni rezultati uvijek su univerzalni. A univerzalni zakoni ne mogu iskusiti se ni ispitati, kao što se ne mogu ni osjetiti ili dohvatiti.

Objašnjenje

U hirurgiji su, naprimjer, otkrili kako čovjek u svojem tijelu ima određene organe kao što su srce, jetra, pluća itd. Brojnim operacijama i otvaranjima ljudskih tijela hirurzi su ponavljali ovo svoje parcijalno iskustvo. Međutim, kada znamo da oslanjanje na iskustvo i osjet obuhvata samo ono što se iskusilo i osjetilo, otkud se može reći kako sva ljudska

tijela imaju spomenute organe? Dakle, ako stanovište bude da se zadovoljimo samo onim što se iskusilo i osjetilo i zaista odustanemo i prođemo se oslanjanja na racionalne sudove, nećemo nikada moći stići do univerzalnih i općenitih razumnih zakona i percepcija. Na temelju toga što se prirodne, tj. praktične nauke oslanjaju na osjete, u pitanjima koja se tiču racionalne moći i snage umovanja treba se osloniti na razum i um.

Šta se misli pod pojmom razum?

Jasno je da se kada kažemo razum misli na moć donošenja općenitih zaključaka i univerzalnih sudova. Nema sumnje u to da li čovjek posjeduje takvu moć. Ovdje nam se postavlja sljedeće pitanje: Kako je moguće da stvaralačka Sila stvori u čovjeku moć koja uvijek i svugdje griješi ili koja, u najmanju ruku, griješi na terenu koji je određen obaveznim područjem njegova djelovanja?

U odgovoru treba reći kako nije moguće da priroda nekom biću da u zadatak određeni posao, a da to biće pokaže neposlušnost. Da li je neko čuo ili vidio da, bez upliva ljudske ruke, na stablu vinove loze rodi jabuka? Ukoliko je moguće, trebalo bi u ljudskoj povijesti da se makar jedanput desi takav događaj pa da, naprimjer, na orahu gledamo kako rađaju tikve.

Ako se pitate zašto nije moguće, reći ćemo u odgovoru da kada priroda želi da nekom biću dā određeni zadatak i za njega karakterističan posao, prije toga uspostavi stvarnu vezu između tog bića i te dužnosti. Dakle, između orahovog stabla i ploda koji se naziva orah postoji stvarna veza i srodnost. Drugim riječima, plod orahova stabla nije ništa drugo do njegova manifestacija i esencijalna mogućnost, na osnovu čega nije moguće da dođe do greške i iznimke u ovom pravilu.

Isto ovo pravilo važi i za razum i njegov zadatak koji glasi odvojiti istinu od zablude, tačno od pogrešnog. Prije nego je ovaj zadatak stavljen razumu u dužnost priroda je uspostavila stvarnu vezu između razuma i moći razaznavanja. Sa druge strane, kako je uopće moguće da priroda uspostavi vezu između bivstvujućeg, tj. razuma i nebivstvujućeg, tj. greške?

Saobrazno ovom, ne samo da razum pretežno ili obično ne griješi, već uopće između greške i razuma ne postoji veza. Na temelju ovog,

Temeljne postavke o akaidu

čovjek nikako ne može vjerovati kako je moć razlikovanja bez ikakva razloga odabrala put greške i izašla iz pravog smjera!!

Prigovor:

Ako to što tvrdite ima veze sa stvarnošću, pa odakle sve ove greške u racionalnim i osjetilnim pitanjima sa kojima se čovjek susreće? Zar to ne aludira na činjenicu da je priroda napravila vezu između ovoga dvoga i njihovih učinaka, tj. kvalificiranja činjenica i zaključaka?

Odgovor:

Greške o kojima je riječ nisu rezultat veze koju je priroda uspostavila između greške i osjeta ili neispravnosti i razuma, već uzrok tome jesu neke druge stvari koje bi trebalo ispitati na posebnom mjestu, a ako bi mi to željeli objasniti, oduzelo bi nam mnogo vremena, a i nije nam predmet ove rasprave bavljenje tim problemom zbog toga što nije vezan za nju.

Zaključna riječ

Jasno je da teorija koju zagovaraju zapadni učenjaci, a posebno prirodnjaci, koja se oslanja na neprihvatanje mogućnosti oslanjanja na čisto razumske percepcije, nije zasnovana na naučnim temeljima. Zbog toga nema ni naučne vrijednosti iz prostog razloga jer vidjeli smo da im argument pobija stav koji favoriziraju. Tako su sebe doveli u bezizlaznu situaciju gdje moraju ili prihvatiti racionalije ili pobiti svoj stav, čime sebe dovode u poziciju u kojoj se moraju odreći svoga stava. Ako kažu da racionalije nisu prihvatljive, u tom slučaju se moraju odreći premisa kojim su protkali argument. Kada se odreknu premisa, ostali su bez sredstva kojim bi dokazali svoj stav. Ako, pak, ne odustanu od premisa već kažu da ih bez obzira što su čisto racionalni produkt ipak prihvataju, rezultat ovoga bit će ništa drugo do potvrda i prihvatanje razumskih percepcija. Štaviše, same premise kojima su se poslužili znače prihvatanje onoga protiv čega su donijeli argument.

Još jedna filozofska rasprava

Bude li čovjek želio živjeti kao čovjek, služeći se onim potencijalom i sredstvima koja mu je Uzvišeni putem stvaranja stavio na raspolaganje, taj put je tako jasan i prepoznatljiv da u njemu nema ni najmanje dvojbe. Čak i najmanje učeni i najnepismeniji ljudi veoma ga lahko i bez greške

mogu prepoznati. Ako, pak, ne želi biti čovjek, može se dovesti u takvu bezizlaznu situaciju i stupiti na takav put koji ga nikada neće dovesti do cilja. Bit će u takvom stanju da ga ni najveći učenjaci, pa ni najveći poslanici Božiji neće moći iz njega spasiti. Jedina mogućnost u tom stanju jeste da se obrati Bogu riječima: “Bože, ophrva nas nesreća i odvede nas u patnju.”

Razrada

1. Posredništvo znanja

Čovjek koji nema čak ni elementarno poznavanje stvarnosti svijeta u dubini svoga bića osjeća da ono što ga privlači i ono što voli jesu vanjske stvari, a ne pojmovi koji se motaju po umu. On uopće ne obraća pažnju na činjenicu da je znanje medijator između njega i vanjskih stvari i da ih on, ustvari, zahvaljujući svome znanju o njima, voli i kreće se za njima. Drugim riječima, znanje je to koje ga je usmjerilo prema vanjskim objektima i stavilo ih njemu na raspolaganje.

2. Nedoumica ga čini svjesnim

Ovo blaženo, prosto stanje nastavlja se sve do trenutka kada u vezi s nečim padne u nedoumicu ili sumnju. Tada postaje svjestan da put kojim se kretao, životna opskrba koju je stjecao i trošio i sve što je percipirao, da sve se to odvijalo i kroz to je prolazio uz pomoć znanja. Znanje je bilo to koje je uvijek stajalo između njega i percepcija. I od sada treba paziti da svaki korak koji načini osvjetli plamenom znanja. Posebno kada shvati da se ponekad dogodi da prilikom shvatanja pogriješi, to ga još više osvijesti i privlači pažnju zbog toga što zna da greška i pogrešno u vanjskom svijetu ne postoje, već je on taj koji je načinio pogrešan korak.

3. Otkrivanje znanja

Razmišljajući o promašajima i prirodnim greškama koje je u svom životu načinio, čovjek shvata da u njemu postoji nešto što se naziva znanjem i vodi ga kroz život.

Ove tri životne faze shvata svaki prosti um.

4. Povratak na početak

Kada ovo pitanje razmotrimo dubokim i preciznim naučnim pogledom, te nakon zamornih polemika i rasprava odlučimo pogledati do kakvog zaključka smo stigli, shvatit ćemo da smo stigli do istog rezultata do kojeg je bez muke stigao i um prosječna čovjeka. Jedina razlika je u tome što se ova druga grupa dobro namučila.

Temeljne postavke o akaidu

Prigovor:

Zar je moguće da rezultat do kojeg stigne jedan prosječan čovjek bude isti sa rezultatom do kojeg je stigao precizni izvježbani um učena čovjeka? Zar nakon preciznijih i naučnijih istraživanja ne bi trebalo da slijede novija i naprednija otkrića i rezultati?

Odgovor:

Ako ovu temu podvrgnemo pažljivoj analizi, shvatit ćemo da je nukleus do kojeg ćemo analizom stići i koji predstavlja polaznu osnovu sadržan u dvjema stvarima. Te dvije stvari jesu osnovni kriteriji istine od kojih nema ništa primarnije i očiglednije i koje svako može razumjeti:

- a) ne mogu se postojanje i nepostojanje u vezi sa jednom stvari združiti,
- b) ne mogu postojanje i nepostojanje istovremeno biti negirani u vezi sa jednom stvari.

Riječ je, kako vidimo, o tako očiglednim i prostim činjenicama da ne postoji čovjek koji ih ne prihvata i ne slaže se sa njima, osim da je izgubio sve parametre čovječnosti i da je uplovio u nepoznate sfere umovanja.

Činjenica je da ne postoji pitanje, bez obzira bilo očigledno ili znanstveno, a da ne podliježe ovim dvama primarnim sudovima. Čak i sa pretpostavkom da sumnjamo u ove sudove, u svojoj sumnji imamo potrebu za ovim osnovnim kriterijima istine s obzirom da je nemoguće da u isto vrijeme i sumnjamo i ne sumnjamo.

Kada se ovako prost sud dokaže, vidimo kako hiljade znanstvenih sudova i zaključaka koji nam trebaju veoma lahko bivaju dokazanim. Da, bivaju dokazana pitanja koja čovjeku trebaju i u znanosti i u praksi. Čovjek ne može postići neko mjesto ili poziciju osim u slučaju da se oslanja na znanje i obaviještenost. Čak se i sumnja određuje znanjem. Pa čak i neznanje u sebi se otkriva uz pomoć znanja. Na jednom mjestu čovjek je uvjeren da zna, na drugom vidi u sebi pretpostavku, u sljedećoj prilici vidi sebe kako sumnja, dok se opet u određenim prilikama zatekne u neznanju.

Dakle, čovjekov život utemeljen je na znanju i nije moguće da čovjek i jednoga trenutka bude neovisan o znanju. Dalje, čovjek sva stanja iz okvira pretpostavke, sumnje pa čak i neznanja prepoznaje uz pomoć znanja. Možemo zaključiti kako čovjek ima stalnu potrebu za znanjem i ovisi o znanju.

Šta kažu sofisti?

I pored toga što na osnovu jasnog dokaza čovjek ima potrebu za znanjem, pa čak i kada želi dokazati da je nezalica ili da u sve sumnja, mora se poslužiti znanjem da bi nešto dokazao, a nešto opovrgao. Ipak, u staroj Grčkoj javili su se ljudi koji su u ovo pitanje unijeli nedoumicu i sumnju. Bile su to dvije skupine koje, iako su gledano sa aspekta razmišljanja išle istim smjerom, ipak je među njima bilo određenih razlika. Riječ je o sofistima i skepticima.

Sofisti su u cijelosti porekli postojanje znanja. Govorili su da u principu na Ovome svijetu ne postoji nikakvo znanje. Ovakav stav rezultirao je time da su čak sumnjali i u sopstveno postojanje i poricali ga. Kada bi bili zapitani da li i sami postoje ili ne, ako bi im odgovor bio pozitivan, stav bi im bio opovrgnut radi toga što je bilo dovoljno da priznaju svoje postojanje pa da time priznaju postojanje jedne vrste znanja, a oni su u osnovi poricali bilo kakvo znanje.

Skeptici su bili slični sofistima. Njihovo se učenje zasnivalo na tvrdnji da u sve što je izvan njih treba sumnjati, da se ljudi ne mogu osloniti na svoja poimanja i da se na osnovu toga vanjski svijet ne može poznavati. Međutim, prihvatili su sebe same i svoja poimanja na nivou umskih slika.

Šta je uzrok njihovoj sumnji?

Da bi dokazali i potvrdili svoje mišljenje, iznijeli su neke argumente na osnovu kojih sumnjičavo gledaju na znanje ili ga pak u potpunosti negiraju. Pokušat ćemo objasniti neke od argumenata kojima se služe:

1. Greške u poimanjima

U vezi sa ovom činjenicom tvrde da ako, a čemu smo i svjedoci, osjetilna poimanja obiluju greškama, šta onda možemo očekivati od poimanja koja nisu toliko sigurna? Kakva sigurnost i vrijednost preostaje naukama koje su utemeljene na ovoj vrsti saznanja? Brojne su greške koje prave naši osjeti. Kako je moguće pored ovakvih grešaka osloniti se na ostala poimanja koja nam, naprimjer, oči šalju u mozak? Čulom dodira razlikujemo toplo od hladnog, mehko od tvrdog, hrapavo od glatkog. Međutim, i ono pravi veoma očigledne greške na osnovu kojih se čovjek zabrine kako im uopće može vjerovati i osloniti se na njih. Stavimo desnu ruku u posudu u koju smo nasuli toplu vodu zagrijanu do 50° C, a u

drugu posudu vodu koja je 1° C i u nju stavimo svoju lijevu ruku. Nakon određenog vremena obje ruke stavimo u treću posudu u kojoj je voda čija je toplota iznosi 20 C. Šta ćemo osjetiti? Desna ruka će u mozak slati signal da joj je hladno. A lijeva ruka koja se nalazi u istoj posudi signalizirat će kako osjeća toplotu. Šta ćemo u vezi sa vodom iz treće posude zaključiti, da je hladna ili topla? I kako se možemo osloniti na znanja stečena putem refleksa poslatih od strane čula dodira kojima se obavještavamo o vanjskoj stvarnosti? Dakle, kako je moguće da dođemo do znanja o bićima koja se nalaze izvan nas u spoljašnjem svijetu? Posebno se pitamo na koji način da se oslonimo na to znanje i da ga smatramo vjernim prenosiocem zbilje?

2. Rezultat čula je znanje, a ne vanjski svijet.

Drugi argument koji iznose s ciljem argumentiranja svoje tvrdnje da se na znanje o vanjskom svijetu ne može osloniti jeste sljedeće mišljenje: Ukoliko želimo stići do bilo čega što se nalazi izvan nas samih, moramo se poslužiti svojim znanjem. Kada o tome željenom predmetu steknemo znanje, kažemo da ta stvar ili ta pojava postoji u vanjskom svijetu. Međutim, ukoliko dobro obratimo pažnju, vidjet ćemo da smo stigli *do znanja o toj stvari*, a ne *do te stvari*.

Primjer: Ako zaželimo pronaći odgovor na pitanje šta je to golub i kako izgleda, prvo ćemo putem uma stvoriti u sebi sliku goluba ili misao, da bi zatim tu misao uporedili sa golubom koji se nalazi na grani. Tada kažemo: da, ovaj golub je upravo onaj golub. Ustvari, golub kojeg smo spoznali jeste samo misaona predstava i slika, a ne golub koji je stajao na grani. Kako možemo, imajući u vidu ovo objašnjenje, reći da smo došli do spoznaje zbilje vanjske stvari i da budemo uvjereni da je naša misaona spoznaja isto ono što se nalazi u vanjskom svijetu?

Radi dokazivanja svojeg stava oni iznose i druge argumente od kojih su upravo ova dva najvažnija. Ako odgovor na ova dva argumenta bude jasan, i ostali njihovi argumenti izgubit će svoju vrijednost.

Odgovor: Ako izanaliziramo prvi navedeni argument kojim dokazuju ispravnost svoga stava, vidjet ćemo da je i sam argument nepotpun. Kažu li da se ne može osloniti ni na kakvo znanje i ni na kakav logičan argument, čak ukoliko i najjači instrument poimanja, tj. čulo, bude ušlo u ovu grupu kojoj ne treba vjerovati, i njihov argument sam po sebi ući će u okvir ovoga sveobuhvatnog pravila. Dakle, i njihov argument izgubit će validnost. Kada je on takav, oni neće imati argumenta za dokaz svoje tvrdnje. Ne postoji razum ni razumni čovjek koji će prihvatiti neku tvrd-

nju bez valjanog argumenta. Drugo, priznanje greške jeste, ustvari, priznanje ispravnog, bez obzira da li ima više grešaka ili ih ima u istom omjeru sa ispravnim. Dakle, mi se susrećemo sa greškom u slučaju kada postoji i ispravno. Ukoliko ne bi bilo tako, na osnovu čega bismo mogli reći da je nešto pogrešno? Naprimjer, ukoliko vam pokažu fotografiju, te vas upitaju da li je ovo taj i taj gospodin, moći ćete odgovoriti sa da ili ne jedino u slučaju da ga poznajete. Međutim, ako ne budete uopće poznavali čovjeka o kojem je riječ, logičan je sud da nemate pravo davati mišljenje u vezi s njim. Iskažete li svoje mišljenje bez ikakvog prethodnog znanja, sigurno je da ono neće imati nikakve naučne vrijednosti. Ista je situacija i sa davanjem ocjene o ispravnosti ili pogrešci o nekom pitanju. Ako znate šta je ispravno, lahko ćete moći dati mišljenje o tome da li je u datoj situaciji riječ o tačnom ili netačnom. Međutim, ako ne budete imali baš nikakvog uvida o tom pitanju, na osnovu čega možete reći da je riječ o tačnom ili netačnom. Treće, niko ne tvrdi da su sva znanja i svi sudovi bez izuzetka ispravni i da odgovaraju stvarnom, činjeničnom stanju. Dakle, ono što se kaže jeste da neka znanja jesu takva da se na njih može osloniti, ili kako se u logičkoj terminologiji kaže, poklapanje sudova i znanja sa stvarnošću je iz kategorije partikularnih afirmativnih sudova, što njihov argument nije u stanju oboriti.

U vezi sa drugim argumentom treba reći da je ono o čemu raspravljamo znanje. Mi kažemo da znanje postoji i može se na njega osloniti, dok oni tvrde kako znanje ne postoji te se ne može na nešto što ne postoji ni osloniti. Ubrzo nakon svoje izjave oni spominju znanje, a u drugom kontekstu govore kako njihovo znanje nije ono vanjsko biće. Odgovaramo im da se u tome slažemo. Ne kažemo kako je znanje o nečemu isto što i to nešto. Pored svega ovog, oni su svakodnevno prisiljeni na to da postupaju protiv svojih uvjerenja. Od jutra do mraka kreću se prema mjestu zarade, prema mjestu ishrane, idu u život. Upitajmo ih da li je sav napor koji čine u ovim pokretima samo radi toga da bi sebi predočili vodu, hranu i ostale stvari, ili to čine da bi mogli živjeti, ili su samo navijeni i kreću se poput tempiranih robotiziranih kreacija. Da li bježe od vanjskih stvarnosti ili ih je strah znanja i misli o njima? Misaona slika lava ni u kom slučaju nije krvoločna, a ni pomisao o bolesti također ne plaši. Maštanje o hrani nikoga nije učinilo sitim. Da zaključimo, svakodnevne aktivnosti koje obavljaju kvare njihove filozofske stavove i obaraju ih.

Riječ je o tome da svaka potreba i duševna htijenja o kojima nas obavještavaju naši osjećaji dovode u nama do pokreta koji nas tjera da

ustanemo i otklonimo tu smetnju, tj. udovoljimo potrebi. Međutim, ako ne bi postojao stvarni osjećaj potrebe, mogli bismo dnevno hiljadu puta stvarati misaone slike o različitim potrebama što nas sigurno ne bi ni pomjerilo sa mjesta. Ovo nam ukazuje na činjenicu da postoji razlika između osjećanja potrebe i zamišljanja potrebe. U prvom slučaju vidjeli smo činjenicu i realnost, dok smo u drugom vidjeli samo misaonu sliku. Prvi ima vanjsku realnost, a drugi je nema. Tačnije rečeno, prvi slučaj je proizvod susreta sa vanjskim faktorima iz kojih i crpi svoju formu. Voda koja je stvarno postojeća izvan nas poziva nas prema sebi da je popijemo i tako ugasimo žeđ. Međutim, drugi slučaj jeste proizvod misaone ilustracije koju smo svojevoljno kreirali. Prvo predočavanje otkrilo je znanje, dok je drugi pojam ustvari samo znanje. Iz ovih objašnjenja postaje jasno da, prvo, u svijetu postoji znanje, a drugo, ovo znanje upućuje nas i vodi do vanjskih realnosti uz pomoć kojih zadovoljavamo svoje potrebe. Možemo zaključiti da argumenti upotrijebljeni da dokažu njihov stav nisu utemeljeni i ne posjeduju naučnu potporu.

Gdje je temelj ovoj tvrdnji?

U pitanju znanja postoji jedan ozbiljan problem. Ako se ne zna odgovor, to postaje temelj na kojem se gradi materijalistička nauka, koja će reći: “Ne postoji stabilno i postojano znanje.”

Objašnjenje

1. Cjelokupnost pokreta

Naučne debate potvrdile su da se svijet prirode nalazi u stalnoj promjeni i da ova promjena inicira pokret ka savršenstvu. Prema tome, pitanje promjene i kretanja koja se dešavaju u prirodi dostignuće je prirodnih nauka. Shodno ovom zakonu, svako postojeće biće u prirodi svaki sljedeći trenutak razlikuje se od sebe iz prethodnog trenutka.

Na osnovu zakona prema kojem između činitelja i učinka postoji jedna vrsta srodnosti i povezanosti, mozak koji je također materijalne naravi, posjeduje misaone procese koji se također ubrajaju u materije.¹ Kada misao ubrojimo u materiju, ona biva svrstana pod zakon promjenljivosti i pokreta, koji upravljaju između ostalog i njime. Pošto je u okviru

¹ Riječ je o vulgarnom materijalizmu u skladu sa kojim mozak izlučuje misao kao jetra žuč. (prim. prev.)

zakona promjenljivosti, ne može biti nepromjenljiva i stabilna. Rezultat koji proizlazi kazuje nam da sva naša znanja imaju relativnu, a ne apsolutnu trajnost. I ta relativnost nije jednaka, već su neke od afirmacija dugotrajnijeg života, tj. njihova antiteza je skrivenija od antiteza drugih afirmacija, odnosno teza. Mi takve teze, tj. afirmacije nazivamo znanjem, pa kažemo kako o nečemu posjedujemo znanje, a ustvari mi nemamo znanje u pravom značenju te riječi. Upravo zato što smisao znanja ima značenje biti obaviješten o negaciji kontradiktornog, tako, kada kažemo: Znam da u dotičnoj biblioteci posjeduju određenu knjigu – to znači da ne prihvatam negiranje postojanja te knjige u toj biblioteci. Kada znanje svrstamo među promjenljivo, tj. među ono što se pokreće, ne možemo reći da imamo znanje o negaciji kontradiktornog zbog toga što će prije ili kasnije kontradiktorno biti dokazano, a zatim će opet suprotno kontradiktornom biti potvrđeno i taj će se lanac naizmjenično promjenljivog dokazivanja nastaviti. Rezultat je da mi ne samo da nemamo postojanoga znanja već nemamo znanja o vanjskom svijetu. Ovo je upravo nejasnoća sa kojom su se susreli materijalisti u svojim znanostima te su zaključili da ne mogu imati znanje o vanjskom svijetu zbog toga što se on svakog trenutka mijenja i dobiva novu zbilju koja se razlikuje od onoga što je bila prethodnog trenutka.

Odgovor:

Ovaj prigovor imat će svoju vrijednost i predstavljat će pravi problem onoga trenutka kada dokažu da je znanje materijalnog porijekla, a ne apstraktno biće. Dokažu li svoju tvrdnju – a ne mogu je dokazati – i uspiju li znanje svrstati pod krov općenitog zakona pokreta i promjene, uspjet će dokazati negiranje znanja zbog toga što u takvom slučaju neće postojati nikakav jamac negiranju kontradikcije bilo kojeg znanja. Ipak, istina je u tome da ova tvrdnja sama po sebi nema jasne konture, a sa druge strane nikada nisu uspjeli iznijeti vrijedan argument nad kojim bi se vrijedilo zamisliti. Istina je da znanje ni u kom slučaju nije materijalni bitak. Kada postane jasno da nije materijalno, neće se naći ni u subordinaciji zakona pokreta i promjene, a kada ne potpada pod taj zakon nije ni relativno, a pošto nije relativno, postojano je i dokazivo u vanjskom svijetu.

Argument ovoj tvrdnji:

Kada vanjske predmete posmatramo sa aspekta njihovih učinaka i djelovanja, vidjet ćemo da tragova koje one za sobom povlače nema u znanju o njima. Kada dvije pojave sa aspekta obilježja i učinaka ne budu

iste, to je dokaz da te dvije pojave ili dva bića nisu istovrsni zato što isti tragovi i učinci svjedoče o tome da je riječ o jednom subjektu, a različiti tragovi svjedoče o različitim subjektima. Pošto znanje nema obilježja i tragove materije, ne može ni biti materijalno.

Karakteristike materije:

Kada se materija proučava i testira s ciljem otkrivanja njenih karakteristika, dolazi se do rezultata:

a) djeljivost,

Jedna karakteristika jeste da sve materijalne pojave podliježu dijeljenju i diobi. U principu, materijalnost nečeg znači da posjeduje tri dimenzije: visinu, dužinu i širinu. Sve što ima dimenziju, može se dijeliti. A znanje, otuda što je znanje, nije moguće podijeliti. Naprimjer, ako sebi predočimo jednoga prijatelja, u sebi ilustriramo njegovu cijelu sliku zato što nemamo sliku polovine ili trećine svoga prijatelja.

b) ograničenost prostorom i vremenom,

Sljedeća karakteristika materijalnih pojava jeste njihova ograničenost prostorom i vremenom. Ne možemo naći ni jedno materijalno biće, a da nije u okviru vremena i prostora. Znanje, sa aspekta sa kojeg jeste znanje, ne prihvata ni vrijeme ni prostor. Dokaz za to je da bilo koji parcijalni događaj, koji se desio bilo gdje i bilo kada, bilo ko, kada god hoće i gdje god da zaželi, može spomenuti i najmanji detalj toga događaja. Ovo je najbolji dokaz neovisnosti znanja o mjestu i vremenu.

c) nemogućnost dešavanja dvije pojave na jednoj tački,

Još jedno od obilježja materijalnih pojava i bića jeste činjenica da svaka od njih zauzima posebno mjesto i vrijeme, te nije moguće da se dvije pojave dese u isto vrijeme na istom mjestu. Tako, ako bi znanje bilo materijalne prirode, bilo bi nemoguće jedan događaj prenositi iz vremena u vrijeme, već, ako bismo to htjeli uraditi, bilo bi potrebno isprazniti um od svega pa napraviti reprezentiranje dotičnog događaja u svijesti, a zatim ga opet izbaciti iz uma te se vratiti u sadašnje doba. Međutim, mi možemo dva vremenski različita događaja u jednom trenutku uzeti u obzir i razmišljati o njima. Na temelju zakona o kretanju i promjenama sve je svakog narednog trenutka različito od sebe iz prethodnog trenutka te je nemoguće imati nešto isto u sljedećem trenutku, a nekmoli u neko drugo vrijeme.

d) priroda znanja ne slaže se sa promjenom,

Obilježje materijalnih bića jeste obuhvaćenost zakonom promjene, dok zbilja znanja predstavlja stabilnost, a promjena znači nestabilnost. U principu, znanje po svojoj biti ne slaže se sa promjenom i pokretom.

Ovi i drugi aspekti koje treba razmotriti na svom mjestu dokazi su da znanje sa aspekta sa kojeg i jeste znanje, nije materijalno. Međutim, drugi je slučaj sa akcijama i reakcijama koje se dešavaju u organu koji se naziva mozak. Pritom ne mislimo na to da prirodne moždane reakcije predstavljaju znanje, kao što se ne kažemo ni da činjenica aktiviranja mozga prilikom svakog predočavanja misli znači da je ustvari moždana akcija jednaka predočavanju.

U svakom slučaju, u specijaliziranim filozofskim polemikama u vezi sa ovom temom bilo je temeljnih riječi u vezi sa tim da znanje nije iz kategorije materije, tako da se obilježja materije ne odnose na njega, iz čega proizlazi da nije relativno već, naprotiv, postojano i postojeće.

Sada nam je postalo jasno:

1. Pouzdanje u racionalne izvore ispravno je do one mjere do koje je ispravno pouzdati se u izvore osjetilnih znanja.

2. Ukoliko je greška povod da se to znanje proglasi nepouzdanim i da izgubi svoju punosnažnost, morali bismo znanje, u cijelosti, zauvijek proglasiti zatvorenim i nelegitimnim. Ovo bi značilo da čovjek izađe iz granica čovječnosti iz prostog razloga što je čovjekov život utemeljen na principu znanja i svijesti.

3. Sve premise i cijeli uvod koji je upotrijebljen za demantovanje vrijednosti racionalnih izvora jesu racionalne premise. Prihvatanje takvih premisa značilo bi prihvatiti nešto što je u oprečnosti sa onim što žele dokazati, dok bi neprihvatanje značilo prihvatiti tvrdnju koja nema argument. Dakle, izabrali su put na kojem bilo koju stranu da izaberu obavezno se susreću sa kontradiktornošću – ili moraju prihvatiti neosnovanu tvrdnju ili se ipak osloniti na racionalni izvor.

4. Ako greške osjeta nisu brojnije od greški koje postoje u racionalnim izvorima, sigurno ih nema manje. Oni racionalnom izvoru zavrću slavinu, dok sasvim neosnovano osjetilnim percepcijama, i pored grešaka koje su im svojstvene, daju prioritet, što je oprečno razumu i fitretu.

5. U osjetilnim znanjima greška se prepoznaje razumom baš kao i kod racionalnih percepcija, a ne pomoću iskustva koje je samo jedan od uvoda za prepoznavanje, a ne cijeli uvod.

Temeljne postavke o akaidu

6. Bez obzira što se iskustveno znanje u praktičnom pogledu dokazuje iskustvom, dokazivanje samoga iskustva vrši se racionalnim znanjem. Usljed toga, ako bi se dokazivalo drugim iskustvom, bio bi neophodan beskonačan niz iskustava što je razumski nemoguće. Zaključujemo da su osjetilna znanja indirektno zavisna od racionalnih znanja.

7. Čulo registrira samo partikularna promjenljiva dešavanja, a sva znanja, čak i osjetilna i iskustvena, barataju sa univerzalijama. U principu, znanja se i ne koriste za nešto drugo osim za stizanje do univerzalnih rezultata, koji niti se mogu osjetiti niti iskusiti, što aludira na arapsku izreku: “Ono što se namjerilo – nije se dogodilo, a ono što se dogodilo – nije se htjelo.”

8. Kada se kaže razum – misli se na moć kojom se afirmišu univerzaliije i općeniti propisi. Nema mjesta sumnji da u čovjeku postoji takva moć, moć koja se zove razum i koja može biti izvorom i uzrokom nastanka općenitih propisa.

9. Nije moguće da Stvaralac stvori nešto čemu će posao biti stalno griješenje. Stvaralac uvijek između bića i njihovih obaveza uspostavi vanjsku vezu da bi zatim bića uputio na vršenje tih obaveza. Zato nam je dat na raspolaganje razum, čija obaveza jeste razlikovanje između istine i zablude i tačnog i netačnog, s čim je prije stvaranja već uspostavljena vanjska veza. Na temelju rečenog nema nikakvog smisla da razum uopće griješi, a kamoli da to stalno čini. Ako dolazi do griješenja, razlog treba tražiti izvan njega.

10. Svaki čovjek, bez obzira na nivo obrazovanja i znanja, pa čak i onaj koji se nalazi na samom dnu te ljestvice, shvata činjenicu da od svake stvari prati njen stvarni vanjski odraz i predmet, bez ikakvog znanja o tome da je znanje, ustvari, veza između njega i toga vanjskog predmeta.

11. Kada se taj čovjek prvi put susretne sa dilemom, biva iznenađen činjenicom da uvijek između neke stvari i njega postoji jedna veza koja se naziva znanje, te tada zaključuje da uvijek treba voditi računa da se kreće u svjetlu tog plamena vodilje.

12. Shvatanje i otkrivanje da se u životu griješi čovjeka upoznaje sa zbiljom da u njemu postoji nešto što se naziva znanje. Kada shvati da greška nije vanjska pojava već nešto do čega je došlo u umu, shvata da gdje god da se greška nađe, tu mora postojati i ispravno i upravo ga tu i traži.

13. Duge rasprave čovjeka dovode do onog rezultata do kojeg je došao um jednog običnog čovjeka:

- a) bitak i nebitak ne mogu se naći na jednoj tački,
- b) bitak i nebitak ne mogu biti odstranjeni u isto vrijeme sa jedne tačke.

Ili, jednostavnije rečeno, nije moguće da neko biće i postoji i ne postoji.

14. Pojavili su se sofisti i skeptici koji su izašli sa dvije tvrdnje:

- a) negirali su postojanje znanja, što znači da je nemoguće steći znanje o bilo čemu,
- b) negirali su znanje o svijetu izvan čovjeka.

Da bi dokazali svoje tvdnje, izbrusili su argumente od kojih su dva najbitnija. Prvi, u vezi sa greškama koje čine naša čula koji su najjače i najjasnije čovjekove percepcije, i drugi, da je nemoguće dokučiti vanjski svijet, već ono što možemo ostvariti jeste znanje o predmetu, a ne sami predmet.

15. Odgovor na prvi argument glasio bi: Ako trebamo prihvatiti činjenicu da se ne možemo osloniti ni na jedno znanje, ne bismo mogli prihvatiti ni ovaj vaš argument, što predstavlja ozbiljan problem vašoj tvrdnji koja u tom slučaju ostaje bez argumenta. Drugo, ovaj vaš argument priznanje je da postoji tačno, jer ako ga ne bi bilo, na osnovu čega ste stigli do standarda da je nešto netačno. Dakle, netačno ima smisla samo u slučaju da postoji tačno. I gdje god da postoji tačno – postoji i netačno. Treće, niko nije tvrdio, niti tvrdi, da su sve čovjekove percepcije ispravne i da se poklapaju sa stvarnošću. Svi tvrde da su neke percepcije uredu, a neke ne. Tako je vaša tvrdnja općenite negacije ustvari općenitija od naše tvrdnje. Svima je jasno da se općenitijom tvrdnjom ne može pobiti parcijalna.

Odgovor na drugi argument:

Prvo, mi vodimo polemiku o znanju, a ne o spoljnjem svijetu, odnosno objektu. Vi ste govorili da u principu ne postoji znanje. Sada govorite da znanje ne odgovara objektu, a to su dvije sasvim različite stvari. Drugo, to je priznanje postojanja znanja kojeg ste negirali u prvom argumentu. Treće, vaš svakodnevni život stalno vas primorava na oponiranje sopstvenoj filozofiji jer bježite od lava koji ima vanjsku pojavu, a ne od misli o njemu, idete prema vodi koja postoji, dok misao o vodi nikako da vam ugasi žeđ.

Temeljne postavke o akaidu

16. Postoji jači prigovor u vezi sa znanjem – prigovor u kojem se znanje dovodi u vezu sa zakonom o kretanju i promjenama na taj način što djelovanjem spomenutog zakona sve što je materijalno, to je i promjenljivo, do te mjere da ništa nije isto sa onim što je bilo prethodnog trenutka. Tako, znanje koje je rezultat moždanih akcija, odnosno mozga koji je materijalni organ i luči misao kao što jetra luči žuč, prirodno je i da će posljedice materijalnih akcija biti materijalne, tj. i znanje je materijalno. Ako bi se ovo dokazalo, jasno je da ulazeći pod zakon kretanja i promjena mi više ne bismo imali nešto što se naziva znanje, a što je stabilno. Međutim, materijalnost znanja jeste nešto što se nikada nije dokazalo niti se može dokazati.

Objašnjenje odgovora:

Uvijek su jedinstvo ili razlika subjekata dokazivani putem jedinstvenosti ili različitosti tragova i učinaka. Ako dvije pojave budu iste vrste, imat će sigurno i iste učinke i tragove. A ako među njihovim učincima bude postojala razlika, jasno je da nije riječ o istorodnim subjektima. Kažemo da znanje ni u kojem slučaju nema obilježja i učinke koje imaju materijalna bića i pojave. Obilježja materijalnih objekata jesu sljedeća:

- a) djeljivi su,
- b) uokvireni su prostorom i vremenom,
- c) obuhvaćeni su zakonom pokreta i promjene,
- d) ne mogu biti na dva mjesta i u isto vrijeme,

Znanje nema ni jedno od nabrojanih obilježja. Kada ih nema, jasno je da nije u kategoriji materije. Pošto nije materijalno, ne poptada pod zakon kretanja i promjene. Na temelju ovih činjenica znanje je nešto što postoji u vanjskom svijetu i što je postojano, a nije relativno. Ovdje se pod vanjskim svijetom misli na čovjekov um i dušu, a ne misli se na to da znanje možemo vidjeti poput jednog stabla koje je obilno rodilo.

17. Prihvatamo činjenicu moždanih akcija i reakcija u trenutku razmišljanja o jednoj pojavi. Međutim, to ne dokazuje neophodnu materijalnost znanja zato što nikada nije dat zadovoljavajući i jak argument koji bi dokazao da su materijalne akcije i reakcije organa za percepciju, tj. čula, u trenutku kada registruju nešto, u značenju da ono što se percipira spada u materijalnu kategoriju.

U svakom slučaju, tema je veoma obimna i ima veoma eksplicitne odgovore, međutim u mjeri u kojoj smo je sada predstavili dovoljno je na ovom mjestu.

POVRATAK NA POČETAK

Nakon relativno dugog objašnjenja o stavovima u vezi sa razumom i njegovim sposobnostima i moći spoznaje Zbilje, između čega i Božijih atributa, zaključke možemo sažeti u nekoliko stavki.

1. U odgovoru na tvrdnju u kojoj se kaže da je razum ograničen u apstrahiranju, uopćavanju, zauzimanju i djelovanju u onome što se stiče putem osjeta, postalo je jasno da je razumska moć iznad onoga šta oni tvrde.

2. Po našem mišljenju, nauka o spoznaji bića ili *prva filozofija* (metafizika) sasvim je tačna i ispravna i na dohvat je ruke razumu.

3. Razum veoma dobro poznaje pojmove kao što su bitak, uzrok, posljedica, kontingentnost, nužnost itd, i može veoma dobro o njima donositi sudove, a razmišljanje upravo o ovim pojmovima dovoljno je za stvaranje terena za jednu čvrstu, argumentiranu i konačnu nauku.

4. Upoznavanje uma sa općenitim pojmovima i ustrojstvom bitka nije dovoljno za specifične matematičke i prirodoslovne probleme, ali je dovoljno za shvatanje posebnih teoloških pitanja. To je jedna od tajni o kojoj se govori na prikladnom mjestu.

5. Izvježban filozofski um u stanju je, pridržavajući se određenih -normi, napraviti razliku između atributa savršenstva, koji su dostojni Biti Uzvišenoga Gospodara, i onih koji nisu takvi.

6. Spomenutu postavku ne treba rezonovati tako da razum može shvatiti Srž i Bit Atributa Božijih i njihove zbilje.

7. Nikada se ne raspravlja o pitanju da li čovjek može prevazići kur'anski nauk, Božije evlije i nadahnuće. Od toga više i dalje nema; kur'anska pouka i njegovi izravni učenici objasnili su granice spoznaje Boga.

8. Nema rasprave ni oko pitanja da li se treba koristiti kur'anskom poukom i ljudima koje je Objava školovala i od njih uzimati nadahnuće,

ili ih treba ostaviti postrani, jer najveće nam nadahnuće upravo daje Kur'an i oni što ih Objava odgaja. Naime, riječ je o tome da li čovjek ima pravo na osnovu naučnih i racionalnih principa razmišljati o Božanskim pitanjima, davati svoja mišljenja i zaključke i, služeći se nadahnućem iz Kur'ana i hadisa, razvijati i pripremiti svoj razum za takva pitanja, ili ih možda treba samo slijediti. Želimo reći da je prva mogućnost ispravna, tj. čovjek ima pravo, služeći se Kur'anom i hadisima i crpeći iz njih nadahnuće, razmišljati i zaključivati o tim pitanjima.

9. Moguće je da će se neki zapitati: Ko kaže da mi nemamo pravo uzimati nadahnuće (*ilham*) iz Kur'ana i hadisa? Zar je moguće da čovjek bude vjernik i da podržava takav stav? Pošto je nadahnuće plod i ogranak razmišljanja, ukoliko razmišljanje bude zabranjeno, o nadahnuću ne treba više ni pričati. Kada stablo bude uništeno, od grana ne ostaje ništa.

10. Želimo reći da, u principu, imati spoznaju i slijediti je jesu dvije oprečne pojave koje ne mogu stajati na jednom mjestu. Ukoliko smo zaduženi stići do spoznaje, to znači da nam je zabranjeno slijedenje.

11. Nikada islamski filozofi ne poriču hadise u kojima se zabranjuje istraživanje atributa Božijih, već govore da se ovi rivajeti odnose na ljude koji nisu naučno i filozofski sposobni, koji zato i nemaju dozvolu ulaska u ove duboke teme o Allahovim dž.š. atributima. Ako čovjek nije naučno spreman baviti se ovim pitanjima, nema ni racionalnog ni šerijatskog opravdanja za ulazak u tako duboko područje.

Ibn Sina u devetom obrascu *Išarata*, u dvadeset i sedmom poglavlju kaže:

“Bog je iznad toga da bi svakom prolazniku bio dostupan i da bi za svakog bio shvatljiv. Shvatljiv je i dostupan pojedincima koji će jedan za drugim uspjeti dosegnuti blizinu Istine. Ono čemu se smiju neobazrivi i nehajni – pouka je za arife koji su se Istini približili. Ukoliko neko čuje jednu irfansku zbilju, pa mu se ne sviđa, treba sebe koriti zato što je ne može shvatiti, jer svako je stvoren da može u nečemu koristiti imati.”

Ibn Sina jasno daje do znanja da za teološka pitanja, atribute Božije i irfanske zbilje treba biti dostojan da bi se mogli razumjeti, a ta dostojnost ne pripada svakom čovjeku. Prema tome, dok se spomenuta dostojnost ne zasluži i ne postigne, ne treba ni stupiti na to polje. Također, na drugom mjestu u svojoj knjizi Ibn Sina pod naslovom *Završetak i oporuka*, daje nam do znanja koliko se plašio činjenice da mudra irfanska pitanja dopadnu u ruke neobaviještenih ljudi. On se mudrima obraća sljedećim riječima:

“O draga braćo, ne dozvolite da istine na koje sam vam išaretom (znakom) ukazao, a koje su poput slatkih zalagaja ušle u duše vaše, govore na sokaku i svakojakim mjestima. Savjetujem vam da ih ne govorite nezalicama i maloumnim ljudima kao i da ih krijete od onih što su kukavice, zato što oni potpadaju pod utjecaj mišljenja većine. Čak i od filozofa, što vjeru ne okusiše, sakrijte zbilje i istine, zato što su oni poput nemoćnih mušica. Ukoliko naiđete na čovjeka čiste i zdrave nutrine, koji tako lahko ne zapada u nedoumice i vesvese i koji sa zadovoljstvom na Istinu gleda i koji Istinu potvrđuje, njemu ih otkrijte i poučite ga, ali pazite i tada, malo-pomalo, mrvicu po mrvicu otkrivajte, da bi ih na taj način dobro razumjeli, a i da bi razumijevanjem u njima plamen izgaranja za saznavanjem Istine što veći i jači postao. Također, tražite od takvih da se zavjetuju Bogu da neće svukuda razbacivati te stečene dragulje, već da budu oprezni poput vas i da ih daju samo dostojnima. Brate, ovo znanje ne širi da ne bi na taj način nestalo. Između vas i mene dovoljan svjedok je Bog, a najbolje i jeste Bogu prepustiti posao jer On je najbolji zastupnik i dovoljan nam je pomagač.”

12. Shodno riječima Ibn Sine, za ulazak u duboka znanja treba ispuniti četiri uvjeta:

a) To mogu biti samo posebni ljudi, a ne svi.

On je mišljenja da zakon stvaranja nije svima dao istu sposobnost za sve i to iz razloga da se u društvu postigne najveća i najbolja produktivna ravnoteža i harmonija.

b) Oštar um i unutarnja čistota.

Ibn Sina kaže da, pored toga što su oštroumni, moraju biti dovoljno hrabri i istrajni da se suprotstave mišljenju većine, a osim toga i imati unutarnju čistotu i mir koji su dobar pomagač za racionalna shvatanja i razumijevanja. Upravo ova čistota rezultira pojavom da oni govore istinu, a ne ono što njima prija i odgovara.

c) Postepenost je potreban element.

Bez obzira koliko učitelj bio sposoban, a učenik talentiran, ipak je postepenost presudna za uspjeh i odsudna za program *sejri suluka*. Postepenost učenika priprema za kasniji napredak.

d) Uzeti zavjet od učenika.

Nakon svega spomenutog, potrebno je zavjetovati učenika da dobro povede računa o tome kome će on dalje u tom lancu nastavljanja ovih znanja moći govoriti i otkrivati tajne koje je naučio. Mora naći samo one koji zbilja tragaju za istinom. Treba ih zakleti Bogom, jer Bog je najbolji svjedok i zastupnik.

Temeljne postavke o akaidu

13. U skladu sa stavom Ibn Sine, ako bi slijeđenje (*taklid*), a ne razmišljanje i istraživanje, bilo aktuelno, u tom slučaju ono što zaslužuje slijeđenje jeste Kur'an, sunnet i riječi bezgrešnih.

14. Abdur-Rahim Kasir, jedan od učenika imama Sadika a.s. u pismu upućenom svome učitelju traži od njega da mu odgovori na neka pitanja. Imam je to i učinio. Jedno traženje uputstva glasilo je: "Pojavili su se u Iraku ljudi što Boga predstavljaju u tjelesnom obliku pripisujući mu na taj način lik i izgled. Molim vas, dajte mi uputstvo po ovom pitanju!" Imam u odgovoru na ovu molbu piše: "Allah je Uzvišeniji i bolji od tih nedoličnih pripisivanja. Ništa slično Njemu ne postoji. On čuje i vidi i čist je od opisa onih što Ga opisuju i predstavljaju ga sličnim onome što je stvoreno, lažući na Njega. Ispravan pravac je onaj što je u Kur'anu objašnjen. Dakle, smatraj negativnim i odbijanje sifata i atributa od Boga kao i poređenje nečega s Njim. Bog je postojano postojeći, bolji od svega što oni opisuju. Nikada ne prelazite granice Kur'ana, jer bi u tom slučaju zalutali nakon što ste upućeni bili."

Jasno je kako u odgovoru nije rečeno da niko nema pravo opisivati Boga. Ovo pismo daje nam do znanja da praćenjem i slijeđenjem Kur'ana treba naći put između negiranja i obustavljanja opisivanja s jedne i između dokazivanja i zabrane poređenja s druge strane, te da oni kojima to ne doliči o ovom pitanju i ne govore.

Može se postaviti pitanje gdje je to Imam u svom pismu naglasio da treba odabrati srednji put, i da nije rekao kako treba slijediti.

U odgovoru kažemo da spominjanjem dva atributa: *postojan* i *postojeći*, koje nalazimo u Imamovom odgovoru, a koji se ne nalaze u Kur'anu, Imam pokazuje upravo taj srednji put između dviju krajnosti, tj. obustavljanja rada na *sifatima* - atributima i s druge strane *tešbiha* - poređenja (antropomorfizma).

15. Jasno je značenje poruke *ne skrenuti s kur'anskog ispravnog pravca*.

Ova rečenica ne znači pridržavati se slijepo i pokorno slova kur'anskog, niti u sebi sadrži zabranu razmišljanja i spoznavanja, već znači da se iz Kur'ana i sunneta uzima i crpi ilham, tj. nadahnuće, tako što će se razmišljati o značenjima ajeta i rivajeta i sebe učiniti saputnicima kur'anskim.

16. Kada obratimo pažnju na metod kojim se služi Kur'an u svojim ajetima, a i Poslanik i imami u svojim riječima, shvatit ćemo da oni istrajavaju na tome da ne dozvolimo sebi da bilo šta slijedimo slijepo i bez

razmišljanja, već naprotiv, pozivaju nas na aktivno i duboko razmišljanje i umovanje o zbiljama s ciljem da ih razumijemo. Argumenti koji su upotrijebljeni, a na koje nailazimo u Kur'anu, rivajetima i dovama bezgrešnih najbolji su pokazatelji ove tvrdnje. Otvaranje poglavlja o Božijem znanju, moći itd. pokazuje nam upravo tu činjenicu. Negiranje pridodavanja atributa Biti Božijoj, i to na krajnje racionalan način i uz temeljite analize, jeste s ciljem iniciranja naših razuma na aktivnost razumijevanja i argumentiranja. Ukoliko bi slijeđenje na ovom polju bilo dozvoljeno, u čemu je onda svrha svih tih poglavlja, a posebno poglavlja o Jedinosti nužnoga Bića. U Kur'anu čitamo:

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Allah ima najljepša imena i vi Ga zovite njima, a klonite se onih koji iskreću Njegova imena – kako budu radili, ubrzo će biti tako i kašnjeni! (El-A'raf, 180)

S obzirom na činjenicu da određeni član na riječi *imena* u ovom ajetu ustvari jeste određeni član koji naglašava da je riječ o cjelokupnom rodu imena lijepih koja su Božije vlasništvo, ovdje se izvodi zaključak da se Bog može opisati svakim imenom koje prenosi ljepotu i savršenstvo i koje u sebi ne sadrži nikakav nedostatak.

Može se na osnovu hadisa reći da je kazano kako su imena Božija utvrđena (*tevkifi*) od strane Boga, što znači da ne može svako doći i pripisati Mu ime po svom nahođenju.

Na ovakav prigovor kažemo da se, prvo, može dosta razgovarati i polemisati o značenju riječi *tevkifi*, a drugo, pod pretpostavkom da prihvatimo kako je to zbilja tako, mi ovdje govorimo o opisivanju, a ne o nadijevanju imena, a ne treba objašnjavati da su ovo dva veoma različita pojma i čina.

Mjerilo prepoznavanja Božijih atributa

Nakon što smo dokazali da na osnovu kur'anske upute i poslaničkih hadisa čovjek treba upotrijebiti svoj razum i spoznati atribute Božije, jedna tema je zainteresirala naš razum. Naime, koja su to mjerila njihove spoznaje? Drugim riječima, na koji ćemo način doći do argumenta za ovu tvrdnju?

Kao odgovor možemo navesti da Božije atribute možemo spoznati na dva načina:

- a) putem Božije Biti,
- b) putem Božijih stvorenja.

Drugi put, tj. put stvorenja ili odsjaja atributa Božijih također se dijeli na dvoje, što ukupno predstavlja tri načina ili puta spoznavanja Božijih atributa.

Put Božije Biti

Ovaj put jeste, zapravo, osnova *burhana siddikina* kojim dokazuju nužno Biće. U svakom slučaju, ovaj put je ustanovljen na brojnim principima i zakonima koji se dokazuju u filozofskim raspravama i raspravama o općem ustrojstvu bitka. Mi ćemo ukazati na neka od tih pravila.

1. Počelnost bitka (*esaletul-vudžud*);

Riječ je o veoma važnoj filozofskoj temi, koja je ustvari naučno djelo islamskog filozofa Mulla Sadre, čijim dokazivanjem biva otvoren put za dublja shvatanja velikog broja islamskih zbilja i Božanskih tajni.

2. Uzvišeni Allah je Apsolutno biće;

Kada na temelju počelnosti bitka bude dokazano da je Apsolut ap-solutno Biće u kojem nema mjesta nikakvom nebitku ili pak kviditetu (*mahijjet*), tada se razumu otvaraju vrata za shvatanje drugih istina i zbilja koje postaju jasne pod svjetlom kur'anske upute.

3. Savršenstvo je jednako Bitku.

Sljedeći princip jeste još jedan od temelja *burhana siddikina*. Riječ je o tome da prihvatimo činjenicu da je Bitak jednak Savršenstvu. Dakle, svaka vrsta savršenstava koju pretpostavimo, tek kada se osvjedoči u postojanju, može se uračunati u savršenstvo. A sva se ograničenja i nedostaci vraćaju na kviditet (*mahijjet*). Stižemo do rezultata da Bit Božija jeste ustvari sami Bitak, što znači da ima sva Savršenstva, a pošto je On Apsolutno Biće, to znači da je Apsolutno Moćan i Savršen.

Ukratko, ovaj metod kreće se na taj način što putem analize samoga Bitka i njegove zbilje bivaju dokaziva i objašnjiva svojstva i atributi Božiji, a sva svojstva koja na neki način ukazuju na nedostatak ili ograničenost, bivaju na taj način od Boga negirana. U svakom slučaju, sve navedeno uvjetovano je potpunim razumijevanjem prve stavke, tj. počelnosti bitka kojeg je dokazao merhum Sadrul-muteellihin.

Put Božijih stvorenja

Ovaj metod ili mogućnost spoznaje kroz uzimanje stvorenja Božijih kao ogledala Njegovih atributa moguće je iskoristiti na dva načina.

a) Filozofski način

Dokazano je prilikom polemika o uzroku i uzročnosti da onaj što daruje savršenstvo nije moguće da to savršenstvo i sam ne posjeduje. Dakle, ukoliko činilac ili uzrok bude htio svojoj posljedici dati neko savršenstvo, filozofski gledano, neophodno je da on, tj. taj uzrok i sam posjeduje dotično savršenstvo prije negoli ga udijeli posljedici. Kada osmotrimo lanac posljedica, u njima primjećujemo brojne tragove i pokazatelje znanja, moći, života, volje itd. To je pokazatelj da Glavni Izvor egzistencije posjeduje spomenuta savršenstva, i to u savršenoj formi, zbog toga što Uzrok uvijek ima savršenstva posljedice uz druge dodatke.

b) Teološki način

Teološki način služi se izvanrednim ustrojstvom koje vlada u samim postojećim bićima, njihovim divnim konstrukcijama i izvanrednom kreacijom, ukazujući da takvo šta nije moguće da bude rezultat nekakve slučajnosti, već je tu sasvim očigledno prisustvo znanja, moći, volje i upravljanja. Jasno je da u svakom činiocu, u kojem ima znanja i volje, postoji također i moć, a moć ustvari predstavlja sposobnost da kada činilac želi nešto učiniti, da bude sposoban i moćan to učiniti, tj. da je to za njega izvodljivo. Ukoliko ima moć, posjeduje i život, a život nije ništa drugo do posjedovanje razumijevanja i akcije. Dakle, ukoliko nešto shvata i ukoliko ostavlja tragove za sobom, kažu da je to živo.

Teolozi putem stvorenja i uzimanjem stvorenog svijeta za veliko ogledalo u kojem se odslikava moć i prisustvo Božije, prepoznaju svoga Boga i njegove attribute. A filozofi to čine baveći se uzrokom i kažu da ukoliko neko nešto nema, to ne može ni dati, ali budući da posljedice imaju savršenstva, život, znanje i volju, oni zaključuju da Uzrok, Koji ih je učinio postojećim, ima i Znanje, i Volju, i Život, i Moć.

Jedan kritički osvrt

I filozofski i teološki metod, pored činjenice da predstavljaju naučne rasprave zasnovane na argumentaciji i demonstraciji dokaza, ipak, kada

Temeljne postavke o akaidu

je u pitanju prezentacija Božijih atributa i Njegovih savršenstava, oba su nedostatna iz prostog razloga što su ogledala većinom prekrivena prašinom i talogom, tako da ne mogu odslikati u potpunosti lik svoga vlasnika. Prihvatamo da oba ova metoda i puta ukazuju na znanje, moć, volju i postojanje Božije, i to u mjeri većoj od jačine kojom su izraženi atributi prisutni u stvorenjima. Međutim, maksimalni kapacitet ovih dvaju puteva jeste da ukažu na činjenicu kako Uzvišeni Gospodar ima znanje, moć, život, volju i ostale atribute. Međutim, nikada ne ukazuju na činjenicu da suština biti Božije jeste apsolutno savršenstvo i da jednostavno u njoj nema nedostatka. Ne ukazuju ni na to da je *Allah zaista Svemoćan*, kao što ne ukazuje ni da je *zaista Allah Sveznajući*. Dakle, ova dva puta ne ukazuju na Njegovo apsolutno savršenstvo, neograničeno znanje i sve-moć.

Ibn Sina, da bi izbjegao suočenje s ovim problemom polazi od Biti, ali ne na način kojim su se ostali filozofi služili, već on, u vezi sa Božijim znanjem kaže:

“U filozofiji postoji princip poznat kao: svaki *tedžerud* (apstrakcija) je razuman i sve razumno jeste *tedžerud* (apstraktno)”. Dakle, ukoliko je neko biće oslobođeno materije, tj. apstraktno je (*mudžerred*) ono kao takvo, po automatizmu, posjeduje prisutno znanje (*ilme huduri*), koje je stalno prisutno. Tako možemo zaključiti kako je svako apstraktno biće razumno.”

Na osnovu ovog principa Ibn Sina dalje kaže: “Bog je nedjeljivo Biće, (*basit*), koje je apstraktno i iznad vremena i mjesta, i ne samo to, On je zapravo stvorio i vrijeme i mjesto. Prirodno je da kao takav ima znanje o Svojoj suštini i zbilji.”

Druga činjenica jeste da je Bog uzrok stvaranja svega što osim Njega postoji. Zatim kaže: “U filozofiji je dokazano da je znanje o uzroku neophodno i da za sobom povlači i znanje o posljedici. A na osnovu činjenice da Bog ima znanje o Sebi i da je uzrok stvaranja, On ima znanje o svim stvorenjima i bićima, koji su ustvari Njegove posljedice.”

Ove riječi šejhur-reisa Ibn-Sine možemo predstaviti u jednostavnom obliku na sljedeći način:

- a) Bog jeste nedjeljivo Biće.
- b) Svako nedjeljivo i apstraktno biće ima znanje o svojoj suštini i zbilji.
- c) Bog, dakle, ima Znanje o Svojoj Biti i Zbilji.

Ovim logičkim silogizmom dokazali smo Znanje Božije o Samome Sebi.

- a) Bog je Uzrok stvorenoga svijeta.
- b) Znanje o Uzroku znači i znanje o Njegovim posljedicama.
- c) Bog, dakle, ima znanje o svemu stvorenome.

Vidimo da se Ibn Sina poslužio metodom kojim je uspio izbjeći spomenuti problem na koji se naišlo filozofskim i teološkim metodom. Međutim, i pored načina kojim se poslužio, Ibn Sina ipak nije uspio dati odgovor na jedno pitanje. Naime, Bit Božija jeste nedjeljiva pa kako da jedna nedjeljiva Bit, sama po sebi, može imati detaljno znanje (*'ilme taf-sili*) o svakoj stvari?

Ibn Sina daje odgovor da je u pitanju općenito znanje (*'ilme edžmali*), a ne detaljno. Da bi nam nepotpunost njegova odgovora postala jasna, trebamo detaljnije razmotriti neke činjenice o vrstama znanja.

Čovjekovo znanje o objektivnom svijetu i stvarima u njemu dijeli se na dvije vrste: općenito znanje i detaljno znanje.

Što se tiče detaljnoga znanja o pojedinostima, riječ je o pojavi da kada čovjek ima znanje, tj. umsku predstavu o nečemu, ta slika je detaljna i popraćena dokazima i svim dotičnim činjenicama o tome predmetu. Naprimjer, kada čovjeka upućenog u neko pitanje upitamo o nečemu vezanom za njega, on će na osnovu znanja i detalja, koje već ima sačuvane u umu, lahko iznijeti argumente i zaključke i dokazat će željenu stvar. Ovo znanje jeste cjelokupno i sa svim detaljima prisutno u čovjekovom umu, i uvjetno rečeno, servirano je i uvijek spremno, a čovjek ga je svjestan.

Što se tiče općenitog znanja, ono je vezano za oblik posjedovanja znanja o općenitim principima koji se mogu upotrijebiti, zavisno od potrebe, u različitim pitanjima o kojima se, upotrebom ovih okvira i principa stječe znanje i prikupljaju informacije ili se daju odgovori. Dakle, u ovom slučaju znanje o stvarima nije aktivno prisutno, već ga na osnovu općih principa ili kalupa u trenutku potrebe možemo steći. Tako se može desiti, naprimjer, da o nečemu ne budemo znali u pravom smislu riječi baš ništa, ni najsitnijeg detalja, zato što jednostavno za to nismo nikada ranije čuli. Međutim, na osnovu kalupa i principa koje već posjedujemo, a koji se mogu upotrijebiti u novonastalim okolnostima, ipak posjedujemo potencijalno znanje i te stvari.

Drugim riječima, čovjek može, zahvaljujući vježbanju u jednom naučnom polju dovesti sebe do te mjere da na takav način barata zakonima i principima koji se tiču te nauke da njima ovlada na općenit način, i da na osnovu toga stekne sposobnost i moć odgovora na svako pitanje vezano za tu nauku. Ovakav model znanja naziva se sumarno, - osnovno znanje koje ne daje odgovore na sve pojedinosti i sitnice koje se tiču te nauke ili toga naučnog polja. Tako, ukoliko ljudi za takvog čovjeka kažu *sve zna*, treba imati na umu da je ova sintagma *sve zna*, upravo ono osnovno - elementarno znanje.

Ustvari, detaljan oblik predstavljenih pitanja ovakvom umu jeste zapravo ispoljavanje utemeljenog raspolaganja znanja o zakonima. Ovaj primjer je poput svjetlosti usmjerene u jedno šareno staklo (efekt kaleidoskopa) kroz koje svjetlost, kada prođe, širi se u spektar različitih pojedinačno raspoznatljivih boja. Ukoliko bi takvo staklo sklonili s puta tog svjetlosti, ostao bi samo jedan snop bijele svjetlosti. Prije nego stigne na takvo staklo, snop je i jedan i jednobojan, međutim, prolaskom kroz njega, svjetlost se razlije u hiljade različitih boja. Napominjemo da u ovom primjeru trebamo voditi računa o razlici koja postoji između znanja i svjetlosti. Svjetlost, zapravo, ima potrebu za pokretom da bi se prenijela i da bi obasjala staklo. Međutim, znanje ne izlazi iz stanja utemeljenosti (*meleke*) i elementarnosti, ali bez obzira na to, ima moć da se na drugom mjestu manifestira u formi mnoštva i detaljnosti.

U skladu sa navodima Ibn Sine o Božijem znanju, ono će na osnovu objašnjenja koje smo iznijeli zapravo biti sumarno, a ne detaljno. Ukoliko bi bila riječ o detaljnom znanju, to bi značilo da slike stvari i bića opstoje zahvaljujući biti Božijoj, a i da su višak tog istog biti.

Sada nailazimo na problem. Prema iznešenom stavu, Uzvišeni Gospodar nema detaljno znanje na razini Svoje Biti, o bićima i stvorenjima. Međutim, to se kosi sa stvarnim stanjem zbog toga što Bog i na razini biti također ima detaljno znanje o postojećem. Ako, pak, ovaj problem posmatramo iz Ibn Sininog ugla, on se doima nerješivim.

Poznati islamski mislilac, Mulla Sadra r.a. ovo je pitanje gledao kroz prizmu dokazivanja počelnosti bitka (*esaletul-vudžud*) i na taj način objasnio probleme Ibn Sine. Zaključak njegove metode jeste da stvorene stvari, čak i s aspekta Biti Božije, imaju detaljno ispoljavanje (*enkešafe tafsili*), a to nema ni najmanjeg konflikta sa nedjeljivosti Biti Božije.

Svi islamski filozofi nakon Mulla Sadre uvjereni su da je ovo teško pitanje o znanju Božijem svojim ostrim umom uspio riješiti upravo ovaj

velikan, Sadrul-Muteellihin (dakle sam Mulla Sadra). Rješenje ovoga problema nije bilo moguće bez oslanjanja na kur'ansku uputu i cprljenja nadahnuća iz nje, kao ni bez iščitavanja *Staze rječitosti* koja predstavlja zbirku najrječitijih kazivanja hazreti Alija a.s. i studiranja hadisa i dova imama Ehli-bejta poslanikova s.a.v.a. Smjernim duhovnim i srčanim kontemplacijama navedenog štiva i njihovim međusobnim povezivanjem i sklapanjem mozaika na koji ukazuju, uspio je shvatiti da su ustvari svi ovi izvori izrečeni različitim glasnim žicama, ali svi iz jednog izvora - izražavaju istu harmoniju o jednoj Zbilji potvrđujući jedni druge.

Kritički osvrt na teološka objašnjenja

Teolozi, kao što smo već napomenuli, kreću se pravcem od stvorenja koja smatraju ogledalom u kojem se odslikava Gospodar. U tom kontekstu kažu da stvorenja imaju znanje, moć, razum, volju i ostale attribute i da im je to sve dao Uzvišeni Bog. Tako i On sve to ima, ali u većoj mjeri i s većom jačinom savršenosti. Ovakav stav zaključen je na osnovu principa da samo Onaj Koji ima, može i dati ono što ima, u suprotnom ne bi bio u moći učiniti takvo šta. Čovjek može nekoga poučiti znanju ukoliko i sam posjeduje to znanje. Bog, zato što je ta savršenstva dao čovjeku, i Sam ih ima. Na pitanje zašto to posjeduje više od stvorenja, odgovaraju da je to na osnovu zakona da je uzrok uvijek u prednosti u odnosu na - posljedicu i da je savršeniji od nje. Posljedica na posljertku predstavlja samo jedan stupanj manifestacije svoga uzroka.

Daljim razvojem polemike nailazimo na pitanje zar Bog stvorenjima nije dao tijelo, boju, miris i okus? Odgovor je u svakom slučaju potvrđan. Međutim, na temelju zaključaka proizišlih iz spomenutog principa, da samo onaj koji nešto ima može nešto i dati - tako i Bog treba posjedovati stvaralačke attribute koje su, ustvari, ograničavajućeg karaktera.¹ Ukoliko bi, pak, Njegova tjelesnost i ograničenst bili dokazani, u tom slučaju On ne bi mogao imati ni detaljnog, a ni sumarnog (općeg) znanja o svim zbiljama. Ovo je tačka gdje teolozi gube tlo pod nogama i zapravo gube kontrolu.

1. Merhum Allame Tabatabai u knjizi *Principi filozofije i metod realizma* u sedmom poglavlju daje odgovor u kojem kaže: Apsolutno

¹ Ne radi se zbiljskim Božijim atributima već o relativnim- vidi pojašnjenje slj. str. (c) –*sifate nisbi*

Temeljne postavke o akaidu

gledano, bića se dijele na dvije skupine, a svaka skupina ima sebi svojstvena obilježja i karakteristike:

- a) nužno biće i
- b) kontingentno biće.

Nužno biće jeste ono biće koje nema potrebu za drugim, već egzistira samo po sebi. Obilježje ovakvog bića jeste neograničenost i beskonačnost u bilo kojem segmentu i dimenziji, dok kontingentna bića svoju egzistenciju crpe iz drugoga, kojem imaju na svojem bitku zahvaliti. Bit ovakvih egzistenata ustvari predstavlja kompoziciju bitka i štastva (*mahijeta* - kviditeta), tj. posjedovanja dimenzije ili ograničenosti. Dakle, imaju bitak, ali i mjeru bitka. Upravo ova mjera, koju filozofi nazivaju *mahijet* jeste njihov graničnik. Mahijet im ne dozvoljava kretanje u pravcu neograničenosti. Naprimjer, kad postojeće tijelo ne bi bilo ograničeno, preobrazilo bi se u Apsolutno postojanje, tj. Bitak. Međutim, tjelesnost označava materijalnu supstancu koja ima zapreminu, što takvo biće stavlja u kalup vremena i mjesta.

2. Djelujući uzrok uvijek ostavlja tragove na osnovu svojih stanja. Ukoliko je ovaj uzrok neograničen i apsolutan, i trag će biti takav. Ali objekat, tj. posljedica ili trag, na osnovu svojih mogućnosti ograničava trag svome uzroku. Naprimjer, želimo pretočiti vodu okeana u posudu. Okean nam se u cijelosti nudi i na raspolaganju nam je. Ipak, nailazimo na problem ograničenosti objekta, u ovom slučaju posude, da u sebe primi svu količinu koju mu nudi okean. Dakle, kapacitet predmeta, udaljenost od svih tačaka okeana itd., ograničavaju njegove mogućnosti. Prema tome, uzimanje male količine okeanske vode nije zbog škrtosti okeana, već zbog nepodobnosti i ograničenosti posude.

3. Uzvišeni Gospodar čist je od bilo kakve ograničenosti ili uvjetovanosti. To znači da On ne potpada pod šemu ograničenosti ili limitiranosti zapremine posude ili nečije snage i kviditeta. On ima atribut bitka, pa ako se atributi bitka ne suoče sa granicom ili uvjetom, bit će neograničeni. Dakle, Bog i Njegovi atributi poput Znanja, Života itd. jesu Neograničeni. Ustvari, svaki uvjet gleda se kao nebitak, a apsolutni Bitak Božiji ne prihvata nebitak. Kada ih ne prihvata, to znači da ih nema. Tjelesnost, boja, miris, ukus i svi ostali znakovi aludiraju na prihvatanje nebitka, a to Apsolutu nije svojstveno.

4. Nekada o Allahu izričemo atribut koji su izvan Njegove biti, kao primjerice kada kažemo da je On Stvoritelj, Darovatelj egzistencije, Opskrbitelj, Onaj što život daje i život oduzima itd. Treba skrenuti

pažnju na to da spomenuti atributi nisu atributi Biti Božije, već je riječ o relacijskim (relativnim) atributima (*nisbi*). Dakle, bivaju određeni u odnosu na objektivna bića i na taj način dovode se u relaciju sa Bogom, što znači da nisu Njegovi zbiljni atributi.

5. Iz dosadašnjih napomena, pitanja i odgovora možemo zaključiti da se atributi Božiji dijele na tri skupine.

- a) *Sifate Zati* – atributi Biti Božije, potvrdni atributi (suštinski, istovjetni), poput Moći, Znanja i Života. Ovo su atributi zbilje Biti Božije i imaju potvrdnu relaciju u vezi sa Gospodarom, pa kada kažemo *Bog zna*, to znači da je Znanje ustvari Bit Njegova. Bog je Moćan, a Moć je bit i zbilja Božija. Bog je Živ – činjenica da je On živ znači da je Njegova Bit upravo takva. Ovi se atributi nazivaju istovjetni zato što su oni Bit Božija, a nisu izvan nje. Drugim riječima, nije moguće da Bog bude Bog, a da ne bude onaj koji zna, moćan ili živ. Čak ni u najpreciznijim filozofskim raspravama ne može se pretpostaviti Bitak Božiji bez Znanja, Moći ili Života.
- b) *Sifate selbi*, negirajući atributi. To su atributi koji se nalaze u stvorenjima i pokazatelj su nedostatnosti, ograničenosti ili potrebe, poput zavisnosti, nemanja, ograničenosti itd. Ovakvi atributi u potpunosti se negiraju od Biti Božije. Dakle, nemoguće je da Bog ima tijelo. U tom bi slučaju atributi Stvaralac, Apso-lutni znalac i Svemoćni bili ograničeni.
- c) *Sifate nisbi*, relativni atributi. Neki atributi odnose se na Boga tek ako postoje stvorenja prema kojima On ima odnos, koji i jeste razlog da se po vrsti tog odnosa upotrijebi i atribut. Ako stvorenja ne bi bilo, tada ne bi bilo ni tih atributa. Takvi su atributi Stvoritelj, Održavatelj i slično. Svi ovi atributi jesu relativni i stvaranje je bilo povod da se oni dovedu u relaciju sa Bogom.

Završna riječ

Govor eminentnog filozofa Mulla Sadre, koji nadahnuće uzima iz kur'anskog teksta, *Staze rječitosti*, Poslanikovih riječi i hadisa ostalih imama, u kazivanjima o atributima Božijim, na osnovu mišljenja mnogih alima doima se veoma teškim i mnogo komplikovanijim od proteklih njegovih kazivanja. Tako on veli:

“Usljed činjenice da je egzistencija Božija slobodna od svih uvjeta i graničnika, u njoj nema mjesta bilo kakvoj granici. Dakle, i samo ovo ograničenje (*u njoj nema mjesta bilo kakvoj granici*) također je daleko od prave zbilje koja se tiče Njega. S obzirom na to, Bog je iznad svakog pojmovnog očitavanja (ograničavanja ili pak preciziranja) i nijedan pojam (pa čak ni ovaj) ne može Ga obuhvatiti i u potpunosti svjedočiti o Njemu.”

Božija djela

Kada čovjek prihvati na osnovu dokaza činjenicu da Ovaj svijet ima Stvoritelja, prirodno će nakon tog prihvatanja prihvatiti i činjenicu da je Ovaj svijet djelo tog Stvoritelja. Nemoguće je da čovjek vjeruje da postoji Stvoritelj svijeta a sa druge strane da ne priznaje da je Ovaj objektivni svijet djelo tog Stvoritelja. Ustvari, druga činjenica sama proizlazi iz suštine prve činjenice.

Prije nego direktno pređemo na temu djela Božijih, moramo dati odgovor na jedno pitanje, kako bi se tema što bolje uklopila na svoje mjesto tako što će se voditi posebnom efikasnom metodom.

Ovdje se postavlja pitanje da li je tema o Božijim djelima filozofska ili ne i da li spada u djelokrug ovoga nauka. Moguće je reći da su teološka pitanja ograničena samo na Bit i Atribute Božije, dok teme u vezi sa Njegovim djelima izlaze iz okvira teologije, što znači da su i izvan filozofije. Zato se o njoj ne treba govoriti u teologiji niti razmatrati na filozofski način. Oni što zastupaju ovakav stav iznose i nekoliko argumenata.

1. Kreacija je u potpunosti djelo Božije.

Želimo li govoriti o nebu i zvjezdama, ili o Zemlji i rudama, ili o flori i fauni, i govoriti u vezi sa svijetom apstrakcija i umskih inteligencija, svaka tema ulazi u okrug djela Božijih. Prema tome, nema teme koja ne ulazi u djelokrug filozofije.

2. Ono što bi proizašlo iz pretpostavke da je tema o djelima Božijim u djelokrugu filozofije, jeste pojava da sve nauke budu dio filozofije. To bi značilo da filozofija nije u istoj ravni s ostalim naučnim granama, nego da ona pod sobom okuplja ostale nauke, a niko ne prihvata takav stav.

3. Kada ostale nauke polemišu i rade na temi djela Božijih, nemamo potrebe tu temu unositi u teologiju i filozofiju. Ukoliko bi se

ovakva omaška dogodila, to bi značilo da smo učinili uzaludan posao.

Odgovor na ovakve stavove bio bi sljedeći:

Filozofska istraživanja u vezi sa stvaranjem i djelima Božijim u potpunosti se razlikuju po metodologiji od načina na koji se to radi o istom pitanju u drugim naučnim granama. Čak je i ugao posmatranja ove teme u potpunosti različit. Metafizička filozofija na stvaranje gleda s uvjerenjem da je ono djelo Božije i da pripada Njegovoj Svetoj Biti. Upravo s tog aspekta mogu se saznati zakoni i ustrojstva stvorenoga svijeta zbog toga što sa filozofskog aspekta gledano između uzroka i posljedice postoji jedna posebna vezanost i srodnost.

Filozofija se bavi preciziranjem i određivanjem ustrojstva stvorenog, uzevši u obzir činjenicu da je objektivni svijet stvoren, tj. da je posljedica Božija, a posljedica ima svoje posebne zakone, i upravo tim smjerom gledano, mogu se i otkriti zakoni. S filozofskog stanovišta, ukoliko je svijet djelo Božije, to djelo za nastavak svoje egzistencije i kretanja ima stalnu potrebu za svojim uzrokom i ni jednoga trenutka nije od Njega nezavisno. Dakle, njegov uzrok pojavljivanja jeste ujedno i njegov uzrok opstojnosti. U filozofiji metafizike, putem Biti Božije ustanovljava se djelo Božije. Ukoliko je Bog Mudar, ni jedno Njegovo djelo i stvorenje ne može biti uzaludno stvoreno, bez obzira što ne shvatamo suštinu njegova postojanja.

Ukoliko je Bog samo dobro i apsolutno savršenstvo, u tom slučaju zlo u stvarnom, tj. zbiljnom smislu ne može postojati u kreaciji. Nemoć je stvaranje zla u djelu koje je apsolutno dobro.

Međutim, u ostalim naukama djela Božija odvojeno se posmatraju. Tako se, naprimjer, bit djela posmatra bez obaziranja na smjer vezanosti toga djela za Boga i bez uzimanja u obzir relacije toga djela sa njegovim-Vršiocem.

Pored toga, nauke se sa svojim temama upoznaju putem osjeta. A više je nego jasno da čulo nema vezu sa Biti Božijom niti je može imati. Drugim riječima, čulo nikada neće moći spoznati vezu između osjetilnog i Stvoritelja, niti to može pojmiti. Ne zbog toga što je s jedne strane ove veze Bit skrivenoga, gajba, Uzvišenoga Gospodara, već otuda što ni jedna veza uzroka i posljedice nije osjetilnog karaktera. Naprimjer, ako dođe do nekog otkrića ili patenta, nikada se neće između te inovacije i inovatora osjetiti kauzalna veza. Veza Newtona i sile gravitacije nikom

od istraživača još se nije ukazala. U svakom slučaju, o ovoj temi može se podrobno pročitati u knjizi allame Tabatabaija *Principi filozofije*.

Zaključak

Ono što se u filozofiji radi vezano za djela Božija pripada samo filozofiji i u njoj treba biti i obrađeno, a način na koji ostale nauke obrađuju ovu temu samo je njima svojstven. Ne treba dozvoliti da dođe do miješanja njihovih odrednica i smjernica.

Pretpostavka

Na osnovu navedenog objašnjenja slušalac može kazati da bića u objektivnom svijetu imaju dvije prirode ili dvije dimenzije. S jedne strane, kada ih posmatramo kao djelo Božije, povezani su s Njim, a to upravo i jest ugao iz kojeg filozofi posmatraju stvoreni svijet. Međutim, s druge strane, ista ta bića odvojena su od Boga, a ostale nauke upravo na ovaj način i prilaze tom pitanju.

Odgovor na ovu pretpostavku je jasan. Ovakvo razumijevanje ni u kom slučaju nije bilo cilj datoga objašnjenja. Ukoliko ste pažljivo čitali naše riječi, kontingentno biće ni jednoga trenutka ne može biti odvojeno od Onoga čije je stvorenje. Drugim riječima, moguće biće, sa svih aspekata gledano, vezano je i pripada Gospodaru, tj. Nužnom biću. Ukoliko se posmatra sa aspekta nepovezanosti, tada bi to moguće biće ustvari bilo nužno, što bi nepovezanost dovelo u konflikt sa njenim stvarnim identitetom stvorenosti. S obzirom na tu činjenicu, u svijetu stvorenog nije moguće sa bilo kog aspekta posmatrati stvorenja, njihovu ovisnost i vezanost za svoj uzrok, tj. nužno biće. Ovo je čak nemoguće i na razini same pretpostavke. Kontingentno biće znači vezanost za Nužno Biće. Svaka pora kontingentnog bića ima potrebu i zavisna je i predstavlja potpuni primjer kur'anskog ajeta: *Vi ste ovisni i imate potrebu za Bogom*. Ili kako Mevlana kaže:

*Mi nepostojanje smo a postojanja prikaz smo,
Ti apsolutni bitak si i postojanje naše si.*

*Ko smo mi, o Ti Dušo naših duša,
da bi pored Tebe postojala i naša duša.*

Dakle, ukoliko se malo zamislite i razmislite, kaže nam Mevlana, shvatit ćete da smo mi ustvari ništa, nebitak, međutim, odraz smo egzistiranja. Ukoliko postoji bitak, to je Božije i od Njega je, a On Apsolutni bitak je.

Ovdje se htjelo ukazati na činjenicu da čovjekov razum i misao shvatajući vezu između djela Božijih i Njegove biti može shvatiti i otkriti dio tajni zakona ovih djela.

Ukoliko bi, pak, filozofskim putem uspio otkriti sve osobenosti i tajne vezane za posljedice koje su, sve do jedne, vezane za svoga Tvorca i Njegovo su djelo i time otkriti sve ono što ostale nauke otkrivaju o bićima u objektivnom svijetu, tada bi uistinu sve ostale nauke bile sastavni dijelovi filozofije. I u tome ne bi bilo nikakve smetnje. Ovo je činjenica na koju su eksplicitno ukazali i Ibn Sina u svom *Šifau*, a i Mulla Sadra u *Asfaru*, na temu supstancije i akcencije.

Da li je ovakvo otkriće praktično izvodljivo?

Odgovor je negativan zbog toga što filozofska misao i čovjekov razum shvataju samo relaciju i pripadanje stvari Božijoj biti. Međutim, njihov stvarni identitet i osobenosti nikada ne mogu shvatiti. Ukoliko bi to za razum bilo shvatljivo, ne bi bilo potrebe ni za jednom drugom naukom.

Na ovaj odgovor postoji i prigovor u kojem se naučnici služe upravo filozofskim principom gdje kažu da znanje o uzroku predstavlja znanje i o posljedici. Ako bi čovjek postigao znanje o Biti Uzvišenoga Gospodara, nužno bi to značilo da je stekao znanje i o Njegovim stvorenjima. Zašto onda postoji tvrdnja da je nemoguće otkriti identitet i osobenosti posljedica?

Odgovor je da čovjekov um, raspolažući pojmovima ili, drugim riječima, sa stečenim znanjem i ilustriranim mislima, stječe znanje o Uzvišenom Bogu. Putem znanja ispituje i upoznaje Boga i uzrok nastanka bića. Ovakvu vrstu naučnog obuhvatanja činjenica o uzroku ne možemo shvatiti kao poimanje i upoznavanje same esencije (kao uzroka) te posljedice. Ukoliko bi, međutim, znanje o uzroku i spoznaja Boga, ili bilo kojeg drugog uzroka bilo prisutno, a ne stečeno znanje, u tom bi slučaju takvo znanje podrazumijevalo i znanje o posljedicama. Upravo filozofska regulativa u kojoj se kaže da znanje o uzroku znači i znanje o posljedici aludira na tu vrstu znanja, što je u potpunosti tačno. Merhum Mulla Sadra ukazuje na ovu zbilju u sklopu teme o inteligentnom i inteli-

gibijama (ar. *'akil ve ma'kul*). Shodno spomenutom, filozofsko je pravilo tačno, ali ne u značenju stečenog znanja o uzroku, već o pojmu prisutnog znanja.

Upliv navika u mislima

Naše misli, usljed običaja i stalne navike da se susreću sa vremen-
skim i prostornim pojavama, prave grešku već pri prvom koraku, -
predstavljajući sebi prostor ispražnjen od bića i vremena, pretpostavlja-
jući mu neograničenu protežnost. U takvoj atmosferi na scenu ubacuju
objektivni svijet poput jednog malehnog djeteta u kolijevci koga predaju
na čuvanje vremenu – koje je maločas stiglo – i čeka da ga ono odgoji i
usavrši.

Međutim, trebamo znati da ne smijemo zaboraviti ili zanemariti
principe koji su utemeljeni i dokazani kao prijeko potrebni radi upoz-
navanja kreacije, i trebamo ih uvijek imati u vidu. Ti principi su sljedeći:

1. Materijalni svijet jedna je pokretna jedinstvena forma. Sva kreacija jeste jedno biće u čijoj nutrini, uz poređenja određenih dijelova sa drugim dijelovima, otkrivamo aspekt brojnosti i mnoštva. Međutim, bez uzimanja u obzir spomenutog aspekta, tj. unutarnjih relacija, kreacija nije ništa drugo do jedna pokretna jedinka.
2. Vrijeme i prostor posljedice su svijeta, a nisu mjere izvan njega. Drugim riječima, prostor i vrijeme jesu unutarnja mjerila za sastavne dijelove svijeta, a ne i za ono izvan objektivnog svijeta.
3. Zbog toga što je vrijeme produkt pokreta, u ovisnosti o različito-
sti pokreta i samo će vrijeme biti različito. Mi jedino primjeću-
jemo jedan aspekt pokreta koji je relativno općenit, a riječ je o
izmjeni dana i noći. Vremenski izrazi kao što su prošlost, buduć-
nost, sadašnjost, uvijek ili nekada, jesu pokazatelji stanja u ko-
jima mi sebe vidimo ili zamišljamo u odnosu na trenutno opće
stanje vremena.
4. U sklopu kreacije postoje apstraktna bića koja su izvan zakona materije, prostora i vremena tako da ovi zakoni na njih ne dje-
luju.

Uzimanje u obzir ovih dokazanih principa izbacit će iz naših umova maločas spomenuti način razmišljanja, a i kada je riječ o pitanju pojmova prošlosti i budućnosti u vezi sa kreacijom i njenim detaljnim sadržajem,

naći ćemo se u gustom mraku i, bez ikakve sumnje, čak će i oni što znaju najdalje i najpreciznije vidjeti doći u stanje zbnjenosti. U tom trenutku shvatit ćemo da smo poput čovjeka koji je bez čula sluha, ali želi uz pomoć očiju saznati zbilju zvuka. Usljed pojave da je zamišljeni zvuk koji razvija u sebi ustvari svjetlo i boja, a mjerilo koje upotrebljava, tj. oko, jeste mjerilo svjetlosti i boje, on će posmatrajući stanja ljudi, koji nisu lišeni čula sluha, donijeti općenit zaključak da postoji nešto osim boje i svjetlosti što se može uhom registrirati. U takvom stanju naša pradavna predstava onoga dana kada osim Boga ništa nije ni postojalo dobiva svoju plastičnu introjekciju, koja postaje odgovarajući komentar onima što se nalaze na ravni razumijevanja običnih ljudi. U suprotnom, “onoga dana” također nije bilo dana, jer ukoliko je zbilja bio dan, bilo je i dnevnih aktivnosti.

Mi ne možemo pojmove *prije* i *poslije*, koji su produkti našeg vremena i pokreta iznijeti izvan jezgra pokreta i vremena, a da s njima skupa ne iznesemo pokret i vrijeme. Na osnovu premise: “Vrijeme je rezultat pokreta, a pokret nastaje u materijalnom svijetu”, ne možemo donijeti sud da su vrijeme i izmjena noći i dana vječni, zato jer ako se u kreaciji pretpostavi samo jedan kratki pokret i u njemu se ostvari vrijeme, ipak *prije* i *poslije*, koje bi bilo izvan toga pokreta neće postojati. Možemo zaključiti da objektivni svijet, koji predstavlja jednu pokretnu cjelinu što proizvodi vrijeme, nema izvan sebe kategorije *prije* i *poslije*.

Stvaranje i vječnost svijeta

Jedna od vrućih tema u vezi sa kojom je još od davnina došlo do neslaganja između filozofa i teologa jeste upravo tema o stvorenosti ili hronološkoj vječnosti svijeta.

Teolozi dokazuju vremensku stvorenost, a filozofi hronološku vječnost svijeta. Teolozi prilikom iznošenja argumenata zastupaju, između ostalog, i sljedeće teze:

- a) Vječnost pripada samo Biti Uzvišenog Gospodara zato što je Njegova Bit ustvari Nužno Biće, a sve ostalo što je izvan Njegove Biti vremenski je stvoreno.
- b) Vječnost (ar. *kidem*) je jednaka nužnosti, a stvorenost (ar. *hudûs*) je jednaka kontingentnosti. Iz tog razloga biće je ovisno i ima potrebu za Uzrokom jer je stvoreno, tj. uvjetovano. Na temelju

spomenutog, ako biće nije uvjetovano, tj. nema potrebe za Uzrokom, to znači da je Nužno Biće.

- c) Hronološka kontingentnost svijeta prihvaćena je u svim mono-teističkim religijama.
- d) Tvrdnja da je svijet hronološki vječan predstavlja suprotstavljanje svim vjerama.

Filozofski stavovi o vječnosti

1. Hronološka kontingentnost svijeta u konfliktu je sa razumom. - Ako se ovim stavom želi reći da je vremenski lanac iz prošlosti protegnut u budućnost i da je po pitanju prošlosti ograničen i ima svoju nultu tačku od koje počinje, a prije te tačke bilo je nepostojanje (ar. *'adem*), onda se ovakva analiza i objašnjenje protivi razumu, jer bi to značilo da se odvaja potpuni uzrok od njegove posljedice, a što je racionalno nemoguće. Prema tome, ne možemo odvojiti ni potpuni uzrok od posljedice, a ni posljedicu od potpunog uzroka.

2. Ono što Božija vječnost iz svoje Biti iziskuje jeste vječnost svijeta zato što je svijet djelo Božije, a On jeste Vječan, dakle i Njegovo djelo je vječno.

3. Principi i općenitosti svijeta jesu vječni, ali su njegove parcijalnosti uvjetovane i stvorene. Filozofi daju do znanja da kada kažu: "Svijet je vječan", tada misle na principe i općenitosti svijeta, a ne na parcijalna dešavanja. Vječnost je po biti ograničena samo na Uzvišenoga, a ne na svaku vječnost. Drugim riječima, imamo dvije vrste vječnog:

- Jedna jeste vječnost po Biti, tj. Ono Biće Koje je samo po Sebi Vječno i ne oslanja se ni na što drugo, već je sa stanovišta same Svoje Biti Nužno Biće. Ovakva vječnost ograničena je samo na bit Uzvišenoga Allaha.
- Druga vječnost jeste hronološka vječnost. Ona predstavlja ono biće koje prethodi vremenu i nije unutar njega, ali sa aspekta svoje biti i zbilje bitak mu je oslonjen na Nužno biće i Njegovo je stvorenje. Svi religiozni ljudi slažu se po pitanju stvorenosti svijeta po biti, jer vjere uče o stvorenosti svijeta i stvaralaštvu Uzvišenog Gospodara. A ono što se podrazumijeva u stvorenosti jeste stvorenost po biti, a ne hronološka stvorenost. Ono što religije tvrde jeste, ustvari, činjenica da je Ovaj svijet preko Biti

Božije stupio sa terena nepostojanja na teren egzistiranja. Ove riječi su i tačne, i dokazane, i prihvatljive. Drugim riječima, Ovaj svijet i sve što je na njemu od sebe ima nepostojanje, a od Boga ima postojanje.

4. Bitak se također dijeli na dvije vrste: nužni i uvjetovani (kontingentni). Ono Biće Čije postojanje jeste od Njega Samoga, naziva se Nužnim Bićem, a sa druge strane, kontingentno biće egzistira voljom Ovoga Prvoga, tj. Nužnog Bića. Kontingentno biće dalje se dijeli dvojako na: hronološki vječno i hronološki stvoreno.

5. Mjerilo potrebnosti ka Nužnom Bitku jeste upravo uvjetovanost (kontingentnost) po biti, a ne hronološko stvaranje, što znači da stvar upravo sa aspekta sopstvene biti ne iziskuje egzistentnost i zato ima potrebu za uzrokom koji će je učiniti takvom, tj. postojećom, a ne što ga sa staništa jednog vremena nije bilo, pa je zatim postalo postojeće.

Stav Mulla Sadre

Merhum Mulla Sadra Širazi, u vezi sa ovim pitanjem ima sopstveni stav ustanovljen na principu *počelnosti bitka* (ar. *esaletul-vudžud*), koji spada u filozofske novine. On kaže: “Baziranost posljedične potrebe na Uzroku upravo opredjeljuje njen način egzistiranja.”

Filozofi uglavnom kažu da u stvarima i (šastvima) kviditetima u biti ne postoji unutrašnja nužnost da jesu ili nisu. Ovo netraženje bitka ili ne-bitka, koje ima značenje kontingentnosti jeste od njihovih pratećih karakteristika po biti. Upravo na osnovu tog netraženja stvari imaju potrebu za uzrokom koji će ih izvesti na pozornicu egzistencije. Shodno ovome, kviditeti jesu potrebiti, a kontingentnost jeste mjerilo njihove potrebitosti, dok su stvaranje i efekti na osnovu potrebe. Međutim, Mulla Sadra tvrdi da ono što ima potrebu za stvaranjem jeste sami Bitak. I mjerilo potrebitosti jeste sami Bitak iz razloga što je Bit Bitka posljedica djelovanja, a samo djelovanje nije djelovanje zbog toga što je stvoreno ili vječno. Svijet je jedna cjelina koja funkcioniše i nema razlike u tome da li je vječan ili stvoren.

Stav allame Tabatabajja

Eminentni filozof savremenog doba objašnjava ovo pitanje na sebi svojstven način po kojem, u principu, nema potrebe za razmatranjem

stvorenosti i vječnosti, što rezultira pojavom da argumente obje strane u vezi sa vječnosti ili stvorenosti svijeta čini neosnovanim.

On kaže da je bolje prvo definirati pojmove *vječan* i *stvoren* pa tek zatim preći na argumentiranje.

Šta znači hronološko stvaranje?

Hronološko stvaranje znači da nešto jedno vrijeme nije postojalo pa zatim nastane. Najočitiiji primjer ovome značenju jesmo mi. Ukoliko bismo se osvrnuli sto godina unatrag, vidjeli bismo da nas u to vrijeme nije bilo. To znači da smo svi mi hronološki stvoreni, i da se stvorenost u potpunosti odnosi na nas.

Šta znači hronološka vječnost?

Hronološki vječno jeste ono za šta se ne može naći vrijeme u kojem ga nije bilo, bez obzira koliko se unazad osvrnuli i vraćali, već postoji u cijelom vremenu. Bolje rečeno, u sklopu cijelog vremena to nešto konstantno postoji.

Gdje se ovi pojmovi upotrebljavaju i gdje imaju svoje značenje?

Veoma je jasno da ova dva pojma imaju smisla kada se upotrebljavaju u vremenskoj dimenziji. Međutim, za biće koje je izvan te dimenzije ne može se reći da je vječno ili stvoreno, naprimjer apstraktna bića – da li su vječna ili stvorena? Odgovor je da nisu vječna, a ni stvorena. Slično bi bilo kada bismo upitali: “Izvinite, da li je zid pismen ili nepismen? Da li je drvo pravično ili nepravično?” Jasno je da odgovor ne može biti ni pozitivan ni negativan zato što u osnovi zid ili drvo nemaju sposobnosti i potencijalne prilike za pismenost ili pravednost. Tako i apstraktna bića, koja su iznad vremenske i prostorne dimenzije, ne mogu biti povezana sa pitanjem stvorenosti ili vječnosti. Cio svijet je također primjer za to – niti je hronološki stvoren, niti je hronološki vječan, već se nalazi izvan vremenske dimenzije.

Šta znači vrijeme?

Vrijeme predstavlja mjeru suštinskoga/bit pokreta jedne stvari. Šta znači vremenitost nečega? To znači poređenje pokreta jedne stvari sa pokretima druge stvari na osnovu dogovorenih vrijednosti mjerenja vre-

mena, kao što je naprimjer općeniti pokret nebeskih tijela, tj. izmjena dana i noći.

Na temelju toga, cijeli Univerzum – kao jedna cjelina – nema vremenitosti na osnovu čega bi se, naprimjer, moglo razgovarati o vremenu u kojem je prethodilo nepostojanje njegovom postojanju ili pak o neprethodjenju nepostojanja njegovoj egzistenciji. **Univerzum, u svojoj cjelovitosti, nema vremena, upravo kao što nema ni prostora.** Univerzum, koji obuhvata i vrijeme, nema kategorije ni *prije* ni *poslije* kako bi se moglo reći da je u tom vremenu bio ili ga nije bilo. Jednako tako, netačno je upitati na kojem je mjestu stvoren Univerzum, ili kada je stvoren zbog toga što *gdje* i *kada* dolaze nakon Univerzuma, tj. nakon što je je Univerzum stvoren, tada su se rodili i *gdje* i *kada*. To znači da su oni ogranci stvorenoga i nema smisla pretpostaviti ih nad kreacijom.

U vezi sa dijelovima Univerzuma pojmovi: gdje, kada, vrijeme i mjesto ispravni su i upotrebljivi zato što prostor proizlazi iz okruženja jednoga dijela kreacije drugim njenim dijelom, a vrijeme se primjećuje pokretom stvari i njihovim poređenjem sa općenitim pokretom nebeskih tijela. Sada je postala jasna neosnovanost poznatog filozofskog dokaza o vječnosti svijeta. Taj spomenuti filozofski dokaz sadržan je u zaključku u kojem se kaže da vremenska stvorenost zahtijeva odvajanje posljedice od svoga potpunog uzroka.

U odgovoru na ovu tvrdnju kažemo da je odvajanje ogranak pretpostavljene situacije u kojoj bi prije stvaranja Univerzuma postojala jedna protegnutost i dimenzija u kojoj Univerzum nije postojao i na taj način je i posljedica bila odvojena od svoga uzroka. Ovakva protegnutost ne postoji osim u čovjekovoj mašti.

Od pitanja koja se mogu razmatrati jeste da li postoji vječni pokret ili ne. Drugo pitanje je da li je lanac pojava konačan ili ne, ili drugim riječima, da li svijet ima tačku početka ili ne? Logički slijedi pitanje o prostoru, tj. da li je univerzum ograničen ili beskonačan?

Filozofi su uvjereni da materijalni svijet ima svoje granice, što prirodno nalaže da je i prostor ograničen. Međutim, u vezi sa vremenom tvrde kako je ono neograničeno.

U čemu je razlika između prostora i vremena?

U prostornoj dimenziji stupnjevi su slični i na istoj razini tako da su početni stupanj i krajnji stupanj jednaki, dok stupnjevi vremenske dimen-

Temeljne postavke o akaidu

zije nisu slični. U vremenskoj ravni, svaki stupanj u odnosu na prethodni stupanj je potencijalan, ali u odnosu na potonji stupanj je aktuelan. Upravo na osnovu ovoga vremenskog obilježja postoji nešto što prethodi i nešto što slijedi. Na temelju toga značenje prostornog prethođenja i slijeđenja je relativno, jer svi su stupnjevi prostora sa aspekta postojanja aktuelni, dok je kod vremena ova podjela stvarna zbog toga što prethodno postaje aktuelno, a ono što slijedi biva potencijalno.

Ipak, svaki pokret dešava se u jednom vremenu, a pokreti koje mi poznajemo imaju svoj početak, pa prema tome, prirodno je da bi odgovor bio i da vrijeme ima svoj početak. Ukoliko bi neko tvrdio da vrijeme nema početne tačke, to bi značilo da on u obzir uzima one pokrete koji nemaju početka, što se slaže sa vjerovanjem starih učenjaka u vezi sa pokretom Atlasove sfere. Međutim, ukoliko zanemarimo pokret sfere, šta tada reći? Da li stalni pokret postoji ili ne? Ova tema treba biti obrađena u poglavlju o potencijalnosti i aktuelnosti (ar. *kuvveh, fi'l*).

Pitanje:

Učenjaci prirodnih nauka dokazali su da materija nikada ne nestaje. Znači li to onda da su vrijeme i materijalni vremenski svijet ustvari vječni? Također, filozofi su rekli da svaka vremenska stvorenost prije stvaranja ima mogućnost postojanja što nam ukazuje na već rečeno, tj. vrijeme i vremenski svijet imaju stalna beskrajna dešavanja i pojave.

Odgovor:

Mi također prihvatamo i stav učenjaka prirodnih nauka, kao i stav filozofa, ali ove riječi ne potvrđuju da svaki dan ima dan prije sebe, niti da svaki pokret ima pokret koji mu prethodi, iako to potvrđuje da prije svakog dana postoji dan, a između ovoga dvoga postoji razlika. I zamolili bismo onoga koji ispituje da vrijeme prije materije ne dokazuje, kao i da ne miješa to što vrijeme nema svoje kategorije *prije* i *poslije* sa neograničenom protenzivnošću.¹

Zaključak:

U vezi sa obilježjima stvaranja možemo općenito razgovarati na naučnim osnovama i reći da svijet stvorenog, šta god on bio i koju god

¹ Protenzivan: pružati se, koji se pruža, koji vremenski traje.

sudbinu imao, u biti, atributima i djelima, zapravo jeste jedna cjelina zbog toga što je stvorenje jednog Izvora. Filozofska pravila jasno aludiraju upravo na ove riječi.

Ž

SADRŽAJ

TEMELJNE POSTAVKE O AKaidu	5
Četiri vrste spoznaje	5
Empirijska spoznaja	8
Tradicionalisti	8

Temeljne postavke o akaidu

Zablude tradicionalista	10
Čulna (senzualna) spoznaja	18
NAUKOM DO SPOZNAJE STVORITELJA	22
Filozofsko viđenje Boga.....	28
Razlike između filozofskog i empirijskog shvatanja	29
Gledišta allame Tabatabajija	34
Teorije Willa Duranta i Samuela Kinga	38
Russellovo gledište	40
Šta kaže Sigmund Freud	44
Dva nutarnja poticatelja vjerovanja.....	46
OGRANIČENA POIMANJA MATERIJALISTA	50
Materijalističko poimanje Boga kao nečeg nerealnog.....	53
ZAKON UZROČNOSTI (KAUZALITETA) UPRAVLJA OVIM SVIJETOM.....	60
Allahova volja je izvršna	62
Vertikalni i horizontalni poredak.....	64
Cijeli Univerzum rezultat je jedne Božije volje	67
Teorije islamskih teozofa o zlu	71
Stvoreni svijet ima svog Stvaraoca.....	75
Traži Boga u sebi, naći ćeš Ga kod sebe	77
Bergsonov stav o dvije vrste vjere i dvije vrste morala	79
Jungovo pobijanje Freuda	82
Put spoznaje Allaha dž.š. preko upoznavanja Njegovih stvorenja i prirode	84
Život kao znak Božijeg prisusutva	88
Čovjekova duša kao pokazatelj njegova postojanja	90
San i budno stanje kao pokazatelji Božijeg postojanja	93
Stvaranje Nebesa i Zemlje kao pokazatelja Boga	94
Stvaranje Sunca, Mjeseca i zvijezda kao pokazatelja Boga	95

Stvaranje noći i dana kao pokazatelj Boga.....	96
Stvaranje brda i planina kao pokazatelja Boga.....	97
Oblaci, vjetrovi i kiše kao pokazatelji Allahovog dž.š. postojanja	98
Gromovi i munje kao pokazatelji Boga	102
Mora i brodovi kao pokazatelji Boga.....	104
Sjenka kao pokazatelj Božijeg stvaranja	106
Svijet biljki kao pokazatelj Božijeg stvaranja.....	108
Ptice kao pokazatelji Božijeg stvaranja	108
Pčele kao kao pokazatelji Božijeg stvaranja.....	109
Materijalističko vjerovanje da je Bog svijet morao stvoriti u jednom trenu	110
Nebeske knjige i pitanje mudžiza	111
Zbog čega se neki učenjaci svojim znanjem sve više udaljavaju od vjerovanja u Boga	114
Šta je supstancijalno gibanje?	119
Opći rezultati gornje polemike	119
Materijalistički argument – nema plana stvaranja, nema ni Boga.....	121
Segmenti iz Morrisonove knjige <i>Tajne stvaranja čovjeka</i>	123
Ne stiditi se priznati vlastito neznanje.....	125
Tri puta za dokazivanje tevhida	127
<i>Mahijet</i> (šastvo) bičâ?.....	128
Dvije vrste upute.....	133
Nagon nikad ne griješi za razliku od razuma	140
Put spoznaje prirode i bića i na taj način spoznaje Boga	146
Nedostaci spoznaje putem prirode i bića.....	148
Nedostaci srčanog puta.....	149
Spoznaja Uzvišenog Boga moguća je jedino uz razum i putem argumenata.....	149

Temeljne postavke o akaidu

Dosegnuti smisao stvaranja moguće je samo putem razmišljanja.....	153
Kur'an i spoznaja zbilje.....	155
Koji je prvi korak u doseganju Božije spoznaje?.....	156
Bog je čista Istina i sve mimo Njega je neistina (batil)....	158
Da li se čovjek između Boga i nauke treba opredijeliti za jedno od toga?.....	164
Da li je vjerovanje u Boga u suprotnosti sa principom kauzaliteta?	168
Razna mišljenja o bitku.....	178
Mefhum i misdak, temeljne odrednice spoznaje.....	180
Mulla Sadrine kritike Ibn Sine	182
Salik – putnik na stazi do Boga	192
Blago onom koji vrši ibadet, a ibadet mu je iz ljubavi prema Gospodaru.....	194
O nemoći našoj da se zahvalimo našem Gospodaru	197
BOG POSJEDUJE SAVRŠENSTVA SVIH STVORENJA	200
Metod tenziha.....	201
Argument metoda tenziha.....	201
Argumenti iz rivajeta.....	202
Argumenti dedukcije.....	204
Metod umjerenih <i>tenzihija</i>	204
Vrste Božijih atributa	205
Treće mišljenje	206
Tvrdnje i argumenti.....	207
Zaključci gornje rasprave.....	208
Prigovori na gornji stav	211
Da li je objava potrebna ili ne?	217
Šta znači intelektualna nezavisnost?.....	218
Uloga misli s kur'anskog stanovišta	220

Obilježja Pravog puta	222
PUT FITRETA I NAČIN SPOZNAJE	227
Kur'an i upućivanje na logiku	234
Čovjekov život utemeljen je na znanju	238
Ravnoteža u moralu	238
Početak pojavljivanja nauka i civilizacijskih tokova.....	239
Napomena vrijedna spomena.....	239
Kur'anske mudžize	241
Mjesto razuma sa stanovišta praktičara	245
Šta se misli pod pojmom razum?	249
Još jedna filozofska rasprava	250
Šta kažu sofisti?	253
Karakteristike materije:	258
POVRATAK NA POČETAK.....	263
Mjerilo prepoznavanja Božijih atributa	267
Put Božije Biti	268
Put Božijih stvorenja	269
Jedan kritički osvrt	269
Kritički osvrt na teološka objašnjenja.....	273
Završna riječ.....	275
Božija djela	276
Upliv navika u mislima	280
Stvaranje i vječnost svijeta	281
Filozofski stavovi o vječnosti	282
Stav Mulla Sadre	283
Stav allame Tabatabajija	283
Šta znači hronološko stvaranje?.....	284
Šta znači hronološka vječnost?	284
Šta znači vrijeme?	284
U čemu je razlika između prostora i vremena?.....	285

Dosadašnje objavljene knjige u izdanju *Mulla Sadre*:

- 1- Karakteristike islama,
- 2- Islamska filozofija,
- 3- Sekularizam ili vjera?

- 4- Uvod u fikh,
- 5- Irfansko islamske teme,
- 6- Bit Islama,
- 7- Samospoznaja i duhovno uzdizanje,
- 8- Osnove logike,
- 9- Mudrosti islamske medicine,
- 10- Rasprava o poslanstvu,
- 11- Pouka o odgoju,
- 12- Savršeni ahlak,
- 13- Nehdžul belaga, proživljenje 1,
- 14- Osnove tefsira,
- 15- Ciklus predavanja o kur'anskoj uputi

Temeljne postavke o akaidu

Akbar Eydi

Izdavač:

Fondacija Mulla Sadra, www.mullasadra.com

e-mail: mullasadra@mullasadra.com

Za izdavača:

mr. Mohammad Reza Peysepar

Lektori:

Sead Šemsović, Ensar Karaman

Dizajn i DTP

Lukman Avdić

Štampa:

Sabah print – Ilidža

CIP- katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28 184.3:141.412

EYDI, Akbar

Temeljne postavke o akaidu / Akbar Eydi; (preveli s perzijskog: Nermin Hodžić, Ertan Basarik, Amar Imamović) . – Sarajevo: Fondacija Mulla Sadra u B i H, 2004.-
287 str. ; 21 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 9958-657-02-3

COBISS.BH – ID 13703430

Rješenjem Ministarstva obrazovanja i nauke F BiH br. 03-15-2748/04 od 21.10.2004. g., na osnovu čl. 18. stav 2. tačka 10. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga Služb. nov. Fed. B I H br. 49/02,37/03 i 14/04, u skladu s čl.4. ovaj proizvod je oslobođen poreza na promet.